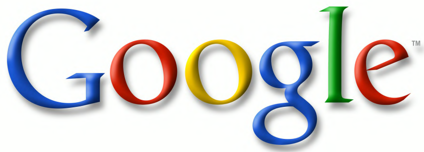

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Digitized by Google

Scan 9270.2

Harvard College Library

BOUGHT WITH INCOME

FROM THE BEQUEST OF

HENRY LILLIE PIERCE,

OF BOSTON.

Under a vote of the President and Fellows,
October 24, 1898.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SAMLADE SKRIFTER

AF

ZACHARIAS TOPELIUS

TIONDE DELEN

FÄLTSKÄRNS BERÄTTELSER

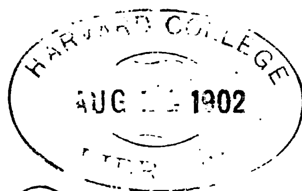
TREDJE CYKELN

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Digitized by Google

Scaw. 1270. 2

Pierce fund.

Digitized by Google

FÄLTSKÄRNS BERÄTTELSER

AF Z. TOPELIUS.

TREDJE CYKELN.

ÄTTEN BERTELSKÖLD

DE BLÅ. FLYKTINGEN. SKUGGAN AF ETT NAMN.

FAMILJEN LARSSON

J. ENGBERG.

ILLUSTRERAD AF CARL LARSSON.

STOCKHOLM. ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Digitized by Google

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1900.

Digitized by Google

FÄLTSKÄRNS BERÄTTELSER.

VII.

DE BLÅ.

Digitized by Google

Digitized by Google

Fältskärns sjunde berättelse.

En hel sommar hade förgått, sedan fältskärn slutat sin sjette berättelse. Under den tiden hade man sällan sett honom i staden, och när han visade sig i den gråa fiskarejackan, med de stora becksömsstöflarna, bar han öfver axeln sin knöliga käpp, på hvilken en aktningsvärd pundsgädda hängde som en trofé, bestämd för gamla mormors bord. Då föll det af sig själf att Bäcken var bjuden till middag, och för hans skull bestods till efterrätt den dagen de skönaste smultron med oskummad mjölk. »Kusin strör för litet socker på», brukade mormor säga med en god min, ehuru Bäcken lät hela drifvor snöga öfver smultronen. Han var visst ingen goddagspilt, han kunde framlefva långa veckor i sin fiskarestuga med surmjölk och kokta simpor, men för sötsaker var han svag, den hederlige gubben, när det bestods. Det visste mormor, och fast hon ej rörde vid ströskeden åt sig själf, sade hon vänligt ånyo: »litet mera socker, kusin Bäck!»

Fältskärn fick då höra allt nytt som stått i avisorna och utlät sig ej just i artiga ord om Don Miguel, som den tiden grasserade. I utbyte visste han vanligen någon

Digitized by Google

rolig historia från skogen eller sjön, till exempel huru bror Svanholm nyligen var ute på jagt. Kamraterne, och Bäcken bland dem, hade på förhand skjutit en hare, upptagit dess mage, lagt däruti stek, strömming och kokta potäter samt åter sytt magen ihop. När det var gjordt, ställdes haren på passligt ställe i skogsbrynet, och Svanholm fördes oförmärkt ditåt. Hundarna drefvo, det hette passopp? och då ropade någon: passopp, bror Svanholm! Bror Svanholm var ej heller sen att skjuta — paff, haren tumlade och fördes i triumf till stugan. En större bedrift hade Svanholm ej utfört alltsedan den stora reträtten. Den tappre kaptenen var dagens hjälte. Han förbehöll sig att själf uppskära sin hare efter konstens reglor, för att gifva hjärta och lefver åt hundarna. Mirakel, då finner han fårstek i haren. Hvad f-n, bror Svanholm, dina harar äta upp våra får! — Sedan finner han strömming; hvad böfveln, dina harar gå ut på fiske! — Slutligen kokta potäter — rider dig attan tusan, bror Svanholm, dina harar förstå sig både att koka och steka! Men Svanholm vardt däröfver mäkta grym och morrade i mustascherna åt Bäcken en hel vecka efteråt.

Sommaren gick. När det led inemot slutet af Augusti och Bäcken, som vanligt, var bjuden till middag på egna gäddor, kom lille Jonathan ganska viktig en dag och räckte honom en kvist med tre stora mörkröda hallon uppå.

— Nå? sade fältskärn och lyftade efter sin vana den lille vid nackskarfvet, ungefär som man lyftar en kattunge.

— Ja, gufar — svarade Jonathan hurtigt — nu ha hallonen mognat i skogen.

Digitized by Google

— Det är bra, sade fältskärn och ställde pilten åter på fötterna, efter en circumflex genom luften.

Anne Sofi högg socker i skänken bredvid.

— Ja, ropade hon, nu äro hallonen mogna i skogen, och nu ha vi att fordra en ny berättelse.

— Hm, sade fältskärn. Löfsiken stiger som bäst, och andkullarna börja att flyga; om tre veckor få vi se.

Man försökte några invändningar, men ingenting halp. Tre veckor gingo förbi. Fältskärn hade saltat rätt vackra fjärdingar sik och hemskickat rätt många par sjöfågel med benen sammanknutna. Det blef mörkt, kulet och stormigt att vistas därute på sjön. Då hörde man en dag den gamle själfmant säga vid middagsbordet:

— I kväll kunna vi börja.

Sagdt och gjordt. Klockan sex, när det begynte mörkna, satt det vanliga sällskapet åter i fältskärns kammare. Kapten Svanholm tummade, längesedan försonad, sina mustascher framför spiseln; magister Svenonius, skolmästaren, makade veden bättre tillsamman; mormor stickade strumpa; Anne Sofi rensade lingon, och barnen sattes att sprita dun ett stycke därifrån, för att icke frestas för mycket af lingonen.

Fältskärn såg på den lätta ljusgula lågan, som slingrade sig uppför den hvita björkveden, och syntes icke alls ha brådtom att börja. Barnen blefvo otåliga.

— Nu få vi höra om Carl XII, hviskade Jonathan med flit så högt att de andra hörde det.

— Damma till! sade Svanholm. Bror har i dag en d-n så bussig karl att göra med. Den som luktat litet krut i sina dar, som bror och jag, förstår sig något bättre på Carl XII, än alla pennfäktare, som skrifvit om honom.

Digitized by Google

— Af krutrök bli människor bara svarta, sade skolmästaren, retad af utmaningen. — Jag håller för att Carl XII har att tacka pennfäktarne, som skrifvit om honom, för en god del af sin storhet. *Posito* att man frågat det förblödda, folktoma och uthungrade landet efter hans död . . .

— Ja fråga bara, svarade kaptenen. Fråga bara, så skall minsta torpare svara bror: vi ha klappat både dansken och tysken och turken och ryssen, djäflar och hjältemod, det ha vi gjort, herre, och det ha vi gjort under Carl XII. Han var ingen petig karl och gnidare som far hans, och sparade han ej andra, så sparade han ej heller sin egen kungliga person. Skrifkarlarne skulle ha gjort något till hans heder? Fy f-n, de skulle ha plumpat ned hans blågula fana med bläck!

— Bernhard Bertelsköld är nu död, sade gamla mormor, för att afleda ordväxlingen. — Jag tycker mig ha känt honom alltifrån barndomen, och en bra karl var han, ja jag måste säga att jag hållit af honom alltifrån början.

— F-n heller! inföll kaptenen framfusigt. Sådana sötmjölksgrefvar ha inte för två styfver ruter uti sig.

Mormor sänkte rösten och sade med en ton, för hvilken den tappre kaptenen tvärtystnade:

— Jag har sagt det så många gånger, det är oanständigt af kusin Svanholm att svära så där i barnens närvaro. Om kusin låtit mig tala till punkt, skulle jag sagt något mer. Kusin borde minnas att framlidne grefve Bertelsköld varit med i flera bataljer än kusin ens upplefvat, och om han var en artig och godsint och bildad herre, i stället för en grobian och en slagsbult, så var han icke desto mindre en tapprare karl än kusin och allsicke skapad af hvarken söt- eller surmjölk. Men

Digitized by Google

hans slut kan jag ej rätt förlika mig med. Jag tycker det är okristligt och hemskt, att en så hjärtans god och förståndig man på sistone blir så fången i vantro och världsliga tankar, att han alldeles förgäter att tänka på sin fattiga själ. Hvad är det han lefvat för? Adelsväldet? Vi äro allesamman borgerligt folk; icke förstå vi det där.

— Våra likar komma nog fram, när det blir Larssönernes tid, anmärkte Svenonius. Mellan adelsvälde, folkvälde och konungavälde är en strid *per sæcula sæculorum*. Jag skall någongång berätta för kusin om de gamle patricier och plebejer i Rom.

— Tack, kusin, jag är ej nyfiken; papisterne går jag helst ur vägen för. Något påfligt otyg lär ock vara med uti konungens ring. Rättfärdiga himmel, ett sådant olycksspöke! Man skall få se att den ringen ännu fördärfvar hela släkten Bertelsköld. Jag kan ej förlåta den präktiga Greta, att hon ej kastade ringen i sjön, som hon tänkte. Det hade varit förståndigt och beskedligt gjordt af människan, i stället att låta narra sig och ge trolltyget åt grefven. Sanna mina ord, jag tänker att Torsten Bertelsköld skall tacka henne lagom för det.

— Men — inföll Anne Sofi lifligt — att lyckas i allt! Tänk, mormor! Beständigt växer den släktens makt, och går ringen från far till son, så blir man i sjette led konung! Nu är den redan i tredje eller fjärde led hos Torsten Bertelsköld. Hvilken skada att man ej kan bläddra i gufar, liksom man bläddrar uti en bok, när man gärna vill veta slutet på förhand!

— Kära barn — sade mormor allvarligt — det synes mig som skulle konungens ring rätt skarpt vilja inprägla hos oss de orden: hvad båtar det människan

Digitized by Google

om hon vinner hela världen och dock tager skada till sin själ? Hvad glädje hade äldste Bertelsköld, hvad vinning hade Janssen af all deras lycka? Två människor, ämnade till något bättre, har ringen redan fördärfvat; den tredje har han vändt ifrån Gud vid lefnadens slut. Var säker uppå, han fördärfvar nog flera. För resten tycker jag ej om unga Torsten, och hans bror Gustaf Adolf är jag ännu för litet bekant med. När jag undantar Greta, så ha alla de, som jag haft någon vänskap för i de förra historierna, redan gått bort. Vi måste få nytt folk, efter vi nu ha en ny tid.

Vid dessa ord såg mormor med frågande blick på gamle fältskärn, som tyst och begrundande fortfor att se på lågornas lek i den stora gammaldags öppna spiseln. När eldskenet föll på hans höga gestalt och hans solbrända, ännu kraftfulla drag, föreföll det alla som hvilade nu ett ovanligt bistert uttryck öfver hans fårade panna. Ofta förut hade den enkle, torftige mannen likasom vuxit med sitt ämne, så att han icke mera var samme man, när han talade. Nu skärptes hans allvar så dystert, att barnen betraktade honom nästan med skrämsel. Och han sade, likasom till sig själf:

— En ny tid!

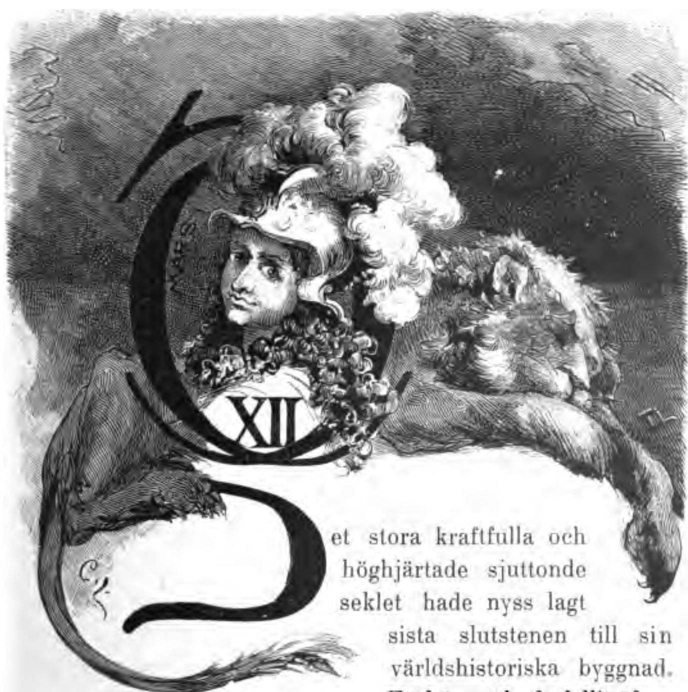
Strax därpå vände han sig med återhämtad fattning och klarnad blick till Anne Sofi:

— Lägg mera ved på brasan, min flicka, jag vill hellre se lågen än askan. Och sätt dig så att jag får se dig bättre, mitt barn. Det gör min berättelse godt, om jag hela tiden får se ditt goda och glada ansikte.

Digitized by Google

De blå.

1. Lejonet sofver.

Det stora kraftfulla och höghjärtade sjuttonde seklet hade nyss lagt sista slutstenen till sin världshistoriska byggnad. Förhänget hade fallit öfver dess väldiga strider om makt och ljus; dess långa rad af år och bedrifter upprullade sig som en tafla för tänkarens

Digitized by Google

blick, och man frågade sig hvad som nu månde komma härefter. Ty icke blott den tillfälliga slutpunkten af årtal och siffror bildade här ett tidskifte för världen; där hade stjärnor slocknat och välden gått under, och nya riken och nya tankar arbetade sig upp, och hvar fanns den man, som kunde beherska dem? Han, som nu i mer än en mansålder gällt för både snillets och maktens lagstiftare; han, som i sina beundrares mun gaf hela tidehvarfvet sitt namn, Frankrikes konung Ludvig XIV, lefde ännu och trodde sig kallad att skrifva lagar för det nya seklet, likasom han skref för det gamla. Men under det att skalderne ännu sjöngo hans lof och konungarne fruktade hans statskonst nästan mer än hans vapen och guld, begynte hans hufvud att tyngas af ålder, hans sinne af botöfningar; medan han utsträckte sin hand efter nya spiror, begynte förgyllningen på hans egen att nötas; och tviflet, som förut varit stumt, och begabbelsen, trött vid sitt munlås, begynte nagelfara med samtidens loftal och söka i dem det mänskligas lott, det öde som förr eller senare träffar *Gloria mundi.*

Ju lägre solen sjönk emot horisonten af Ludvig XIV:s tidehvarf, desto klarare blef det för tänkarens blick och för själfva folkens instinkt, att tiden behöfde nye män, likasom den behöfde nya idéer. Idéerna kommo af sig själfva; de hade länge vuxit i det tysta och väntade blott på sol och luft, för att skjuta nya hjärtblad. Men förgäfves såg man sig ännu om efter männen. Man tänkte på Eugen och Marlborough; man betraktade den stora kampen mellan Bourboner och Habsburgare. Man såg England hastigt stiga och vinna alltmera försprång framför dess rival Holland; man vände sina ögon från det sjunkna och förtrampade

Digitized by Google

Spanien, från det söndrade och förvekligade Tyskland, från det själfviska och självförstörande Polen, till den hoppfulla anblicken af Turkiets början de vanmakt — Europas buse, afklädd dess skråpuk. Öfverallt funnos massor och makter, men sällan män. Få voro de som sågo mot norden. Det barbariska Ryssland låg till utseendet liflöst och tvistade om korstecknet borde göras med två eller tre finger. Sverige, Östersjöns herskarinna, hade medlat i Rysvyks fred, men dess svärd hade hvilat, medan guldet flöt in i Carl XI:s reduktionskamrar, och en skägglös yngling utan håg och hufvud, sade man, hade bestigit dess tron, för att — jaga björnar.

Man visste ej då, att Peter den förste arbetade som timmerman i Zaardams verkstäder. Man visste ej då, att Carl XII redan som barn hade sagt, när han läste Curtius och man frågade hvad han tyckte om Alexander den store: »jag ville likna honom.» Och när man invände: »Alexander den store blef endast trettiotvå år gammal»; så svarade den tolfårige prins Carl: »är det ej nog, när man eröfrat konungariken?»

Man skref år 1700 vid nyårstiden. Det var en kall, men klar vinterafton. Stjärnorna sågo ned på Mälarens isar, där stundom hästtraf och bjällerklang hördes uti den frostiga kvällen. Några timmar förut hade scenen varit lifligare. En del af hofvet hade åkt uti granna med fransar behängda slädar ut på ett lustparti, och där hade mången liten röd frökenkind blifvit ännu rödare, och mången högboren kavaljer hade egenhändigt styrt sin frustande springare öfver isfältet. Men nu på kvällen hade änkedrottningen Hedvig Eleonora, konungens farmoder, inbjudit hofvet till en aftoncirkel på Drottningholm.

Digitized by Google

Den goda drottningen hade ledsamt. Hon hade så gärna haft sin hand med uti rikets styrelse, nu som i Carl XI:s ungdom, men hon var gammal vorden, och sonsonens hastiga ord till grefve Piper vid mönstringen af ett kompani, att han »ville själf befalla så tappre män», hade gått i fullbordan nästan i samma stund han uttalade dem. Hedvig Eleonora tog sitt parti. Hon fortfor att bygga vackra lustslott, omgaf sig med ungt och gladt folk, i synnerhet artister, och förlefde så rätt muntert sina gamla dagar och sina rundliga inkomster.

Vaxljusen i Drottningholms höga fönster lyste klart ut emot sjön, när två ryttare, insvepte i korta fältkappor, galopperade fram öfver isen mot slottet, medan tre eller fyra slädar på afstånd tycktes förgäfves bemöda sig att upphinna dem. Komne på slottsgården, steg den ene ryttaren af och närmade sig den andre, som kvarsatt till häst, hvarpå denne sade honom några halfhöga ord. Den förste ryttaren band därpå sin häst vid porten och sprang uppför slottstrappan, medan den andre satt kvar i den skarpa vinterkylan och syntes mån om att dölja sitt ansikte för skenet af de facklor och tjärtunnor, som brunno på gården.

Om en stund kom den förste tillbaka och sade med låg röst:

— Hård är sjuk, han kan ej följa med, så gärna han än önskade det. Ögonen tindrade i hans hufvud, när jag berättade honom ers majestäts äfventyr, och han svarade blott: aldrig hade honan brutit sig genom nätet, om jag varit med.

— Om han varit med? upprepade den andre misslynt. Sade han så, det gamla tjurhufvudet? Nå ja, det är ära nog för honom att jag kommer till Drottningholm

Digitized by Google

enkom för att hämta honom. Vi rida tillbaka till staden, slädarna följa oss, och vi försöka vår lycka i morgon.

— Det är knappt värdt att försöka ringa björnhonan, när Hården är borta, sade följeslagaren. Ers majestät har i dag fällt den ludnaste tass, som någonsin brutit sönder ett spjut. Jag slår vad att salig kungens jagtjournal ej har någon dylik att framvisa.

— Vi försöka i morgon, var det korta svaret.

Konungen — ty det var han — vände sin häst för att åter rida bort, då i detsamma änkedrottningens stallmästare Hoghusen, åtföljd af betjenter med facklor, anhöll å sin herskarinnas vägnar att hans majestät ville hedra lustpartiet i slottet med sin höga närvaro. Öfverraskad att vara igenkänd, likasom en gosse när han ertappas i grannens fruktträd, kastade konungen om sin häst, lät honom göra en sats framåt trappan och red med afsikt rakt på en sirlig kammartjenare, som trippade i silkesstrumpor och skor öfver gården med ett fat syltade frukter och andra läckerheter åt hofdamerna. Raljeriet var hårdhändt; den stackars mannen snafvade omkull med näsan i blod, och hela det rara innehållet af hans bricka tömdes i snön. Skrattande kastade konungen åt honom ett guldmynt och gick upp till sin farmor vid bättre lynne, än han kanske varit förutan denna tillfällighet.

Inre trappan i Drottningholms slott är, som bekant, ett mästerverk af Nikodemus Tessin — ett arbete i så lätt och behagfull stil, att hon tyckes enkom byggd för gracernas fot och prinsessors tåspetsar. Konungen stöflade uppför denna trappa med klingande sporrar och steg så tunga, att man kunnat tro honom rida upp. I öfra vestibulen mottogs han af änkedrottningen, kosty-

Digitized by Google

merad till Ceres; åtminstone bar hon ett respektabelt ymnighetshorn och en knippa försilfrade ax, och efter några komplimanger, som å konungens sida voro rätt enstafviga, leddes han in i en af de stora salarna, på hvilkas väggar man än i dag beundrar Carl Gustafs och Carl XI:s bataljer, målade af Ehrenstrahl.

Carl XII hade ärft en god del af sin faders skygghet för fruntimmer och var, om möjligt, än liknöjdare för behagens tjusningskraft. Sjutton år gammal, snart tre år konung, hvilket mål hade han ej varit för all förförelsens konst och all oskuldens beundran, om ej hans tvära likgiltighet redan på förhand afväpnat skönhetens pilar! När han inträdde i salen, där en brokig samling vimlade i de bjärtaste kostymer, blef där plötsligt en tystnad, likasom hade en vintersnö fallit ned öfver den vår af ungdom och glädje, som skämtade nyss i vaxljusens sken. Konungen gick, något förlägen tycktes det, med små och korta bugningar genom de lysande raderna, tilldess han längst borta i salen fann några officerare af lifgardet, med hvilka han började ett samtal, glad att sålunda undkomma de nyfikna blickar, som besvärade honom.

Knappt hade han försvunnit i vimlet, innan ungdom och lättsinne återtogo sin rätt bakom honom. Ett skalkaktigt löje, blandadt med stickande anmärkningar, spelade på de unga damernas och kavaljerernes läppar. Man såg ned på det bonade golfvet, sedan såg man åter på hvarandra under försök att dölja en munterhet, som därigenom blott blef ostyrigare. Anledningen var tydlig. Utan att tänka därpå, hade konungen kommit, efter tre mils häftig ridt, från en äfventyrlig jagt, som han gick och stod, in i balsalongen. Spåren däraf voro tydliga nog i hans dräkt; det är troligt att den ännu var fläckad

Digitized by Google

af björnens blod, som strömmade så nyss för hans korta spjut. Men vid sådant var man van, och jägarens mod förfelar, likasom krigarens, sällan sitt intryck på lifliga sinnen. Det var dock något annat ännu därtill, som retade hofvets munterhet — en liten omständighet, som ej ens en konung kan glömma ostraffad af löjet — och det var att han inkom i sina höga jagtstöflar snöig om fötterna. Följden var att för hvarje steg den kunglige ynglingen tog öfver det blankt bonade golfvet, som tycktes enkom bestämdt att trampas af idel sidenskor, blef där en mörk våt fläck efter de stora stöflarna, och det var på dessa kungliga spår som ungdomen skämtsamt pekade, när en af fröknarna var nog djärf att bedja sina vänner betrakta »kung Carls vintergata».

De visste icke då, dessa glada och stojande hofvets fjärilar, att kung Carl skulle lämna många spår efter sig där han framgick i världen, men icke spår af den hvita snön, utan röda blodiga spår, som ledde från Stockholms salar tvärsigenom Europa ända till Svarta hafvets kust.

Bland dem som ej sparade sina stickord öfver dessa oskyldiga spår af konungafoten, var en lång smärt yngling af blekt och sjukligt utseende, med blondt hår och fina, kloka, men något spefulla drag. På hans läppar sväfvade just ett nytt skämt öfver »björnens tassar», när han kände en hård hand på sin axel och hörde någon hviska i sitt öra med af vrede darrande stämma:

— Akta dig, Torsten, att gyckla med björnen; det kan hända att du under hans tassar finner lejonets klo.

Den tilltalade vände sig om och såg framför sig en vacker svarthårig yngling af knappt sexton år, men

Digitized by Google

af en så högbröstad och axelbred kroppsbyggnad, att han, oaktadt sin ungdom, påtagligen ej var en motståndare att förakta. Denne yngling var samme ryttare, som åtföljt konungen till Drottningholm, och bar samma jagtdräkt som den, hvilken ådragit hans herre hofvets skämt.

Den bleke ynglingen, kostymerad till Merkurius, mätte den andre med en min, som skulle föreställa faderligt bekymmer, men som innebar en god portion gäckeri.

— *Mais qu'avez-vous donc, Gustave?* sade han; hvilken dräkt! Se dig omkring, *mon ami,* du är för tillfället ej uti skogen. Misstag dig ej om högheten; denna societé är hvarken tallar eller granar, och för all del, *mon coeur,* tag icke damerna för enrisbuskar. Är du säker på att vara bjuden, *pauvre Gustave?* Jag ber dig, låna mina vingar och *eloignera* dig, eller byt åtminstone kostym; du kan ju till exempel föreställa Cerberus.

Den mörke ynglingen, hvars arm helt säkert var starkare än hans tunga, skulle sannolikt gifvit ett hetsigt svar, om ej i detsamma en mycket ung, knappt femtonårig flicka, kostymerad till skogsnymf, hängt sig vid hans arm och hviskat:

— Bry dig ej om honom, Gösta, han är van att slipa sina ord mot de hvassa hoffröknarna. Kom, jag hör också till skogen; jag skall hämta åt dig en barett med grön plym, och så låta vi kammartjenaren borsta din rock. Du är ändå vackrare än alla de andra, tilllade hon skalkaktigt och med en så strålande godhet i de milda blå ögonen, att Gösta kände sig blidkad och villigt lät henne leda sig till ett af sidorummen.

Torsten log och svängde sig på klacken, att söka nya föremål för sin kvickhet.

Digitized by Google

Lejonet sofver.

Digitized by Google

— Kan min nådiga säga mig hvilka de tre unga äro därborta, sade en nyss ankommen främmande diplomat till en af drottningens uppvaktande fruar. — Den ene synes mig vara hufvud, den andre hand och den tredje hjärta af samma stam.

— Rätt gissadt, min bäste vicomte, svarade statsfrun. Ni ser där tre unga syskon af familjen Bertelsköld — kanske kände ni framlidne grefven, en *aimable* kavaljer, men ruinerad genom reduktionen. Den bleke ynglingen, grefve Torsten, egnar sig åt diplomatiska banan och har nyss fått en anställning vid svenska legationen i Paris. Den yngre, grefve Gustaf Adolf, är kornett vid lifdragonerne och en af vår unge konungs *va-partout.* Den söta blonda flickan är Ebba Cecilia Bertelsköld, om hvilken självfva hofvets *malice* ej har något illa att säga, fastän hon nyss, genom sin tant, grefvinnan Sparre, blifvit anställd som tjenstgörande kammarfröken hos prinsessan Ulrika Eleonora. Se där, *mon cher vicomte,* en liten uppbygglig familjekrönika. Men hvad ser jag! Hans majestät har behagat kostymera sig till krigsguden Mars. Vågar jag underdånigst göra en anmärkning, så saknar vår krigsgud en liten attribut, som antiken aldrig förgäter att tillägga honom — *et cela, c'est la barbe.* En skägglös dundergud, på min ära, vicomte, det förefaller mig lika naturligt som gracerna i mustascher!

Vicomten smålog, och på hans läppar sväfvade en af dessa invändningar, som enkom äro ämnade att vederläggas. Men innan vi lyssna till fortsättningen af detta samtal, gå vi att söka en förklaring huru man kunnat förmå den buttre kunglige ynglingen att, nyss kommen från en björnjagt, kostymera sig på en hofbal.

*

Digitized by Google

Änkedrottningen Hedvig Eleonora hade samma bekymmer om sonsonen Carl XII, som fordom om sin son Carl XI. Den vilde, oborstade och otymplige gossen, som ej en gång kunde tala fransyska, måste läras folkvett och konungaseder; i sin moderliga omsorg ansåg hon det ej nog att kunna dressera soldater och tala latin; för att styra ett rike, måste man ännu därtill kunna harangera en skön dam och figurera i en balett. Stackars mor, hennes uppfostran åt det hållet hade alldeles misslyckats med Carl XI, det hade hon med grämelse erfarit under de långa tjugufem åren, då hofvets krönika upptogs af andaktsöfningar, exerciser, kapplöpningar, jagt och isfiske. Drottning Ulrika Eleonora den äldre hade ej en gång lärt sig att spela femkort och trumf; men nu var tiden kommen att få ett muntrare lif här i Sverige. Carl XII skulle uppfostras till kavaljer; det höll hårdt i, och den dagen när han själf satte kronan på sitt hufvud vid kröningen, begynte gamla farmor frukta att gossen, genom att själf regera, blefve oregerlig för andra.

Huru hade hon ej redan förut tribulerat med lille Carl, när han sade hofmålaren Behm midt i ansiktet att denne såg ut som en markatta! Änkedrottningen tog målarens parti, prinsen skulle göra afbön — men nej, han gick ej ifrån sina ord: Behm såg ut som en markatta. Det var ej lätt att böja ett så styft sinne till artighet. Men gamla farmor höll flitigt i och menade säkert väl därmed, efter sitt sätt att se. Hon mindes med saknad den gamla förmyndaretidens prakt; knappt hade Carl XI lagt ögonen till, och knappt hade man repat sig efter den stora slottsbranden, innan hans begrafning, att börja med, firades med en ståt, som man då icke sett på lång tid i Sverige. Sedan kom krö-

Digitized by Google

ningen, därpå ett kungligt biläger m. m., och så kommo hoffesterna småningom åter i gång. Den unge konungen gaf med sig, under förbehåll att få sköta *sina* nöjen efter eget hufvud. Men icke egen böjelse, icke heller eftergifvenhet för farmodern inledde Carl XII på denna bana af lysande lustbarheter. Det var kärleken till hans älskade och älskvärda äldre syster, Hedvig Sofia, just då i sin ålders blomma förmäld med den unge och glade hertig Fredrik af Slesvig-Holstein. För hennes skull utströmmade reduktionens silfver ur Carl XI:s skattkammare till maskrader och hofbaler; för hennes skull glömde Carl XII mången gång sina egna jagtäfventyr, för att deltaga i systerns mildare nöjen; det var hon, det goda glada konungabarnet — nog barn ännu för att byta anbudet af Englands krona mot ett litet omtvistadt hertigdöme, och nog oskyldig för att icke märka sin lilla höghets tidiga törnekrona — det var hon som kom Europa att misstaga sig om det unga lejonets lynne och därigenom indirekt väfde ihop det stora nordiska krigets trassliga trådar.

Hedvig Sofia var nu i Kiel och skref därifrån en adertonårig furstinnas bref till en sjuttonårig furste. En kurir hade just anländt med ett af dessa bref, så fulla af barnslig oskuld, och änkedrottningen hade mottagit det i konungens frånvaro. Den gamla frun hade förstått att dölja sin förtret öfver konungens uppträdande i en fläckad jagtdräkt på hennes lysande bal och beslöt att ännu engång »uppfostra» sin herr sonson. Hon uppsökte honom bland militärerne, låtsande som hade hon saker af vikt att meddela honom. Dessa saker af vikt voro Hedvig Sofias bref och en därmed följande sirlig harlekinsmask, inlagd i en prydligt arbetad holsteinsk korg.

Digitized by Google

Konungen läste brefvet, och ju mera han läste, desto mera klarnade hans höga pannas moln, tills han vid anblicken af masken utbrast i ett löje, så hjärtligt och godt, att man såg huru varmt hans hjärta klappade för systern — för den enda kvinna som, näst hans moder, någonsin kunnat berömma sig af att vara älskad af Carl XII.

Småleende räckte han brefvet åt änkedrottningen, som med någon möda hopstafvade följande älskvärdt vårdslösa rader:

»*Au Roy de Suede.*

Stårmechtigste Kånung.

Jagh önskar att dhet her breve må finna E. M. vedh en gådh helsa och efter iagh ågh har låvijt E. M. utij mit föria brev tijll att beretta åm dhen divertissement såm P. Christian då vijll gie, så beretter iagh her medh att ij fredasse var her en ball, och en Colasion dher håss, och sedhan når Colasion var förbij, så ferklede sey P. Marie Elisabet, och P. Christian och dij andra fruntimerna och cavelierna vtij Scarmusch klederna, och danste en antré såm var ret artijg, når dij hade dansij uth, så ferklede sey hertijgen och iagh och mitt fruntimmert utij hella Harleqiens bande, och kåm så in dansande, hertigen var Harleqien och iag var Madam Harlequina, och dij andra representerede all dij andra boufonerna, såm såg ret lölijgen uth, vij danste tes dager var, her är miiket folk utav condition såm har kummit hijt tijll Kieler umbschlag, vij har öfver trij gånger åm vijkan assamblé och två gånger om vijkan har vij ball her, och dij övrijga dagerna dra vij utij comedian, nu är radan[1] åth hertijgen och mey tijll ath giöra någon lust på vår sijda, så lerer vehl je (skie)

[1] Ordningen.

Digitized by Google

siart (snart), iagh vijlle önskar att vij kjnne vara så lüklijgen tijll att ha E. M. her så våre all vår divertissemant fulkåmlijgen, hertigen låter giöra sijn underdånnijgste recommandation håss E. M. och hennes höghet har ågh befalt mey detsam, ij dhet övrijga beder iagh tijll att all stijlla conservera mey sijn nådh, såm är medh dhen största soumision E. Maij:tt.

ödmiukesta trågnaste Syster
Kiel d. 16 Januarij och tienerinna
Hedevig Sophie.

iagh beder tijll att giöra min underdånnijsta recommandation håss dråtningen, och helsa min Syster på mina vegnar åm E. M. skulle behaga tijll att siij min Masque, så schijkkar iagh hånåm her medh, håppas intet att E. M. lerer taga ånådigt åp att iagh tager meij dhen frijhetan . . .»

Det var under intrycket af detta glada bref och vid tanken på hertiginnan, som Carl XII utan invändningar lät ikläda sig den kostym änkedrottningen hade för honom i beredskap, krigsguden Mars.

Men krigsguden var denna gång icke förskräckande. Solskenet på hans panna förfelade ej att lifvande verka på alla dessa fjärilar, som fladdrade i konungasalarna. Dansen blef ystrare; man uppförde en balett, hvari den sköna Stina Fleming föreställde Calypso och den sedan så ryktbare finnen Arvid Horn hade Ulysses' roll. Baletten omväxlade med herdakväden, författade af grefve Carl Gyllenborg, där man hörde Calypso deklamera:

Blida sol, gå, låt ditt sken
sig i hafvet skyndsamt dölja,
låt det tysta mörkret följa,
var ej i din nedgång sen.

Digitized by Google

Sjö och skog kan lyssna på,
del uti min ångslan taga:
alla, alla med mig klaga,
att min ängel dröjer så.

Konungen dansade icke. Bland hans lärare som barn nämnes väl ock en dansmästare, men prinsens framsteg i denna ädla konst voro och förblefvo, likasom en viss kadetts, »omärkliga». Den tolfåriga prinsessan Ulrika Eleonora var med som herdinna. Med sitt rosenröda band ledde hon, icke ett lamm, som väl bort höra till kostymen, utan konungens favorithund Pompe, för tillfället smyckad med ett broderadt halsband. Det var samma sedan så ryktbara Pompe, hvars latinska grafskrift af Holmström blef mycket bekant äfven utomlands och finnes sålunda öfversatt:

Pompe, kungens trogna dräng,
sof hvar natt i kungens säng.
Sist, af år och resor trötter,
led han af vid kungens fötter.
Mången täck och fager mö
önskade som Pompe lefva;
månge hjältar eftersträfva
att få liksom Pompe dö.

Under baletten såg man stundom änkedrottningens erfarna ögon spana om icke skönhet och behag ändock slutligen månde göra något intryck på det sjuttonåriga marmorhjärtat. Hon hade så gärna önskat att engång se början gjord. Hon vågade framkasta några ord om Calypsos trollmakt, men konungen svarade snabbt:

— Calypso var en häxa, och jag tänker icke låta förhäxa mig.

Digitized by Google

— Men den dag skall likväl komma, när ers majestät förtrollas af en skön prinsessa och Sverige får en drottning.

— Hvem vet — sade konungen skrattande — när jag blir trettio år![1]

Emellertid fortfor diplomaten att på sitt sätt göra sig hemmastadd med opinionerna om konungens person.

— Hans majestät skall dock hafva ett kuragöst sinnelag, däraf stora *entrepriser* äro att vänta, sade han.

— Bevare oss Gud från ett sådant kurage, min bästa vicomte, svarade nåden i fåtöljen. Om ni kallar det kurage att bryta halsen af hästar, björnar och människor — *eh bien,* jag medger, hans majestät kan däri täfla med själfva kung Orre. Föreställ er, i somras var här en sjödrabbning. Hans majestät och kapten Horn stridde i små båtar på Mälaren. Det är sant att de i stället för kanoner hade stadens brandsprutor, och i stället för gevär hade de handsprutor. Därmed sprutade de så länge på hvarandra, tills Horns båt begynte sjunka och han själf måste hoppa i sjön. »Är det språnget farligt?» ropade hans majestät. »Nej, bara man icke är rädd,» svarade Horn, som är en god simmare. Plums hoppade hans majestät efter i sjön, och jag bedyrar, vicomte, att pfalziska huset i den stunden upphört att regera på svärdssidan, därest ej Horn fått konungen i håret och dragit honom i land.

— Äfven konungar äro ej frie från pojkstreck, sade vicomten. Häri kan man likväl finna något ridderligt.

— Ridderligt? *Grand dieu!* Ni skulle då sista våras ha sett vårt unga majestät vid Ystad i Skåne!

[1] Detta skämt åberopade sedan systern Ulrika Eleonora.

Digitized by Google

Där hängde lefvande gäss i galgar, och bondhustrur och pigor samlades i myckenhet, för att rida i fullt sträck och draga halsen af gässen; och för hvart gåshufvud fingo de en dukat. Hvad säger ni därom, min bästa vicomte?

— Hans majestät skall likväl med mycken flit ha vinnlagt sig om vetenskaperna, inföll diplomaten med en axelryckning.

— Mediokert! Man säger att han läst något matematik, men sedan han blef konung, har han glömt hur en bok ser ut.

— Hans majestät säges vara sträng i sina seder.

— Som en landtjunkare. Gud bevare mig att yttra ett förklenande ord om vår unge herre. Utan tvifvel är han en rätt sedesam yngling; likväl berättas det att han visat en viss Sara Törne, hans kammartjenare Dübens hustru, mycken uppmärksamhet. *Que voulez-vous?* — en suverän från barnkammaren!

I detta ögonblick begynte baletten, och samtalet afbröts.

Efter baletten var supé, och det är troligt, att därvid serverades — såsom grefve Tessin beskrifver — femton rätter, fyra små assietter och »pyramider» samt sjutton konfektkorgar. Efter supén skedde återfärden till staden och det på ett mycket särdeles sätt.

Så många af hofvet, både herrar och damer, som därtill hade kurage, inpackades, två och två, i små slädar som fastgjordes vid hvarandra med fimmelstängerna, alla i en rad, så att man på det sättet fick sexton slädar i raden. Framför främsta släden, hvari konungen satt med Horn, spändes då sexton hästar, men icke i spann eller parvis, utan alla sexton i en rad efter hvarandra, så att jockeyen, som red på främsta

Digitized by Google

hästen, var den som styrde hela tåget. Och så bar det af, sexton hästar och sexton slädar i rad — i början varsamt för vändningarnas skull, men, så snart man kom ned på isen, i pin-karrier, så att snön yrde omkring dem. Det var icke värdt att hisna och blekna, när man följde kung Carl, ty där var ingen pardon. Bar det hasteligen omkull, så fick man hjälpa sig själf och försöka att kasta släden på rätt igen, annars fick man släpa i snön, och ingen brydde sig om att stanna. Därför aflopp det ej utan många skråmor och bulor, innan man åter var i staden, men konungen var aldrig vid bättre lynne, än när det gick rätt vildt till, så att både han och andra tumlade omkull med fara att köras ihjäl.

Återkommen sedan till sina rum i staden, satte sig diplomaten ännu samma natt att för sin regerings räkning fullända en påbörjad skildring af den unge svenske monarken, hvari denne porträtterades ungefär på följande sätt: »Stark och härdad kropp, manligt utseende öfver hans år, inskränkta själsgåfvor, vårdslösade kunskaper, håglöst sinne, begifvet på allehanda barnsliga förströelser. Därtill en otrolig halsstarrighet, förenad med en dumdristighet, som utan tvifvel snart skall förkorta hans lefnad, därest han ej förledes till utsväfningar, hvartill han ej saknar anlag så fullkomligt som man trott. Eders majestäts regering kan vara lugn för de politiska följderna af en oinskränkt makt i denna rasande pojkes hand. Han skall aldrig komma att spela någon stor roll, och försöker han det, skall han ofelbart förlöpa sig. Må vi lugna oss; af denna örnunge blir med tiden endast en gök!»

Huru den mänskliga klokheten spår!

———————

Digitized by Google

2. Lejonet vaknar.

Hvem har ej sett ett åskväder nalkas om sommaren och svarta moln uppstiga vid horisonten? Landtfolket dansar på ängen, barnen springa i gröngräset; ingen tänker på faran, allt lefver i ögonblicket. Vildare blir dansen, öfverdådigare blir språnget, luften trycker, svetten dryper från panna och kind, och man känner det icke; en yra har fattat de annars lugnaste; en otyglad glädje hastar att tömma nöjets rågade bägare, innan den störtas omkull; flugorna bitas djärfvare, fåglarna flyga snabbare; det är ett öfvermått hos allt lefvande, likasom ett öfvermått i den stumma naturen, och de gamla skaka på hufvudet, talande om att »rifva regn».

Då — midt i dansens yra och lekarnas språng — blinkar plötsligt en blixt ur det mörka molnet; ett skarpt rullande dunder följer därpå, och regnet begynner att falla i tunga droppar. Lekarnas leder lösas, hand ryckes ur hand, löjet flyr, sång och musik bli hastigt stumma — skingrad åt alla håll, ilar skaran på fältet att söka ett skydd mot det började ovädret.

Icke olikt en sådan tafla var svenska hofvet ännu i början af året 1700. Skyarna mörknade vid synkretsens rand: en siares blick hade där kunnat skönja tsar Peters jätteskugga i öster och sachsarens Herkulesklubba och jutens knutna näfve bland molnen i söder. Men Svedenborg teg ännu; kung Carl, den sjuttonårige, trodde ännu på furstars eder, och den grånade statskonsts varnande ord ljöd som en vidrig korpalåt genom dånet af hofvets fester och ynglingajagten i nordens vår.

Digitized by Google

Flyende Danmarks angrepp, hade hertigen och hertiginnan af Holstein sökt en fristad i svenska konungaborgen. En solblink före åskan hade kommit med dem att förgylla hofvets fester. Den unga hertiginnan Hedvig Sofia hade förgätit sin landsflykt och sin mistade hertigkrona för nöjet att ännu engång andas sitt hemlands vinterluft och se ett gladare hof kringsvärma hennes faders förbrända konungasalar.

Hade då en spåkvinna från Lappland trädt fram under balens vimmel och sagt till den älskvärda »madame Harleqvina»: »dansa, dansa, sköna furstinna, medan lifvet ännu har rosor att bjuda dig! — innan två somrar förgått, stupar din unge hertig, det första lysande offret, vid Carl XII:s sida — i sju änkeår skall du vårda din son — denne son skall förmälas med dottern af den som hans fader bekämpat — din sonson skall herska i den kejsareborg, som bygges på Sveriges nuvarande mark, frånryckt din bror och din syster af din sons svärfader — din sonsonsson[1] och hans ättlingar skola led efter led bära österns spira — af dig skola komma de mäktige, som råda öfver vidare länder, än någon dödlig har rådt före dem — om hundrade år skall din sonsonssonson fråntaga din faders och broders land en tredjedel af dess återstående område — om hundradefemtio år skall Europa stå i härnad emot din sonsonssonsonsson, och en främmande ätt skall med möda hålla tillbaka dina fäders land» — kanske hade då den unga hertiginnan Hedvig Sofia hejdat i dansen sin fot och tankfull nedslagit de milda blå ögonen för de taflor framtiden upprullat. Men nornorna hade förbarmande med så mycken oskuld och skönhet; de

[1] Vid dessa fältskärns ord begynte gamla mormor att räkna på fingrarna.

Digitized by Google

höljde för hennes ögon framtidens öden i ett rosenfärgadt flor, och hertiginnan fortfor att dansa, glädjas och hoppas, såsom ungdomen gör, där den lefver i sekunden och bygger på den sin drömda evighet.

Horisonten förmörkades, ovädret kom närmare. Danmarks konung Fredrik IV inbröt i Holstein, belägrade Tönningen, intog Gottorp. Hedvig Sofia begrät sitt slott och log efter tårarna.

Sachsens och Polens konung Fredrik August, han som kramade tillsamman en hästsko uti sin högra hand, drog i tysthet sina härar mot Lifflands gränser, under det att hans sändebud talade ord så söta som honung om evig vänskap. Patkulls hat och fosterlandskärlek bestormade skiftevis furstar och folk till Sveriges fördärf. Svenska hofvet fortfor att roa sig.

Peter I hade begynt på sin jätteskuldra upplyfta Ryssland. I det han lät Europas landluft blåsa in öfver stepperna af sitt vida rike, sökte han andhål, hvarigenom äfven en varmare sjöluft än Ishafvets kunde strömma ditin. Från Azovs tinnar såg han ut öfver orienten och Svarta hafvet. Men det tycktes honom ännu för långt: hans längtan kunde blott svalkas af Östersjöns våg. Han drog sina vilda skaror tillsamman och räckte sachsaren handen i Birnau. Konung Carl lät befalla en björnjagt vid Kungsör.

De kloke i landet sade: vår konung är blind. Men kung Carl såg allenast ederna och fördragen. De skymde för honom all vidare utsikt liksom en mur.

En dag i början af Mars år 1700 samlades jagtsällskapet på Kungsör fjorton mil från Stockholm. Konungen var vid gladt lynne, och hertigen af Holstein, som beständigt följde honom, hade ett outtömligt förråd af befängda jagthistorier. Än var det en dofhjort,

Digitized by Google

än ett vildsvin, än en kurfurste, än en vacker mjölnareflicka, som i dessa äfventyr spelade hufvudrollen. Konungen lät sig det väl behaga. Vårluften spelade frisk öfver granskogen, drifvorna smälte vid middagstid, och skaran bar förträffligt om morgnarna.

Redan första dagen hade man ringat en björn, och Hård kom för att mottaga sin herres befallningar. Konungen vände sig till hertigen:

— *Mon frère* sade att kurfursten af Brandenburg fångade helst sina vildsvin lefvande?

— Ja, svarade hertigen. Han fångade sitt villebråd i snaror, som han utlade än i bokskogen, än vid kvarndammarna.

— Snaror kan jag icke fördraga, fortfor konungen. Men har kurfursten fångat vildsvin, så vill jag fånga björnar. Hård, låt spänna näten. Men ingen af jägarne får medtaga gevär.

— Björnspjuten äro i ordning, genmälde Hård.

— Ingen af jägarne får medtaga spjut.

— Men... invände stallmästaren förbluffad, dessa bestar äro dock för grofva att taga i kragen.

— Skaffa åt oss alla goda påkar, sju kvarter långa, ek eller björk, hvad du behagar. Ställ hvar och en på sin post, och gif order att klappa dammet ur nalles päls hvarhelst han visar sig. *Mon frère* skall se att också vi förstå konsten, tillade han, gnuggande händerna af belåtenhet med sin nya idé.

— S-ns pojke — mumlade Hård för sig själf — fadern var ingen blöt karl, men sonen far fram som vore han beslagen med järn. Man skall få se att en vacker dag tar honom hin hårde.

Det dröjde ej länge, innan björnen drefs ut och rusade mot nätet. Förste jägaren slog han omkull.

Digitized by Google

Näst denne stod Gösta Bertelsköld. Hans ekpåk hven genom luften, och träffad vid örat, damp nalle i backen, för att aldrig mera uppstiga.

— Nej — sade kungen misslynt — det duger icke, du är för hårdhändt. Välj dig ett lättare tillhugg och haf då en smula förstånd, när du slår. Kan ni tro, *mon frère* — fortfor han, vänd till hertigen — denne pojke lyftar en fullvuxen karl på rak arm öfver gärdesgården.

Andra björnen var ringad. Han hann knappt ur idet, innan ett hagel af påkrapp så förbryllade honom, att han snafvade i snön och blef bunden utan synnerligt motstånd. Konungen var missnöjd och lät nästa gång spänna näten så, att björnen fick tid att betänka sig, innan han blef angripen. Hård svor i tysthet en ed, men lydde punktligen.

Denna manöver lyckades efter önskan. Tredje björnen visade sig brummande och sökte först en utväg att komma undan i godo. När detta ej lyckades, ställde han sig, retad af hundarna, på bakfötterna, kastade till marken fyra af jägarne, sårade hertigen och var nära att bryta sig igenom, då han föll för konungens och Arvid Horns förenade anfall.

Jagten fortgick i flera dagar. Man aflägsnade sig långt nog från Kungsör. Man åt i bondstugor och torp. Man sof i prästgårdarna. Knappt grydde dagen, innan kriget mot skogens konung ånyo begynte.

Fjärde och femte björnarna fångades utan äfventyr. Den sjette undkom, jagades en hel dag och fångades slutligen i en varggrop. Den sjunde satte sig till motvärn, dödade en hund och kramade så eftertryckligt en af konungens stalldrängar, att karlen bortfördes mera död än lefvande. Rusande mot nätet, fälldes han slut-

Digitized by Google

ligen af konungens egen hand. Om tapperhetsmedaljer varit brukliga den tiden, skulle kung Carl ha unnat en sådan åt sin tappre motståndare.

Efter hand hade man fångat tretton, och flera hade man ej kunnat uppspåra. Befallning var redan gifven till återtåg, då rapport kom från den yttersta jägarekedjan, att ännu en björn var ringad vidpass en mil ifrån kungsgården. Genast bröt sällskapet upp och begaf sig ånyo in i djupaste skogen. Kung Carl var vid ett öfverdådigt gladt lynne. Man ville, som vanligt, utspänna näten.

— Bort med näten! ropade konungen.

Jägarne lydde, vana som de voro att se sin herre lyckas i de djärfvaste äfventyr. Utan andra vapen än deras påkar, ställdes de i sluten kedja kring idet, och främst bland alla stod konungen.

Det höll hårdt i, att drifva björnen ut. Förgäfves gläfsade hundarna; förgäfves instuckos långa stakar i ingången. Björnen sönderbröt stakarna, och de närgångnaste hundarna återvände med blodig nos. Man måste taga sin tillflykt till rök. Granris och enris samlades kring idet och antändes. En stund hörde man björnen brumma därinne; slutligen såg man hans nos i öppningen, flåsande efter luft.

Kung Carl lät jägarekedjan draga sig vidpass trettio steg tillbaka. Vid sin sida bredvid idet behöll han endast hertigen, Horn, Hård och unge Bertelsköld.

Svedd i sin päls och rytande af vrede, utrusade björnen. Sökande sin fiende, kastade han sig, med detta djurs märkvärdiga instinkt, rakt emot konungen. I samma stund haglade öfver hans hufvud fyra väldiga hugg — det femte, Bertelskölds, slant förbi, träffade en sten, och ekpåken brast.

Digitized by Google

— Ur vägen alla, och en mot en! ropade konungen, lyftande sitt vapen för andra gången. Men innan det föll, hade björnens tunga ram träffat hans högra arm, uppslitit hans rock och fällt tillhugget ur hans domnade hand.

Konungen ryckte med vänstra handen påken från Horn, men kastades i detsamma omkull — hertigen och Hård sprungo till och lyckades draga björnens

vrede mot dem; kraftigt föllo deras hugg, men innan kort voro de afväpnade och deras vapen sönderbrutna. Jägarne närmade sig; dock innan någon hann fram, hade Gösta Bertelsköld vapenlös kastat sig öfver björnen, för att, efter ärlig svensk och finsk sed, brottas om segern.

— En mot en! ropade också han.

— Rätt taladt! hörde man konungen säga, där han åter rest sig, urståndsatt att strida.

Digitized by Google

Gösta hade sprungit sin fiende på lifvet, medan denne stod upprätt på bakfötterna, och hoppades med ett enda tag kasta honom omkull uti drifvan. Han beräknade ej att han därigenom fick björnens flåsande gap öfver sitt hufvud och hans tunga ramar en öfver hvardera skuldran. Taget misslyckades, så stadigt det var. Hade nu björnen begagnat tänderna, vore säkert ingenting mera att säga om Gösta Bertelsköld. Men förvirrad af röken och huggen, glömde nalle att bruka sin fördel. Endast hans ramar och deras tolfmanna styrka tryckte ynglingen oemotståndligt till marken. Gösta föll, men icke ensam; han drog björnen med sig i fallet.

Då sprang konungen ännu engång fram, försmående alla vapen, för att ej öfverträffas af någon, men mera blottställd än någon, emedan han blott hade vänstra handen. Björnen lämnade sitt säkra byte ... man såg honom vackla mot konungen, man såg honom lyfta sin förfärliga ram ... ett rop undföll de kringstående. Men den lyftade ramen segnade långsamt ned ... djurets krafter voro uttömda ... några steg raglade björnen åt sidan likasom en drucken; då grep konungen honom i bringan och kastade honom utan möda till marken ... och den tunga kolossen föll utan motstånd, utan ett ljud, likasom medveten om rätta stunden, när han kunde falla med ära för tolfte Carl.

Ett högt jubel från hela jägarekedjan beledsagade björnens fall. Konungen betraktade det fallna djuret nästan med vänskap.

— Bind honom, men drag ej repen för hårdt, sade han till stallmästaren. Skaffa en släde, smyckad med unga granar, och låt musiken blåsa. Det skall bli ett gästabud, hvars like man ännu aldrig sett på Kungsör.

Digitized by Google

Befallningen verkställdes. Stadigt bunden, med mossa emellan, för att ej plågas af banden, fördes björnen i triumf med musik till kungsgården. Solen sken på det glada tåget; ögat bländades af den hvita snön. Bondgummor och barn sprungo ut till landsvägen, för att se den högljudda skaran tåga förbi. Gubbar och bondgossar kastade sina hattar i luften och hurrade för konungen. Jägarnes jubel svarade dem. Kung Carl var lycklig — lyckligare kanhända, än sedan efter sina blodiga segrar. Nu sjönk solen sakta ned bakom granarnas toppar. Hennes sista stråle spelade ljus och mild öfver konungens höga panna. Barndomens glädje skickade i denna stråle sitt sista afsked till den store kung Carl. Ty i dag gick solen ned öfver hans barndoms, hans ungdoms, hans hela lefnads frid!

*

På Kungsör vardt ett väldigt gästabud. I hast restes på gården en spetsgård af granar, inom hvilken de lefvande björnarna — likasom fordom de fångne konungar i romerska cesarers triumf — förvarades bundne och blandade sitt rytande med musikens glädjetoner. De döda björnarna tillreddes af hofvets skickligaste kockar till välfägnad för gästerne.

Närmaste byars hela befolkning, män, kvinnor och barn, samlades till kungsgården, för att bevittna konung Carls största seger härintills. Något brännvin bestods, dock måtteligt; men ölet rann i strömmar. Holländsk tobak vankades allaredan ymnigare; man såg korta pipor och långa bussar. De gamla satte sig att språka om salig kungens tider och hans fredliga och lyckosamma regemente, nu sedan reduktionen förlorat sin

Digitized by Google

hårdaste skärpa och den stora hungersnöden upphört att svida. Oklara rykten om krigsbuller på långt håll hade nått äfven till menige man. En komet hade blifvit sedd, och i Dalarna hade det regnat blod. En klok gumma i bygderna hade drömt att hela Sveriges rike var betäckt med guld och beklädt med rosor. Detta hade hon uttydt, efter drömmarnas sed, i motsatt betydelse, så att däraf vore att vänta stor fattigdom och mycken sorg. Men de hurtigare och gladlyntare vore ense därom, att sådana drömmar borde tydas efter bokstafven. Land och folk voro vana vid segrar, och naturmänniskan, van att beundra modet och armstyrkan, bedömde riktigare än diplomaterne den unge konungens hjältekraft. En uppmärksam betraktare skulle ha anat, att stora segrars förkänsla gick genom folkets håg på själfva aftonen före kriget.

De unga fingo dansa i den största salen bland betjeningens rum i gårdsbyggnaderna. Jagtmusiken spelade; så ståteligt hade man aldrig dansat på Kungsör. Konungen med sin svit kom själf för att se på dansen och mottogs med höga jubelrop. Han hade, sin björnfest till prydnad, smyckat sin jagtdräkt med några af den tidens prydnader. Ännu bar kung Carl den långa allongeperuk, hvari han finnes afbildad som kronprins och under sina första regeringsår; ännu bar han den fina hvita spetshalsduken; den dyrbara kragen var försvunnen, men ej dessa manschetter, hvilka han i en senare tid brukade sönderplocka från sina hofherrars armar och hvilka i sanning voro för bräckliga ting för att rätt passa in i de järnhårda napptagen under hans fälttåg.

Hertigen, ehuru lätt sårad i benet, var, likasom konungen, vid muntraste lynne och utpekade skämtsamt de vackraste bondflickorna. Troligen var det på

Digitized by Google

hans tillställning som man hade sirat den sista och tappraste björnens lurfviga panna med en krans af lager, bruten i orangeriet. Därpå hade man lagt den bekransade björnen, bunden naturligtvis, på en släde och sköt honom så oförmodadt in i salen midt ibland de dansande.

Dessa, som icke visste något på förhand, foro med häpnad åtskils; musikanterne glömde att spela, alla trängde sig till väggarna, och där blef midt på golfvet en rymlig plats, där man såg konungen något förundrad vänta hvad björnen hade att säga honom.

Valborg Ersdotter hette den vackraste bondflickan, en fyllig och rödblommig västmanländska, med rätt varma och smäktande ögon, som skulle ha anstått en skönhet vid konung Augusts galanta hof. Hon framträdde nu — klädd till Diana, så godt sig göra lät med granris, båge och pilar — till att föra ordet för björnen. Ganska hurtigt och utan att låta skrämma sig af hans brummande, tog flickan kransen från björnens hufvud och lindade den kring konungens panna, under det att hon uppläste följande verser af okänd författare:

Så långt som björk och gran the stå i vijda norden,
har skogens drott ey kjänt sin lijke uppå jorden.
Men alltfrån thenna stund then stoore skogens jarl
betvungen lägger nedh sin krantz för Konung Carl.

Så är thet rijke nu, som Konung Carl förvärfde,
långt större än thet land Han utaf Fäder ärfde.
Hans macht then går så långt som björk och granar stå;
hans Nampn med ähra skall till Ryktets tempel gå.

Konungen i sitt glada lynne upptog denna hyllning både nådigt och muntert, i det han förklarade att han icke ville röfva ärans krans ifrån en så mäktig och

Digitized by Google

tapper jarl, som björnen. För att strax gifva mening åt dessa ord, tog han kransen från sitt hufvud och lade den åter på björnen. Då blef han varse att björnen ännu var bunden.

— Illa anstår det en segrare, sade han, att bekransa en bunden fiende, likasom till hån och blygd öfver hans nederlag. Gack och var fri, för din mandoms skull!

Innan någon hann eller vågade göra en föreställning, hade konungen framtagit sin jagtknif och afskurit björnens band. Vid denna syn rusade stora och små med förskräckelse på dörren. Allenast kung Carl och några hans män, som icke ville vara fegare än han, stannade kvar med handen på värjfästet och väntade nyfiket hvad björnen månde företaga sig, när han kände sig fri.

Skogens lurfvige konung syntes dock icke mycket hugad att begagna sin frihet. Han lyftade sakta fnysande sitt hufvud, sträckte ut sina domnade ben och tycktes betänka sig. Därpå reste han sig med möda upp från släden, såg melankoliskt omkring sig på ljusskenet, tog några steg, vacklade framåt, suckade djupt och utsträckte sig därpå orörlig framför konungen. Man betraktade honom närmare — han var död, och sin lagerkrans, som konung Carl så vackert återgifvit, hade han låtit falla framför sin besegrares fötter.

Konungen vidrörde djuret med sin fot; det låg där utan ljud, utan lif. Händelsen var lätt förklarlig för dem som varit vittnen till jagten. Men en så oväntad upplösning på ett farligt skämt hade nästan utseende af ett järtecken och förfelade ej sitt intryck på ett ungt sinne. Konungen teg helt stilla.

Hertigen däremot utropade muntert:

Digitized by Google

— På min jägareära, sire, denna plumpa best har sagt eders majestät en komplimang, som den finaste hofman skulle afundas honom. Hollah, tappre hjältar och hjältinnor, som så hurtigt försvarat dörrarna utanför, kommen in, här är ingen fara; nalle har haft mera förstånd än I alle.

Folkhopen stormade in, och om jublet förut var högljudt, så blef det nu nästan vildt. Den väldiga björnen bars bort i triumf. I första ingifvelsen lyftades konungen upp på menighetens axlar. Gubbar, ynglingar, flickor, alla täflade om att få bära på sina händer denne unge monark, hvars höghets blick var nog mäktig att kasta skogens befriade kung för hans herskarefot.

— Vin hit! ropade hertigen, medan konungen ännu satt höjd på folkets skuldror.

Vin kom. Den improviserade Diana räckte konungen bägaren. Han mottog den. I detsamma hviskade hertigen i sitt öfverdåd så högt att han hördes af de närmast stående:

— Diana anhåller i djupaste underdånighet att eders majestät värdigas hugna henne med en nådig kyss.

Genast voro flera armar i beredskap och lyftade den förskräckta flickan, utan att akta på hennes motstånd, till jämnhöjd med konungen.

— Kyss henne, hviskade hertigen saktare; folket skulle anse eders majestäts vägran såsom förakt.

Aldrig, hvarken förr eller senare i hela sitt lif, var kung Carl i en så besynnerlig situation. Sjutton år; bägaren i ena handen; en vacker flicka vid den andra; rundtomkring jubel och fröjderop. Alla ungdomens känslor brusade genom hans själ. Han rodnade som en gosse och önskade att han varit sju mil härifrån.

Digitized by Google

Då hördes från gården en kurirklockas klang.

Men konungen, ehuru tvekande, lyftade bägaren och drack sina trogna dannemän till. Därpå lutade han sig åt sidan, blyg och försagd, och kysste Valborg Ersdotter. Ett omäteligt fröjdeskri höjdes i denna stund från det kringstående folkets läppar.

I samma stund öppnades dörren, och in trädde grefve Piper, mörk och olycksbådande, bland den församlade mängden.

Hopen märkte honom ej, men konungen, lyftad högt under taket, såg honom strax. Med ett språng stod han på golfvet, så att vinet ifrån den till hälften tömda bägaren stänktes öfver de kringstående och öfver den vackra Valborgs glödande kinder.

— Hvad nytt? sade han kort och snabbt till den nye gästen, hvars höga rang också genast lät ana viktiga ärenden.

— Onda nyheter! svarade grefven med låg röst. — Behagar ers majestät förunna mig audiens i enrum?

— Onda nyheter! upprepade konungen, som nu, så i rättan tid befriad från sin farliga ställning, kände sig åter modig och glad ända till öfverdåd. — Nej, min bästa grefve, jag ber er, spara då edra nyheter till ett lägligare tillfälle. I dag ha vi ej tid att höra därpå.

— Ers majestät täckes förlåta, men saken är af vikt och tål intet uppskof.

— Följen mig, mina herrar! fortfor konungen utan att låtsa höra invändningen. — Detta goda folket behöfver en vederkvickelse, och — Hård, hvar är du? Ryker ej björnsteken redan uppe i matsalen?

— Måltiden är färdig, ers majestät.

— Kom, herr grefve — sade hertigen, ej utan en fin udd i sin ton — jag bedyrar att ni ej skall löpa

Digitized by Google

Kung Carl och Valborg Ersdotter.

Digitized by Google

den ringaste fara, ty den buse vi nu gå att besegra är parfymerad som en hofman, fet som en kapucinermunk, aptitlig som en dalkulla och väl stekt som en ärlig soldat. *Allons.*

Kungsörs kök och matsalar hade i dag öfverträffat sig själfva. Borden dignade af anrättningar, bland hvilka ett björnhufvud, siradt med persilja och lagerblad, intog hedersplatsen. Franskt och spanskt vin glimmade i stora silfverkannor. Framför hvar gäst stod en silfverbägare, stor nog att pröfva dens kraft, som ville göra besked. Man kunde tro sig försatt tillbaka i den frossande förmyndaretiden.

Och efter en kort bordsbön grepos fat och remmare an med jägares hunger och jägares törst. Ingen fick vara borta; de sårade jägarne linkade in; bland dem också den till hälften ihjälkramade Gösta Bertelsköld. Alla skulle dricka. När konungens blickar mötte den förlägne och orolige Piper, var det blott för att fatta kannan och nicka åt honom ett *res severas in crastinum!* Aldrig hade man sett kung Carl dricka så mycket; och likväl drack han ännu som en jungfru. Men de pröfvade veteraner i konsten begynte hoppas, att han »med tiden kunde lära sig mandom».

Vinet flödade, gästabudet blef högljudt. Vilda krigsbragder, befängda jagthistorier, löjliga kärleksäfventyr kommo på tal. Gyllenborg, uppmanad att improvisera, steg på ett bord och deklamerade med anspelning på »kung Carls första seger»:

När kyska fru Dian' sin mund åt Mars framräckte,
log Bacchus i sitt skägg, och Venus Astrild väckte:
Gack, käre son . . .

Nu slog det stora vägguret tolf. Piper reste sig upp, men konungen vinkade åt skalden att fortfara:

Digitized by Google

Gack, käre son, och bed Vulcanus snarligt komma,
ty pantzaret är bräckt, och dygden fått en skråma...

Ännu ett högt skallande jubel — det sista — beledsagade skaldens skämt. Men därpå reste sig kung Carl med plötsligt allvar och sade, vänd till Piper:

— Herr grefve, jag har lofvat mina vänner en glad dag. Den är till ända, och jag är beredd att höra er. Ni ser omkring eder män som ingenting förråda. Tala högt och fritt; hvad har ni att säga mig?

— Eders majestät, sade Piper tvekande, danskarne göra framsteg. Holstein förhärjas. Tönningen är nära sitt fall. *Kriget är oundvikligt.*

— Fortfar! sade konungen med en hastig blick på hertigen, som rodnade starkt.

— Tsar Peter samlar 100,000 man mot Ingermanland. Säkra underrättelser inlöpa, att han förbundit sig med konungarne af Polen och Danmark, för att frånrycka Sverige dess östersjöprovinser. *Kriget är oundvikligt.*

— Fortfar! sade konungen, i det han mekaniskt fattade en närastående bägare med spanskt vin.

— Sachsare och polackar hafva inryckt i Liffland. Fleming har tagit Kobrunner-skansen med storm och beskjuter Riga. Grefve Dahlberg begär succurs. *Kriget är oundvikligt.*

Vid dessa ord sprutade en röd stråle, likasom af blod, öfver den hvita bordsduken. Det var det spanska vinet i silfverbägaren, som konungen, utan att veta det, hoptryckt uti sin hand. Ett mörkt moln hade lägrat sig öfver hans höga panna; eder voro brutna, fördrag gäckade, tro och heder förspillda. Men kung Carl svarade endast:

— Ni har rätt. *Kriget är oundvikligt.*

Digitized by Google

Därpå vände han sig till hertigen, hög, stolt, allvarlig, såsom man aldrig sett honom förr. Allt det ringa, alldagliga, som annars i lifvet fängslar människors

håg och smeker deras passioner, var nu försvunnet; för hans ynglingaöga bredde sig de stora utsikterna till en rättfärdig kamp, vore det ock mot en hel värld.

— Det är förunderligt, sade han, att mina båda kusiner vilja hafva krig. Det må då ske. Konung August har brutit sitt ord och handlat mot ed och aftal. Vi hafva en rättfärdig sak; Gud skall väl hjälpa oss.

Digitized by Google

Jag vill först uppgöra saken med den ena; därefter kan jag språka ett ord med den andra!

Från den dagen aflade kung Carl all prydnad i sin dräkt, allt öfverflöd i sin spis, all förströelse utom sitt konungakall.

Från den dagen blef kriget hans väldiga jagt och kulornas hvinande hans musik.

Från den dagen drack han hvarken öl eller vin, blott vatten.

Från den dagen kysste han aldrig mera två kvinnoläppar.

Från den dagen blef han en hjälte, för hvilken vanliga människors måttstock icke var gjord; stor i medgången, större i motgången, ensam i dygder, ensam i fel, beundrad af många, förstådd af få och uppnådd af ingen.

3. Huru lejonet begynner att jaga.

Bref från kornetten vid lifdragonerne Gustaf Adolf Bertelsköld till hans syster Ebba Bertelsköld, kammarfröken hos h. k. h. prinsessan Ulrika Eleonora.[1]

Narven den 7 December 1700.

Ma très chère Soeur!

Alltsedan vår sista sammanvaro i våras, då vi oss så herrligen amuserade och jag på sistone något krank var efter napptagen vid Kongsör och *ma soeur* mig så kärligen botade med salfvor och strängaspel, det jag, Gud

[1] Karolinska ortografin i detta bref har fältskärn för det mesta rättat, utom i några få ord.

Digitized by Google

bättre, nu får lefva förutan, sedan den tiden ha snart åtta månader förlupit i mycket buller; hvaraf jag tager mig *excuse* att ödmjukast bedja *ma soeur* min stora försumlighet intet taga illa upp, alldenstund jag är klen i skrifvande, det kan fuller magister Schönberg mig betyga, där han tillförene på Majniemi förliknade min *écriture* vid skatornas krafsande i nyfallen snö. Hafver ock riktigt bekommit m. k. systers bref af den 8 Maj och 17 Augusti, för hvilka jag ej nog kan säja huru de mig kärligen hugnat; och beder jag *ma soeur* af dessa krokota rader förnimma min broderliga erkänsla. Jag hafver nu därtill mer tid, än mig förut tillfallen var, alldenstund jag ligger här i Narven på lasarettet, till att bota en skråma af siste *chocen* mot ryssen; var dock intet värre än en muskötkula i vänstra axeln, och är hon lyckeligen uttagen, så att jag nu efter två veckor har lof till att skrifva, men intet lärer jag före julen få sitta till häst.

M. k. syster har visst allaredan förnummit de stora tidenderna om våra *victorier* så mot juten som ryssen; tänker ändock det intet skall vara m. k. s. okärt att höra något mera af en som där var med och klappade armen trötter. Kära syster lärer sig nog påminna den dag i vintras, när jag kastade Gustaf Otto Douglas utför trapporna för den *malice* han om finska adeln sade, att de voro oxmiklar, som intet skämdes att tala sitt otäcka finska modersmål sinsemellan på själfva kgl. slottet; för hvilket allt Douglas på återresan glömde att räkna trappstegen. Och när jag arresten slapp därefter, lärer k. s. minnas att Eva Falkenberg mig sade: jag vore nog *courageux* att anfalla en stackars page, som var yngre än jag, men hvad mandom jag månde visa rikets fiender, det ville fröken hafva osagdt. Och k. s. minnes, att

Digitized by Google

k. systers bok just då låg uppslagen på bordet; hvarpå jag sade, utan att räkna bladen: det skall fröken Eva veta, att intet kommer jag hit till Stockholm tillbaka, innan jag, där Gud så vill, har att skrifva en *victoria* eller dock en ärlig *rencontre* på hvarenda sida i min syster Ebbas minnesbok. Och härtill svarade Eva Falkenberg: intet tror jag det, kornetten må vara glad att klubba björnar; hvarpå jag sade: hvad lofvar fröken mig, om det sker som jag sagt? Och därpå sade hon: då får kornetten begära af mig hvad som helst, intet skall jag neka därtill. Är det visst, sade jag. Ja så visst, sade hon, som tuppen på Jakobs kyrktorn; förrän han galar, skall jag det aldrig svika. Och nu beder jag *ma soeur* begynna med inskrifningen och pränta på första sidan *Seland* (eller Tiberup) och på andra sidan *Narva* med litet större bokstäfver. Därefter får jag sakteliga sätta raden fort, att bladen fyllas: jag törs visst intet därförinnan komma till Stockholm igen; tör ock vara bättre att jag ej vet huru många bladen äro.

Jag vill då härhos berätta m. k. s. att jag den 14 April i våras reste från Stockholm i konungens svit till Malmö; och voro vi där i närheten 12,000 man, och det var klart att nu gällde det jutens päls. Men under tiden var *embarras* med flottan, som *partout* skulle förenas med engelska och holländska flottorna, så att vi kommo till *action* först den 25 Juli,[1] som var en söndag, klockan mellan fem och sex på eftermiddagen. Jag ville unt *ma soeur* det sköna *spectacle* vi den dagen hade från flottan, när röda flaggan vardt hissad i stormasten på amiralskeppet Friderika Amalia; men konungen var på jakten Sofia. Blåsten var intet hårdt pågående, ändock så att våra hästar på däcken stampade af otålighet; var

[1] Allt gamla stilen.

Digitized by Google

ock vädret annars herrligen klart och varmt. Där låg framför oss det gröna Seland med sina bokskogar, Humlebäcks gård och en fyrbåk och en väderkvarn, där mjölnaren ingen tid hade att mala. Och lade då många båtar ut från skeppen, roende åt land, men där blef vattnet för grundt; då sprang major Carl Numers vid gardet ut ifrån båten, vadande till land, och hans bataljon med honom. När konungen det såg, vardt han betagen af en träffelig otålighet, så att ingen honom hålla kunde, utan sprang han ända under armarna i sjön, vinkande med värjan att de andra skulle göra så med; det ock strax följdes af grefve Piper, men löjeligt var att se franske ambassadören monsieur Guiscard i sina fina svarta silkesstrumpor springa ned uti sjön, änskönt konungen sade: »monsieur har med danskarne ingenting otaldt».

Nu sköt juten fuller med sex små kanoner från stranden, så att vattnet undertiden färgades rödt; men fyrahundra ryttare, som lågo i skogsbrynet till att nedhugga de svenske, vågade sig näppeligen fram innan våra grofva stycken från skeppen haglade som ärter omkring dem, rifvande upp sand och stenar, likasom ett yrväder, att hästarna gingo durch och dem var intet att hejda; och gick det intet bättre med danska fotfolket, som var trehundra bönder, dem man frihet från träldomen lofvat hade, om de ville tjena i fält. Vardt alltså juten jagad till skogs innan mörkningen; och när kung Carl den sköna segern vunnit, föll han strax uppå knä och tackade Gud. Samma afton stacks läger på stranden.

Vi ryttare voro till allt detta allenast åskådare; med hvad hjärtans åhåga kan *ma soeur* sig nogsamt föreställa. Vi kunde ej mera den dagen landstiga för mörkrets skull, och följande måndag blåste en grufvelig hård nordväst, så att där en båt sattes ut, där slog strax sjön öfver

Digitized by Google

honom, att där några man förgingos. Var ock en hård sjögång den dagen för hästarna, däraf allenast vid vårt regemente väl ett halft tjog bröto af sig benen; men om tisdagen var smult väder, och vi sluppo i land. I lägret gick strax det tal, att rådlöshet och förskräckelse rådde i Köpenhamn, ty deras konung var borta i Holstein, och kommendanten Schack var af vår ankomst så schackmatt, att han intet visste om han stod på hufvud eller fötter. Men studenterne och en del borgare hade gått upp på vallarna till att manligen möta oss och som redlige män försvara sitt land; ty ingen kunde ju annat förmoda, än att kung Carl skulle belägga hufvudstaden med härsmakt och komma där hastigare in, än hans salig farfader i tiden förmådde det göra.

Ma soeur torde *imaginera* sig, att jag för den ringa möda att åskåda en seger väl intet rum kan få uti minnesboken. Vill alltså ej hafva osagdt, att jag med min skvadron blef utsänd till att rensa landet ifrån danska rytteriet, som sig *sauverat* till skogs. Och hade vi i den vefvan åtskilliga *rencontres,* dem vi bestodo så godt, att vi återkommo med fyrtio fångar. Det är visst, att vi hade mera omak att skydda Seland än att gripa det an, ty någre af de våra, och fast mer de holländske och engelske matroser, som gingo i land från flottorna, togo sig före att plundra adelsgårdarna. Sådant måtte vi med gevalt förhindra, och ej utan slängar; ty konungens vilja var, att herre och bonde skulle behålla sitt. När den lifegne danske bonden det förnam och tänkte på huru fogdarne drefvo honom med piske till plogen, blef han fast vänlig till sinnes mot oss; och när en bonde bragtes fången till lägret, gaf konungen honom strax lös och en blank riksdaler i handen, sägande: »passen på edert arbete, käre far; icke är jag kommen att söka

Digitized by Google

eder undergång, utan allenast en god grannsämja.» Hvaruppå jutefar grät så hjärtinnerligt, att tårarna trillade honom neder i skägget, och svarade: »Gud välsigne eders majestät, icke gören I oss något ondt; I ären ju vår fromma Ulrikas son!»

När konung Fredrik förnam huru folket lopp i hopar till svenska lägret, så att där rätt en marknad var fast mer än i Köpenhamn, vardt hans sinne förändradt, och han slöt fred i Travendal, lofvandes hålla de gamla fördragen samt betala konung Carl 260,000 riksdaler för krigskostnaden. Och kunde månge bland oss intet nog förundra sig, när vi det hörde just som vi ryckt fram till Rungsteds krog två och en half mil från Köpenhamn, troendes att det nu skulle bryta löst. Somlige menade att konungen handlade rätt som en pojke, vetandes segra, men intet bruka sin seger; juten skulle nog bita oss i hälen, när vi vändt ryggen till. Det må de *jugera*, som klokare äro; Gud råder öfver oss alla. Allenast det må jag m. k. s. icke förhålla, att hela Europa med förundran hafver sett vår konung så olik andre furstar, att han intet annat begär än *justitiam*, det rätt är för allom, änskönt han hafver makten att *poussera* de hårdaste villkor; ja ändock till att fordra hela Norge; jag tänker juten hade med svidande ögon måst säga därtill ja. I stället har konungen sagt till bönderne, när han for: »det vore honom okärt, om något synnerligt ondt vore dem skedt; hvad han gjort hade han gjort mot sin vilja, men de kunde vara försäkrade, att han ifrån den stunden ville vara deras konungs uppriktigaste vän».[1]

[1] När jag vandrade genom Danmark, sade fältskärn, visade folket ännu efter hundrade år Carl XII:s källa i Enerum, och vid Rungsted står ett gammalt bokträd, hvars krona kallas Carl XII:s krona.

Digitized by Google

Alltså blef den leken på Seland lustigt ändad på fyra veckor, konungen och Sveriges vapen till stor *gloire*. Finnar voro där intet med, eftersom *ma soeur* skrifver att jag intet skall underlåta berätta deras *conduit*, där så skedt vore att konungen haft dem i elden bland sina blå gossar.

Ma soeur skulle fuller icke känna igen konungen nu på en tid, sedan vi gingo i fält. Hans majestät har lagt den långa peruken alldeles bort och strukit håret uppåt, hvilket gör honom öfvermåttan hurtig att påse; nyttjar ock svart halsduk, det kanske *ma soeur* ej skulle berömma, och intet spel eller dobbel tillåtes i hela armén. Det danska fruentimret har varit skräckeligen nyfiket att få se hans majestät, så att där några af adel varit reste till lägret, hafva de haft sina fruar med, men hans majestät har icke tagit det nådigt upp.

Här var ock i lägret en rysk knäs, Chilkoff, utsänd ifrån tsar Peter med stora vänskapsbetygelser och försäkran att där skulle intet vara annat än fred och rolighet uti österlanden; hvaröfver konungen vardt mycket glad. Och syntes det honom vara mycket illa gjordt af monsieur Guiscard att så ofta tala om de trehundra järnkanonerna, som hans majestät nyligen sände tsar Peter till present, för att brukas mot turken; likasom kunde dessa kanoner vändas emot hans majestät; men det ville hans majestät intet tro, innan han i Skåne fick veta vederspelet.

K. syster må därefter förnimma, att sedan vi återkommit till Sverige, mönstrade hans majestät sina lifdrabanter i Christianstad; och äro de allenast etthundrafemtio man, men hvarenda man en hjälte. Konungen själf är deras kapten, hvar löjtnant är ingen ringare man än en öfverste, hvar korporal är öfverstlöjtnant, och drabanterne själfve äro ryttmästare eller kaptener, de där hafva sådan

Digitized by Google

conduit och *vigueur*, att ingen bättre hand hållit i värja förr. Hjärtanskära syster, bed troligen för mig, att jag ock engång må sådan stor ära värdig blifva, då vore jag lika nöjder, om mig tillfölle att låta mitt lif i unga år för konung och fäderneslånd. Men jag törs intet tänka därpå, änskönt jag vill mig *portera* som skulle jag göra det: torde väl hända att fröken Eva förglömt alldeles min ringa person innan sådant kan ske.

Vi drogo då på hösten till Carlshamn, för att fara till Liffland och draga finger med sachsiske konungen, efter han lärer vara så ogement armstark. Som det skedde, kommo tidender från Narven, att ryssen med stor härsmakt fallit in uti landet och det förhärjat; och var det skedt strax sedan krigsförklaringen utblåstes i Moskva. K. s. lärer i *politiquen* intet vara bättre bevandrad än jag; lämnandes alltså åt andre att betänka hvad grunder ropades ut till kriget, såsom att hans tsariske majestäts gesandtskap, där ock tsaren själf var med, för tre år sedan blifvit illa undfägnadt af grefve Dahlberg i Riga samt där blifvit prejadt för släta kvarter m. m. Men ett vill jag ej förtiga: k. syster minns visst hofjunkaren Casper Klingenstjerna, som Gud och hela världen skyldig var: det klagades bland annat i krigsförklaringen däröfver att han var skyldig ryssarne och ville intet betala.

Hans majestät sade ej mycket, när han det hörde, men till amiral Ankarstjerna sade han: styr intet till Riga, utan till Revel. Vi gingo då till sjöss den 1 Oktober, och var konungen samt med drabanterne på skeppet Västmanland; där hade jag nåden att vara med. Det vardt en svår resa, grufvelig storm och sjögång, att ock konungen, fast han bet ihop tänderna, af sjösjuka helt

Digitized by Google

betagen var och måste gå på jakten Sofia in till Pernau, dit några af skeppen följde med. Men de andra, efter att ha kryssat i hårdt väder utanför Helsingfors, kommo med nöd uti Revels hamn. Där fingo vi veta att ryssen belade Narva med stor makt, men Henning Horn värjde sig till det yttersta som en tapper *cavalier*. Hösten gick stadigt på, och kung Carl var intet heller senfärdiger. Drogos alltså alle disponible trupper till en stad som het Wesenberg, och dit fördes ock finska trupperna öfver från Åbo och Helsingfors. Konungen höll *revue* öfver oss den 6 November, och befanns att hela armén, kavalleri, infanteri och artilleri, var 13,000 man; den dagen fingo vi extra förplägning.

Vid det att nu 5,000 man ungt folk lämnades kvar att försvara Estland, voro vi intet mer än 8,000 och kanske trehundra därtill, som ryckte ut emot moskoviten. Voro därför månge som sade till konungen: varer intet galen (jag vet fuller intet om de så ohöfviskt talade, men intet tänkte de annat), och monsieur Guiscard var besynnerligen den som flitigast afrådde konungen. Hans majestät bestod ändock vid sin *dessein* och lät sig intet förrycka; svarade fastmer: »om de ock vore dubbelt så månge, skall jag frälsa Narven, ty Gud är med oss, och vi hafve en rättfärdig sak.»

Den 13 November begynte vi marschera mot Narva på de sämsta vägar jag någontid sett; vi tågade utan bagage i regn och dimmor, och allt landet var öde omkring oss efter fiendens framfart. *Ma soeur* lärer visst ömka min trogne häst Bogatir, som *ma soeur* väl minnes är född på Majniemi af polsk *race;* han fick på fem dagar intet mer än två mått hafra och litet vissnadt gräs; det pressade ur min finske ridknekt Daniel många

Digitized by Google

djupa hjärtans suckar. Men den 17:de togo vi ett ryskt *partie* för hufvudet, som Schermetoff på furagering utsändt hade, och anammades då så månge buntar hö, att Bogatir fick äta sig magen mätter.

Än bättre var att Schermetoff i den samma fluxen öfvergaf Pyhäjoki pass och strax därpå Sillamäggi (Siltamäki), där alla väntade ett hårdt napptag, och så kommo vi den 19:de på morgonen till Laggena skog en och en half mil härifrån, men vi voro helt trötte och genomfrusne; besynnerligen fotfolket släpade geväret af trötthet, och hästarna hängde öronen rätt som skjutskampar. Hvarpå vi den dagen voro nödde att rasta nästan i fiendens åsyn; officerarne fingo vin och manskapet öl till att värma sig, ty det var träffeligt kallt, och de meste sofvo under bara himmelen. Jag kan intet säga min k. syster med hvad underliga tankar vi den natten genomlefde; vi visste att det skulle gå löst och att vi fattige stridsmän i köld, mörker och trötthet hade 80,000 emot oss i fullt rustadt läger, med all konst befästadt. Men vi tröstade på Gud och vår unge konung, som delade med oss all vedermöda, hafvandes i sitt tält värjan vid sidan och bibeln vid hufvudgärden; och har konungens page unge Stenbock berättat mig, att hans majestät den natten bredde sin egen kappa öfver honom, efter det var så kallt.

Nu, hjärtanskära syster, kan jag släte skrifvare intet den dagen tillräckeligt afmåla, som var den 20 November, och ingen lärer den snart förgäta. Det vill jag intet förtiga, att fiendens förskansade läger med etthundrafyrtiofem kanoner sträckte sig i en lång halfmåne på tre sidor om staden, så att den månens båda spetsar stodo mot Narvaflodens strand, och staden hade floden på fjärde sidan bakom sig. Tsaren var intet där, han hade samma

Digitized by Google

morgon farit bort och lämnat befälet åt hertigen af Croy.

Klockan tio sköts dubbel svensk lösen, och vi väntade förgäfves att fienden skulle rycka ut. Konungen red omkring uti solskenet och såg noga på uppställningen; vid det han höll stilla hos lifdragonerne, blef hans majestät mig ringe tjenare varse och nickade åt mig, sägande: »Gösta, nu skole vi jaga björnen ur idet», hvilket ock skedde som konungen sagt.

När då klockan blef två på eftermiddagen, sågo vi två signalraketer från de våra stiga upp öfver skogen, och strax såg man två andra till svar uppstiga från staden. »Gud med oss!» var lösen, och så bröto vi hurtigt fram, och så begynte fiendens stycken spela, att marken skakade. Dittills hade vi haft klart väder, men nu mulnade himmelen och blef svart, och där kom en stark blåst nordanifrån genom skogen, och i detsamma begynte det snöga, och blåsten dref hela moln af snö öfver ryska lägret, så att fienden vardt alldeles förblindad och kunde hvarken sikta eller se våra rörelser.

Våra trettiosju stycken begynte ock strax sin lustiga *musique* uti snötjockan. Högra flygeln under general Wellingk rusade framåt i kapp med stormen. Den förste som hann fram, var löjtnant Rehnsköld med femtio granadörer; efter dem följde gardet, efter dem kommo västmanlänningar, helsingar och Åbolänningar under Tiesenhausen. Därpå följde kavalleriet under Wachtmeister: först lifdragonerne under Hamilton, sedan nylänningarne under Klingsporre; sedan Carl Magnus Rehbinders finska dragoner och hans broder Hans Henrik Rehbinders karelska kavalleri; och var det en öfvermåttan hastig seger, ty ryska kavalleriet kastades öfverända, jagade med lösa tyglar åt floden och red däröfver så månge

Digitized by Google

som kunde, men på det stället var en fors, och månge drunknade. Men ryska infanteriet slapp ej öfver, och då mörkret i detsamma bröt in, kunde den dagen intet uträttas mera på den sidan.

Hårdare var leken uppå vår vänstra flygel, som hade emot sig de starkaste skansarna och fördes i elden af generalerne Majdel och Magnus Stenbock. Majdels gossar bröto fram längre åt höger: först granadörer under Klysendorf, Gründel och Roos; sedan en bataljon finnar under Mellin, en annan under Lode och en bataljon af Tavastehus regemente under major Berg, som stupade i spetsen för sin bataljon; sedan vermlänningarne under Fock, sedan samma infanteri under Feilitz, sedan åter finnar[1] under Sasse. På samma gång stormade dalkarlarne under Stenbock och Åbo läns infanteri under Hastfer; bakom dem var konungen med Rehnsköld och drabanterne intet att hålla; utan bröt han fram med en del lifdragoner under B. Rehbinder, adelsfanan under Liewen och en del Åbo läns kavalleri emot Vepsekylä, som båda linierna kunde bestryka. Må jag säga k. syster, efter jag var med, att där var intet narri, utan bröto vi under en gevaltig eld där in i retranchementerna och banade väg med pikar och värjor. Om en kort stund hade vi kastat allt öfverända, hvarefter fienden, som i villan och snöyran sig alldeles bortblandat, så att intet ett regemente kunde lyda order eller fäkta, i full fart störtade neder åt bron och trängde så grufveligen på, att bron brast under honom och tusende ömkeligen omkommo i ån.

Men det värsta arbetet stod oss åter. Med floden framför sig, med nederlaget bakom sig stannade mosko-

[1] Chefernes namn tyckas vara pålitliga; om flera bataljoner vet man blott att de voro finnar, men ej hvarifrån.

Digitized by Google

viten och värjde sig med förtviflans mod bakom trossen. De voro ännu fyra mot en; de kunde intet vika och ville intet dö. Konungen kastade högra flygeln den vänstra till hjälp, men höstmörkret föll öfver oss, och blef då ett svårt skjutande mellan gardet och dalkarlarne, som intet kände hvarandra i mörkret. Fogade ändock lyckan så, att ryssen misstrodde sitt tyska befäl och ropade på förräderi, så att Croy och de andre herrar vordo nödtvungne att ge sig åt oss för deras lifs säkerhets skull. Efter den betan gåfvo sig ock de fientliga hoparna, somlige på natten, somlige dagen därpå, och förfors med dem rätt vänligen, så att de svultne stackrarne fingo mat och de blesserade efter lägenhet blefvo förbundne. Men emedan de så månge voro, kunde vi dem intet behålla; utan måste de nedlägga sina vapen och gå förbi konungen barhufvade med käppar i händerna; sedan fingo de löpa till hem sitt igen. På det sättet släppte vi mer än 20,000 man; men Croy och de andre cheferne behöllo vi fångne med all *égard*. Croy lärer fått af konungen 1,000 dukater, efter han intet hade mer än kläderna på kroppen.

Ma soeur lärer nogsamt förnimma af andra en bättre utmålning af denna stora segerdagen; jag vill allenast säga att den dagen stupade eller drunknade af fienden till 18,000; af våra räknades döde och sårade till 2,000 vidpass. Och togo vi där hela lägret och undsatte staden, där vi under pukor och klockor drogo in på tredje dagen.

Änskönt där hvar man af de våra slogs som den där ej sitt lif aktar mer än ett murket remtyg, så var dock konungen utan sin like. Där leken hårdast gick på, var hans majestät beständigt till finnandes; fick ock en kula i halsduken och miste i kärret sin värja och

Digitized by Google

ena stöfveln; där drogo vi honom med nöd upp, och vann han en så stor seger i strumpfoten. Vill *ma soeur* veta om finnarne, så skall jag för sanning säga, först att allt rytteriet, utom lifdragonerne, var nakota finnar, och därtill ännu tredje parten af fotfolket, så att fuller hälften af hela armén vid Narva var finnar; de hafva, liksom alle svenskar, ärligt betalat den dagens ära med sitt röda hjärteblod.

Hvad mig ringe tjenare vidkommer, vill jag min k. syster intet längre förtrötta, allenast att jag högg in med de andra, och Bogatir slapp med en skråma i halsen. I sista *chocen* vid stranden på vänstra flygeln kände jag något litet sticka i axeln, men märkte där intet strax att det en kula var, innan jag red ett stycke och svimmade alldeles oförtänkt utaf blödningen. Sedan jag där legat tre eller fyra timmar i den blodiga snön vid sidan af månge döde, har man tagit mig upp och fört mig till fältskärn, men han hade intet tid med mig förrän andra dagen på aftonen. Och lopp det ej af utan *grimace,* men intet är det att tala om, glädjen gjorde mig frisk igen.

Ty aldrig kan k. syster sig föreställa hvad hjärtans lust det är att kämpa och segra under den store kung Carl. Där aktar ej någon hvarken sår eller död, utan allenast den höga ära att blöda vid en sådan hjältes sida; *ma soeur* skall ej tro mig när jag säger att ock den gemene soldaten tycker sig ha del i konungens storhet och är i den stunden mer än en adelsman. Det är en lycka att k. syster intet nu får se vår konung; k. s. skulle blifva af kärlek helt betagen, och han skulle intet förstå't. Hälsa kärligen vår nådiga fru moder och skicka henne detta brefvet. Glöm intet minnesboken och m. k. systers redelige trogne broder

G. A. B.

Digitized by Google

P. S. Jag törs väl intet hälsa till fröken Eva. Detta krokota brefvet har kostat mig åtta dagars arbete. *Adieu, mon coeur.*

---

4. Aurora Königsmark.

En kall vinterafton i Januari 1702 sutto två unge officerare i sitt tält strax invid slottet Würgen i Kurland, där konung Carl hade sitt högkvarter, likväl icke *uti* slottet, utan bredvid. De hade, efter konungens föredöme, täckt tältet med halm och gjort sitt bästa att värma det med glödande kulor. Men alltför svaga voro dessa hjälpmedel mot den skarpa januarikölden. Vid skenet af det enda eländiga talgljus, som upplyste tältet, såg man de unge krigarnes andedräkt som en lätt rök bortdunsta i den frostiga vinterluften.

Grefve Carl Lindsköld, kapten vid gardet, drog halmen på marken tätare under sin tältstol, fattade ett glas på det närastående bordet och tömde dess ädla rhenska innehåll, som han i hemlighet fört med sig under kappan. Sålunda beväpnad mot kölden fortsatte han det förtroliga samtalet med sin vän och jämnårige,

Digitized by Google

grefve Gustaf Adolf Bertelsköld, numera löjtnant vid lifdragonerne.

— Hvad d-n hade ni också att göra i Triski? Jag hörde den kloke Stenbock glömma sin vanliga försiktighet och säga till Piper: *Mais, monsieur le comte,* det där är icke mera krig, det är pojkstreck.

— Stenbock kan vara en klok karl, men hvad han ej begriper, det är kung Carl. Skulle vi tåligt fördraga att se Oginski alla dagar som en geting kringströfva vårt läger? Än i vår flank, än i vår rygg, ingenstädes där han söktes, öfverallt där han icke väntades, gjorde oss den s-ns karlen mera förfång med sina tre- till femhundra ryttare, än hela den öfriga polska och sachsiska svärmen tillsammantagen. F-n skall ta honom, sade kungen en dag — nej, han svor icke; vet du, Lindsköld, det är ändå dumt att svära, det har ingen välsignelse med sig, och kungen svär aldrig. Nå ja, vi tågade ut i början af December och samlades i Schauen; ingen själ visste hvad det nu skulle bli af. Vi voro 1,100 till häst, Hummerhjelmare och Meyerfeltare, och dessutom väntade vi fyrahundra infanterister på slädar efter oss; hade vi blott haft Oginski att göra med, så hade ett par skvadroner varit nog, men kurländarne äro f-n gifne. Är det icke f-n, att jag beständigt skall svära? Det har du lärt mig, Lindsköld, det är ditt fel, och det får jag vänja mig af med.

Lindsköld skrattade.

— Akta dig att du ej en vacker dag får se hin hårde i stubb, sade han. Du läser väl bibeln, du som de andra?

— Ja vet du, allvarsamt, det gör jag nästan hvar dag, och det borde du också göra. Kungen läser hvar morgon ett par kapitel ur bibeln.

Digitized by Google

— Förstås, efter kungen gör det, så måste vi alla göra så med. Nå vidare, låt nu f-n vara i fred, och berätta hur det gick i Triski.

— Öfverallt där vi kommo hade Oginski varit nyss förut. Vi lupo efter honom som ett barn efter regnbågen. På det sättet kommo vi till Samogitien, och infanteriet kunde ej längre följa oss. En afton i skymningen sågo vi framför oss ett slott och några eländiga kojor, som hedrades med namn af stad. Det var Triski; slott och stad tillhörde Oginski, alltså skulle de tagas. Nu flöt där en liten å, och bryggan var förstörd; men vi hade ej tid att vänta. Alltså — häst och karl i vattnet — huseh, det var som att doppas i en vintervak! Men vi kommo lyckligt öfver, genomvåte ända till halsen och frusne så att tänderna skallrade. Allt folket hade rymt sin kos ifrån staden; endast prästen och klockaren hittades på en höskulle. Emellertid var det godt att få en brasa och en bit mat; kungen tog kvarter i slottet, vi andre i staden, och alla mådde som kronor. Just då vi blifvit någorlunda torra, sträckte oss behagligt på halmen och höllo på att somna, voro de s-ns polackarne som Jehu öfver oss — nu svor jag igen! Vi väcktes af rop och larm; staden brann; klockan var elfva på aftonen. Oklädde eller halfklädde — somlige i hvita linnet, efter de hängt kläderna att torka — rusade vi upp. Hvad står på? Oginski är här. Hvar? Ingen visste. Sach och Fleming kommo först i handgemäng och slogos som rasande. Det var så mörkt, att ingen kunde se handen för ögonen. Om en stund hörde vi kungen ropa: hugg in, gossar! Och det gjorde vi, utan att så noga veta hvar hugget träffade. Då märkte vi att det blef glesare omkring oss: Oginski hade kastat om; innan vi voro rätt vakne, hade han undkommit oss.

Digitized by Google

— Eller ni honom. Inga poster utställda — medgif att det var ett pojkstreck!

— Han kom undan, däri låg det förtretliga. Vi satte efter honom mot Kovno och redo i fiendens åsyn öfver Niemen på det sättet att vi läto hästarna simma bredvid pråmen. Oginski flydde, vi lade garnison i Kovno. Därifrån redo vi genom skogar och ödemarker tillbaka till armén. »Tag mera folk med, ers majestät, ty landet vimlar af fiender,» sade Hummerhjelm. »Mera folk?» sade konungen och pekade på oss några, som följde honom; »ser icke öfversten att jag är själf tionde?» Ty bara tio voro vi. Det var en hård ridt. Mer än engång smällde skott mellan buskarna. Polackar och kurländare svärmade som myggor omkring oss. Men alla ansågo oss för avantgardet af en större trupp och släppte oss genom. Fem dygn redo vi natt och dag, slogos, fröso och svulto. På sjette dagen hörde vi svenskt fältrop och kände oset af fårstek. Jag försäkrar dig, Lindsköld, att vi åto en gumse per man.

— Hela lägret var i oro. Man ansåg kungen förlorad och skickade Arvid Horn med drabanterne att uppsöka honom. Ämnar du låta din syster skrifva namnet Triski i minnesboken?

— Tror du att det meriterar? Tiberup, Narva och Düna stå där förut. Triski var bara småsaker.

— Jag skall ge dig anvisning på något bättre. Har du någonsin sett en häxa?

— En häxa? Jo men, jag vill minnas att jag såg en i Åbo för flera år sedan. Folket hade just intet annat bevis emot henne, än att hon såg stygg ut och hade röda rinnande ögon.

— Käre Gösta, så barnslig du är. Icke se de värsta häxorna ut på det viset. Tänk dig en hög, stolt

Digitized by Google

kvinnofigur, skön som en vårsol i mörka moln, blixtrande ögon, yppiga former, förledande behag, kostym som en drottning, hållning som en kejsarinna... Med ett ord, vi talade nyss om hin hårde i stubb, efter man ej för dina fina öron får tala om fan. Vill du se titulus? Tro mig, det vore en seger för din syster Ebbas minnesbok, mera värd att presenteras för Eva Falkenberg, än Tiberup, Narva och Düna...

— Hör på, Carl, jag tror du tittat för djupt i buteljen. Riktigt — ingen droppe kvar!

— Där har man följden af teologiska studier midtunder fältlifvet. Den stackars gossen föreställer sig alltid fan med ett par knubbiga horn och ett stycke häst- eller bockfot, efter behag. Men vi fritänkare, som lefvat med uti världen, anse icke fan för så dum. Vi veta rätt väl, att han kan göra sig älskvärd ibland, när han vill — han, eller rättare hon, ty vi tala ju nu om en häxa.

— Hvilken häxa?

— Grefvinnan Königsmark.

— Jag har ej den äran att känna hennes värda person.

— Har du ej redan ett par eller tre veckor alla förmiddagar sett en vagn åka ut ifrån slottet, taga vägen åt konungens tält och sedan, efter en lång omväg, köra till slottet igen? I vagnen sitter ett fruntimmer — bländande skönt!

— Ja — jag vill påminna mig det.

— Du vill påminna dig? Se mig skarpt i ögonen, Gösta! Ja vid Amors pilar, jag tror verkligen att gossen icke engång har sett grefvinnan Königsmark. Och likväl talar hela lägret om henne. Man säger att hon är hitskickad af konung August och att hon satt alla medel i rörelse för att få audiens hos vår konung. Men du

Digitized by Google

minns huru Valborg Ersdotters kyss svedde hans läppar som glödande kol. Kung Carl är sirenen för klok. Apropos, Bertelsköld, jag har ett förslag att göra dig. Ställ dig i sju dagar vid vägen, där vagnen far fram, och betrakta rätt noga grefvinnan, som sitter däri. Om du efter dessa sju dagar ännu har kvar en enda vrå i ditt hjärta för den spotska brunetten Eva Falkenberg, så skrif med godt samvete till din syster: *mon coeur,* jag har vunnit mer än Narva; jag har sett Aurora Königsmark och icke blifvit besegrad!

— Du är en tok!

— Och du är ett barn. Adjö, min gosse, du har fördömdt kallt i ditt tält, och vinet är slut. Lösen för i natt är Kungsör. Jag önskar vi vore där!

Med dessa ord gick den muntre kaptenen, gnolande på en visa, kanske för att uppsöka andra kamrater, som hade mera att bjuda. Gösta Bertelsköld kastade sig på sin tältsäng och sökte fördrifva den långa vinterkvällen med att tänka på sina vänner borta i norden. Än kallade han i minnet sin mor, den ädla och stolta grefvinnan; än sin bror Torsten, som fortfor att andas Frankrikes hofluft; än den älskade systern Ebba, som nu var i sin ungdoms första fägring; än en mörkögd Eva, som kanske redan glömt sin vandrande riddare; än Stockholms palatser; än Kungsörs jagtmusik; än barndomsminnen från Majniemi, som både hos Gösta och hans syster kvarlämnat en outplånlig kärlek till Finland. Alla dessa bilder väfde sig tillsamman i den unge krigarens tankar, och med dem blandade sig ärelystnadens drömmar och djärfva planer till kommande segrar. Gösta Bertelsköld hade redan gått i Carl XII:s skola; han ansåg ingenting omöjligt för ett godt samvete, en stark arm och ett oförfäradt mod; men i allt hvad som gick därutöfver,

Digitized by Google

och särdeles i allt hvad som tillhörde den tidens fria galanteri, var han, som vännen riktigt anmärkt, ännu ett fullkomligt barn.

Och likväl, var det väl så förunderligt att under allt detta den sköna grefvinnans bild mer än engång återkom för den nittonårige ynglingens tankar? Hans nyfikenhet var väckt; han sökte att påminna sig damen i vagnen; han inbillade sig att hon verkligen var mer än vanligt skön; och hvilket afbrott var ej en sådan syn i ett vinterlägers enformighet! Ju mera Gösta tänkte därpå, desto nyfiknare blef han att återse en kvinna, om hvilken hela Europa talat redan i tio år som ett underverk af snille och fägring.

Otålig gick ynglingen ut ifrån tältet. Klockan var redan åtta på aftonen; en klar stjärnhimmel skådade ned öfver den snöiga nejden, där tälten stodo i rader som hopade drifvor. Knappt trehundra steg därifrån syntes ljus uti slottet. Gösta visste att Stenbock bodde i ena flygeln, och hufvudbyggnaden var upplåten åt fältkansliet. Men han gissade också, att en mindre flygel af slottet för tillfället var upplåten åt grefvinnan Königsmark. Just i denna flygel glimmade ett ljussken så förunderligt klart.

Hvem har ej någon gång erfarit den egna känsla, med hvilken man en vinterafton betraktar ett sådant ljussken, när inbillningen ställer det i sammanhang med föremål som för oss ha ett särskildt intresse för ögonblicket? Gösta Bertelsköld såg på ljuset, såg åter bort och såg åter dit. Nästan utan att tänka därpå, befann han sig snart vid slottsporten och väcktes ur sina tankar af postkarlens anrop.

Han blygdes för karlen; det hade sett löjligt ut att vända om. Jag kan ju hälsa på unga Stenbock,

Digitized by Google

sade han till sig själf, mån om att muta sitt eget samvete.

— Kungsör! svarade vår löjtnant, och snart stod han på borggården.

Det var första gången Gösta besökte slottet. Dess inre var honom fullkomligt obekant. Då han ej fann någon på gården, gick han på måfå uppför den trappa han i mörkret ansåg ungefärligen vara den rätta.

Trappan ledde till en lång och mörk korridor. Jag måste väl slutligen träffa någon som kan visa mig Stenbocks rum, tänkte ynglingen och trefvade uppåt, i det han kände för sig med handen långs väggarna.

Då grep honom plötsligt någon i armen.

— Är det ni? sade en obekant röst.

Digitized by Google

Bertelsköld for med handen efter värjfästet. Men snart besinnade han sig och svarade i samma ton:

— Ja, det är jag.

Åter var han fintlig att muta sitt samvete. Hur kan en så dum fråga få ett annat svar? tänkte han vid sig själf.

— Följ mig! sade den obekante. Ni kan taga mig i skärpet, så slipper ni trefva längs väggarna. Det är för er skull jag fått befallning att släcka alla lyktor i trapporna.

Jaså, för min skull! tänkte Bertelsköld.

— Ni är punktlig på slaget, fortfor ledsagaren. Men hur fick ni veta lösen i natt?

— Hm! svarade löjtnanten i de gryende mustascherna. För hvem tog man honom?

— Jag förstår ... litet guld. Icke är det värdt att svenskarne skryta med sin ärlighet. Men ni träffade väl ingen på borggården? Jag tänker ni skulle ej reda er mer än jämnt, om Stenbocken hade väderkorn af er härvaro.

— Hm! svarade åter den unge krigaren. Inom sig tänkte han: det ser ut att bli just ett artigt äfventyr. Vänta, munsjör, jag hade god lust att skrifva den svenska ärligheten på din rygg. Men tålamod! låt oss se hvad det blir af.

— Nu äro vi framme, sade ledsagaren, sedan de passerat flera gångar lika mörka som den första. — Stig in och vänta här, tills jag anmält er.

*

Gösta Bertelsköld stod omkring fem minuter allena i det mörka rummet. Allehanda besynnerliga tankar korsade sig inom hans unga panna. Hvad ville man?

Digitized by Google

Hvad väntade man? Hvad fruktade man? Borde han stanna? Borde han fly? Ingen svarade. Det förekom honom som hörde han på afstånd en cittras toner; strax därpå var allt åter tyst, mörkt och hemlighetsfullt.

Då uppslogos dubbeldörrarna vid fonden af rummet, och för den förvånade ynglingens blickar visade sig en tableau vivant, så bländande skön och tillika så konstnärligt beräknad, att den yppersta målare ej kunnat arrangera en sinnrikare effekt af skuggor och ljus, gruppering och färg.

Det förekom Gösta som hade man inför hans ögon upprullat förhänget till en teater. Mellan honom och scenen var mörker; men scenen var upplyst och fängslade ögat. I denna belysning af osedda lampor satt längst borta i perspektivet en kvinnlig gestalt, en fé, eller snarare en af dessa Olympens gudinnor, på hvilka den tidens poetiska bildspråk hade en så outtömmelig rikedom.

Hon var stolt och högväxt som en Juno och likväl så skön och smäktande, som poeterne älskade att skildra Afrodite. Dianas måne skulle ej hafva blygts att belysa hennes kungliga panna, medan en Minervas snille och kvickhet spelade kring hennes fina, svällande läppar och under hennes mörka ögonhår. Om Gösta Bertelsköld ägt på sin tid en Tegnér att beundra, så skulle han genast ihågkommit huru

högbarmad, smärt, gullhårig
en ny Aurora kom;

men han skulle då genast ha korrigerat skalden uti ett: detta gyllene hår var svart som en sydländsk natt och flöt som en ram af skuggor kring pannans och kindernas bländande hvithet. Alla de finare detaljerna af detta bildsköna ansikte kunde den häpne ynglingen ej genast

Digitized by Google

och på afstånd urskilja. Han såg ej penselbågen af dessa ögonbryn, hvilka tidens skalder liknade vid nattliga skyar öfver den uppgående solen. Han såg ej rundningen af denna mun, som af skalderne förliknades än vid Helikons ros, än vid Aganippes källa och som var så liten och körsbärslik, att den ej skulle ha gillats af nutidens smak; men för den tiden och för flera efterföljande släkten var och förblef den ett mönster af behag. Han såg ej gracerna, hvilka, om man får tro samma poetiska skildringar, ständigt lekte i yra flockar kring läpparnas rosor. Han såg ej heller — kanske lyckligt för honom — denna nästan omärkliga slapphet i nedra ögonlocken och detta egna veka skalkaktiga drag i öfverläppens sista försvinnande linie, som tyder uppå att en skön kvinnas mun är skapad för andra kyssar än den himmelska kärlekens.

Grefvinnan Aurora Königsmark förstod sig förträffligt på att arrangera teatereffekter så att de för åskådarne syntes alldeles naturliga och tillfälliga. Hon satt helt enkelt vid skrifbordet i sitt kabinett, något vårdslöst framlutad, medan hon skref ett bref vid det rosenfärgade skenet af två alabasterlampor, som spridde en lätt parfym öfver det lilla, med utsökt smak dekorerade rummet. Hennes toilett var så enkel, som den var tvungen att vara i Carl XII:s läger, men tillika så utsökt, som den finaste beräkning vågade tillåta sig. Skada, att Carl XII:s historieskrifvare, den lärde och omständelige Nordberg, i sina tre stora folianter ej ansett det löna mödan att kosta mer än några rader på den sköna grefvinnans besök och icke ett verbulum på hennes toilett. Så mycket är visst, att den enda solitären på hennes tinning icke öfverstrålade de två dem naturen skapat därunder, och att den svarta sammetsroben, beräknad att förhöja

Digitized by Google

halsens hvithet, icke var mjukare än de svarta lockarna, hvilka grefvinnan aldrig fullkomligt, utan blott efter egen smak behagade kröka under modets tyranni.

Bertelsköld tog några steg framåt, men stannade åter. För första gången i sin lefnad kände han sig rädd, emedan han för första gången ej hade handlat i sina egna ögon öppet och ridderligt.

Ehuru där voro två mörka rum emellan, hörde grefvinnan de tunga karolinska stöflarnas steg, lyftade lätt sitt hufvud och sade:

— Är det ni, lieber Törnflycht? Stig in, *mon page!*

Löjtnant Törnflycht, grefve Pipers svåger — hennes page! det var för honom man tog mig! tänkte Bertelsköld, bemannade sig, tog åter ett par steg framåt och kom därvid att blifva belyst af lampskenet. I samma ögonblick trädde från yttre rummet emot honom grefvinnans polske hofmästare, grep honom hårdt i armen och sade med samma röst, som nyss förut hviskat i trapporna:

— Ni är icke den rätte. Hvem d-n är ni, herre, och huru har ni understått er att intränga hit?

Bertelsköld lösgjorde saktmodigt sin arm och hviskade, utan att höra på mannens frågor:

— Hvem är den damen?

Onyttiga fråga! Han visste redan svaret inom sig.

Hofmästaren misstog sig om den unge krigarens saktmod och blef nog djärf att fatta honom i kragen med en åtbörd som nog mycket liknade en anvisning på dörren.

— Ni vindböjtel, ni nattskojare, sade han, vågar ni trotsa hennes höga durchlaucht i hennes högstegna rum? Ni slyngel! Ni herr Ingenting! Jag skall ge er lektion . . .

Digitized by Google

Det fordrades anblicken af en Königsmark, för att behålla sitt lugn vid första hälften af detta tilltal. Andra hälften var dock påtagligen en hälft för mycket. Utan att svara, tog Bertelsköld hofmästaren för bröstet, lyftade honom från golfvet, höll honom framför sig på rak arm, bar honom till dörren och kastade honom tämligen omildt ut i den mörka korridoren. Den stackars mannen var så betagen af förvåning, att han icke gaf ifrån sig ett ljud, utan föll som en klump till golfvet därute.

Oroad af larmet, glömde den sköna grefvinnan hela sin lilla teatereffekt, steg hastigt upp och ringde på kammarjungfrun. Men redan innan tärnan hann inträda, stod Gösta i dörren till kabinettet. Naturen hade aldrig ämnat honom till hofman, men han hade ju lefvat tre glada år vid ett hof, och en riktig känsla sade honom, att han var skyldig den sköna damen en förklaring öfver sitt oväntade inträdande.

Han sade sitt namn, berättade sitt misstag om trappan, sitt möte med hofmästaren, och bad hennes nåd icke illa upptaga, att han svarade: det är jag! när man frågade honom: är det ni?

Förklaringen upptogs mycket nådigt. Ett hjärteligt löje, ett af dessa löjen som förtjusade halfva världen, spelade kring grefvinnan Königsmarks läppar. Den unge grefvens naiva förklaring, kanske också hans resliga, starka, fast ännu icke fullt utbildade kämpagestalt, behagade henne ögonblickligen. Kanske kom där ock genast beräkning med, ty grefvinnan var känd att räkna bra. Världen, lifvet och egna brokiga öden hade lärt henne konsten i grund. Sannolikt hade hennes snillrika hufvud genast funnit en plan att draga nytta af det ledsamma misstaget.

Digitized by Google

Kammarjungfrun, som nu inträdde från ena och hofmästaren från andra sidan, fingo en vink att aflägsna sig. Gösta Bertelsköld befann sig *tête à tête* med den kvinna, som stört så mångas lugn. Hon anvisade honom en plats helt nära sig, och han satte sig — ej utan förlägenhet.

— Jag prisar min lyckliga stjärna för detta misstag, sade hon lätt och otvunget. — Vet ni väl, min bäste grefve, att jag har den äran räkna skyldskap med er familj? Er mor är en Sparre; jag hoppas hon befinner sig väl? Det är en dubbel släktskap mellan oss och Sparrarne, både genom min far och genom min svåger Lewenhaupt. Alltså, om ni tillåter — *mon cousin* . . .

Grefve Gösta rodnade och svarade blott med en bugning.

— Jag hade äfven den lyckan att göra er fars bekantskap i Hamburg, fortfor grefvinnan. Tillåt mig som fruntimmer säga er, att jag sett få kavaljerer sådane som han, *sans peur et sans reproche. Mon cousin,* jag hoppas, att ni en dag skall likna er far.

Det var någonting systerligt, nästan moderligt i grefvinnans ton vid dessa ord, och hon fortfor:

— Jag önskar er lycka till den hjälteskola, i hvilken ni strider med så mycken utmärkelse. Jag beundrar uppriktigt er konung. Tro mig, *mon cousin*, det gifs intet starkare samband mellan upphöjda själar, än äran; man kan ha den olyckan att stå emot hvarandra som fiender och likväl förstå att hänföras af tapperhetens segrar. Er kung är en ny Alexander. Lyckönska mig, *mon cousin,* att jag hunnit öfver svärmeriets ålder; ty ser ni — jag har sett honom blott en enda gång, och likväl har jag målat hans porträtt ur minnet.

Digitized by Google

Vid dessa ord framtog grefvinnan ett ovalt stycke elfenben, på hvilket man såg ett ännu ej fulländadt porträtt af Carl XII — tämligen likt, men också nog mycket smickradt.

— Hvad tycker ni om porträttet? frågade grefvinnan med en viss förnäm likgiltighet.

— Ers nåd har kanhända sett hans majestät vid hofvet; då var porträttet likt, men nu ser det för ungt ut. Hans majestät är mera brynt af vädret.

— Tror ni det? Jag vill då göra det litet mörkare — mycket mörkare! Jag har skäl därtill. Hans majestät är en Jofur i molnet; man ser af honom ingenting annat än blixten. Jag är ett vittne därpå, *mon cousin.* Men att i veckor och månader stänga sig bakom detta åskmoln, för att icke nödgas se en kvinna, hvars största brott är att hon äger tvenne fädernesland, som hon ville försona — det är icke rätt, det är icke nobelt! Er konung är . . .

Brutal — var sannolikt det ord, som sväfvade på grefvinnans läppar, men hon hejdade sig. Häftigheten i hennes ton sjönk genast till mjukhet igen; det lidelsefulla i hennes blick flöt bort uti nya solsken.

— Er konung är en heros, för hvilken vi andra dödliga äro för små! utbrast hon med ironins udd lindad i bomull. — Jag har varit nog djärf att skrifva ett epigram öfver honom; vill ni höra det? Ni är för artig att vägra; ett ögonblicks tålamod! Ert läger, *mon cousin,* är rätt *ennuyant;* huru vill ni jag skall fördrifva min tid? Min cittra är förstämd, mitt lynne likaså. I förtviflan skrifver jag vers.

Vid dessa ord framtog den sköna grefvinnan ett litet blad ur sin portfölj och deklamerade med fulländad talang ett poem, hvari alla forntidens gudar uppträdde,

Digitized by Google

den ena efter den andra, för att beprisa Carl XII:s dygder: Mars för hans tapperhet, Apollo för hans skönhet, Jupiter för hans rättrådighet, Minerva för hans vishet, Diana för hans jägarebragder o. s. v.

Så leddes han i ryktets tempel in;
så prisade hvarenda gud hans dygd;
blott vinets gud, blott Afrodite teg!

Man skulle trott sig höra Afrodite själf deklamera sin harm, sin förödmjukelse, med en finhet, ett behag, som i sanning voro oefterhärmliga. Tyvärr gingo dessa snillets blommor till stor del förlorade för karolinen Gösta Bertelsköld. Han såg hvad ingen yngling kunde undgå att se, sin tids skönaste kvinna med den sårade stolthetens hänförelse skildra sitt eget nederlag — mera såg han ej; snillets eld och kvinnohjärtats gåtor voro förborgade ting för hans oerfarna ögon.

Den unge ädlingen kände sin underlägsenhet; han förekom sig själf högst tafatt och olycklig; han vågade ej se upp, ty glansen af dessa ögon förbrände honom likt tropikernas sol på en nordisk barrskog. Denna ställning blef honom omöjlig att uthärda. Han stod upp för att gå.

Grefvinnan, så van vid smickrets loftal öfver hennes talanger — och poesin var den tiden blott en talang att lägga sina ord behagfullt och kvickt — syntes ett ögonblick förvånad öfver sin åhörares likgiltighet, men snart hade hon genomskådat hans tankar. Det var ej så man skulle vinna en af Carl XII:s krigare.

Hon ändrade genast ton.

— Nej, min kusin, jag kan ej taga på mitt samvete att ha tråkat ihjäl er med ett ledsamt poem. Visa mig den godheten och hör mig ett ögonblick. Låt oss lämna

Digitized by Google

dessa leksaker, med hvilka man fördrifver en ensam och sysslolös stund. Jag är på sätt och vis en fånge i ert läger. Ni äger makten. Jag äger blott böner. Vill ni ännu gå, min grefve?

— Ers nåd ...

— Ni har en syster; föreställ er att jag är er syster. Ni har en mor; föreställ er att jag är er mor. Ni är en sann ädling, jag kan därför tala uppriktigt till er och säga er utan omsvep, att jag begär en tjenst af er.

— Om det står i min makt ...

— Det där säger ni mig med en ton som fruktade ni att jag ämnar begära af er ett högförräderi. *Fi donc, mon cousin!* Har ni någonsin hört en Königsmark befläcka sin sköld med en trolöshet? Jag förmodar att min familjs öden ej äro er obekanta. Sedan vi valt Sverige till vårt fädernesland, tjenade vi det redligt. Vi hade lyckan göra riket betydliga tjenster. Vi ägde en omätlig förmögenhet; vi tryggade oss vid konungaord och heder. Carl XI tog likväl ifrån oss allt hvad han förmådde, och förolämpade, svikne, utarmade, lämnade vi det otacksamma land, som dragit nytta af våra tjenster och nu drog nytta af våra plundrade rikedomar.

Grefvinnan rispade tankfull med skaftet af sin solfjäder den blankt polerade bordskifvan och fortfor:

— Ni finner att vår tillgifvenhet för pfalziska huset måste svalna vid sådana tilldragelser. Mina bröder föllo i sin ålders blomma. Min syster och jag voro två värnlösa fruntimmer. Den rättvisa Carl XI vägrat oss, väntade vi af hans son. Carl XII vägrar mig till och med audiens. I tre veckor har jag förgäfves anhållit därom. Själfva grefve Pipers förord och böner ha varit förgäfves. Jag har nedlåtit mig att bönfalla, där jag

Digitized by Google

ägde rätt att fordra. Ni är stolt, min grefve; ni vet då hvad det vill säga att förödmjuka sig för en konungs förtrogne... Carl ville ej se mig. Ah — han känner ej en Königsmark. Han *måste* se mig, han *måste* höra mig, antingen han vill eller icke. Och därtill, grefve Bertelsköld, skall ni vara mig behjälplig.

— Jag, min grefvinna!

— Åter den minen, *mon aimable cousin*, alldeles som skulle jag begära ett brott af er! Hvad tror ni då om mig? Man har kanske sagt er att jag är hitsänd af konung August för att bemedla en fred? Och om så vore, hvilket ni kan tro eller icke, efter behag, vore det något så gudlöst att vilja försona tvenne högsinte furstar, hvilka förenade kunde vända sig mot bådas farligaste medtäflare, Ryssland? Sachsen är mitt andra fädernesland; jag skulle då tala i dess namn till mitt första fädernesland. Med eller utan politik, äro icke min familjs rättvisa fordringar hos Sveriges krona ett nog talande skäl för en olycklig, en af världen smädad kvinnas besök i det svenska lägret? Är det ett brott att bistå henne däri? Är det riddaresed numera i Sverige, att vägra den förföljda ända till möjligheten att återvinna sin rätt? Nej, min grefve, *bon gré, mal gré,* konungen *måste* höra mig, om jag ock skulle kasta mig under hofvarna af hans häst. Vill ni bistå mig däruti?

— Jag förstår ej er mening.

Grefvinnan fattade ynglingens hand, höll den emellan sina och betraktade honom med en blick, som skulle vara moderlig eller systerlig, men som, kanske mot hennes egen vilja, var i stånd att bränna ett nittonårigt hjärta till aska.

— Hvarje dag — sade hon — en timme efter middagen, tillbringar konungen en stund allena i sitt

Digitized by Google

tält. Några säga att han då skrifver till sin syster, hertiginnan af Holstein — han behöfver en vecka till att författa ett bref. Andra säga att han är sysselsatt med andaktsöfningar. Lika godt, Bertelsköld ... ni skaffar mig inträde i konungens tält vid denna tid ...

Den unge krigaren teg.

— Jag förstår er. Det skulle väcka uppseende. Var lugn. Jag kommer inhöljd i en officerskappa. Det är i skymningen. Ingen skall igenkänna mig.

Bertelsköld fortfor att tiga. Elden i grefvinnans blickar flammade högre.

— Ni tror kanhända att konungen blir uppbragt. Det är möjligt. Jag fruktar honom icke. Jag känner furstars lynnen. Jag vet att besegra dem. Konung Carl skall kanske möta mig med harm, men han skall skiljas försonad.

Bertelsköld teg allt ännu. En rodnad steg allt högre på hans panna. Grefvinnan märkte det. Hon fördubblade sin omätliga tjusningskraft.

— Bertelsköld ... till er står allt mitt hopp. Alla andra medel ha strandat mot konungens halsstarrighet. Utan er är allt förloradt. Af er beror min familjs öde. Ja än mer — af er beror kanhända tvenne rikens väl eller ve och världens fred. Och ni tvekar ännu! Ädle grefve, fordrar ni en större lön — en större ännu! Finns det då något ännu högre, ännu skönare, säg, och den tacksamma Aurora Königsmark är beredd att belöna er riddaretjenst med sin aktning, sin beundran, sin eviga vänskap ...

O häxa, häxa, du mörksens furstinna i änglaskepnad, du som förtrollat halfva Europa med dina ögons glans — du, för hvilken furstarne legat på knä och skaror af tillbedjare tändt sin afgudadyrkans rökoffer — du sköna,

Digitized by Google

snillrika, oemotståndliga demon — du lofvar en bländad yngling den djärfvaste lön hans djärfvaste drömmar bäfvat att ens ana — du tjusar honom med musiken af de fagraste ord — och nu står han svindlande vid branten af sitt fall, och ingen räddande stämma varnar honom: akta dig, akta dig, syndens skönaste spöke omsnärjer dig med rosor, men innantill äro där bittra törnen!

Dock — denna stämma kom; ett ringa obetydligt minne — segrarnas bok, som systern förvarade hemma i Stockholm. Denna tanke var nog. Gösta Bertelsköld for med handen öfver sin glödande panna, likasom för att förvissa sig att allt detta icke var en gycklande dröm. Därpå bemannade han sig, drog sin hand ur grefvinnans och svarade hårdt, strängt — för att afskära för sig själf hvarje tvekan:

— Grefvinna — ni sade mig nyss att en Königsmark aldrig befläckat sin sköld med en trolöshet. Det kan ej vara ert allvar att begära något sådant af en Bertelsköld. Hvad ni begär är ett förräderi — min herre och konung förråder jag aldrig! Ni borde veta det, ni; hvilken lön ville ni gifva mig, som skulle uppväga hedern? Farväl, ers nåd! Ni kan ej missförstå mig. Ni har frågat mig som kvinna; jag har svarat er som soldat, och hvarje krigare i vårt läger skall svara er detsamma som jag.

Med dessa ord ilade Gösta Bertelsköld bort, snabbt, brådstörtadt, utan att ens våga lyfta sina ögon till ett nytt möte med de farliga flammor, som hotade tända hela hans väsen i lågor.

Återkommen i sitt tält, försökte han bedja. Han ville tacka Gud att ha undkommit frestelsen. Förgäfves. Det svindlade ännu för hans tankar. Allt hans blod var i uppror. Han kastade sig på den hårda bädden; ingen

Digitized by Google

sömn! Han störtade åter ut i den frostiga vinternatten; ingen kyla! En eldström brusade genom hans ådror. En demon återförde beständigt för hans blickar den tjusande gestalten därborta i det yppiga gemaket. Slutligen tände han ljuset och satte sig att skrifva. Han skref till sin hulda, sin älskade syster; han manade i sitt minne en annan gestalt, hvars älskliga drag redan länge vuxit in i hans själ. Och se, det lyckades honom. Eldströmmen brusade mattare, den svalkades, slocknade och öfvergick i det goda samvetets obeskrifliga lyckliga lugn. Gösta Bertelsköld vågade till och med i ett postskriptum bedja Ebba anteckna Würgen i segrarnas bok. Mera vågade han ej yppa därom.

Men när han ilade bort från slottet, sköto grefvinnans ögon mörka blixtar i ynglingens spår, och hon sönderbröt bit för bit den glänsande solfjädern i sin hand. Därpå ringde hon.

— Czernicki, du har i morgon ditt afsked. Att skicka mig en sådan tölp! Att förödmjuka mig inför ett sådant marmorbeläte! Skicka efter Törnflycht! Nej, låt bli, jag vill ej se honom. Jag vill ej se någon från detta afskyvärda läger!

Hofmästaren gick. Den sköna grefvinnan utbrast i tårar. Ack, hon var dock en kvinna, hon hade dock ett hjärta, detta hjärta hade engång varit ädelt och skönt som hennes gestalt, och synd och värld hade ej förmått utplåna alla spår af dess ursprungliga höghet. En hel samtids lättsinne, en hel väfnad af förledelsens finaste snaror hade sammansvurit sig till hennes fall. Huru mången dödlig har ägt styrka att bära hennes triumfer och undgå hennes öde! Den som det kan, må kasta första stenen på den beundrade, den afundade och dock i sitt hjärtas djup förkrossade kvinnan Maria Aurora

Digitized by Google

Königsmark, en konungs älskarinna och en hjältes moder!

Om hennes besök i svenska lägret kan ännu tilläggas, att hon utförde sin djärfva föresats och misslyckades totalt. En dag lyckades hon möta konungen på en trång väg, där han ej kunde komma förbi henne. Genast steg hon ur vagnen. Men konungen lyftade på hatten, hvarken mer eller mindre än han gjorde för den ringaste, kastade därpå genast om sin häst och red bort utan att säga ett ord. Detta var sista försöket. Med tårar af harm lämnade grefvinnan det svenska lägret, medförande blott den stolta vissheten, att *hon* var den enda dödliga, som Carl XII någonsin fruktat.

Högbarmad, smärt, gullhårig,
en ny Aurora kom;
från kämpe tjuguårig
hon vände ohörd om.

---

5. Rex Regi Rebellis.

De stormiga tiderna gingo allt framåt, och beständigt framåt gick konung Carl. Segrarnas bok, som den unga Ebba Bertelsköld förvarade i Stockholm, blef beständigt riktad med nya namn på nya sidor. Intåget i Warschau, segern vid Klissow den 19 Juli 1702 och Krakaus eröfring voro det året de största och ärofullaste.

Under tiden drefvo ränker och partier sitt dunkla spel om Polens krona, som nu blifvit insatsen i krigets

Digitized by Google

Gösta Bertelsköld.

Digitized by Google

blodiga hasardspel. Olyckan, ännu feg som en tjuf, begynte att under mörkret nagga i segrarens hälar. Vid Jesna, där Wiecnoviecki nedgjorde den tappre Hummerhjelms ryttare, flöt det första svenska blod i ett polskt nederlag. Patkull sprängde Schlippenbachs kår vid Erastfer. Vid Krakau, där Magnus Stenbock ena stunden brandskattade kyrkors och borgares rikedomar och andra stunden därefter lät de ädlaste viner strömma vid sin lysande taffel, bröt konungen sitt ben. Men sådant aktade konung Carl för en ringa ting.

Ingen penna kan skildra allt hvad hans krigare hade att uthärda under marscher och mödor, i hunger, hetta och köld, en ringa hop, omgifven af otaliga förbittrade fiender. Ofta blef segern deras lön just emedan de slogos för lifvet. Ryktet gick framför dem som en stormhvirfvel; förskräckelsen förlamade fiendens arm; under polackens blanka harnesk klappade hjärtat hårdare; under sachsarens broderade jacka gömde sig fruktan, när han på långt håll såg svenska standarter svaja vid skogsbrynet. Bakom Krakaus järnport stod den gamle Wielopolski, fast besluten att försvara slott och stad. Konung Carl satte med Stenbock och några få man öfver Weichseln. »Öppna porten!» ropade konungen på fransyska — porten öppnades, Polens andra hufvudstad föll.

Men under dessa strider och segrar hårdnade konungens hjärta, såsom järnet af ständig hamring blir tätare. Alla hans konungsliga och mänskliga dygder likasom styfnade under sitt eget öfvermått och blefvo så efter hand de säkra förebuden till stundande fördärf. Man bjöd honom fred: aldrig har en segrare med större blindhet förtrampat segrarnas frukter. Sverige skulle få Kurland, konung August skulle afsäga sig Sachsens kurhatt, betala sex millioner riksdaler i skadestånd och

Digitized by Google

jämte polska republiken förbinda sig med Sverige mot Ryssland. Carl vägrade; han ville oryggligen nedrycka Polens krona från menedaren Augusts hufvud, »om han ock därför måste dröja femtio år i Polen».

Dessa ord voro digra på öden. De inneburo i sig Polens fördärf, Sveriges nederlag, Finlands förlust. Hade den svenske hjälten då vändt sitt svärd emot öster, där lavinen tungt, långsamt, men orubbeligt vältrade sig fram ifrån Volgas källor mot västerländerna, då hade mycket nu varit annorlunda; men — Carl XII hade kanhända ej då varit den man, om hvilken skalden säger att

han kunde icke vika,
blott falla kunde han.

Hela sommaren och hösten 1703 stod svenska armén i spridd ställning framför den starka fästningen Thorn. Sjutusen sachsare, kärnan af konung Augusts armé, stodo därinne under den tappre Kanitz och svuro, jämte borgerskapet, att försvara platsen till det yttersta. Det var här som den grånade hjälten Bernhard von Liewen stupade för en kanonkula vid konungens sida — den kännbaraste förlust för Carl, alltsedan den ridderlige hertigen af Holstein föll för en falkonetkula vid Klissow. Först i September, sedan svenskarne erhållit groft artilleri och förstärkningar, kunde de börja beskjuta fästningen, hvilken de härtills sökt uthungra. Hela svenska lägret var öppet på alla sidor och ägde ej andra förskansningar än sina försvarares mod. Det var en djärfhet ända till öfverdåd — den trotsigaste lek med faran, som någon fältherre tillåtit sig; ty öfverallt svärmade polackarnes lätta ryttareskaror under Brandt kring lägret. Ej ens en jordvall var uppkastad framför

Digitized by Google

konungens tält; fiendens kulor sväfvade ständigt däröfver och däromkring. »Bröstvärn, sade konung Carl, äro tecken mindre af försiktighet, än af hjärtats feghet.»

En afton sent kom konungen åter från en rekognoscering i nejden, gick helt sakta på tå in i tältet, för att ej väcka den sofvande pagen, kastade sig på sin hårda bädd och somnade tungt. Tidigt på morgonen vaknade pagen af en hård stöt, som skakade tältstängerna och den lätta duken. En kula hade träffat tältets spets och slitit ett stycke däraf; dagen sken in genom det improviserade fönstret. Men konungen sof.

En dag hade konungen och de tyska prinsarne nyss uppstigit från taffeln, då en kula gick tvärtigenom tältet och nästan vidrörde silfverservisen på bordet. Konungen log.

En annan dag stod konungen i löpgrafven och framräckte själf en fascin, för att påskynda arbetet. En kula hven förbi och ryckte fascinen ur hans hand. Konung Carl tog en ny fascin och fortfor med arbetet likasom ingenting händt.

Dessa faror hade sin tjusning; detta personliga hjältemod förfelade icke sitt intryck. Den ringaste soldat lärde sig att icke akta lif och blod mer än deras konung gjorde det.

En morgon i början af Oktober hade en skvadron af lifdragonerne fattat posto vid de längst framskjutna verken såsom betäckning för arbetarne och kanske mest för att bevaka de olycklige polske bönderne, som tvungos att midt i kulregnet uppkasta vallar och batterier till att betvinga deras lands fastaste bålverk. Konungen själf var som vanligt främst uti faran ej långt därifrån. Mellan dragonerne uppstod då ett samtal, medan de ej hade annat att göra.

Digitized by Google

— Bogatir har magrat bra mycket på senare tiden, sade en skäggig ryttmästare till Gösta Bertelsköld, som höll stilla vid hans sida. — Jag håller mina stigbyglar mot en afsigkommen hästsko, att han icke sträcker ut i nästa chock. Skjut honom för pannan, det är det bästa; vi få nog bättre kampar i Thorn.

— Då vore jag galen, svarade den unge löjtnanten förargad. — Bogatir är af finsk mor, fastän fadern var polsk, och allt finskt är segt som synden; det håller ut, när man tycker det som mest utslitet och alldeles häng-färdigt. Nej, bättre det, än den polska lifligheten, som brusar upp, galopperar i början och släpar benen efter sig innan ridten är slut. När tror du, Lagercrantz, att vi komma in bakom de där murarna?

— När Gud och konungen vilja, var svaret. Anfäkta, där står han igen vid yttersta batteriet. Ser du, det är en kung! Kulorna hagla som ärter omkring honom.

Digitized by Google

— Nog står kung Carl. Gud är hans sköld.

— Tro den som vill. Jag har min tro för mig.

— Hvad behöfs där annat, än att tro på Gud och ett godt samvete?

— Jo ser du — kungen är *hård*.

— Prat!

— Säg mig, du som varit med kungen i många äfventyr, har du någonsin sett honom blöda?

— Nej, det minns jag ej att jag sett.

— Där ha vi det. Två gånger har du sett kungen stupa under björnens ramar. Tjugu gånger har du sett honom likasom vinka åt kulorna: förbi, hundsfottar! Men aldrig har du sett honom blöda. Jag tycker det där är klart. Kungen är hård. Där biter hvarken järn eller bly, hvarken lefvande eller dödt uppå honom.

— Aldrig kan jag det tro. Gud är hans sköld.

— Icke är kungen sämre karl för det han är hård. Det vet ju hvart barn, att Gustaf Adolf också var hård. På honom bet ingenting annat än en silfverkula, stöpt af en helgonabild. Din farfar var också hård, säger man.

— Jag har hört sägas det. Men jag tror att människorna gärna söka små orsaker till stora ting. Det är något stort att en man har ett hjältehjärta och att en fältherre eller en konung icke väjer en tum undan faran, utan fastmera söker henne mer än hans ringaste knekt. Sådant begripa ej vanliga människor, utan dikta ihop allehanda skrock, för att ej behöfva tro på ett hjältemod, som de icke förstå.

— Nej, Bertelsköld, nu gör du dig till. Du kan ej neka att din farfar var hård, för det att en finsk häxa gifvit honom en ring. Du är också en finne; du vet mer än du låtsar om. Icke skulle jag skämmas för

Digitized by Google

det, om du kunde skaffa mig en sådan talisman. Då först skulle jag bli en huggare; jag skulle ensam taga hela Thorn.

— Det kan du göra ringen förutan. Jag kan ej skaffa dig honom; min bror Torsten har honom.

— Det vore skada. En sådan pennfäktare som han får aldrig i sina dar att göra med annat än bläck. Men vänta... jo nu minns jag något. Jag träffade Torsten dagen innan han for till Paris. Det var tal om ringen, och då svor han på att han förlorat den en vecka förut.

— Är det möjligt? Det sade han ej åt mig.

— För det att ni båda beständigt voro i gräl. Det faller mig något in. Man sade ju om din farfar att han hade lycka i allting och att han däraf blef så där liksom en smula hård till sinnes, så att han brydde sig hin om allt annat, bara det gick, som han hade för sig.

— Jag har hört sägas det.

— Nå, förstår du nu? Hvad säger du om kungen? Är han ej likasom en smula styf till sinnes, så att ingen f-n får honom att gå från det han engång föresatt sig, om det också vore rosenbefängdt?

— Ja för det att han alltid vill det som är rätt och hurtigt och godt.

— Basta. Nog har jag respekt för kungen, det skall ingen trosspojke säga annat om mig. Men rår han för det att han är en människa och kan förlöpa sig? Då får platt ingen bukt på honom. När man nu lägger till att han har lycka i allting, som hvar man vet, så...

— Så hvad?

— Så vill jag svära på att han har den ringen, som Torsten förlorat. Ja jämt opp densamma!

Digitized by Google

— Du är galen.

— Märker du — fortfor ryttmästaren — huru sachsarne från den där bastionen skjuta immerfort åt löpgrafven, där konungen står? Betsel och remtyg! De ha släpat dit sin gröfsta kanon; jag känner honom, en af öfverlöparne har sagt mig att de kalla honom Katten.

— Den katten skall ej spänna vår hermelin.

— Har du bättre ögon än jag, så säg; jag tycker mig se artilleristen nalkas med luntan. Jag slår vad att de ha nys om kungens närvaro och sikta på honom. Hagel und Wetter, Bertelsköld! Rider jag dit och varnar hans majestät?

— Rider du dit, så beder kungen dig veta hut. Ännu aldrig har kung Carl besvarat en varning med annat än rynkade ögonbryn och, där det så fallit sig, litet smörj.

— Men det är ju ursinnigt! Knappa fyrahundra steg! Gif akt, du skall på stunden få se att Katten fräser.

Bum! Knappt hade ryttmästaren talat till punkt, innan kanonen brann af på närmaste bastion, och det med en djup bas, som öfverröstade kanonad och musköteld rundtomkring. Ett starkt moln af damm och uppkastad sand visade tydligt nog, att den tunga kulan slagit ned i den låga vallen af skanskorgar vid löpgrafven, där konungen stod.

— Sapperment! skrek ryttmästaren. Hvart tog kungen vägen?

— Jag såg honom nyss förut stå där vid skanskorgarna. Store Gud, om någon olycka...? Man kan ej se något för dammet.

— Hvad sade jag! ropade ryttmästaren och gaf hästen sporrarna. Gösta Bertelsköld följde honom i första bestörtningen.

Digitized by Google

Vid löpgrafven var allt i förvirring. En bred fåra i vallen betecknade den väg, där kulan gått fram; hon hade tagit hufvudet af en bonde och armen af en soldat; en tredje var likasom bortsopad från jorden, och det var konungen själf.

Det är omöjligt att beskrifva den häpnad, som i det ögonblicket fattade alla kringstående. Konungen var allt för armén och, som man tyckte, för Sverige. Med honom gick segern; med honom var det omöjliga möjligt; utan honom var allt förloradt. Armén hade så vant sig vid denna tanke, att ingen kunde tänka sig en framtid, om konungen föll.

Detta första intryck varade knappt en minut. När det första dammet bortdrefs af vinden, såg man konungens arm och en flik af den välkända blåa rocken lyfta sig upp öfver en sandhög, för att arbeta sig fram. Strax skyndade alla dit med skoflar och spadar, afkastande mullen med mera ifver än varsamhet. Och ett ögonblick därefter såg man kung Carl uppstiga ur mullhögen, likasom ur en graf — grå som den moderliga jorden, men hurtig och brummande öfver att han fått sin mun full med sand. Ett mirakel hade skett: den kunglige hjälten var fullkomligt oskadad; kulan hade endast sopat öfver honom ett litet berg af sand och småsten.

— Hvad sade jag! hviskade Lagercrantz, glömsk af sin förra fruktan. — Han är hård — hård som gråsten. Alla kattor i världen bryta sina klor mot hans blåa rock.

— Betyder ingenting! ropade konungen. Flera korgar hit! Ladden på, gossar! Gen Katten ärter mot ögonen, så låter hon bli att klösas!

En förfärlig eld från alla svenska batterierna, åtföljd af ett skallande jubelrop, bevittnade för sachsarne

Digitized by Google

konungens fara, räddning och hjältemod. Om en stund blef Katten demonterad. Stora stycken af fästningens vallar och bröstvärn nedramlade.

Vid middagstiden begärde Kanitz att kapitulera mot fritt aftåg. Konungen vägrade och lät fördubbla sin eld. Retad kanhända af sista klösningen, beslöt han att staden skulle stormas.

Först skulle generalerne Posse och Stenbock med 2,000 man taga en rundtomkring med kanoner späckad holme midtuti Weichseln. Därifrån skulle sedan staden bestormas. Men konungen hade i en sak missräknat sig. Det var omöjligt att anskaffa båtar för mer än sexhundra man.

När det anmäldes, såg man det välbekanta bistra draget öfver konung Carls ögonbryn, och hans enda svar var det likaså välbekanta:

— Marsch, gå på!

Carl XII var en titan, beredd att trotsande storma själfva himmelens åskor. Ofrivilligt runno i Gösta Bertelskölds minne de tre bokstäfverna R R R i hans släktarf, kopparringen, hvilka bokstäfver blifvit uttydda: *Rex Regi Rebellis*[1], konungen är mot konungen upprorisk. Dessa ord syntes honom så hemskt träffande, att han mot sin vilja ihågkom Lagercrantz' osannolika gissning om ringen och beslöt att i första bref fråga sin syster Ebba därom.

Emellertid bröt natten in, när det äfventyrliga företaget skulle utföras. Faran, ja omöjligheten af denna stormning voro så ögonskenliga, att de tappraste tvekade. Stenbock, alltid klok och försiktig, fattade mod af det

[1] Magister Svenonius underlät aldrig vid dessa ord att mumla något om munklatin och reservera sig med ett: *rectius: in regem.*

Digitized by Google

ovanliga uttryck han läste i allas ögon och vågade det oerhörda att tilltala konung Carl med följande skarpa ord i hela befälets namn:

— Eders majestät, det står eder konungsliga vilja fritt att företaga detta anfall, ändock det sker emot hela befälets underdåniga mening och folket därvid föres till en säker slaktbänk. Vi skola som trogne undersåtar och krigare följa eders majestät ehvart det bär; men vi förklara ock härmed alle, att i samma stund eders majestät skjuter ut sin båt ifrån land skola vi löpa blindt till storms emot vallarna, på det att vi alla må finna döden där vår konung och herre icke kan undgå att finna den.

Vid detta språk, lärdt i hans egen skola, studsade konung Carl. Nattens mörker bredde sig öfver hans hjältepanna, och han stirrade länge tigande utemot fästningens skugghöljda torn och den breda floden, hvars dunkla vatten, rördt af en storm, likasom girigt väntade att få sluka tusende tappre i sin nattliga graf.

För första gången i sin lefnad tvekade Carl XII; mäktiga tankar bröto sig mot hvarandra i hans järnhårda sinne. Dock medan han ännu stod där obeslutsam hvilketdera offret vore störst: hans vilja eller tusende spillda lif — nalkades Piper, den mannen som bäst förstod sig uppå att leda med klokhet det obändiga lejonet.

— Eders majestät — sade han varsamt — värdigas kasta en blick mot sydost. Dagen gryr; det är för sent att storma.

Konungen vände mekaniskt sitt hufvud. Verkligen syntes redan en svag strimma af den sena höstmorgonen skimra i skyn och belysa tornspetsarna af det sofvande Thorn.

Digitized by Google

— Du har rätt, sade konungen, glad kanhända att finna ett skäl för den första kontraorder han gifvit när det gällde ett anfall.

Konungens uppror mot konungen var för den gången besegradt.

Denna det rättas seger belönades snart af en yttre triumf. Kanitz såg svenskarnes tillredelser att storma och begärde för andra gången att kapitulera. Fästningen gaf sig den 13 Oktober; officerarne fingo behålla sina värjor; hela garnisonen blef krigsfångar. Thorn hade manligt försvarat sig. Största delen af invånarne hade omkommit af brist och sjukdomar. Af de 7,000 försvararne återstodo blott 1,600 friska och 2,500 sjuke. Den tappre Kanitz bemöttes med stor heder och fick en plats vid konungens bord. Men fästningsverken jämnades med jorden, och en brandskatt af 100,000 riksdaler borttog sista kvarlefvorna af den nyss så rika stadens förmögenhet.

Svårare kanhända än alla föregående segrar var klokhetens, mänsklighetens seger öfver den oböjliga herskareviljan. Likasom i Carl Gustafs dagar återkom ännu ofta den frågan, som beständigt skall återkomma där de stora och starka andarnes stolthet sväller af medgångens vind:

Hvad återstår för den som besegrat världen?

Att besegra sig själf.

Digitized by Google

6. Bref från Ebba Bertelsköld till hennes bror Gustaf Adolf Bertelsköld, löjtnant vid lifdragonerne.

Stockholm 24 Januari 1704.

Cher Gustave!

Med hvilken hjärtats åstundan jag öfvergifna syster mottagit dina bref, kan jag dig aldrig nogsamt beskrifva. Jag hafver dig så hjärtans kär, att där visst är ingen annan i världen, allenast en, som dig i någon måtto likna kan, och den ena ... *Coeur de ma vie,* Gustaf, om du icke snart kommer tillbaka, så finner du aldrig din syster ...

Min käre broder, jag hafver icke förgätit hvad du mig skref, att jag alla dina *victoirer* skulle uppteckna i den blåa minnesboken, som jag fått af Erik Falkenberg. Jag hafver det troligen gjort, och står nu där redan hela raden, som jag icke påtager mig att räkna upp ur minnet. När Eva gör mig *visite,* är hon alltid rätt *curieuse* att veta om där något kommit till. Jag har sagt henne att det är allt skedt för hennes skull, ja att *décidement* konungarne af Sverige och Polen och tsaren skola sluta fred sinsemellan, allenast icke Eva sätter sig däremot och sporrar dig, käre Gustaf, till en sådan

Digitized by Google

ärelystnad, att där aldrig kan blifva fred med mindre Eva Falkenbergs blå ögon blinka därtill sitt ja och *consentement*.

»De blå, de blå ha allt förskyllt», säger Gyllenborg i sitt nya kväde om Daphnis och Chloë. Därpå svarar Eva med en annan färg, som icke finnes på Sveriges fanor, nämligen den röda. Ja, käre Gustaf, det är nu mera än fyra och ett halft år sedan du for, och allt rodnar Eva ännu hvar gång vi tala om dig. Men jag kan ej lofva att hon därför rodnar i all framtid, *impossible,* min herr vandrande riddare. Eva blir nitton år i Mars och jag i April, *enfans d'Eve que nous sommes*. Ett år, högst två får kriget räcka ännu, annars . . .

Ack nej, en Smålandsflicka sjöng för mig häromdagen en af deras gamla visor:

I femton runda år vill jag vänta dig igen.
Och kommer du inte då, så väntar jag ändå
uti rosor . . .

Cher Gustave, jag *feliciterar* dig och kungen — nej kungen och dig — till all eder stora *bravour,* som hela Europen med sitt rykte platt uppfyller. Men i ditt tysta öra hviskar jag dig, att de äro många som anse freden vara mycket förmer än Bellonas alla mandater, och att många sorgsna flickor tänka som jag — jag menar som alla de andra — det skall du dem icke förtycka. Det säges här i Stockholm att kungens bortovaro är riket till mycken ära, men ringa nytta, och rådet börjar att göra sina djupa *reverenser* för den stormäktiga fröken, min nådigaste prinsessa Ulrika, som har vuxit stor, sedan du såg henne sist, och liknar något sin salig fru mamma, men icke är hon så hjärtans god som den

Digitized by Google

saliga drottningen. Det är sant att ibland är hon mot oss så *amicale,* att vi där intet annat se än att hon är som en af oss; *particulièrement* när vi tillsammans mata kanariefåglarna; men en annan gång är hon *fière* och *estimerar* oss grefvinnor icke mer än kammarpigor, så att det rätt olideligt är, dock skall jag lägga det till, att hon är rätt *aimable* för det mesta, och jag vet hennes fyra första *inclinationer* (fyra!) på pricken, men käre Gustaf, icke vill du väl att jag skall...

I går, som var den 23 Januari, *celebrerades* hennes kgl. höghets födelsedag. H. M. änkedrottningen lät genom hofmästarinnan och hennes majestäts lakejer allenast *avertera* excellenserna, grefvinnorna, främmande ministrar och allt det öfriga fruntimret, som är vant att komma till hofvet. Klockan fem om aftonen var spel och bal uti hennes majestäts *apartement,* hvarest blef dansadt i rundelen. Vid det vanliga bordet åto sedan så många af de förnämste, som fingo rum, och upp i fruntimret var ännu ett bord dukadt för aderton personer med fyra assietter och pyramider. I rundelen var ett ovalt bord satt med sjutton konfektkorgar, men efter *soupern* blef intet dansadt, efter det var lördagsafton.

Det lärer fuller ej *interessera* dig mycket, k. Gösta, att veta skvaller från hofvet; men fågelen kvittrar helst om sitt bo. Det kan jag intet förtiga, att Katarina Lillie i fredase blef trolofvad med hofjunkaren Palmfelt, densamme som ett helt halft år brann i ljus låga för Eva Falkenberg, var lugn, bäste broder, han är så visst fången i band och boja, som jag ej är det, men... Jag innesluter här ett bref från vår kära moder, som Gudilof är vid hälsan, äfvensom Torsten; han har i somras badat i Pyrmont. *Adieux, mille adieux, cher frère,* jag hinner ej mera, detta skrifver jag bittida på

Digitized by Google

morgonen vid ljus, och *deshabillée,* men prinsessan väntar oss alltid på tjenstgöring klockan åtta, jag får visst intet försumma, *adieu, adieu,*

din alltid trogna lilla syster

Ebba.

P. S. kl. 2 e. m. Jag kan ej försegla detta utan att säga dig hvad prinsessan sade i dag på morgonen, jag kom en kvart öfver åtta, hennes kgl. höghet gjorde *sa petite moue,* hvarpå jag undskylde mig att ha skrifvit till dig. »Hur mår er vackra bror?» sade hon *tout à propos.* I hans majestäts närhet må alla bra, svarade jag. »Det är bra,» sade hon ännu engång; »jag kan undra om hans vackra blå ögon blifvit förmörkade af krutröken?» — Åter de blå! *Ciel, Gustave,* skulle du verkligen ha varit prinsessan Ulrikas första flamma? Och aldrig ett ord har du sagt mig därom!... Nu först faller mig något in, som du frågar i ditt bref. Ringen ... Gösta, kan jag lita på din tystlåtenhet och på kuriren? Det sägs att brefvena från Stockholm ibland bruka uppbrytas af Piper...

Banna mig icke, bäste vän, jag är grufligt ledsen öfver min barnslighet, men betänk att jag var blott fjorton år, hennes kgl. höghet hertiginnan är skulden till allt. Du vet huru hon älskar konung Carl och han henne. När han drog ut i kriget, lät hon en dag kalla mig till sig, smekte mig mycket och gaf mig en stor påse konfekt. Därpå sade hon till mig:

— Säg mig, lilla fröken, är det sant att er bror Torsten äger en ring, som burits af högstsalig konung Gustaf Adolf och som gör en människa osårbar i krig?

— Jag har hört det, ers kgl. höghet, sade jag, men intet vet jag det säkert.

Digitized by Google

— Om lilla fröken skaffar mig den ringen, sade hon, så skall jag ge grefve Torsten i stället en ring som är mycket mera värd. Han är ju ingen krigare, intet behöfver han sådana saker.

— Jag skall begära ringen af Torsten, sade jag.

— Nej, *pas du tout,* sade hertiginnan, gör för all del intet det, lilla vän; det får ej omtalas för någon, hans majestät är grufveligen ond på trolltyg. Men byt om de båda ringarna, utan att Torsten vet det, och gif mig sedan den jag vill *possedera,* så lofvar jag fröken att få vara med på den stora *fêten* före konungens afresa.

Ack, bästa Gösta, jag ångrar mig så, ja jag kan det aldrig nog ångra, att jag gjorde hennes kgl. höghet till viljes. Aldrig skulle jag gjort det, om ej ödet velat, att just samma qväll, när Torsten svor och bedyrade för gamla fröken Posse, att han var galen af kärlek till henne (hvilket var bara *spectacle*, ty jag hörde sedan att han slagit vad därom med kamraterne) — just i detsamma drog han af sig handsken och tappade den, och när jag upptog handsken, var ringen kvar däruti, fastän han annars brukade sitta så hårdt på fingret, att ingen fick honom dädan.

Om en stund frågade Torsten efter sin handske, frågande så der *moquant* som han brukade, om jag hittat en bättre handske än mina egna; vi hade ock den aftonen haft en *controverse* och trätt som små barn, han var alltid så retsam. Hvaruppå jag svarade: här är din usla handske, intet ville jag draga honom på mitt minsta finger. Gaf honom då handsken tillbaka, men intet ringen, varandes det min *intention* att göra honom en förtret när han saknade den. Och intet *attenderade* han den aftonen att ringen var borta.

Digitized by Google

Jag kan ej visst säga *mon coeur* om hennes kgl. höghet observerade min träta med Torsten och drog däraf en *conjecture,* men snart därpå kom hennes kgl. höghet mig hasteligen uppå och begärde ringen, sägandes att jag helt säkert hade den. Hvarpå jag blef helt röd och tordes intet neka, utan gaf henne ringen, det har jag sedan bitterligen ångrat. Torsten blef mycket ledsen, när han ringen saknade, och lät noga genomsöka alla de rum, där vi varit den qvällen; *mon coeur* kan sig *imaginera* med hvad *succès* han det gjorde. Han förbjöd mig alldeles att omtala det för dig; du ville nog annars honom mästra, sade han. Så måste han resa utan ringen och med en *chagrin,* som mig ondt gjorde; men kunde jag hjälpa't då mera? Hertiginnans ring gaf jag honom i stället, sägandes att det var en *présent d'adieu* från hennes kgl. höghet, hvilket han trodde, utan att något *suspectera.*

Jag tordes sedan intet fråga hennes kgl. höghet hennes *intention* med ringen, men när jag betänker hennes stora kärlek till hans majestät och hennes fråga förut, om icke en människa kunde med den ringen gå *sain et sauf* ur alla *rencontres,* är jag nästan viss uppå att hon gifvit ringen åt konungen (ifall hon ej gifvit den åt salig hertigen, hennes gemål). Och då vill jag säga dig, att kungen har den, men intet vet han själf däraf, aldrig kan jag tro att han något trolltyg bruka ville, om han det visste. Jag har ock hört att han bär en *medaillon* med sin salig fru moders *portrait;* kan dock intet säga det alldeles visst. Kan du om denna *secret* få någon säker *avis,* vore mig kärt. Jag är skräckeligt ledsen öfver mitt oförstånd, förlåt mig det, *cher Gustave,* aldrig skall jag göra så mera. Din oförståndiga och ångerfulla syster

Ebba.

Digitized by Google

7. Jagten vid Liebeverda.

Nu stod konung Carl XII på höjden af sin väldiga segerbana. Hvilka snabba triumfer! Hvilka omotståndliga framgångar! Warschau taget, återtaget och än en gång eröfradt; Lemberg stormadt med en hand full kavalleri; sachsarne slagne vid Punitz, polackarne vid Jakobstadt, ryssarne vid Gemäuerthof; Lithauen, Volhynien eröfrade; intrigernas nät sönderhugget af svärdet; polska kronan ryckt från Augusts hufvud och tryckt på Stanislai panna; segraren inryckande som en störtsjö i Sachsen; hela Tyskland i bäfvan; hela Europa i förvåning; romerske kejsaren darrande på sin tron och färdig att bevilja sitt rikes förtryckte protestanter allt hvad de åstundade!

Och under allt detta, medan segern som en betvingad norna lopp efter de svenska fanorna i söder, kröp nederlaget som en smygande åskvigg bakom segrarens rygg och tog, tyst men säkert, land efter land, strand efter strand, i utbyte mot segrar utan vinning och ära utan klokhet. Nöteborg eröfradt; Nyenskans tre gånger stormadt och taget med kapitulation; Dorpat belägradt och taget; Narva stormadt och eröfradt; Ingermanland och Estland öfversvämmade och tagna; Liffland och Kurland hotade; Petersburg anlagdt; Ankarstjernas anfall mot Kronstadt tillbakaslaget — intet af allt detta förmådde rycka den svenske hjälten från hans ärofulla, hans olycksfulla spel om Polens krona. Han såg icke hvad de kloke omkring honom sågo, att dessa härar, som under hans frånvaro planterade den framåtstormande ryska fanan i västerländerna, icke mera voro desamma

Digitized by Google

som han slagit vid Narva. Kriget hade uppfostrat dem, tsar Peter hade förstått att draga en varaktig lärdom af nederlaget, medan konung Carl inhöstade ofärd af självfva segern.

Freden i Altranstadt, där Polens krona föll för en stund från den förödmjukade Augusts hjässa, var ännu en diplomatisk hemlighet, då Menschikoff vid Kalisch slog svenskarne under Marderfeldt. Ingenting — icke ens det — förmådde rubba konung Carls fasta tro på sin lycka — denna samma tro, om hvilken Dahlberg fordom så träffande sade: »Konung Carl X tror att lyckan är fyrkantig!»

Konung Carl XII var en stor människa; han kämpade, utan att se sig om till höger eller till vänster, för hvad han ansåg rättfärdigt och godt. Han kunde icke vika; därför föll han. Tsar Peter var en stor regent; han kämpade för sitt rikes pånyttfödelse; han kunde vika för motgången utan att brytas; därför föll han icke förr än vid målet.

Vid Altranstadt, nära Lützens berömda slagfält, uppslog svenska armén sitt läger. Carl XII lät visa sig det ställe, där Gustaf II Adolf föll. Man hörde konungen säga: »Jag har sökt att lefva som han; kanhända skall Gud en dag förunna mig en lika skön död!»

Dock blef Carl XII:s död icke Gustaf Adolfs — och hans lif var ej heller dessolikt.

Konung Carl och konung August hade för första gången personligen träffats i Günthersdorf nära Leipzig. På fyra långa spalter beskrifver Nordberg denna märkvärdiga händelse. Att se dessa båda konungar, syskonebarn till börd, hvilkas fejder nu i mer än sex år höljt stora och fruktbara länder med blod och förödelse — att se dem med öppnade armar falla uti hvarandras

Digitized by Google

famn, det var något så rörande, att tårarna tillrade ned längs de kringstående krigarnes brynta kinder. Det mötet var så hjärtligt, så broderligt; konung Carl var, emot sin vana, så artig, så uppmärksam; han lämnade konung August beständigt företrädet; de spisade vid hvarandras sida, de sofvo under samma tak, de samtalade länge och förtroligt i enrum tillsammans. Den bespottaren Voltaire, som icke ens beundran förmår att glömma den elaka vanan att grina åt allt, beskrifver huru konung Carl vid detta möte var klädd i stora ridstöflar, svart halsduk, sin grofva blåa rock med dess förgyllda kopparknappar och den långa värjan, som han burit vid Narva och på hvars fäste han ofta stödde sig. Och då har Carl XII berättat sin gäst huru han icke på sex år afdragit stöflarna annars än när han gått till sängs, och icke ens då, om fienden var i grannskapet, och däri har samtalet bestått — en malice, som högeligen förtörnar den fromme Nordberg. Men om konung August är det sagdt, att han var sin tids mest fulländade hofman och förstod att visa den gladaste uppsyn och den mest otvungna artighet, just när hans hjärta var uppfylldt af sorg, oro och kväfdt raseri.

August II.

Öfver samma möte slogs en medalj med de båda konungarnes bröstbilder och en omskrift: »De hjältar,

Digitized by Google

hvilkas krigsära stigit till stjärnorna, öfverenskomma om den önskade freden och mötas vid Altranstadt den 17 December 1706». Medaljen, likasom mötet, förblef en skådepenning för världens ögon, ingenting mer. Raseriet fortfor att koka i Augusts bröst; Carls oböjliga vilja gaf icke en hårsmån efter; förödmjukelsen och segern förblefvo båda lika, och freden vid Altranstadt förblef en vapenhvila, under hvilken båda motståndarne rustade sig till nya fejder.

Denna vinter i Sachsen — 1706, 1707 — var glanspunkten af den svenske hjältens krigarebana. Två konungar, hvilkas kronor han tagit eller bortskänkt, visade honom sin hyllning; tjugu furstar, prinsar och främmande sändebud trängdes omkring den fruktade yngling, som segrat i sex fälttåg å rad. Marlborough, sin samtids hjälte jämte den store Eugen, kom för att af Carl »lära sig hvad han ännu ej inhämtat af krigskonsten». Många förnäma svenska damer hade hitrest från Stockholm, för att hälsa på sina män. Hofvets glans blandade sitt skimmer med vapnens. Svenska hären, där äfven många finnar kämpade med, räknade 16,000 man kavalleri och mer än 19,000 man infanteri; ingen armé i Europa kunde mäta sig med den i krigsvana, tapperhet, disciplin och förtröstan på segern.

Vid denna tid, i Februari 1707, tågade en liten svensk trupp af tio dragoner, jämte lika många stallknektar förande lösa ridhästar, och ytterligare tolf eller femton jägare med deras koppel af hundar, långsamt fram mot vindbryggan af slottet Liebeverda vid Elsterns stränder. Det var i mörkningen, när tåget hann fram, och dess ankomst syntes icke oväntad, emedan en del af slottets betjening genast kom till möte och införde det frusna jagtsällskapet i varma rum, dukade med

Digitized by Google

rykande kötträtter och försedda med stora remmare af både öl och vin.

Officern, som anfört tåget, borstade skogens mossa i hast från sin blåa ryttaredräkt och infördes i en rikt upplyst sal, där ett talrikt sällskap ännu var församladt efter den långvariga middagsmåltiden. Honom, som på fastande mage kom från kölden, undföll det icke att sällskapet tagit något till bästa; men likväl röjde sig ännu spåren af en ceremoniös vördnad, med hvilken de församlade dryckeskämparne höllo sjg på ett visst afstånd ifrån en hög personlighet, hvars sköna och ridderliga gestalt vid första anblicken visade hög börd och vana att befalla.

Denne man, som utgjorde det glada sällskapets medelpunkt, var ingen annan än kurfursten af Sachsen, numera exkonung af Polen, och den mörke mannen med den lurande blicken vid hans sida var hans ryktbare fältherre, Dünamündes eröfrare, general Fleming.

Den svenske officeren framträdde med en vördnadsfull hälsning, sade sitt namn och framförde det budskap, att hans herre, konung Carl, ej skulle underlåta att i morgon infinna sig i slottet, för att deltaga i den stora jagt, hvartill hans majestät var inbjuden, samt att konungens jägare och hundar hade under budets inseende blifvit hitskickade på förhand.

Det svenska sändebudet var en ung man, föga öfver tjugu år gammal, men högväxt och axelbred. Exkonungen mönstrade honom ett ögonblick med kännareöga, rynkade pannan, när han märkte den skicklighet, med hvilken svensken, under all vördnad för öfrigt, undvek att gifva honom titeln majestät, men återtog snart en förbindlig och nedlåtande uppsyn, fägnade sig att konung Carl ville göra hans jagt den äran och in-

Digitized by Google

bjöd slutligen den nykomne gästen att intaga en plats vid bordet.

— Man har sagt mig — tillade kurfursten med sitt fyndiga goda minne — man har sagt mig att grefve Bertelsköld varit en tapper deltagare i min konungslige frändes björnjagter. Det skall bli en ära för Sachsens vildsvin att nedläggas af en så bepröfvad motståndare.

Gustaf Bertelsköld — det var han som framfört konungens budskap — var för litet öfvad talare för att svara på denna artighet. Han intog därför med en stum bugning sin anvisade plats.

*

Efter det korta afbrott, som uppstått genom budskapet från konung Carl, fortfor dryckeslaget med en ifver och på ett sätt, som i våra dagar väl föga skulle skicka sig uti en suverän furstes höga närvaro. Men den ridderlige August var en man, hvilken förstod att lika väl göra besked i vin som i kärlek, i det gröfsta skämt som i det mest utsökta galanteri. Huru hade icke två krönta hufvuden för några år sedan rumlat om uti Birsen! Också här på Liebeverda dracks vildsvinens grafföl på förhand med en framgång, som icke så litet påminde om det djurs bekanta natur, till hvars nederlag man nu beredde sig. De voro icke falska, de remmare, som tömdes i denna jägarekedja, och det var en loflig och lojal sed, att så snart kurfursten förde bägaren till läpparna, voro alla gästerne skyldiga att göra detsamma, däremellan obetagne att ihågkomma sin blinkande drufva så ofta de lyste.

Efter hand steg drufvans aftonrodnad allt högre på de församlades kinder, och allt högre blef samtalet, och

Digitized by Google

allt friare blef skämtet, och där saknades icke anspelningar på de slippriga historier från den tidens hofkrönika, hvilka finnas samlade uti den ryktbara boken *La Saxe galante*[1], som sedan utkom i Amsterdam 1736, fyrahundrasexton oktavsidor stark, med en rätt oförskämd vignett och den därtill passande devisen *Vis inita major*. Där saknades ej heller rätt äfventyrliga historier från kurfurstens ungdom, och bland dem glömdes ej tjurfäktningen i Madrid, där dåvarande prinsen af Sachsen debuterade med en framgång, som blef så farlig för de spanska skönheternas hjärtan.

På konung August — hvarför neka honom en titel, som han sedan återtog? — förfelade ej dessa minnen sin lifvande inverkan. Leende tog han en silfvertallrik från bordet och vek den helt lätt, utan synbar ansträngning, mellan sina händer tillsamman till en rulle, hvilken han därpå kastade som en liten drickspenning åt betjeningen.

Ett högt bravorop följde på denna furstliga bedrift, och exemplet manade till efterföljd. En groflemmad sachsisk ryttmästare framtog en kopparslant, vek undan duken, lade slanten på det blottade bordet och inslog den med ett enda slag af sin knutna näfve så djupt, att den blef fastsittande uti ekskifvan. Nya bravorop tolkade strax den allmänna förtjusningen.

Konungen, alltmera lifvad, lät inhämta några hästskor, pröfvade dem sorgfälligt, bortlade några och valde slutligen en, hvilken han lät cirkulera bland sällskapet, för att öfvertyga alla, att skon var hel och stark utan

[1] Som varit en god källa för prof. Palmblad till hans historiska roman »Aurora Königsmark», hvaraf vissa partier äro skrifna med stor talang, men andra ej utan skäl blifvit räknade till »den usla litteraturen».

Digitized by Google

minsta spricka. Därpå stod han upp, fattade järnskon mellan händerna och bröt den helt långsamt två eller tre gånger. Vid tredje brytningen brast skon, midt på dess krökning, i tvenne lika stora stycken, hvilka konungen triumferande framhöll, ett i hvardera handen, såsom ett bevis på att hvarken vin eller kärlek förslappat hans muskler, hårdare ännu än själfva det hårda järnet.

Nu steg förtjusningen till sin höjd. Alla remmare fylldes och tömdes och fylldes och tömdes ånyo till heder för »den moderne Herkules, blomman af sin tids ridderskap, den oöfvervinnerlige, i kraft och behag lika oemotståndelige fursten och herren, kurfursten af Sachsen och konungen af Polen (freden i all ära), som bryter järn och hjärtan ...»

— och en dag skall bryta alla sina fienders värjor som denna hästsko, tjugu snökonungar till trots, inföll den af vin och bravorop upphetsade sachsiske ryttmästaren, utan att akta på konungens mulnande blickar.

Gösta Bertelsköld steg upp för att gå — det enda svar han ansåg passande vid detta tillfälle.

Men ryttmästaren ställde sig i hans väg.

— På min ära, sade han, jag tror den lilla svenska grefven blir rädd för oss. Sakta, sakta, min unge vän; edra fina jungfrufingrar skola visst aldrig bryta en järnsko i tu. Drick, för tusan — drick, säger jag, hans polska majestäts skål! *Mort de ma vie,* den svenske pilten har ej tömt en enda ärlig bägare ännu!

Unge Gösta for med handen åt värjfästet; det var sällan långt mellan hand och fäste den tiden. Men i rätta stunden hejdade han sig, fattade bägaren, tömde den till botten och sade med en fattning, som skulle anstått en mera bepröfvad kämpe:

Digitized by Google

— På denne herres begäran dricker jag hans majestäts konung Stanislai välgångsskål. Måtte han länge lefva och lyckligt regera!

Knappt var det sagdt, innan en af de närvarande polske ädlingarne i blinken drog värjan och ställde sig utmanande framför den djärfve karolinen.

— Drag, ropade han, eller vid Krakaus murar, jag skall rista denna skål, bokstaf för bokstaf, med rödt i er blåa rock!

— Lugna er, Wielopolski, afbröt konung August med befallande stämma; sannolikt fann han det vara hög tid att sluta ett uppträde, som kunde blifva af vådliga följder. — Lobenstein, kom ihåg att grefven här är vår gäst. Mina herrar, hvarför öda tiden med onyttigt gräl? Om grefve Bertelsköld druckit för Stanislaus Leczinski, så må det vara hans ensak, likasom ni mina herrar druckit för mig. Låt oss hellre fråga honom, om man i svenska lägret roar sig med några intressanta försök af det slag som vi nyss förehaft. Svenskarne äro ett lika hårdhändt som tappert folk. Jag slår vad att den unge grefven ej skall blifva er svaret skyldig, min kära Lobenstein.

— Om min höge värd tillåter, vill jag försöka något som brukas hos oss — svarade Bertelsköld, i det hans hand för andra gången släppte värjfästet.

— Ja gör det, min bäste grefve; ni gör mig därmed ett stort nöje, genmälde konungen, glad att afleda tvisten med ett passande skämt.

— Ja för all del, visa oss huru man brukar hos er! instämde de kringstående med en ganska påtaglig ironi — öfvertygade som de voro, att den unge mannen efter en August II och en Lobenstein skulle göra fiasko.

Digitized by Google

Bertelsköld såg sig ett ögonblick omkring, utan att svara. Därpå grep han hastigt Lobenstein med högra handen och Wielopolski med vänstra handen i bröstet, upplyftade dem båda på en gång, höll de sprattlande

herrarne ifrån sig på rak arm och bar dem sålunda, oaktadt allt deras motstånd, två gånger kring dryckesbordet, hvarpå han helt varligt nedsatte dem båda inför den förvånade konungens fötter.

Intet enda bravorop ljöd den gången från de bestörte kämparnes läppar, men deras tystnad vittnade,

Digitized by Google

mer än nyss förut deras jubel, om det intryck som denna ofantliga kroppsstyrka gjorde på dem.

Knappt kände polacken och sachsaren fast botten under fötterna, innan de, utom sig af vin och vrede, rusade med dragna värjor mot Bertelsköld. Konungens myndighet var nära att komma till korta. Det lyckades honom slutligen att bringa Lobenstein till besinning, men Wielopolski skrek öfverljudt, att han ej skulle låta kujonera sig hvarken af svenskar eller sachsare. Han vore en friboren republikan och adelsman; konungen skulle akta sig att låta skymfa ädelt polskt blod; hvarje polsk ädling vore lika så god som han och kanske en smula bättre; polackarne hade gjort honom den äran att välja honom till konung, men sådana konungar kunde nog finnas ett dussin i hvarje voivodskap; riksdagen skulle få veta hans beteende o. s. v.

August syntes ett ögonblick villrådig, men snart ljusnade hans blick, han tog Wielopolski några steg afsides och hviskade honom något i örat. Det gjorde verkan. Polacken teg, betraktade än konungen, än Bertelsköld med mulna och misstrogna blickar samt lämnade salen med hotande hållning och stolta åthäfvor.

— Mina herrar, sade konungen, jag hoppas att ingen af er fäster någon uppmärksamhet vid denna obetydliga tvist. Oss förestår i morgon en lysande dag, då hvar och en af oss får tillfälle att inför hans svenska majestäts ögon visa en lysande bravur. Låtom oss nu taga någon hvila, ty min munskänk säger mig att många ädla vinfat återstå i Liebeverdas källrar. Innan nästa sol går ned och går opp, skola vi se deras botten, och jag lofvar er att hela Tyskland skall falla i förundran öfver våra bedrifter. En rolig godnatt, mina herrar!

Digitized by Google

Med en nådig nick lämnade konungen salen, och alla gästerne följde honom.

Bertelsköld fick sig anvisadt ett litet rum uti ett af slottstornen. Vinternatten var kall, och månen lyste klart öfver den snöbetäckta nejden. En stund satt unge Gösta sömnlös i fönstret och betraktade utsikten. Underliga tankar runno i hans håg. Hvad hade kurfursten hviskat Wielopolski i örat? Och hvad betydde det, att »hela Tyskland skulle falla i förundran» öfver morgondagens bedrifter? Det var någonting i detta slott som icke rätt behagade Bertelsköld.

Om en stund föll det honom in att han borde se åt om hästarna voro väl försedda i den kalla vinternatten. Ridknektarne voro kanhända druckne; han trodde sig höra Bogatir gnägga. Han lämnade därför rummet och trefvade sig fram utför de branta, kolmörka trapporna.

Men slottet var en konstig byggnad med allehanda krokiga trappor och slingrande gångar. När Bertelsköld länge nog famlat i mörkret, utan att finna en utgång, grep han i den första dörr han kände med handen. Den ledde till ett förmak, dunkelt upplyst af en lampa. Två vakthafvande pager sutto där uti djup sömn. Bertelsköld ruskade på dem, för att få veta utgången; omöjligt, gossarne hade smuttat i bägaren och bådo honom halfvakna att draga för tusan.

Otåligt gick han vidare framåt, passerade ett tomt rum, och så åter ett. Då hörde han talas i rummet näst innanför och stannade, ty han igenkände konungens röst:

— Men om han undkommer . . . *Sacredieu,* om han undkommer? Nej, min kära Fleming, nej; hasarden är för stor. Vi riskera att få hela svärmen som getingar

Digitized by Google

öfver oss, och min kusin Carl skall aldrig förlåta mig det...

— Allt är noga öfvertänkt, sade den andra rösten. — Wielopolski med sina hundrá ryttare lurar bakom Königsschlucht och är som Jehu öfver honom. Det kan ej misslyckas. Besinna att ers majestät är skyldig Wielopolski en upprättelse; vi ha ondt om så mäktiga vänner; de få ej stötas för hufvudet. Och å andra sidan, med »den rasande pojken»[1] inom galler och bom på Königstein, skall eders majestät diktera nya fredsvillkor.

— Men hvad skall Europa säga därom?

— Europa håller alltid med den starkaste. Dessutom är ers majestät fullkomligt oskyldig. Dessa galna polackar... ett ströfparti... riddare af landsvägen... icke rår ers majestät för att... Jag nämnde Königstein. Där finnas cachoter, i hvilka en rival i makt, såväl som en rival i kärlek, försvinner utan spår... Ers majestät, denne öfvermodige Carl, för hvilken Tyskland darrar — hvilken hämnd, om den förvånade världen en dag finner honom försvunnen på höjden af hans rykte, försvunnen utan spår, som ett stjärnfall i natten — och endast Königsteins råttor och spindlar kunna förtälja om slutet af hans förmultnade storhet...

Bertelsköld hörde icke mera. Det mörknade för hans ögon. Utan att veta huru, kom han ut på borggården, fann sin Bogatir och ilade i galopp tillbaka till svenska lägret, dit han efter sex timmars ridt anlände något före morgongryningen. Denna ridt kostade honom en bepröfvad vän: den var för hård för hans redan gamle trogne Bogatir. Det ädla djuret, som burit sin herre i så många strider och faror, som i mer än sju

[1] Patkulls uttryck om konung Carl.

Digitized by Google

år delat med honom ljuft och ledt, denne trogne kamrat stupade död ned på sin halmkärfve en kvart timme efter framkomsten. Gösta Bertelsköld klappade honom vänligt på halsen, som han brukade göra.

— Bra, Bogatir, bra — sade han med en tår i ögat — du har dött för vår kung!

Men därpå var ej nu tid att tänka. Gösta rapporterade genast för Piper hvad han hört. Piper skakade misstroget på hufvudet och förde honom till Lagercrona. Denne tog saken allvarsammare och visade ett uppsnappadt bref, hvari en vän skref till Patkull: »König August gewinnt mehr durch eine Jagd, als König Carl durch eine Schlacht».

Resultatet blef att Piper och Lagercrona förenade sig i de trägnaste böner att konungen måtte inställa sin resa till Liebeverda. Hästarna voro redan sadlade. Mulen hörde kung Carl sina vänners råd. I hvilket annat fall som helst hade han troligen icke lydt dem. Men till sin frände konung August hade han fattat en misstro, som ingen mera kunde hos honom utplåna. Desse furstar voro i lynne och karakter långt skarpare motsatser än i politiken. Konung August representerade värdigt sin tids trolösa statskonst och förgyllda laster, medan hans svenske motståndare stod för den förvånade samtiden som en gengångare från forntidens ridderliga tro och gammaldags dygder.

Alltså lyssnade kung Carl den gången till klokhetens råd och skickade Lagercrona i sitt ställe till Liebeverda med den hälsning att konungen fått förhinder. Historien omtalar icke hvilken min konung August och hans förtrogne gjorde vid denna nyhet, men troligt är att de voro något långe i synen.

Digitized by Google

Åtta månader senare, när svenska armén uppbröt från Sachsen, hände sig att konung August satt en eftermiddag ännu halfklädd i sitt lustslott vid Dresdens portar, då konung Carl, åtföljd af blott några få officerare, helt oförmodadt inträdde för att hälsa på sin höge kusin och tacka för bjudningen till Liebeverda. Både August och hans ministrar kommo så ur all fattning, att de ej visste hvad de borde företaga sig. Kung Carl var den gången lika klok som djärf; han lämnade sina farliga värdar ej ett ögonblick ur sikte; han gaf dem ej tid till något slags öfverenskommelse. Efteråt omtalade konungen, att han i Flemings ögon läst tankar som ej voro vänliga. Men allt aflopp med artigheter å båda sidor. Vid återkomsten fann kung Carl hela sin armé i bestörtning; man ansåg honom fången; man öfverlade om planer till hans befriande. Onödig fruktan! Ännu var kung Carls lycka oemotståndelig. Först dagen därefter rådslogo konung August och hans ministrar om hvad de bort göra dagen förut.

8. Aftonen före Pultava.

Konung Carl satt en afton i sitt högkvarter utanför Pultava, ett kanonskott från staden och helt nära svenska approcherna. Det hade nyss varit en simpel kosackstuga, belägen nedanför en sandhöjd; dess väggar buro märken af ryska kulor, som hvar dag sleto spillror ifrån dess väggar och hörn. Nu hade konungen nödgats flytta till ett öfvergifvet kloster i grannskapet.

Digitized by Google

Konungen var ganska blek. Han hade nyss förut själf borttagit ett litet benstycke, som värkt ut från hans sårade vänstra fot. Kulan, som stannat vid stortån, var uttagen, men ännu dagligen borttogos benskärfvor, och aldrig hade konungen därvid förändrat en min. Ingen af generalerne var tillstädes. Endast taffeltäckaren Hultman fortsatte, för att skingra sin herres oro, berättelsen om västgötafursten Götriks äfventyr.

Omsider blef konungen otålig och afbröt den trogne tjenaren tvärt.

— Tror du på signerier och tecken? frågade han, sedan Hultman nyss förut hade beskrifvit konung Götriks förtrollade pansarskjorta.

Taffeltäckaren teg.

— Svara mig, karl, tror du på signerier? upprepade konungen häftigare än han annars brukade.

— Jag tror allenast på Gud, svarade tjenaren, efter någon besinning. — Men där Gud så tillstädjer, kan väl hända, att trolldom kan skada göra, men aldrig rätt gagn, såsom vi vete om Götrik...

— Hvem talar om trolldom? fortfor konungen i samma ton. — Jag menar endast en sådan åminnelse, som man har af en kär person — till exempel en mor — och som man burit från barndomen och som har välsignelse med sig, för det att det är ett gudeligt minne och icke af ondo, utan af kristelig kärlek. Tror du att ett sådant minne har lycka med sig?

— Jag förstår ej rätt hvad min nådige herre menar.

— Jag vill säga dig något, Hultman; det har denna tiden ibland förekommit mig förunderligt, att jag just sista hösten skulle förlora salig drottningens medaljong. Där var hennes porträtt och hennes hår.

Digitized by Google

När vi gingo i fält, lät hertiginnan infatta däri en liten kopparring som ögla för medaljongen. Den 20 September slogos vi vid Rajovka; där gick något hårdt på — jag var den dagen vid dåligt lynne; jag hade varit tvungen att föra kosackerne bakom ljuset. Mistade ock min häst — slogs för lifvet — brottades med en best, som tog mig för bröstet. Det var en olycklig dag, Hultman; Hården stupade; i det napptaget mistade jag salig drottningens medaljong.

— Min nådige herre skall ej lägga det så hårdt på sinnet. Torde hända att medaljongen hittas igen; salig drottningens afbild känner hvar man.

— Det tror jag inte. Men det är något... jag har feber, ingenting annat. När skall jag åter sitta till häst?

— Vill ej min nådige herre säga hvad som ligger på hjärtat? Törhända finns bot.

— Bara galenskaper. Gud bättre, människan är ett skröpeligt ting. Det kommer mig ibland så före, som hade allt gått mig väl i händer, så länge jag hade medaljongen. Nyss förut hade vi slagit ryssarne vid Holofzin — var det där som solen gick ned öfver min lycka? Alltsedan motgång på motgång...

— Min nådige herre kunde ej förut veta att vintern skulle blifva så oförlikneligt hård alltifrån September månads slut, att många af de våra fröso ihjäl och resten blef vanmäktig. Min nådige herre kunde ej beräkna slaget vid Liesna, som beröfvade hären dess förråder och så mången ärlig knekt lifvet...

— Hvem har sagt dig, att jag ej kunnat, ej bort förutse allt detta?... Men det är för sent. Om blott ej den infama kulan massakrerat min fot! Jag har gått oskadd genom så mången hård lek, intill dess att

Digitized by Google

... Hultman, tig med det jag nu sagt dig. Det är allt galenskaper. Febern har förvirrat mitt hufvud. Allt blir nog bra igen, allenast Gud gifver hälsan... Hvem där?

Fältmarskalken grefve Rehnsköld trädde in, utan att låta anmäla sig. Hultman fick på stunden afträda. Och i samma stund såg man icke en af såret lidande man, en af oro förtärd själ, som under ett ögonblick af mänsklig svaghet, från hvilken icke ens den störste är frikallad yppar för en trogen tjenare sitt slutna sinnes för världen dolda bekymmer — man såg allenast

Digitized by Google

den konungslige hjälten, segraren, den oöfvervinnerlige, som ännu aldrig vikit och aldrig ämnade vika för någon fara. Konung Carl mottog öfverbefälhafvaren så lugn och så stolt, som dagen efter Narva eller Holofzin.

— Eders majestät, sade Rehnsköld, tsaren går öfver floden, strax ofvanför staden. Utan tvifvel känner han eders majestäts blessyr och väntar att finna hären modfälld.

— Det är bra, svarade konungen; desto svårare har han att komma öfver floden igen.

— Det är icke utan att *soupçonen* har någon grund. Bland soldaterne går det tal, att eders majestät med flit söker döden, emedan ingen räddning återstår för oss alla.

— Gör ingenting. Första seger skall bevisa dem att de prata i vädret.

— Jag kan ej dölja för eders majestät, att vår ställning blir för hvar dag vådligare. Fiendens lätta trupper svärma omkring oss på alla sidor och uttrötta oss genom beständig vaksamhet natt och dag. Belägringen skrider ej framåt. Valacher och saporoger desertera i stora hopar till ryssarne.

— Rehnsköld — vi skola slåss!

— Jag bör tillägga att vi lida brist på krut och bly. Gevären laddas så svagt, att de smälla som när man slår ihop ett par handskar, och kulan drifves blott trettio steg. Under tiden vinna ryssarne dagligen i krigsvana och mod. Tsaren är outtröttelig; han utvecklar en väl beräknad plan till vår undergång. Han har förhärjat sitt land för att stänga vår väg; han skall ej sky några uppoffringar för att fullkomligt utrota oss.

— Rehnsköld — vi skola slåss!

— Framför oss ha vi en ännu icke betvingad fästning; rundtomkring oss en armé af 50,000 man,

Digitized by Google

utan att räkna landets hela befolkning, som anser oss för hedningar och skall med raseri kasta sig öfver oss, om vi en dag blifva slagne.

— Rehnsköld — vi skola slåss!

— Om eders majestät befaller. Jag har aldrig skyggat för striden och ser ej heller nu någon annan utväg. Det är allt Lewenhaupts fel, att vi råkat i denna belägenhet.

— Fältmarskalk, ni kan spara edra beskyllningar. Hvem var det som rådde mig att påskynda marschen från Mohilev, där jag ämnade invänta Lewenhaupt? Hvem var det som beständigt, mot Pipers och fleras varningar, tillstyrkte detta tåg till Ukrän och intalade mig att man kunde lita på kosackernes försäkringar? Det var ni, grefve Rehnsköld, ni som nu hvälfver ansvaret från er på en annan.

— Icke jag — svarade fältmarskalken stolt — icke jag, utan eders majestäts egen vilja, som var alla andra öfvermäktig, och eders majestäts oryggliga förtröstan på beständig seger, hvart än våra vapen vände sig. Detta har fört oss till Pultava; gifve Gud att det förde oss väl därifrån!

Konung Carl blickade mörkt på den djärfve undersåten, som förde ett språk, förut okändt i svenska lägret.

— Detta ser ut som aftonen före ett nederlag, sade han ändtligen, dystert emot sin vana.

— Framtiden står i den Högstes hand, svarade fältmarskalken. Hvilken än utgången blir; eders majestäts armé skall slåss som den alltid har slagits.

— Bra, Rehnsköld, bra! sade konungen, åter blidkad. — I Guds namn då. Intet ögonblick är att försumma. Nu eller aldrig. I morgon skola vi slåss.

— Eders majestät — denna dag skall för århundraden afgöra herraväldet öfver norden. I morgon alltså?

Digitized by Google

— I morgon!

— Jag går att utföra ers majestäts befallningar.

— Rehnsköld — gif mig er hand. Den darrar icke?

— Har aldrig darrat, ers majestät!

— Godt. I morgon bana vi oss vägen till Moskva.

— Eller ock förstöra vi, som Cresus, ett stort rike, mumlade fältmarskalken för sig själf.

9. Pultavas sjunkande sol.

Nu var han kommen, oryggeligt kommen, den dag, som skulle afgöra nordens och kanske Europas öde. Lejonet och den tvehöfdade örnen skulle utkämpa sin långa jättestrid. Tvenne de störste män som norden någonsin frambragt, skulle brottas i envig på lif eller död. Denna dag skulle antingen föra den ena till Östersjöns kust eller den andra till murarna af det gamla Kreml. Narvas ära skall aldrig dö; Pultavas genljud skall aldrig förstummas. Holofzin och Smolensk — Pultava och Borodino; nederlaget har i alla tider tågat in genom segerns port.

Lewenhaupt, Carl XII:s störste fältherre, var en bland de siste som fick veta hvad konungen och Rehnsköld beslutat, det öfriga befälet oåtspordt. Rehnsköld

Digitized by Google

var mot honom personligen förbittrad; för öfrigt var den tappre fältmarskalkens uppförande hela den dagen en gåta. Anordningarna skedde som till en fest, icke till en dag som skulle afgöra seklers öde.

Hela svenska armén, sjuke och blesserade inbegripne, utgjorde vidpass 20,000 man, hvartill ännu kommo 12,000 kosacker och polackar under Mazeppa och Poniatovski. Bland dessa 20,000 voro följande finska trupper: 1) Åbo läns kavalleriregementes åtta skvadroner, under major von Holden, som sedan blef fången; 2) Nylands kavalleri åtta dito, under öfversten grefve Anders Torstenson (stupade); 3) Karelska kavalleriregementet åtta dito, under öfverste Löschern von Hertzfelt (fången); 4) Björneborgs infanteri, två bataljoner, under generalmajoren friherre Stackelberg och majoren Willebrand (båda fångne); 5) Åbo läns bataljon, under öfverstelöjtnant Sinclair (fången); 6) Nylands bataljon, under öfverstelöjtnant Modée (fången); 7) Österbottens bataljon, under öfverstelöjtnant De la Gardie (stupade); 8) Björneborgs tremännings-regemente, två bataljoner, under öfverste Wrangel (stupade). Alla dessa, likasom de svenska regementena, voro så sammansmultna, att mången bataljon räknade föga öfver tvåhundra och mången skvadron knappast femtio man. Enligt ungefärlig beräkning voro alltså 2,600 till 3,000 finnar med vid Pultava. Därförinnan hade många stupat vid Liesna. Emedan 6,000 man måste lämnas i löpgrafvarna samt till betäckning för artilleriet, återstodo ej mer än vidpass 12,000 man svenska och finska trupper att begagna för den afgörande striden.

Aftonen före slaget visade sig konungen för sina tappre. Han bars på en bår med ena foten påklädd och värjan i hand. Efter slutad rund lät han nedsätta sig

Digitized by Google

på marken; generaler och öfverstar nedkastade sig kring honom till några timmars hvila. Det blef tyst i lägret; endast skyltvakternas anrop och det aflägsna sakta suset af floden Vorskla störde nattens stillhet och kämparnes drömmar, där de långt från sitt fädernesland slumrade kring sin konungs bår, för att nästa natt slumra kanhända i döden.

Ingen Tegnér har besjungit denna natt, likasom ingen heller besjungit den dag som kom. Nornorna skådade dystra och tigande ned på karolinernes sista segerdrömmar.

Strax efter midnatt den 28 Juni år 1709 manade Rehnskölds stämma till uppbrott. Trupperna ordnades ännu i mörkret och ej utan villervalla. Ryska lägret var tyst som en graf; endast fjärran från staden hördes yxhugg och arbete på de ryska förskansningarna.

Två bland konungens drabanter, Gustaf Bertelsköld och Erik Falkenberg, båda som ryttmästare inskrifne i drabantkåren efter slaget vid Holofzin, växlade till afsked ett ord i morgonens mörker.

— Om jag faller, sade Falkenberg, så hälsa din syster och säg att jag fallit för min kung och mitt land med hennes bild i mitt hjärta intill det sista.

— Och om jag faller, svarade Bertelsköld, så hälsa din syster med samma ord, och lägg därtill att segrarnas bok förblef intill slutet förutan fläck, om än månget blad där blef oskrifvet.

Nu rördes trumman i ryska lägret, och rapport ingick, att tsaren uppställde sin armé mellan förskansningarna, skyddad af etthundratrettio kanoner och med Pultava till stödjepunkt. Högra flygeln anfördes af Bauer, den vänstra af Menschikoff; centern af tsaren själf och under honom Schermetoff.

Digitized by Google

Svenska infanteriet, anfördt af Lewenhaupt, fick order att storma de ryska redutterna. Det skedde utan kanoner och nästan utan gevär, ty det var brist på krut, och trupperna måste rangera sig under fiendens eld. Det oaktadt stormade nu de blå med blanka vapen och togo i första anloppet två redutter. Menschikoff gjorde allt hvad en tapper chef förmår; tre hästar dödades under honom. Men ingenting kunde hejda de stormandes framgång.

Nu red svenska kavalleriet under Hamilton, Kruse, Schlippenbach och Creutz till anfall emot det ryska. Detta vek undan, var nära att råka i förvirring och jagas i Vorskla eller i ett moras. Af gammal vana smålog segern åt svenska vapnen, och Pultavas nornor visade först en rynkad panna åt Rysslands Peter.

Då begynte inom svenska befälet denna inbördes afund, som sedan frambragt 1714, 1742, 1788, 1809 och som nu frambragte 1709. I självfva segerns ögonblick, vid framgångens första steg, sviktade allt och gick sönder genom brist på enhet och samband i rörelserna, genom frånvaron af en klar och ledande blick, som skulle öfversett ställningen och beherskat händelserna. Berättelserna härom motsäga hvarandra; de flesta vältra på Rehnsköld hela bördan af detta omätliga ansvar, men alla tyda därpå, att konung Carls starka ande var förlamad den dagen och icke mera gick som en ljungeld framför lederna af de blå. I samma mån tätnade ryska försvaret, ordnadt af tsarens herskarevilja; misstag godtgjordes, individens ringare kraft ersattes af massorna, allt verkade där med denna enhet, som utgör segerns förebud, och slutligen öfvergick försvaret till anfall, det började nederlaget till fullständig triumf.

Digitized by Google

Lewenhaupt var i full marsch för att fullfölja sin första framgång, då han fick order att göra halt, just då de ryska lederna begynte vika och draga sig tillbaka öfver strömmen. Följden af dessa order var en fördärflig tvekan. General Roos blef afskuren af ryssarne, drog sig närmare Pultava och nödgades efter ett kort motstånd gifva sig fången. Felaktiga muntliga order ökade villervallan. Aldrig hade en sådan rådlöshet ägt rum när Carl själf förde befälet. Vänstra flygeln fick befallning att göra front mot fienden, medan på samma gång kavalleriet drogs tillbaka från flyglarna på ett så obekvämt ställe, att det »måste trycka sig tillhopa som i en gröt». »Denna åsyn — säger Lewenhaupt i sin självbiografi — var mig som ett dolkstygn; det klack i mitt hjärta, ty fienden var tre gånger så stark och öfverflyglade oss på alla håll.»

Med tolf bataljoner, inalles 4,000 man, angrep Lewenhaupt fiendens hela infanteri, omkring 20,000 man starkt. »Vi gingo, säger fältherren, som offer med hufvudet mot vägg.» Första anfallet var oemotståndligt och bröt en bred lucka i fiendens leder. Men snart samlade denne sig åter och öfverflyglade den svaga svenska linien, som icke understöddes af kavalleriet. Luckor uppstodo, svenska vänstra flygeln blef afskuren från den högra, kringränd, krossad och sprängd. Lewenhaupt red till högra flygeln. Den var likaså omgifven af eld, krossad, förlorad och flyende. »Jag satte mig, säger han, med värjan i hand emot dem, högg och slog, när jag ej kunde uppehålla dem. De ropade till större delen alla: stå! stå! men flydde och rände dock allt hvad de kunde.»

Under tiden hade kung Carl låtit bära sig kring på sin bår där elden var hetast. Flera kulor hade träffat

Digitized by Google

båren; en häst hade skjutits under konungen, som i sin otålighet försökte att rida, och för räddningen af sitt lif hade han att tacka en ung officer, som, själf sårad, lämnade honom sin häst. Med benet upplagdt på sadelknappen träffade konungen Lewenhaupt.

— Lefven I ännu? hvad skola vi nu taga oss före, Lewenhaupt?

Denne samlade i hast kvarlefvorna af vänstra flygelns infanteri och hela kavalleriet, slöt sig kring konungens person och drog sig tillbaka till trossen.

Ännu länge försvarade sig högra flygeln med ett hjältemod värdigt att intaga en plats vid sidan af karolinernes mest lysande bragder. Bland de många drag däraf, som kommit till eftervärlden, omtalas äfven Nylands kavalleri. I spetsen för denna tappra trupp högg den unge grefve Torstenson, värdig ättling utaf sitt stora namn, in på redutternas betäckning och kastade den öfveranda, men lämnad utan understöd, stupade han jämte största delen af sina tappre.

Äfven tsar Peter visste att uppskatta segerns vikt och fäktade med stor personlig bravur. Ridande en turkisk häst, som han fått af sultanen, genomflög han soldaternes leder, uppmuntrande dem och officerarne att göra sin pligt som redlige krigsmän. Hans hatt genomborrades af en kula, då han ville återställa ordningen bland sitt flyende rytteri. Katarina Alexievna, sedermera Rysslands kejsarinna, var outtröttlig bakom de stridandes linier. Åt de trötte lät hon utdela brännvin och bröd, åt de sårade linne och läkemedel.

Efter hand mattades karolinernes kraft. Månge deras tappraste hjältar lågo döende på Pultavas blodiga fält. Ett utfall från staden fulländade nederlaget. Rehnsköld, Piper, prinsen af Würtemberg, Schlippenbach, Roos och

Digitized by Google

flere andre härförare nödgades gifva sig fångne. Förlusten i döda, sårade och fångne på svenska sidan räknades till 4 à 5,000 man, på ryska sidan var manfallet större, men ringa i förhållande till segerns omätliga vikt.

Hvad som därpå följde — det sorgliga återtåget med spillrorna af en slagen här — var lätt att förutse. Två dagar efter slaget, den 30 Juni klockan två på eftermiddagen, stod konung Carl med resten af sin här vid stranden af Dniepern »i ett hål, där man snarare kunde vakta får och getter, än trupper emot en stark och segrande fiende.» Instängd af denne fiende, utmattad af kropps- och själsansträngning, rasande som detta lejon, hvilket medaljen visar oss med omskriften *indocilis pati,* motstod den slagne, men icke brutne hjälten, ännu länge sina fältherrars böner, »att rädda sig, för att en dag kunna rädda Sverige.» Slutligen, sent på aftonen, när ryska hären redan instängde den svenska vid Dnieperns och Vorsklas sammanflöde, lät konungen föra sig öfver floden åtföljd af 1,000 sina trogne samt Mazeppa och 3,000 kosacker — lämnande så, med bristande hjärta, den trogna här, om hvilken det blifvit sagdt, att den älskade segern mera än lifvet, men konungen mera än segern. Det var icke kung Carl som handlade så, det var en bruten själ, till hvilken man sade: var icke mera fältherre, var regent! Hvad som var klokare, må historien afgöra; en inre känsla säger till oss: konung Carl hade blifvit sig själf och sitt rykte trognare, om han, hellre än att trotsa sig till en motvillig gästfrihet bland kristenhetens fiender, stupat jämte hela sin här vid Dnieperns stränder!

Redan den 1 Juli kapitulerade Lewenhaupt med hela svenska hären vid Dniepern och fördes fången till det inre af Ryssland. Pultava bar sina frukter. Pultava

Digitized by Google

bar sina minnen. Ett af dessa minnen är den stora slätt, som ännu utanför staden kallas »den svenska grafven».

Och här slutar historien om de blå och om segrarnas bok, för att sedan återupptagas i mindre glänsande bragders rad — men i öden, som stå våra egna minnen och hjärtan närmare.

Digitized by Google

FÄLTSKÄRNS BERÄTTELSER.

VIII.

FLYKTINGEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

Fältskärns åttonde berättelse.

När sällskapet samlades härnäst i vindskammaren, befanns en af dess vanliga kunder frånvarande. Ödet, som skämtar ibland rätt fint med mänskliga ting, hade skickat den lärde skolmästaren magister Svenonius en svår reumatisk värk i hans högra arm, hvilken ledamot för en skolmästare i alla tider ansetts vara synnerligen oumbärlig vid tjenstens utöfvande. Svenonius, som, icke mindre än andra hans medbröder af yrket, ansåg karbasen vara den egentliga regulatorn i all skolordning, var nu flitigt sysselsatt med att återställa den motspänstiga arm, som förde regulatorn, i dess förra kraftiga skick och lät under tiden anmäla förfall i fältskärns aftoncirkel.

Lille Jonathan och konsorter delades mellan stridiga känslor. De kunde ej dölja en hemlig skadefröjd öfver den nemesis, som höll den fruktansvärda karbasen i overksamhet; men deras glädje förbittrades af fruktan att fältskärns berättelser nu skulle stanna af och solen icke mera skulle gå upp öfver Pultavas blodiga fält. Det var således för dem en kär öfverraskning, när fältskärn en afton helt oombedd lät förljuda, att tråden åter

Digitized by Google

skulle löpa af rullen och den blodiga härfvan vore färdig att afnystas.

— Jag tycker mera om att vara i störtregnet, än i kvalmet under de första blixtarna, sade han, och jag är sannerligen otålig att komma väl tillbaka från stepperna i Ukrän. För dem som lefde mellan 1700 och 1709 må det väl ha varit en tid af hög stämning och segerjubel, men för oss, som veta hvad därpå följde, ligger där liksom ett kvalm öfver hjärtat, när den stora ofärden kastar sin skugga tillbaka på segrarnas skimmer. Bättre då att stå midt inne i den skräckfulla verkligheten, än att bedröfvad skåda sina fröjder genom det svarta floret af en kommande olycksnatt.

— Nej, om kusin inte har något bättre och trefligare att lofva oss, är det så godt att vi börja med slutet, inföll gamla mormor, rättfram som hon brukade. — Låt han det regna och blixtra bäst det behagar i tideböckerna; hvad har det att göra med hans berättelser? Han kan ju i himlens namn låta duskvädret gå förbi och fortsätta med solskenet, som följde därpå, efter han är hugad att tala i liknelser. Säg oss därför rätt och slätt: mina vänner, så och så gick det med Carl XII, han steg upp som en sol och föll ned som en päls, slogs nog mycket och dog som ungkarl; hvartill kusin kan ungefär lägga till, att det var skada på en tapper karl och att i hans tid gällde koppar för mer än silfver. Sedan kan kusin låta unga Bertelsköld gifta sig och hålla ett ståteligt bröllop på Majniemi slott, och därmed, hoppas jag, hafva vi lyckligen kommit öfver stora ofreden med allt dess anhang och få höra något mera om Ebba Bertelsköld, den beskedliga människan, och om konungens ring.

— Jag vill inte förmoda — morrade kapten Svanholm, kämpande med sin stora respekt för gamla mormor

Digitized by Google

och sin ytterliga häpnad öfver hennes dåliga smak — jag vill inte förmoda, att bror Bäck kastar så lätt ifrån sig Carl XII:s huggvärja, för att peta i en krokan på ett bröllopsbord.

— Både kungen och Gösta Bertelsköld äro i landsflykt och fångenskap; vi måste först ha dem väl tillbaka, skyndade Anne Sofi att anmärka, när hon på ryckningen af kaptenens mustascher tyckte sig ana att en storm var i antågande.

— Hjältemod! utropade kaptenen; det kostar vackra hugg, det!

— Slog han ihjäl alla ryssar? inföll lille Jonathan.

— Nej, svarade fältskärn. Medan ryssarne togo hans länder, slog Carl XII ihjäl sina vänner turkarne. Det hör till en stor mans besynnerligheter. För öfrigt får jag säga kusin — och härvid vände sig fältskärn något stucken till gamla mormor — att ingen människa har lof att stå utom sin tid eller sin tids händelser. Jag kan lika litet ställa till något bröllop på Majniemi under stora ofreden, som det skulle falla någon in att ställa till dans i ett hus som brinner i alla fyra hörnen. I fredliga och beskedliga tider — ifall det ges någon tid som förtjenar det namnet — då låter det kanske tänka sig, att den ena och den andra likasom faller ur hakarna och huserar i denna världen på rak arm. Men stora och stormiga tider färglägga allt lefvande, som rör sig och andas i dem. Ju högre händelsernas böljor lyftas och sänkas, desto högre gungar hvarenda liten båt, ja hvarenda spån, som flyter på dem, och ro finns icke förrän i mörka djupet. Och en finsk adelsman, en krigare, en Carl XII:s drabant skulle under stora ofreden icke ha annat att tänka på, än att gifta sig! Kungen själf hade ju aldrig tid därtill, oaktadt det gällde själfva

Digitized by Google

kronan för hans ätt. Nej, kusin, när vi fördrista oss att plantera ett frö från häfderna, måste vi lägga det i sådan jordmån, som dess eget lynne vill, och låta det växa ur egna rötter, utan att lappa det med allehanda bjäfs. Jag kan låta hela fröet ligga, såsom otaliga de förgångna tidernas frön ännu aldrig fallit i en fruktbärande jord; men skall det växa, så måste det växa *ur sig* och icke *ur mig*. Jag kan ej omstöpa tidehvarfven; vår Herre är den som engång har stöpt dem sådana i sin stora smältdegel.

— Nå nå — sade gamla mormor med det goda försonliga leendet — inte får kusin taga humör för det jag, som är en fredälskande människa, blir en smula skrämd för det där stora duskvädret i historien. Berätta han bara som saken fordrar; blir det alltför grymt, så vill jag tänka på hur jag må sticka min strumpa rätt, så att icke ena foten blir längre än den andra. Här finnas nog andra åhörare mera krigiskt stämda än jag. Jag ser på kusin Svanholms martialiska uppsyn att stora bataljer förestå, och jag är säker på att både Anne Sofi och Jonathan redan tycka sig vara i det hetaste kulregnet.

— Bästa gufar, berätta huru han slog ihjäl turkarne, inföll åter den högst krigiske lille Jonathan, modig blefven af att höra sig räknas bland Carl XII:s beundrare.

— Nej, min gubbe lilla, svarade fältskärn. Den roligheten kan du bättre läsa i svenska historien. Vi måste akta oss för att ströfva för långt ut i världen, vi skulle då kanske bli lika länge borta, som kungen blef i Turkiet, till sin egen och sitt rikes stora skada. Det är länge sedan vi sist voro i Finland, och vi måste nu se åt, huru detta land bär den tunga bördan af sin andel i Carl XII:s segrar och olyckor.

Digitized by Google

— Hvad heter då åttonde berättelsen?

— *Flyktingen.* Ty vid den tiden flydde allt hvad fly kunde sitt öde. Krigsfången flydde från det främmande landet; grannen flydde till grannen, bonden lämnade sin brända gård, stadsbon sin tömda handelsbod och den lärde sina kullkastade bokhyllor. Stormen sopade med sig allt hvad som kom i dess väg: den giriges penningeskrin och den fattiges sista öre, hamnarnas fredliga flaggor, sädeskornet från plogfåran, hästen från redet, tjuren från betet, armen från plogen, änkans sista son, landets bröd och märg och hoppet utur dess hjärta. Den tid, som nu står för berättelsens port, är omhvälfningens tid från segerskriet till jämmerropen, och därunder kämpades förtviflade strider om återstoden af det öfvergifna och förtrampade landet. Ty han, som, näst Gud, skulle värna dess gräns och bevara åt detsamma odlingens frukter, hvilka så många sekler mödosamt, ja med osäglig försakelse eröfrat från ödemarkerna — han fortsatte fjärran i de otrognes land det äfventyrliga spelet om främmande kronor — han, hvars blotta namn var mer än en krigshär och hvars minsta, nu gagnlösa seger skulle ha räddat Finland från undergång, han bar sitt hufvud så högt i själfva sin landsflykt, att han såg bort öfver sitt blödande rike till Europa och världen, för att förnimma sorlet af ryktets tusende tungor, som upprepade hans namn, och ljudet af osmanernes härskri, som skulle bryta förtrollningen öfver hans lycka. Orubblig i sin tro på det rättas seger, märkte han icke huru ett dunkelt öde undergräfde hans välden och lossade sten efter sten från grundvalen af hans företrädares jätteverk. Land efter land, fäste efter fäste, här efter här dukade under i våld och blod, Sverige föll sönder, Finland dignade och allt sviktade under honom, men han stod upprätt,

Digitized by Google

ensam, okufvelig, mäktig till allt, blott icke att vika för vankelmodet af mänsklig lycka; upphöjd öfver allt hvad historien förtäljer om hjältedygder och likväl mindre än den minste i konsten att glömma och förlåta — större än någon i att försaka allt och likväl så vanmäktig i att försaka sig själf!

Digitized by Google

Flyktingen.

1. Studenterne tåga i fält.

En vacker vårdag i slutet af April år 1710 hade en pommersk galeas lyckats inkomma mellan de då ännu kringdrifvande isstyckena i Aura åmynning och lade till vid strandkajerna i Åbo, för att lossa sin spannmålslast. Året förut hade varit svår missväxt i landet, så att rågen på vintern steg ända till tjugu à trettio daler tunnan, och det var därför naturligt, att en mängd spekulanter genast trängde sig kring den välkomna pommerska undsättningen. Folk af alla klasser, köpmän, borgare, tjenstemän, lärde och

Digitized by Google

olärde, jämte en hop brödlöse handtverkare och sjömän, strömmade till, i hopp att erhålla sina behofver för drägligt pris, och pomraren hade all möda att göra för dem begripligt, hurusom hans last allaredan vore betingad af höga kronan för finska arméns räkning.

Folkhopen, bedragen i sina förhoppningar, begynte att knota.

— Hvad nu? — skrek en groflemmad slaktare, som ingenting mera hade att slakta — skola vi svälta, för att göda general Lybeckers feta pung! Låt gå för femton daler, kamrat, och på köpet en ärlig bit fläsk, ifall du ej är en jude!

— Generalen kan äta litet mindre, så marscherar han bättre, inföll en annan. Hör på, du pommerska rofva, släpp inte kronoråttan i spannmålslåren; där gnagar hon hål!

— Skäms litet, oxmånglare! utropade en tjock kvartermästare, som armbågade sig fram genom hopen. — Det är jag som har kommissariatets order att mottaga spannmålen, och vågar någon mucka, skall jag bulta honom till gryn!

— Nubba honom, den kronotjufven! ropade åter flera röster. Talja honom, den riksmesen! Nu tänka de korpa åt sig all spannmålen, för att skinna både kronan och oss!

— Vänta, edra öltrattar, edra paltmakare, edra diskslekare, jag skall lära er att okväda hans excellens generalens höga person, när hela landets välfärd ligger på våra värjspetsar! skrek kvartermästaren uppbragt, i det han lyckligen slank igenom till pomrarens däck.

— Jo i er käft ligger landets välfärd, genmälde hopen. Klistra fast den pultronen vid masten! Doppa honom i ån! Kalfatra honom! Byk honom! Skräfla

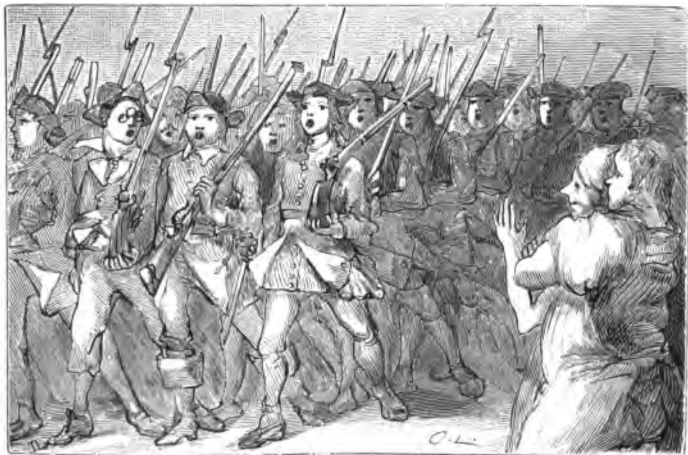
Digitized by Google

kunna de, men kommer ryssen, så få vi se hur de springa till skogs!

Tiderna voro så oroliga, sinnena så söndrade, att minsta gnista kunde sätta allt i låga, och så hotade äfven detta gräl att urarta till buller och våldsamhet, då lyckligtvis hopens uppmärksamhet afleddes åt ett annat håll. De hetsigaste skrikarne voro redan i beråd att intränga på pomrarens däck och jaga den tjocke kvartermästaren för pocker i våld, då de på den tiden ovanliga tonerna af en flerstämmig manlig sång kommo dem att stanna och höra hvad detta månde betyda. Snart såg man äfven en talrik skara studenter framtåga i marschordning från den aflägsnare trakt af stadens område, som af ålder var känd under namn af Ryssbacken, emedan — i fall man får tro den lärde Daniel Juslén — det var där som moskoviterne uppslagit sitt läger, då de år 1318 förhärjade staden. Mansstyrkan af denna unga skara torde väl ha uppgått till något mer än tvåhundrade, ehuru dess leder för ingen del voro så raka och väl ordnade, att de med samma säkerhet kunde beräknas, som regelbunden militär. Där saknades äfven det likformiga yttre skick, som man, i synnerhet nu för tiden, är van att söka i den gemensamma uniformen och afmätta disciplinerade hållningen; ty största delen af dessa improviserade krigare buro helt frimodigt samma grå eller blå vadmalsjackor, hvarmed de blifvit utstyrde af sockenskräddaren på hemorten, och endast några bland dem hade med tillägg af gula uppslag och dito läderbälten gjort ett försök att närmare efterlikna den världsbekanta och ryktbara karolinska uniformen. Mot hållningen skulle väl ock en militär haft mycket att anmärka, alldenstund mången nacke blifvit i förtid krökt under den latinska grammatikans tyngd; men däremot såg man

Digitized by Google

kraftiga muskulösa gestalter och väldiga kämpalemmar, sådana väl knappt någon ynglingaskara nu för tiden kan uppvisa. Mången haka bar den tiden »mandomens prydnad» redan i skolsalen, och om äfven fjorton- och femtonåriga studenter, då som nu, icke voro så alldeles sällsynta vid den finska högskolan, så hade dock det vida vägnar större flertalet uppnått den mogna åldern af

trettio ända till fyrtio år, när de nu gjorde sig redo att byta boken mot svärdet. Därtill kom att de yngste novitierne, som höllos i sträng tukt af de äldre kamraterne och af dem behandlades föga bättre än springpojkar, icke ansågos värdige äran att deltaga i kämpaöfningarna, hvaraf det kan förmodas, att äfven den strängaste mönsterherre icke funnit många att utgallra i denna trupp, som nu framtågade öfver Åbo gator.

Studenterne sjöngo — och när sjunga icke studenterne sina fröjder och sin hänförelse! I konstrik öfning kunde

Digitized by Google

visst icke deras sång mäta sig med nutidens kvartetter, men en kraftig och trofast ande ljöd där i dessa toner. Det var Dahlstjernas bekanta visa om herr Peder, som grep efter den väna möjan stolts Narva, och om kung Carl, som bar sorgen för henne.

Sen hördes ett skri långt öster under skog:
Ve oss! Våra män ligga slagne!
Hvem körer nu vår harf? Hvem styrer nu vår plog?
Och alla våra herrar äro tagne!
I hafven det väl hört, att kung Carl bar sorgen för henne...

En ovanligt högväxt och bredaxlad man i sjömanskläder hade nyss landstigit från den pommerska galeasen och vände sig till sin granne i folkhopen, en sotig smed, med den frågan hvad detta krigiska uppträde ville betyda och om fienden redan vore i landet, eftersom själfva studenterne tycktes beväpna sig för att tåga i fält.

— Det må jag veta, svarade smeden. I runda fyra veckor har jag nu dag och natt hamrat på gevärspipor och huggvärjor, att icke tala om stigbyglar, hästskor och annat sådant, för hvilket ingen tid varit att reparera ett enda lås, om det också suttit i rike herr Wargelins kassakista. Studenterne? Vasserra, de ha nu i åtta år lupit efter pliten och exercerat som knektar, änskönt här varit stillsamt emellanåt. Men nu ligger ryssen utanför Viborg, och påsknatten kom där ett herrabud från landshöfding Palmenberg, att alla studenter skulle gripa till musköten och marschera med nostofolket.[1] Hammarslag! det tog eld i blårna. Professorerne pruta emot allt hvad de kunna, ty greska och latin ha kommit ur mod i

[1] Nosto- d. v. s. uppbådsfolket, ett då brukligt halffinskt ord.

Digitized by Google

Åbo, och där bli bara krokota, halta och lama kvar vid böckerna. Men ut vilja studenterne, så det ryker om dem. Slagg i min ässja, det är krut i de pojkarne. Jag har slagits med dem i sju år, två eller tre kvällar i veckan, den tiden jag var gesäll, och mången smörhane bär ännu bulor i hufvudet efter min slägga; men sedan jag blef mästare, står jag på deras sida. Se bara på de där fejade musköterna; de äro allesamman ifrån min verkstad — raka och blanka som solstrålar! Och hälften af dem ha de fått på kredit.

— Hvem är den högvördige mannen i den långa kaftanen och den stora peruken därborta vid hörnet, han som tycks med så snäfva blickar betrakta studenternes marsch?

— Det är professor Tammelin, akademins rektor. Den vördige mannen är värre däran, än en tre tums spik under en två punds slägga. Biskopen är i Stockholm, och hela staden är full af oljud. Påskaftonen sköts med tre kulor in i assessor Gyllenkroks kammare, medan han var i badstugan. Vete hin om studenterne varit med om sådana upptåg, men det vet jag, att studentkurran sedan ett par veckor är mera befolkad än lärosalarna, och två nya hänglås har jag måst göra till den. Smid dem inte för starka, Vasara-Jaakko, sade studenterne; du kan väl förstå att vi hellre slåss för kung Carl, än fånga spindlar i carcer. Känner intet annat än tjensten, svarade jag; men hade ni kung Carls näfvar, nog skulle ni rå med mina lås. Han kan tro mig, sjöman, de gunstig junkrarne togo mig på orden, och en vacker morgon hade de klappat sönder mina nya lås. Men därpå lät höglärda konspiratorium . . .

— Konsistorium, rättade sjömannen.

— Får gå. Därpå lät höglärda konsistorium slå en stark järnbom för dörren, och sedan dess sitta fåglarna

Digitized by Google

beskedligt i buren. Men de öfriga skrika dess värre och samlas hvar dag till exercis på Ryssbacken. Hör bara! Nu stanna de och rådslå om något nytt upptåg. Jag vill hålla mitt städ mot en kullfallen skorsten, att det icke är om examen och greska visor som de nu slå hop sina kloka hufvuden. Pass på — nej hör bara! Nu får gamle Väder, som håller vakt vid kurran, något att göra.

Sången hade tystnat och studenterne stannat på strandgatan. Efter en stunds ifrig rådplägning hördes bland dem det allt högljuddare ropet: »till carcer! till carcer!» Och snart var hela skaran i marsch till akademin, dit sjömannen, som för tillfället ej hade något annat att göra, följde på afstånd efter.

Kungliga akademin i Åbo hade den tiden och ännu inemot hundrade år därefter sin tarfliga bostad i självfva den höga mur, som omgaf kyrkogården närmast kring domkyrkan, och vid sidan af samma mur, midtemellan instrument-kabinettet och biblioteket, var ett särskildt utsprång, som hade den viktiga bestämmelsen att tjena till carcer eller studentkurra, såsom smeden behagade riktigt öfversätta det. Det var hit studenterne styrde sin marsch, och knappt voro de på ort och ställe, innan de vågade hvad de sannolikt ej skulle vågat, om den stränge och fruktade biskop Johannes Gezelius den yngre, akademins prokansler, varit i staden, nämligen att med höga rop fordra sina fångne kamraters frigifvande.

— Ut med fångarne! ropade skaran. Upp med carcer! Peldanus ut! Miltopæus ut! Bång ut! Alla fångar fria att strida för konungen och fäderneslandet!

Vaktmästaren Väder, en gammal afskedad fanjunkare, som blifvit invalid i slaget vid Lund, var sannolikt icke ovan vid dylika besök, ty han aktade sig väl att öppna

Digitized by Google

den förbommade porten och nöjde sig att från ett litet förgallradt fönster därofvanför fråga i sträf ton »hvad de nu åter hade för dumheter för sig.» Ett par skickligt kastade ruttna ägg och det förnyade ropet »ut med fångarne!» var svaret på frågan, tydligt nog för att ej kunna missförstås. Väder tog likväl detta med ett lugn, som man knappt skulle tilltrott hans namn, och gick utan vidare ordväxling att efterse om lås och galler därinne voro i behörigt skick.

Studenterne stannade några minuter rådville. Några de djärfvaste föreslogo att genast storma porten och den vägen bryta sig in till carcer. Andra ansågo det vara både lättare och klokare att vika om hörnet, intränga genom stora porten, som hela dagen stod öppen, och från gårdssidan befria sina fångne kamrater. De försiktigaste höllo före, att man hellre borde i massa begifva sig till rektors bostad, för att i supplikväg erhålla det som annars kunde hafva så vidtutseende följder.

Innan de ännu fattat beslut, fick deras ovisshet hastigt slut, i det att rektor, åtföljd af ett par bland konsistoriales, närmade sig samlingsplatsen. Det bör anmärkas, att de tvenne kraftfulle biskoparne och prokanslererne Gezelius, far och son, under snart tvenne mansåldrar vidhållit bland studerande ungdomen i Åbo en ytterst sträng disciplin, som äfven därförutom låg i tidens anda och som nu endast en ytterlig allmän fara

Digitized by Google

och den stränge förmannens frånvaro bragt ur de vanliga hakarna. När biskop Gezelius den yngre, med sitt annars rödletta och välmående anlete, brukade med sina skarpa bruna ögon mönstra studenternes skara, vågade ingen mun öppnas, ingen hand röras till annat än betygande af den mest oinskränkta lydnad och undergifvenhet. Nu var han borta, men den traditionela vördnaden för en akademisk myndighet hade ännu ej hunnit förgätas, och så snart rektor visade sig, flögo alla mössor af, en ljudlös tystnad uppstod i skaran, och alla förbidde med blottade hufvuden hvad akademins närmaste chef på stället hade att säga dem.

Rektor magnificus, professor Tammelin, var en mager man af oansenligt utseende, som likväl något förhöjdes af hans prästerliga dräkt och det medvetna öfvertag, som i dessa tider obestridt tillkom den teologiska fakulteten. Han trädde bland ungdomen med en säkerhet som tillkom kyrkans furstes vikarie, och tilltalade studenterne på latin, både emedan det lärda tungomålet då var i allmänt bruk vid alla beröringar mellan lärare och lärjungar och törhända äfven för att icke inviga den kringstående sammanlupna folkhopen i universitetets husliga tvister.

— Hvad är er mening med detta stoj? sade han. Hvad för er hit i vapen, och hvad är orsaken till det buller, som redan i flera veckor stört högskolans frid och den aktning I ären skyldige de akademiska lagarna?

Gabriel Peldan[1], en broder till den hurtige Israel Peldan, som för tillfället satt i carcer, framträdde nu

[1] Om man får tro den biograf, som i Åbo Tidningar år 1792 beskrifvit den sedermera så ryktbare prosten i Ilmola Gabriel Peldans lefverne, har denne år 1710 befunnit sig i Stockholm, hvarom vi öfverlämne åt fältskärn att, bäst han gitter, med besagde biograf disputera.

Digitized by Google

ur skaran, bugade djupt för sin rektor och besvarade frågan oförskräckt på en ej mindre flytande latin, än den lärde professorns.

— Eders magnificens — sade han — känner fast mer än vi ringa lärjungar den nöd och fara, som landet påkomne äro genom moskovitens oförmodade infall, och huruledes kronans befallningshafvande låtit påbjuda, att jämväl studenterne skola väpnas och öfvas till att tåga mot fienden. Jag vågar säga det, och vi skola alle bevittna det med vårt blod, att vi studenter med största flit och åstundan vilja denna höga befallning efterkomma och gärna dö för vår hjältemodige konung och vårt älskade fäderneslånd. Men nu hafva, törhända emot eders magnificens' vetskap och vilja, allehanda hinder och uppskof blifvit lagda i vägen för denna vår högsta åstundan af personer, som hvarken med oss eller landet ärligt mena. Och när vi, det oaktadt, samlats till våra påbjudna krigsöfningar och törhända något högt gifvit vår goda mening tillkänna, hafva några bland oss blifvit som orostiftare i carcer insatte och sålunda hindrade att tjena fäderneslandet. Fördenskull äro vi, under betygande af vår ödmjuka lydnad och vördnad för eders magnificens' befallningar i öfrigt, hitkomne för att i ödmjukhet bönfalla om våra fångne kamraters frigifvande, på det att vi alle med första görliga må tåga i fält och hans majestäts nådiga vilja sålunda, i hvad på oss ankommer, snart må gå i fullbordan.

— Edert ödmjuka tal, Peldane — genmälde rektor — stämmer icke väl öfverens med detta trotsiga uppträdande och med det stoj, som här under självfva akademins helgade murar skrämmer dess fredliga muser på flykten. Unge män, I faren högeligen ville, om I tron att fäderneslandets fara botas med trots och larm,

Digitized by Google

där allas räddning fastmer beror uppå allas endräkt. Veten, att de akademiska myndigheterna ej kunnat motsätta sig landshöfdingens påbud, men icke heller bort utan reservation underkasta sig hvad uppenbart emot lag och författning strider. I de akademiska konstitutionernas sista kapitel och åttonde paragraf säges uttryckligen: *Studiosi habebunt vacationem militiæ, cujuscunque sortis sint vel conditionis.*[1]

— Eders magnificens täcktes höggunstigt erinra sig de strax därpå följande orden: *nec sub quocunque titulo ad eam inviti trahentur*[2], inföll Peldan, något hänförd kanhända af den vanliga disputationslustan, som vaknade så ofta man kom in på det romerska tungomålet.

En knappt märkbar rodnad på rektors kinder lät ana att anmärkningen träffat, men han fann klokast att icke ingå i någon vederläggning.

— Konsistorium — fortfor han — har nogsamt öfvervägt den stora vådan för Finlands framtid, därest studerande ungdomen, som är kallad att i sinom tid bekläda landets ämbeten och vårda dess upplysning, skulle till större antal falla för fiendens kulor och därigenom samka barbari och mörker öfver kommande släkten. Allt fördenskull ha de akademiska myndigheterna aktat nödigt hafva uppskof med krigsöfningarna, intill dess kungliga rådet hunnit lämna resolution på våra underdåniga betänkligheter, och med rätta låtit näpsa dem ibland eder, som otåligast gått edra förmäns visa omtanke i förväg. Äro dock numera härom vissa tidender inkomne och vederbörligen stadgadt, att allenast tjugu bland eder,

[1] Studenterne skola vara frie från krigstjenst, af hvilka omständigheter eller villkor de vara må.

[2] Ej heller må de under något slags förebärande tvingas därtill *emot sin vilja.*

Digitized by Google

som äro store och starke till kroppen, men till studier mindre hugade, skola tåga i fält, men de öfrige stanna vid sina fredliga öfningar *in literis et artibus.* Unge män, i betraktande af edert ursprungligen goda uppsåt och tidens kraf, vilje vi, edra förmän, för denna gång öfverse med edert mindre skickliga beteende och frigifva edra kamrater, de där i carcer suttit hafva, under villkor att I ställen eder kungliga regeringens befallning till efterrättelse och själfve utväljen bland eder dessa tjugu landsens krigare. Gån alltså i frid, I öfrige, och tjenen edert land, icke med larm och trots, utan med berömliga gärningar.

Med dessa ord aflägsnade sig rektor, lämnande hela den unga skaran obeslutsam och rådvill. Kärkommet var icke budskapet att blott några få ibland dem skulle utkoras att kläda blodig skjorta för fäderneslandet. Deras entusiasm var icke af det slag, som, mäktig i orden, uppbrusar mellan skål och vägg, för att nästa morgon åter förkolna. De voro sin tids och sitt folks äkta söner, redobogne att tåga, icke till smyckade fester, utan till det fulla, dödligt blodiga allvaret af en järnhård tid, och de kände sig, likasom allt Sveriges och Finlands folk den tiden, mäktige nog att kämpa mot världen. Därför nedslog ålderdomens visa varsamhet lik en kall störtskur öfver deras unga hänförelse, och några de djärfvaste vågade yttra det förslag att genast, och utan att vidare fråga de vördige fäderne, rycka mot fienden. Andra åter erinrade sig, att general Lybecker då redan låg i häftig fiendskap med akademins prokansler, biskop Gezelius, och sannolikt skulle gynna deras uppstudsighet, för att förtreta biskopen. Men Lybecker var icke den man, som kunde elda de finske studenternes patriotiska hänförelse. Ett rop af afsky höjde sig genast vid nämnandet af hans namn, och när snart därpå de fångne frigåfvos

Digitized by Google

ur carcer, beslöt man att utan motstånd foga sig efter rektors befallningar.

— Den tid torde komma ändå och förr än vi önska, när enhvar ibland oss som kan bära musköten får slåss för sin egen tröskel, inföll profetiskt den kloke och raske Gabriel Peldan.

— Men jag vill gå nu strax emot fienden — och jag — och jag — och jag — utropade femtio ifriga röster på en gång. Man tvistade med häftighet om äran att blifva en af de tjugu; man svor vid alla forntidens gudar och gudinnor, att ingen vore »mindre hugad för studier», än talaren själf, och komme det an på kroppsstyrka, kunde man genast försöka. Tilloppet var för stort; man måste slutligen lotta. De som utdrogo krigets lott uppfäste den genast med stolthet på sin mössa, medan de som dömdes att kvarstå vid boken med harm och bedröfvelse trampade lottsedlarna under sina fötter.

När detta var gjordt, uppstod bland de tjugu lycklige det tal, att de borde sig emellan välja en korporal.

— Simon Bång blir vår korporal! ropade flera röster, och Simon Bång vardt på fläcken utnämnd. Han var en af de åtta orostiftarne från carcer och en af de axelbredaste. Men Simon Bång hade sina betänkligheter och förklarade att han mottoge värdigheten blott på ett villkor, nämligen att truppen skulle därjämte anföras af en krigserfaren kapten.

— Prat! sade några. Den som allena slagit elfva gesäller på flykten vid Gertulibacken, kan också ensam klappa en hel fientlig armé.

— Jag står vid mina ord, genmälde Bång, som var känd för att vara en tjur i både styrka och envishet.

— Bång har rätt, inföll Peldan. Men hvem skola vi välja? Här finns ingen af de äkta karolinerne kvar i

Digitized by Google

staden, utom den halte Tavast och den armlöse Ridderstorm och den supige Falström. Gå vi åter till Lybecker utan eget befäl, så sticker han oss in i lederna, eller ger han oss en karl, som lärt sig af honom konsten att retirera.

— Om herrarne önska till chef och kamrat en ärlig karolin, som varit något med i elden förut, så står jag till tjenst, tilldess att högsta befälet anvisar mig annan plats, ljöd plötsligt en stark manlig stämma från muren i grannskapet. Studenterne sågo sig om och varseblefvo den förut nämnde högväxte mannen i sjömansdräkten, han som landsteg från den pommerska galeasen. Första anblicken visade dem, att Simon Bång knappt räckte denne jätte öfver axeln.

Man frågade med någon undran hvem mannen var.

— En fattig karolin, som jag redan sagt, och mitt namn är Gustaf Adolf Bertelsköld.

— Är det grefve Bertelsköld vid lifdragonerne — en af konungens drabanter — han som kämpat så tappert i alla konungens segrar — han som blef sårad vid Pultava och fången vid Dniepern! frågade flere röster på en gång med en ton af beundran och aktning, som utvisade att den tappre grefvens bedrifter ej voro okända i hans fädernesland.

— Jag är densamme och har haft äran vara vittne till hans majestäts segrar, ehuru mitt svärd ej vägt mera där, än den ringaste krigares, svarade Bertelsköld. Min historia sedan dess kan sägas i få ord. Jag var i åtta månader fången, flydde därpå till Polen och Tyskland och lyckades slutligen genom Pommern komma öfver till Åbo, för att åter erbjuda min ringa arm åt fäderneslandet.

— Hurra! Hurra! Bertelsköld blir vår kapten! Lefve kungen! Lefve Bertelsköld! jublade studenterne.

Digitized by Google

— Nu skall det gå som en dans att jaga moskoviterne hem till stora Novgorod! ropade flera röster.

— Mina herrar — sade Bertelsköld, ej utan ett uttryck af vemod i den vackra manliga stämman — det var en tid, då jag, liksom hela vår här, stormade framåt i samma djärfva tro. Många tusende af de våra fångne eller döde — segerns blomma vissnad för den segervanaste här som ännu trotsat Europa — allt detta har sedan lärt mig att icke förakta en fiende, som lärt sig krigskonsten af oss själfva och som ständigt kan ställa massan emot den personliga tapperheten. När jag nyss såg det glada mod, med hvilket alla studenter täflade att strida för kung och land, då sade jag till mig själf: ännu kunna vi hoppas, ja vid himlen, vi kunna segra ännu, ty sådane äro vi alla! Vi veta icke hvad fruktan är. Men för att segra behöfva vi klokhet därtill. Intet öfvermod, mina herrar! Vi ha framför oss en fiende, som kan blifva oss vådlig, om vi anse honom ringare än han är. Jag antager edert anbud, jag blir er kapten för den korta tid mig kan förunnas därtill, och likasom jag svär eder ett redligt kamratskap till sista blodsdroppen, så skolen I ock svärja mig militärisk lydnad.

— Det svärja vi. För oss blott an! För oss nu genast mot fienden!

— Om det är möjligt, marschera vi redan i morgon. Gud gifve oss lycka, mina herrar, att något uträtta för vårt fattiga land. Åtminstone skola vi veta att strida för det och dö för det. Lefve kung Carl!

— Lefve kung Carl! Till vapen! Till vapen!

Digitized by Google

2. Stora ofredens Klingspor.

Redan länge hade det mulnat i öster, och ovädret drog sig tillsamman. Likasom seglaren på den gömda fjärden efter hand ser vattnet svartna, när åskmolnet uppstiger öfver horisonten, och med oro vänder öga och öra ditåt, för att akta på faran; så stod Finland redan i tio år med öga och öra spanande mot öster, för att märka på tidens tecken. Ljungeldar blänkte beständigt inom detta svarta moln, men de voro ännu fjärran, och deras dån försvagades genom afståndet. Man hoppades ännu att ovädret skulle brusa på sidan förbi, då hastigt Pultavas namn, likt en förfärande åskknall, rullade från öster till väster, bebådande hot och fara. Från den stunden fanns ingen trygghet mera på denna sidan Bottenhafvet. Den som lade sig om kvällen frågade sin Gud hvilken sol månde skina öfver hans morgondag, och lyssnade under nattens mörker på hvarje ovant ljud från skogsbrynet eller fjärden. Den som gick på fältet förmanade barnen hemma att ila med bud, om något underligt hördes i grannskapet, och den som begaf sig på resa vidtalade grannarne, innan han for, att väl se efter hans hus, om något föreföllde. Den gamle skytten undersökte hvar afton hanen på sitt gevär; modern tackade hvar morgon Gud att hon ännu ägde de sina; piltarne lekte krig; döttrarnas spinnhjul upphörde att snurra, när en främmande syntes i dörren, och gårdshunden begynte tjuta, när han hörde ett skott aflossas uti den nära skogen. Kom en vägfarande, öfverhopades han med frågor, och man sökte redan i hans uppsyn läsa om fienden gått öfver gränsen. Folk som tänkte på morgon-

Digitized by Google

dagen läto plantera rofländer i ödemarkerna, för att hafva ett visthus i nödens stund. Andra läto mura hemliga källrar att förvara sin egendom, och många skickade tidigt sitt silfver öfver till Sverige. Städerna öfvade sin återstående ungdom i vapen och utställde poster vid vägarna, för att i tid berätta om något vore å färde. Menigheten samlades hvar söndag talrikare än någonsin till sin kyrka, för att förnimma något om kriget, och midtunder krigsbönen hände ej sällan att alla rusade ut, när ett rop hördes på vägen eller en kurirklockas klang ljöd fridsförstörande borta på andra sidan om sjön. I dessa tider var ett gevär mera värdt än ett silfverur, ett rostigt svärd var förmer än den bästa plog, och näst Guds namn var kung Carl det första och sista ord, det första och sista hopp, som ännu ansågs kunna besvärja den hotfulla framtiden.

År efter Kristi börd det sjuttonhundrade och tionde brast stormfloden lös. Den nöjde sig i början att bortsopa Finlands östra fästen, saktades därefter för en kort tid, men blott för att innan kort ånyo utbrista öfver södern af landet och därefter, oemotståndlig som ett öde, bortrycka med sig hela den inre och nordliga delen af det vidsträckta landet. Natur och människor tycktes ha sammansvurit sig att gynna dess framfart, och när den slutligen lugnade, hade dess böljor för alltid bortsköljt sydöstra delen af den finska halfön.

Knappt hade ett ilbud fört till tsar Peter underrättelsen om Måns Stenbocks seger vid Helsingborg, innan tsaren redan förutsåg att Stenbock kunde upprepa Carl X:s och Carl XII:s vågspel samt gå öfver sunden till Seland och tvinga Danmark till fred. Detta ville han förekomma och beslöt med sin vanliga energi att gifva Sverige annat att tänka på. Han hade dessutom

Digitized by Google

en gammal räkning oafslutad med Viborg sedan 1706 och lät därför genast de på Retusaari församlade trupperna rycka öfver isen till Finland. Den 22 Februari 1710 framkom denna korps öfver Vehkalahti till nejden af Viborg, men fortsatte marschen och slog läger vid Hietala och Airontaipale tre mil från staden, för att medelst en skans alldeles afstänga Viborg från dess förbindelse med det inre af landet. Ryska styrkan var vid den tiden ungefär 18,000 man med femton kanoner under Apraxin, Bruce och Birckholtz; soldaten bodde i kojor af snö och slet mycket ondt i den starka kölden. General Lybecker hade dragit sig, på rådets befallning, tillbaka från Viborg. Hans närmaste man i befälet var öfverste Zacharias Aminoff, en redan ålderstigen veteran, som knappt kunde lämna sängen, och därför utsågs den tappre öfverste Magnus Stjernstråle till kommendant i fästningen. Han var en äkta busse af den karolinska tidens halt och kärna, och då han hade en tapper besättning af 4,000 man samt goda förråder, tviflades icke, att han ju skulle visa fienden tillbaka med blodigt hufvud, intill dess att Lybecker hann komma med undsättning.

Hela Finland, hela Sverige, hela norden hade nu sina blickar riktade på Viborg och Lybecker. Sverige hade förut förlorat Nöteborg, Narva och Nyen; Viborg var nu den järnfasta återstående nyckeln till dess östra gräns och

Digitized by Google

till Finland. På Lybecker berodde i främsta rummet dess räddning. Vi skola se hur han uppfattade vikten af denna sin ställning.

Bombardementet begynte, spetsen af slottstornet blef afskjuten och staden råkade tre gånger i brand, men hvar gång släckte besättningen lågorna. I April, när sjön blef isfri, lade sig en stark rysk flotta under öfveramiralen Apraxin utanför Viborg, stängde inloppet med försänkningar och medförde talrika förstärkningar åt de belägrande. Tsaren själf anlände kort därpå med groft artilleri, och den förenade ryska styrkan uppgick nu till 23,000 man med åttio kanoner och tjugusex mörsare. Dag och natt regnade bomber och glödgade kulor öfver den olyckliga staden. Stjernstråle besvarade hälsningen efter bästa förmåga. Nära Hietala, på andra sidan om Kivisilta bro, är en sten, som ännu i dag kallas Kasakankivi eller kosackstenen. Här, säges det, uppsteg tsar Peter ofta för att betrakta staden och uppgöra sina anfallsplaner. Besättningen märkte det en dag och riktade en kanon mot stenen. Men en närastående kosack blef varse faran och lyckades med svårighet förmå tsaren att nedstiga och byta plats med honom. Knappt var det gjordt, innan kulan från fästningen hvinande borttog kosackens hufvud. Men tsaren dröjde ej länge här, utan återreste till Petersburg med sträng befallning att taga Viborg, kosta hvad det än kosta ville.

Försvararne blödde, förråderna minskades. Till Lybecker stod snart den betryckta stadens sista hopp. På hans kraft, understödd af uppbåd från hela landet, berodde nu Finlands nyckel.

Och hvem var då denne Lybecker, till hvilken allas ögon nu litade? Han var en af dem, hvilka på en underordnad plats i lifvet sannolikt icke varit bättre

Digitized by Google

eller sämre än de flesta andra dödliga, men hvilka med sitt minne i häfderna fått dyrt betala den upphöjda plats, där slumpen ställt dem till egen ofärd och folkens olycka.

Generallöjtnanten baron Georg Lybecker hade som tapper och lycklig partigångare förvärfvat konungens gunst, men saknade all duglighet för ett högre befäl. Långt mindre var han vuxen det svåra värfvet att i en så vådlig tidpunkt upprätthålla det sjunkande Finland och förena dess sista hjältemodiga ansträngningar till ett klokt, ett energiskt försvar. Som människa spillde han sitt rykte genom den futtiga snålhet, som ständigt rufvar på små intressen, där tidens faror mer än någonsin hade behöft stora tankar. Som fältherre hade han dokumenterat sin fullkomliga oduglighet under det ryktbara tåget mot Ingermanland 1708. Det var här han med 14,000 man var nära att förändra nordens öden genom att ödelägga det unga Petersburg, men lät Apraxin skrämma sig genom ett listigt bref, som spelades i hans händer och hotade honom att afskäras från kusten af 40,000 ryssar. Aldrig har en glänsande vapenbragd blifvit eländigare förfuskad med den skamligaste flykt. Så hufvudlöst var hans återtåg för en inbillad och osynlig fiende, att, utom andra förråder, 6,000 hästar blefvo skjutne eller hasade, för att Lybecker måtte komma undan till svenska flottan under Anckarstjernas befäl.

Ej under att hans namn redan 1710 hade i Finland en dålig klang, hvilken hans senare olyckliga bana endast kunde göra ännu förhatligare. Det är sant att hans stridskrafter voro otillräckliga och förråderna ännu sämre, men fienden var icke bättre försedd vid sitt första framryckande. Lybecker försummade tillfället att genast i Mars angripa den af sjukdomar och köld

Digitized by Google

försvagade ryska hären och drog sig i stället tillbaka, beherskad af samma planlösa fruktan som jagade honom från Ingermanland, och fienden fick därigenom tid att förstärka sin makt, tilldess att stridens utsikter för hvar dag blefvo mera ojämna och Viborgs undergång för hvarje förlorad timme oundvikligare.

En vacker eftermiddag i början af Juni var generalen i sitt högkvarter vid Keltis sysselsatt att granska fältkassans räkenskaper, hvilka, som vanligt, utvisade långt flera obetalda leveranser och aflöningar, än kontanta tillgångar. Värmen generade något den tappre

Digitized by Google

fältherren; han hade skrubbat peruken åt sidan, snusdosan låg bredvid honom på det massiva ekbordet, och emellanåt hämtade han nya krafter från en mugg kärnmjölk, hvars landtliga innehåll här och där efterlämnat tydliga spår på de utbredda räkenskaperna. Att döma af det välbehagliga småleende, som stundom krusade den högtbetrodde mannens tunna läppar, tycktes han i detta arbete vara just i sitt esse, sitt rätta element — däruti, som i mycket annat, en förebild till sin ryktbare efterträdare, fältmarskalken Klingspor, hvilken Finlands olycksstjärna etthundrade år efter Lybecker kallade att med samma utgång upprepa samma taktik — tvenne Fabier, hvilka hvardera *cunctando restituit rem* — till fiendens synnerliga belåtenhet.

— Hvad nu, Rydholm — sade han till fältkamrern, som på behörig distans afbidade resultatet af granskningen — hundratrettiofyra daler för stöflar åt nyländingarne? Och en daler paret? Dessa pjäxskomakare förtjente att hängas...

— Manskapet har i flera veckor gått barfota, ers excellens...

— Och ändå äflas de med att vilja marschera mot fienden! Men så prejar man kronan. Vadmal åt tavastlänningarne? Ha de då så lata hustrur och döttrar, att de ej kunna bestå sig kläder på kroppen, så bed dem draga för hin i våld.

— Ers excellens, de ha länge gått uti trasor...

— Och ändå vilja de slåss! Stryk skulle de få på sina bara ryggar... Hvad vill det säga? Hundra tunnor råg att levereras i Tavastehus? Är han galen?

— Uppbådsmanskapet från Österbotten är i antågande, och icke en bit bröd är i ordning för dem.

Digitized by Google

— Har rådet skickat oss en hop slödder på halsen, må det själf draga försorg om förplägningen. Stryk ut leveransen, det angår mig inte ... Herre, han har tvärtemot min uttryckliga befallning låtit dukaten gälla fjorton daler vid utbetalningarna.

— Ers excellens, stammade fältkamrern ...

— Inte mindre än femton daler, karl! Femton daler ett öre, inte en vitten därunder. Fan skall ta er, herre, om ni ger för mindre än femton daler; ni får betala det själf.

Fältkamrern tvekade.

— Ers excellens vet kanske inte hvad onda tungor säga om växlingarna ...

— Så? Man muckar? Ut med det, Rydholm, hvad är det man säger? Det är väl åter någon af de belackarne, som inte har mer förstånd eller heder uti sig, än en utpiskad trosshäst? Hvad säger det packet om växlingarna?

— Man säger ... jag ber att det inte tas illa upp ...

— Nå? Jag tar väl, kantänka, ryska mutor?

— Det vågar inte ens förtalet säga om ers excellens.

— Nå? Ut med det, eller marsch!

— Man säger att ers excellens tar emot kronans dukat för tretton daler, men låter den vid utbetalningen gälla för femton.

— Bah, låt dem prata. Jag skall, d-n anamma, lära dem prata, när kungen kommer.

— Därför tänkte jag man kunde låta dukaten gå för fjorton, för att tysta munnen på skriket.

— Femton, säger jag, femton och två öre, ty guldmyntet kommer alltmera ur rörelsen. Får kungen lefva några år till, Rydholm, fås dukaten ej för tjugu daler.

Digitized by Google

Hagel! Och jag skulle bli tiggare på edra växlingar! Det vore tacken för det jag sliter mina stöflar i detta sumpiga bondlandet — för det jag kommenderar drängar och lymlar, som ingenting annat förstå, än att supa upp sin sold i öl och brännvin. Jag skall, gubevars, räcka till öfverallt. För några lumpna hundra daler, som man skrapat ihop åt mig, skall jag mata alla dessa fyllbultar med paltbröd och korf, inrätta magasiner där ingenting finns att magasinera, sy uniformer åt alla byxlösa pörtbjörnar och slå ryssen med en hand full rekryter, dumma som oxar — folk som, när de möta mig, göra front en kvart timme sedan jag passerat förbi dem!

Vakthafvande underofficern anmälde nu, att en officer, som kallade sig grefve Bertelsköld, begärde företräde hos hans excellens.

— Låt honom vänta. Jag säger honom, Rydholm, femton daler och tre öre skall han ta för dukaten. Jag blir utfattig, jag får till slut panta bort sporrarna från mina stöflar och slidan ifrån min värja. Donner element, de tro att guld växer här som kråkbär! Hvad har han betalt för smöret och fläsket? Sextioåtta daler för några futtiga tunnor? Är han rosenbefängd! Man skall se att själfva trosspojkarne nu för tiden steka fläsk uti smör!

— Jag får underdånigst anmärka, att fläsket och smöret äro för ers excellens' eget bord. Manskapet och många bland officerarne ha ofta fått nöja sig med halfva rationer, och därför klaga bönderne att deras ladugårdar och hönshus fått nattetid släppa till resten.

— Så att bönderne klaga? Jag vet ingenting, märk han det, Rydholm, jag vet ingenting därom. De feta bondlurkarne ligga där bakom sina ugnar och smörja kråset, medan landets försvarare lefva på vatten och

Digitized by Google

bröd. Jag ger dem hin. Låt bara ryssen komma; element! Han skall lära dem hvar David köpte öl. Rydholm får lof att pruta på höet, säger jag. Dessa hästkrakar äta upp både mig och kronan.

— Kavallerihästarna släpa benen efter sig af foderbrist, och hälften af trosshästarna ha störtat.

— Så låt dem furagera på egen hand. Skola vi själfva äta hö, för att skaffa hästarna hafre?

— Betet är ännu klent, ers excellens, och alla lador toma. Bönderne klaga att vårt kavalleri nedtrampar grödan på deras åkrar.

— Jag skall låta hänga de bondslynglarne och kommissarierne på köpet. Skall jag för deras snålhet komma till tiggarstafven? Han skall pruta på höet, Rydholm. Säg dem, att de måste släppa till pungen, medan armén släpper till skinnet för landets försvar. Jag önskar att de hade moskoviten på halsen.

— Man kunde kanske gifva dem anvisningar på kronan, att betalas efter freden...

— Freden? Han pratar det han inte begriper. Om inte fan tar kungen, ha vi ingen fred att förvänta.

— Ers excellens! ljöd plötsligt en främmande röst vid dörren till rummet, och en högrest officer i lifdragonernes uniform gjorde militärisk honnör.

Generalen rodnade märkbart, sköt mekaniskt sin kärnmjölk åt sidan och mätte den nykomne med en blick af harm och förlägenhet.

— Hvem är ni, som smyger er in och stör mig i mina göromål, utan att låta anmäla er? var fältherrens barska fråga.

— Mitt namn är Bertelsköld, major och en af hans majestäts drabanter. Smyga var aldrig min sak, och ers excellens torde ursäkta att jag låtit anmäla mig för

Digitized by Google

en stund sedan, men ej har tid att vänta, ty mitt ärende tål ej uppskof.

— Så så. Bertelsköld? Och en order från hans majestät. Var välkommen, herr major. Rydholm lämnar oss och går att revidera räkenskaperna. Kom ihåg mina befallningar.

— Ja, ers excellens, jag skall pruta på höet, svarade fältkamrern, i det han med en satirisk bugning aflägsnade sig.

— Jag har ej äran framföra någon order från hans majestät, svarade Bertelsköld, som nästan kände en medömkan med generalens förlägenhet. — Jag blef fången vid Dniepern, har flytt från fångenskapen och kommer nu att, i spetsen för en trupp frivillige, erbjuda ers excellens och landet min tjenst.

— Han är välkommen, min bäste major, upprepade Lybecker. Men jag kan ej finna hans anställning, som i alla fall är gifven, så synnerligen brådskande.

— Det är ej heller därför jag begärt företräde, svarade majoren kallt. Jag har under min hitmarsch lyckats inhämta säkra underrättelser, att den flotta regeringen afsändt från Stockholm till Viborgs undsättning nödgats vända om med oförrättade ärenden, emedan moskoviten låtit försänka inloppen och hunnit befästa dem med batterier.

— Illa det, herr major, rätt illa. Stjernstråle blir tvungen att kapitulera.

— Vidare har jag fått underrättelse att uppbådsmanskapet från Österbotten varit i antågande till Viborgs undsättning. De fjorton socknarna norrom Gamla-Carleby ha väpnat sig till norra gränsens försvar, och de fjorton socknarna söderom samma stad ha tågat ut under kapten Fabers befäl. Öfverallt har varit en stark

Digitized by Google

hänförelse och den redligaste vilja att offra lif och blod för fäderneslandet.

— Fägnesamt, mycket fägnesamt. Men, herr major, ni som bepröfvad krigare, säg mig uppriktigt, hvad fan skall jag göra med allt det slöddret från Österbotten? Utan vapen, utan tross, utan exercis, utan disciplin, måste ju sådana lösa bondhopar göra spektakel och villervalla bland reguliera trupper, men för resten icke uträtta annat än plundra landet och dö som flugor på lasaretterna. Hvad d-n skall jag göra med allt det packet, som regeringen i Stockholm behagar skicka mig på halsen?

— Ers excellens har rätt, såvidt det gäller svårigheten att disciplinera och proviantera uppbådsmanskapet, hvilket likväl bör låta sig göra med dugligt befäl och kloka anstalter. Men ers excellens har orätt i att kalla dessa redlige bönder slödder och pack. De äro i sanning landets must och märg, och deras ärliga och manliga uppsåt att tjena mot fienden förtjenar en bättre benämning och ett bättre emottagande. Beklagligen torde likväl nu hela uppbådet vara förfeladt.

— På hvad sätt?

— Förlåt att jag säger det — genom den otroligaste, den mest klandervärda vårdslöshet. En nyss ankommen student från Österbotten rapporterar mig, att mönstring hållits i Ilmola, och sedan enda karlen på hemmanet blifvit hemförlofvad, jämte en eller två från de hemman, som redan gifvit tre eller fyra karlar åt kronan, ha där likväl återstått 4,200 man enrolleradt manskap, allt godt och dugligt folk, under befäl af sina länsmän och sockneskrifvare, jämte de mest ansedde bönderne. Denna trupp har tågat ut, men icke funnit ringaste anstalt gjord hvarken för tross eller förplägning.

Digitized by Google

Marschen blef därför snart omöjlig. Först rymde länsmännen, sedan sockneskrifvarne, därpå det mesta af manskapet, så att numera af denna här, som kunnat rädda Viborg, knappt några hundrade man i utblottadt tillstånd framkommit till Keltis.

— Nå hvad sade jag majoren? Idel sammanrafsadt slödder, som ingen krigstukt känner. Gudskelof att vi blefvo af med dem.

— Ers excellens — ni kan så gärna säga: Gudskelof att vi bli af med Viborg och snart hela Finland!

— Kan jag hjälpa det? Stjernstråle får kapitulera. Jag har göra att sköta mig själf.

— Nej, ers excellens, Stjernstråle får ej kapitulera. Vi måste rädda Viborg, om det ock skulle kosta hela vår armé och vår högra hand.

— Vi? Vi? Herr majoren må vara hans majestäts drabant, så är det likväl mig hans majestät behagat anförtro befälet i Finland. Jag anhåller att majoren ej må förglömma det, när han talar om hvad *vi* måste göra.

— Ers excellens, jag besvär er, för kungens och er egen ära, för landets välfärd, för eftervärldens rättvisa, som skall sitta till doms öfver våra handlingar — rädda Viborg! Faller det, så är kanhända snart hela Finland förloradt. Låt oss icke försumma ett ögonblick att rycka ut och djärft angripa fienden, hvarhelst vi må träffa honom! Jag förstår ers excellens' betänkligheter; jag vet att vi äro fienden mycket underlägsne både i antal och krigsmateriel, men vi äga i stället vår konungs föredöme och vårt okufliga mod; vi försvara vårt land, vi kunna åtminstone dö för det. Reträtten, stillaståendet förlama hela vår här. Så länge vi stå sysslolöse här, medan vi nästan kunna höra kanondundret från Viborg, och hvar dag en del af dess

Digitized by Google

murar ramla, en del af dess få försvarare blöda — så länge är hvar arm utan senor och hvar knekt ibland oss en krympling. Men gif oss order att rycka fram och gripa an, vid Gud, våra armar skola blifva af stål, och den svagaste bland oss skall blifva jämngod med tio! Jag känner detta folk; ers excellens bör också känna det. Det duger ej för lägerlif, det vill arbeta i blod, när det ej kan arbeta med plog och harf. Stode vår konung här ibland oss — vid mitt goda svärd, han skulle ej stå i läger nu, han skulle vara som Jehu öfver fienden och jaga honom som vargar bort från hans säkra byte. Låt oss därför rycka fram, i dag, nu genast! Jag anför en liten trupp af femtio man studenter och djäknar. Unna mig den äran att vara främst i avantgardet och armbåga oss väg. Jag svär ers excellens, att därest icke Viborg är fritt, innan nästa måne tändes i ny, skall midsommarsolen skina öfver min och mina kamraters graf vid dess murar.

— Herr major, när har ni lärt er hålla så vackra tal? De vore på min ära förträffliga mellan skål och vägg, men som gammal krigare och som *er chef,* min herre, bör jag underrätta er, att jag hvarken begärt edra råd eller ämnar göra dem till rättesnöre för mitt handlingssätt. För hvad jag gör ansvarar jag ensam inför hans majestät, som därtill gifvit mig bestämda order, och det är till åtlydnad däraf som jag icke finner mig befogad att inlåta mig i dumdristiga och äfventyrliga företag med en otillräcklig styrka. Kan ej Stjernstråle hjälpa sig själf, så blir det ej jag som uppoffrar konungens trupper för hans skull, följden må sedan blifva hvilken som helst.

— Följden blir, att ers excellens efter Viborgs fall får hela den ryska makten öfver sig.

Digitized by Google

— Det blir min sak. Farväl, herr major. Ni torde ursäkta att angelägna göromål...

— Ers excellens, tillåt mig åtminstone att med min lilla trupp gå ut på ströfparti, för att uppfånga fiendens kurirer och transporter...

— Hur behagade ni säga? Studenter och djäknar? Nej, herr major, jag kan ej ansvara för att ni uppoffrar dem på edra vågspel. Ni stannar här med er trupp, tilldess jag finner ett mera passande tillfälle att använda er.

— Blodet flyter helt nära oss, kanonerna dundra, Finlands förmur faller, och ni vägrar mig att slåss!

— Jag befaller er att stanna, och ni lyder mina order. Farväl.

— Ers excellens... nu förutser jag Finlands öde! Hvarför skall ett folk, så villigt att strida, i sin olycka bindas till händer och fötter af en oduglig fältherre!

Dessa sista ord yttrade den tappre drabanten halfhögt vid sig själf och lämnade generalens rum med sorg och förbittring i hjärtat.

---

3. Pesten 1710.

Det tappra Viborg hade, öfvergifvet af alla, blifvit tvunget att dagtinga den 10 Juni, och Stjernstråle med större delen af sina återstående krigare nödgades gifva sig fången, öfverlämnande åt fienden hundrafyrtio kanoner, åtta mörsare och en mängd krigsförnödenheter af alla slag. Ännu samma år, den 3 September, föll

Digitized by Google

Kexholms fäste med tvåhundratrettioen kanoner, fyrtio mörsare och 381,000 skålpund krut i fiendens händer genom kapitulation, sedan dess fåtaliga besättning af tre- till fyrahundra man i tvenne veckor försvarat borgen mot en mer än tiodubbel styrka. Gamla Finland och Ladoga voro härmed för alltid förlorade för det svenska väldet. Grufliga våldsamheter föröfvades i socknarna kring Viborg, vilda utbrott af de råe krigarnes lustar och girighet — rysligheter, hvilkas minne knappt sekler kunnat utplåna och som endast öfverträffades af uppträdena i Österbotten några år senare. Hellre än att upplifva dessa sorgliga hågkomster, må vi stillatigande gå dem förbi och endast anmärka, att ryska truppernas stränga krigstukt och i allmänhet skonsamma behandling af landet i de senare krigen lyckligtvis ej kunnat gifva någon föreställning om stora ofredens fasor.

Men likasom domens änglar hade uttömt alla vredens skålar öfver denna olyckliga tid, kom ännu den tredje mordängeln att hemsöka hvad hungern och kriget lämnat kvar i det förhärjade landet. Ur tidens mörka sköte framföddes en ny landsplåga, en förhärjande pest, som långsamt utbredde sig öfver norden och västern af Europa. Den syntes, om ock österländsk till sin börd, ha uppkommit ur de giftiga dunsterna från Polens och Galiziens slagfält, midti loppet af Carl XII:s segerbana år 1707, och fann öfverallt en fruktbar jordmån i den nöd och de sorger, som åtföljde krigen. En hemlighetsfull rubbning i naturens dolda verkstäder tycktes nu, likasom under de stora hungeråren, lossa på fogningarna af hälsan och lifvet. Förfärligt kalla vintrar, med skaror af vargar, kvalmigt heta somrar, jordskalf och missväxt voro farsotens föregångare. Flyktingar från Estland och Liffland, halfdöde af hunger och elände, kringspridde

Digitized by Google

förhärjelsen till de finska och svenska kusterna. Den 9 September kom pesten med tvenne liffländska kvinnor till Helsingfors. De angripna husen cernerades genast, och alla ankommande flyktingar från sjösidan förvisades till en aflägsen ö i skärgården (Stora Mjölö?). Men det oaktadt tilltog farsoten och bortryckte inom tre månader 1,185 personer i denna då så obetydliga stad. Därefter brast den ut i Borgå och dödade sexhundrafemtiotvå personer, hvarefter den utbredde sig vidare både långs kusten och inåt landet. Största delen af Finland, ända till och med Uleåborg, blef hemsökt af denna fruktansvärda gäst, men mycket olika. I en del landsorter, såsom Janakkala och Mäntyharju, ödelades mer än halfva befolkningen, och hela byar blefvo utdöda. Andra sluppo vida lindrigare; några synas ha blifvit alldeles förskonade.

Vår berättelse för oss nu till Åbo, i medlet af Oktober samma olyckliga år.

Bland de få resande, hvilka den tiden, ej utan viktiga skäl, besökte Åbo, befann sig äfven vår gode bekante, korporalen vid Bertelskölds friskara, Simon Bång. Hans intåg var icke lysande; det skedde till fots, i det han ledde vid tygeln en gammal dragonhäst, som härtills fört honom fram, men nu af hunger och strapatser var nära att digna. Den hederlige Bång kände knappt igen sin födelseort — så hade Åbo förändrats på några få månader. En töcknig och kvalmig sunnan blåste sakta öfver staden, röken slog ned, och stränderna af den grumliga älfven voro betäckta med tjockt grönt slem. De förr så lifliga strandkajerna voro öde, akademins salar öfvergifna, gatorna folktoma, torgen betäckta af de gulnade höstlöfven. Här och där smög en mänsklig varelse ängsligt och brådskande framåt

Digitized by Google

apoteket. De spärrade husen liknade nyss tillmurade grafvar, och de flesta fönster skymdes af hvita lakan. Tid efter annan skramlade en tung kärra fram öfver gatorna. Den kördes i dyster långsamhet af en kusk, som från hufvud till fot var betäckt af en svart vaxdukskappa och bar öfver ansiktet en mask, som gjorde hans anblick ännu hemskare. Efter denna kärra sprungo stundom skrikande barn, somliga gråtande, somliga

hotande med sina små händer att slå den grymme mannen i vaxdukskappan, för det han ej ville gifva dem tillbaka deras far eller mor, som han bortförde med kärran. Simon Bång var icke någon gråtmild man, men vid denna syn bortvände han sina ögon, och ett par stora tårar droppade ned på hans svarta förvildade skägg.

Han närmade sig nu till centern af staden, den vördiga domkyrkan. Dess dörrar voro öppna, fastän det var söcknedag, och orgeln därinne spelade en begraf-

Digitized by Google

ningspsalm. På kyrkogården därutanför var folksamling och oväsen. Den välbekante smeden Vasara-Jaakko hade under natten där begrafvit sin i pesten aflidna hustru, och detta var strängt förbjudet, emedan alla pestdöde skulle föras utom staden till den nya begrafningsplatsen. Så snart öfverträdelsen blef bekant, lät därför landshöfding Palmenberg, som ej var att skämta med, genom stadsvakten upptaga den döda och häkta smeden. Men Vasara-Jaakko var ej den man, som så lätt gick af för hvad han ansåg vara sin borgerliga, sin mänskliga rätt. Den förtviflade mannen slog som en ursinnig omkring sig med sina sotiga näfvar och fällde den ena efter den andra af vakten till marken. Hopen tog hans parti, vakten blef bortjagad och den döda åter nedlagd i grafven. Det liknade sig till fullkomlig anarki. Samhällsordningens band voro nära att brista, och till råga på ofoget blandade sig i hopen en skara af rusiga gesäller och matroser, hvilka under natten hade plundrat en nyligen afliden handlandes vinlager.

En gammal kvinna med vildt stirrande ögon och flygande hår klef upp på en af grafvårdarna och begynte att profetera. Den ena skrikarn efter den andra tystnade omkring henne, och efter hand blef en ljudlös stillhet på kyrkogården. Alla kände Inkeri från Tyrvis, hon hade, som fordom Majniemis häxa, redan länge varit ett föremål för mängdens fasa och domstolarnas rannsakningar. Förvunnen till trolldom med halfva bevis, hade hon suttit häktad på bekännelse — en af de sista martyrerna för det förfärliga häxväsendet, som finnes beskrifvet i den femte af dessa berättelser. Men man var ändå icke numera så tvärsäker på verkligheten af sådana brott; man betänkte sig längre i domstolarna, innan man vågade fälla någon saker till bålet. Och

Digitized by Google

Inkeri var ingen häxa af den gamla upplagan. I sin förvirrade inbillning ansåg hon sig snarare som ett helgon, en profetissa, än för en djäfvulens tjenarinna, och brukade inblanda i sina besvärjelser de skarpaste botpredikningar. Hennes galenskap hade varit fullkomligt oskadlig, om man låtit henne vara i fred, men nu förbryllade hon sina domare, som icke visste om en god eller ond ande talade ur henne. Så satt gamla Inkeri i åratal inspärrad, utan att se sitt öde afgjordt, tilldess att hon nu, under pestens oredor, man visste ej huru, kom lös.

Digitized by Google

— Ve, ve öfver Åbo! utropade hon med ett raseri, som eldades på engång af hämndkänslan öfver lidna förföljelser och den fanatiska tron på en öfvernaturlig profetisk gåfva. — Ve, ve öfver dig, fördömda stad, som, likt Israel, bränt dina profeter och dragit dina sierskor inför domstolarna och kastat dem i floden till hån för människorna! Jag säger dig, att eld skall falla öfver dig från himmelen och bortsopa dig från jorden, när vredens dag kommer öfver dig, och bålens gnistor skola uppblossa och förtära dig. Ve, ve öfver dig, domkyrka, som har upplåtit dina portar till att förbanna de heliga och de gudainvigda! Jag säger dig, kyrka, att dessa dina portar ej skola tillslutas, innan förödelsens styggelse står i ditt innersta och hästarnas hofvar trampa i dig på de dödas grifter. Ve öfver dig, flod, som har uppslukat Valborg Kyni, min mormoder, och andra hennes likar, som haft profetiornas gåfva! Jag säger dig, Aura flod, att dina vågor skola färgas röda af blod och grå af aska, och eldslågorna skola förtorka din bädd och fiendens kölar trängas på dig så tätt som isstycken i den stora vårfloden. Ve öfver dig, sandbacke, som lånat din mark till häxornas bål! Jag säger dig, att du skall betäckas af de dödas obegrafna ben och vattnas med blod och blifva ett tillhåll för gamar och vargar. Ve öfver dig, skog, som lånat ditt virke till bålen! Jag säger dig, att du skall falla för oväns yxe och våldets lågor och varda utödd från jorden, och på din mark skall intet gräs mera växa. Ve öfver dig, folk...

— Men så tysta då ned den galna käringen! ljöd i detsamma landshöfdingens starka stämma, där han till häst infunnit sig för att återställa ordningen.

Ingen vågade röra henne. Bland hela den talrika

Digitized by Google

mängden lyftades ingen arm, och ingen annans mun öppnade sig ens, för att befalla henne tiga.

— Ve öfver dig, folk af Åbo, fortfor hon, du som tvagit dina händer i martyrernas blod och hånskrattat vid deras jämmerrop! Jag säger dig, att du skall göda fälten och kyrkogårdarna med dina kroppar och varda förskingradt som agnar för stormen. Ve öfver dig, folk af hela det stora Finland, hvars synder skria mot himmelen och ropa om hämnd! Jag säger dig, att din ovän är öfver dig, och si han står allaredan vid tröskeln af din stuga, och han skall komma därin och förgöra dig och dina barn, så att där intet grått hår och intet spenabarn i dig förskonas, och i sju år skall han råda öfver dig med järnspira och gissla dig till döds och förtrampa dig som ett ogräs af jorden. Ve öfver dig, konung . . .

— Hugg ned den fördömda häxan, hon smädar konungen! ropade landshöfdingen utom sig af vrede. Men fasan hade förlamat hvarje arm — ingen rörde sig.

— Ve öfver dig, konung! — utbrast kvinnan med obeskrifligt raseri — ve öfver dig, Carl, Sveriges, Göthes och Vendes konung, som kallar dig en kristen furste och dväljes i de otrognas förbund och besudlar världen med blod och styggelse! Jag säger dig, att din stjärna är nedergången, och aldrig mer skall hon uppstiga ur natten. Blodiga äro dina fjät och i blod skall du trampa olyckans väg, och dina fiender skola triumfera öfver dig, och de, hvilka du trodde mest, skola lönligen taga ditt lif om natten . . .

Nu trängde sig landshöfdingen ytterst uppbragt fram till sierskan, och ett par af vaktkarlarne bemannade sig och stego fram för att gripa henne.

Digitized by Google

— Rör mig icke, skrek hon. Jag har pesten!

Karlarnes lyftade armar sjönko för detta magiska ord.

Men nu voro också den olyckligas krafter brutna. Hon teg en stund helt stilla. Därpå segnade hon långsamt ned, men hennes läppar rördes ännu engång saktare, och man hörde henne säga:

— Ve, ve ock öfver Inkeri! I synd är hon född och har lefvat i synd och talat i synd, och anden har kommit öfver henne till att förgöra henne och föra henne inför lefvande Gud...

Vid dessa ord sjönk hon orörlig till marken. Man upplyftade henne. Hon var död.

Hopen skingrade sig under det hemska intrycket af denna tilldragelse. Trotsets upproriska ande var som bortblåst från mängdens sinnen. Sierskans ord hade dämpat stormen såsom ett höstregn. Smeden lät godvilligt bortföra sin hustru; ingen yttrade mera ett ord till motstånd. Framtidens spöken, hvilka den döende manat i dagen, stodo som svarta skuggor för allas föreställning.

— Mera sand, mera sand på grafvarna! befallde åter landshöfdingens stämma... — Är det ni, Bång! Jag vet edert ärende, och har nyss fått svar ifrån Stockholm. Regeringen har bifallit er anhållan. I morgon afgår bref till general Lybecker med kungliga senatens önskan — ty man kan ej befalla general en chef — att tillåta grefve Bertelskölds frikår operera på egen hand till förfång för fienden. Farväl, jag önskar er och edra kamrater lycka!

*

Hela hösten fortfor den osunda dimmiga väderleken, utan storm, utan regn, utan frost, utan snö; en be-

Digitized by Google

ständigt tung och molnhöljd himmel, som tycktes ligga likt ett hvalf af bly öfver det olyckliga landet. Och under denna tryckande atmosfär fortforo pestens härjningar och en tung dyster nedslagenhet öfverallt. Först under självfva julnatten, då världens ljus steg ned i dödens skuggor, klarnade den dittills obevekliga himmelen, den första frosten kom, och juldagen klockan elfva på förmiddagen, när folket kom ifrån kyrkorna, syntes solen, som icke blifvit sedd på långa månader. Med den återföddes hoppet i de olyckligas hjärtan, och det blef icke besviket. Pesten aftog därefter hastigt och upphörde alldeles i Januari följande året. Men dess förödelser hade varit stora. I Åbo bortrycktes tredjedelen af folkmängden, som då ej uppskattades till högre än 6,700 personer. Siffran för hela Finland är obekant, för Sverige ensamt beräknas den till minst 100,000 människolif. Hofvet och ämbetsverken flydde från Stockholm; 20,000 människor dukade under; i Köpenhamn 23,000. Många, som flytt för pesten, återvände först på sena vintern till städerna. Historien förvarar ännu från denna tid berättelsen om en finsk öfverinspektor vid namn Johan Erik Nordenberg, stamfader för den berömda släkten Nordenskiöld. Han utrustade ett säkert fartyg med alla förnödenheter, gick sedan, en annan Noach, ombord därpå med hustru, barn och tjenstefolk och seglade så i flera månader kring Ålands skärgård, utan att låta någon båt eller människa nalkas fartyget, hvarmed han fortfor tills värsta sjukdomstiden var öfver.

Digitized by Google

4. Högkvarteret vid Borgå.

Åren 1711 och 1712 förflöto utan större krigshändelser. Ryska kårer gjorde ströftåg från Viborg; ryska flottan visade sig i skärgården; men tsar Peters blickar voro nu med våda och oro riktade på halfmånen; han hade ej tid att tänka på Finland. Segraren vid Warschau, grefve Nieroth, en redlig och behjärtad veteran, men försvagad af ålder och sjuklighet, fick öfverbefälet i detta land och gjorde ett försök att återtaga Viborg. Det misslyckades af brist på artilleri och lifsmedel. Äfven »nostofolket», hans uppbådsmanskap, kunde, så illa försedt som det var, ej förmås till en ordentlig belägring och lopp från fanorna tillbaka till hemorten. Viborgs öde var skrifvet i stjärnorna.

Nieroth dog i början af 1712, och i Juli samma år förordnade konungen Lybecker åter till öfverbefälhafvare — kanske just för det att rådet anfört mot denne så många klagomål. Kalabaliken i Bender flög nu kring Europa på ryktets vingar, och tsaren begynte, lugnad från detta håll, att åter skåda mot norden. »Carl XII är galen!» utropade med en mun den tidens statsmän, och tsar Peter delade troligen samma mening. I alla händelser hade svenska lejonet förspillt sina förhoppningar i Konstantinopel, och tsaren hade nu fria händer att med Finlands eröfring fullborda sitt östersjövälde.

Helsingfors fick mottaga första hugget, när örnen slog ned. Denna tilldragelse beskrifves af Henrik Forsius i hans topografiska skildring år 1757 med följande ord:

Digitized by Google

»År 1713 om bönesöndagen kl. 11 f. m. anlände hit ryska sjöflottan i ett fienteligit uppsåt; och som han då, så godt som incognito, framdrog sina fartyg öfver Hertonäs sund, så kunde de härvarande finska regementerne[1] uti denna bestörtning ej göra honom något märkeligt motstånd, utan nödgades med rinnande tårar, vid flykten härifrån, sätta själfva eld på staden. Ryssen stiger härpå obehindrad upp och delar så sitt manskap, att en del söker till att dämpa den grymma eldslågan i staden, men vinner ej mer genom detta sitt bemödande, än att han får halfbrända stockar och några sjöbodar samt vid sjön belägne gårdar bärgade. En del af sina troppar låter han följa i hamn och häl vårt flyende folk, men blifver något hindrad i sin framfart, i det att de 2:ne nära intill staden vid Tavasttullen belägne broar voro jämväl af våre egne vid deras öfverkomst uppbrände. Dock är ryssen oförtruten att af de då än kvarblefne stockar göra sig flotta och sätta sitt manskap öfver. Emellertid fingo våra vid Gammelstad samla sig till motstånd, men måste dock i så förvirradt tillstånd lämna fienden platsen. Ryssen blifver då mästare af alltsammans, men måste par dagar därpå, då vår svenska galer-eskader anlände, åter begifva sig härifrån till Borgå, hvadan han närmare mot hösten anlände igen till Helsingfors, då han med större mod inkräktar staden, och behölt den under sitt välde till år 1721. Flyktingarne, som under denna tid hade större säkerhet ibland vilddjur, än i sina hemvist, började nu småningom

[1] 1,500 man under C. G. Armfelt. Forsius glömmer nämna att Armfelt i början slog fienden tillbaka med stor förlust och retirerade först när tsar Peter själf i spetsen för sin skärgårdsflotta angrep Helsingfors och hotade kringränna den obetydliga finska styrkan.

Digitized by Google

med bättre hopp framkrypa. Hade ej ryssen vid sin bortgång lämnat sina casarmer orubbade, dem han här under sin varelse uppbyggt medelst många hus ditsläpande ifrån det näst omkringliggande landet, så hade invånarena ej vetat hvart de skulle sticka sitt hufvud. De äro dock nöjda i hopp om en blidare himmel, att i stället för sina förut väl uppbyggda hus och redbaraste egendom antaga några i hast odugeligen uppbyggda och förskämda casarmer. Den med invånarenas blod bestänkta askan gör dem så bestörta, att de med möda kunna igenkänna sina förra tomter.»

Helsingfors brändes, emedan man saknade tid och hästar att undanföra de där samlade rika förråderna. Några säga att det skett på Lybeckers befallning, och visst är att det mycket klandrades, äfven af rådet. Denne Lybecker hade en ovanlig förmåga att draga öfver sig harm och ovilja. Fram på sommaren, när ryssarne nalkades, ville han äfven bränna Åbo — »för att skada fienden.» Det blef väl hindradt, men blotta ryktet därom väckte allmän förbittring. Lewenhaupt tycktes icke ha glömt sitt föredöme, Lybecker, när han tjugunio år senare under sin nesliga flykt lät antända Fredrikshamn.

Den tappre Carl Gustaf Armfelt, då generalmajor och öfverste för Nylands infanteri, retirerade från Helsingfors till finska hufvudstyrkan i Borgå, och nu väntades strid. Men snart nalkades ryska flottan, och Lybecker retirerade undan till Mäntsälä samt därifrån än högre mot Tavastland. Under tiden härjades kusten och hela nejden kring Borgå af fienden. Emellertid ankommo på samma gång skrapor från rådet och förstärkningar af manskap. Lybecker tågade nu tillbaka till Borgå, och det är här vi återfinna honom inpå sommaren 1713.

Digitized by Google

Borgå, som efter Viborgs fall var den sista kvarblifna staden åt öster, hade lidit mycket af ryska anfallet den 11 Maj 1708, då en ströfkår af trehundra man lyckades öfverrumpla den obefästade staden. Väl satte sig åttio man af stadens ungdom till motvärn vid bron och drefvo fienden tillbaka med en förlust af femtio man; men andra morgonen landsteg fienden ånyo vid Tarkkis, slog försvararnes oordnade skara, plundrade staden och uppbrände en del däraf, jämte de kringliggande egendomarna. Efter denna olycka och den därpå följande pesten hade Borgå ännu ej repat sig, hälften af dess invånare voro döde eller skingrade, och den åldriga domkyrkan med dess branta spetsiga tak nedblickade i sitt stumma allvar öfver de trånga, krokiga, halfbrända gatorna och de skaror af militär, som vimlade kring högkvarteret.

Staden och nejden erbjödo en liflig anblick. En del af trupperna kamperade i tält på den höga sandvall, som kallas Borgbacken, en kvarlefva af forna befästningar, andra åter voro förlagde på de närmaste herregårdarna, medan »nostofolket», som ej hade tält att tillgå, slagit sig ned i spridda grupper på Näsebacken gentemot staden. Röken af hundrade lägereldar uppsteg emot den blå augustihimmelen, och trummorna ljödo från de förtrampade sädesfälten och de plundrade rofländerna.

Den finska styrkan hade nu åter vuxit till 9,000 stridbare och stridfärdige män, af hvilka hälften vidpass reguliera trupper och resten uppbådsmanskap. Medvetandet att, med en ringare styrka än så, hafva slagit den stora ryska hären vid Narva, bodde ännu i hvarje bröst, och på segern tviflade därför ingen. Ändtligen, ändtligen, efter så många skymfliga och mödosamma

Digitized by Google

återtåg, skulle man nu få slåss på allvar, och för första gången på länge ljödo åter glada och djärfva krigssånger under de finska björkarna.

När därför general Lybecker, omgifven af sin stab, red ut för att mönstra trupperna, glömde soldaten sitt gamla groll och hälsade honom med skallande hurrarop, i den vissa öfvertygelsen, att denna mönstring förebådade ett dristigt anfall, vare sig mot Helsingfors, där fientliga styrkan var obetydlig, eller mot Viborg, där skarpare hugg, men ock en större ära vore att vänta.

Dessa förhoppningar lifvades ända till jubel genom underrättelsen om lyckliga ströftåg, som finske partigångare både i öster och väster nyligen gjort till fiendens skada. Öfverste Ramsay på Jackarby ej långt ifrån Borgå hade med ett frikompani af sina underhafvande ströfvat ända till portarna af Helsingfors och hitförde ej mindre än några och fyrtio fångar, bland hvilka två officerare. I öster hade Bertelsköld med sin friskara icke blott borttagit en större transport i nejden af Viborg, utan äfven uppfångat en kurir med viktiga depescher från krigsministern i Petersburg. Korporal Bång, som framförde dessa depescher till öfverbefälhafvaren, rapporterade, att en del af Karelens befolkning stod under vapen, kommenderad af den djärfve bonden Sallinen; att den oförskräckte partigångaren Luukkonen, jämte sin underbefälhafvare Långström, opererade i fiendens rygg, och att slutligen Bertelsköld hoppades kunna afskära all förbindelse mellan Viborg och Petersburg landvägen, därest han kunde stöda sig på den framryckande finska armén.

Öfverbefälhafvaren mottog dessa underrättelser med någon förlägenhet. På hög befallning hade han någon tid förut låtit utfärda åt Luukkonen majorsfullmakt samt

Digitized by Google

utnämna Långström till kapten. Men partigångarne voro icke i hans smak. Han låtsade icke höra hurraropen. Han såg uti dem en indirekt uppmaning till strid; han kände sitt folk. Trumpen red han vid Armfelts sida, döljande stundom sin förlägenhet med några sträfva anmärkningar öfver uppbådsmanskapets brokiga mundering och tafatta sätt att bära musköten.

— Jag ansvarar icke för dessa karlar i fronten vid en parad, men jag ansvarar för dem öga mot öga med fienden och vid en salva på tio steg, svarade den tappre Armfelt med någon förtrytelse. — Ers excellens behagade endast gifva dem tillfälle därtill.

— De lymlarne visade senast vid Viborg hvartill de dugde, återtog Lybecker. Lupo de icke till skogs som en fårskock, det första de hörde hunden skälla!

— Nej, ers excellens, de rymde icke af fruktan för fienden, de rymde för det att de ej fingo möta honom man mot man i handgemänget, och detsamma skola de göra nu, om de icke få slåss. Deras ränslar bli snart toma, deras åkrar och ängar stå med obärgade skördar. Huru vill ers excellens begära af dem, att de skola uthärda ett långvarigt lägerlif, utan att däraf se andra resultater, än oupphörliga fram- och återmarscher, medan fienden obehindradt härjar i grannskapet! Man gör icke fälttåg med detta folk, men man levererar batalj. För att behålla vår armé äro vi tvungne att slåss.

— Vi äro för svaga, vi måste invänta förstärkningar.

— Och medan vi erhålla några hundrade man, får fienden tid att förstärka sig med tiotusende. Medan våra reguliera trupper kanhända få ett par kompanier rekryter mera, skola kanske tvåtusen af uppbådsman-

Digitized by Google

skapet öfvergifva fanorna. Den vackra årstiden går förbi, och snart skola höstregnen göra vägarna ofarbara. Ers excellens, vi måste slåss!

— Bli vägarna inpraktikabla, är det fienden som däraf har mesta olägenheten. Det är vår fördel att uppehålla honom så länge som möjligt.

— Medan fienden framfar med eld och svärd — medan landet blöder — medan harm, förbittring och blygsel uppfylla alla sinnen! Nej, ers excellens, som sakerna nu stå, väntar man icke; man handlar. Vi äga nu 9,000 man, och fienden äger knappt mera än 12,000 samlade på en punkt. Våga vi icke nu en strid, så skola vi tre veckor härefter ej äga mer än halfva vår styrka, medan fienden har fördubblat sin. Det ges intet val, vi äro tvungne att slåss!

— Herr generalmajor, ni känner min mening och hans majestäts bestämda order. Jag önskar att vi må afbryta detta ämne, och ni gjorde bättre uti att exercera ert folk i de simplaste handgreppen. Kreuzsapperment, dessa karlar skyldra som paddor!

— Tillåt mig endast ännu en fråga. Är det ers excellens' mening att invänta fienden här?

— Jag handlar efter omständigheterna.

— Men om han angriper oss, hoppas jag att vi hålla stånd. Vår position är fördelaktig . . .

— Jag har sagt herr generalmajorn, att jag handlar efter omständigheterna och skall använda er värja, om vi behöfva den. Behagar ni spisa middag hos mig?

Armfelt förde med en lätt bugning handen till hatten.

— Auf Wiedersehen!

Och de båda fältherrarne åtskildes — Lybecker nöjd att ha undkommit vidare föreställningar af en man, som han både fruktade och hatade och vid hvars sida

Digitized by Google

han som krigare måste känna sig oändligt underlägsen — Armfelt åter harmfull och rufvande på en plan att, likt Themistokles fordom, med eller mot hans vilja tvinga öfverbefälhafvaren till strid. Knappt var han hemkommen till sitt kvarter, innan han satte sig att skrifva följande biljett till sin fru Lovisa, född Aminoff, på Isnäs gård:

Min älskade Louise!

Detta i hast för att *prévenera* dig på mitt möjliga besök, i händelse vi skulle blifva slagne och tvungne att *échapera* öfver till Sverige. Vår ställning här är förtviflad, armén i uppror, alla förråder slut och ammunitionen alldeles fördärfvad efter senaste regnet. Jag vill hoppas i det längsta, att fienden icke attackerar oss i dag eller i morgon uti denna högst ofördelaktiga position, ty skulle så olyckligt inträffa, förutser jag vårt fullkomliga och oundvikliga nederlag. Var emellertid vid godt mod, jag skall *sauvera* oss alla, för att i dina trogna armar glömma lyckans ostadighet. Kyss min lilla Gustaf, och låt Stolt exercera honom flitigt; om några dagar är jag kanske hos er och om två veckor i Sverige. *Au revoir! Jusqu'à la mort*

din

C. G. A.

Borgå, 4 Aug. 1713.

Generalen förseglade biljetten och ringde.

— François! — sade han till sin trogne kammartjenare, som följt honom från Frankrike och var tillräckligt invigd i sitt då för tiden högviktiga yrke, för att förstå en halfkväden visa — har du lust att förtjena tjugu dukater?

Digitized by Google

Fransmannen smålog.

— Ers nåd har en talang att sporra mitt nit, som påminner mig om forna gladare dagar — i Valenciennes till exempel...

— Tyst, din slyngel. Det är ej fråga nu om ungkarlsäfventyr. Skaffa dig så fort som möjligt en bonddräkt och sy in denna biljett i din tröja, men sy den icke för skickligt... du förstår?

— Icke för skickligt? Godt.

— Begif dig sedan med några byttor och skräp, hvad du får tag i, förbi fiendens förposter. De stå knappt två mil härifrån i Sibbo. Du blir tagen, förstår du?

— Godt. Jag blir tagen.

— Och åter utlöst, ifall du ej därförinnan blir nängd.

Kammartjenaren gjorde en komisk grimas.

— Jag hoppas att denna biljett blir ditt sauvegarde. Du examineras — du dummar dig — man ansätter dig,

Digitized by Google

visiterar dig, och biljetten, som du skulle smuggla till Isnäs, blir funnen. För att undkomma repet, ljuger du efter bästa förmåga om vår dåliga ställning och låter med mycket prut förmå dig att blifva vägvisare åt fienden, för att i morgon bittida öfverrumpla oss. Det är mycket möjligt att Lybecker i sin tur låter hänga dig när du kommer tillbaka, men vid sådant är du då redan van. Halt — jag påminner mig nu, att vi kunde undkomma åt Mäntsälä-sidan. Du bör göra fienden på fint vis uppmärksam därpå och laga så att han detacherar en kår i vår rygg och, om möjligt, på alla sidor kringränner oss. På alla sidor, hör du; å, det vore gudomligt! När man nedtagit dig från galgen, skall jag göra dig till min hofmästare och fördubbla din lön.

— Ers nåds befallningar skola till punkt och pricka bli åtlydda. Jag vågar blott underdånigst en bön...

— Säg ut. Dock väl icke tjugu dukater till?

— *Fi donc*, hvad tänker ers nåd om mig? Jag supplicerar blott allerödmjukast, att om jag skulle råka bli nedtagen litet *för sent* från min upphöjda plats, ers nåd då måtte låta inrista följande epitafium på min graf: Här hvilar en trogen slyngel, som lefde och dog för sin herres pojkstreck...

— Godt, godt, skrattade Armfelt, din begäran är billig och blir dig beviljad. Men packa dig nu fort af, ty annars fruktar jag att vi retirera i morgon.

— Ah, min tappre fältherre! utropade generalen, sedan kammartjenaren bortgått. — Du har bjudit mig på middag i dag; gifve Gud att jag kunde bjuda dig på en god frukost i morgon bittida[1]. François är ingen

[1] Fältskärn tillade, att om man ej återfinner denna anekdot i arkiverna, torde man finna nyckeln därtill i den tappre generalens djärfva och förslagna personlighet.

Digitized by Google

dufunge, han skall mata i dem denna historia som paltbröd. Blott de nu ville rätt kapitalt kringränna oss! *Grand dieu,* jag ville engång se denna usle reträttmakare tvungen att fäkta på fullt allvar!

Dagen förgick, och Armfelt var vid briljant lynne. Så rättfram han var, kunde han ej afhålla sig från ett och annat stickord mot öfverfältherren. Talet föll vid middagstaffeln på Rutger von Ascheberg, när han öfverraskade och nedgjorde Czarneckis polackar om natten vid Kunitz.

— Czarnecki var en narr, inföll Armfelt; han skulle ha hasat hästarna och rymt öfver till flottan.

Lybecker nödgades smälta denna föraktliga anspelning på hans ryktbara reträtt från Ingermanland. Men Czarneckis öde måtte ha väckt hos honom vissa slumrande farhågor, och vid nattens inbrott utskickade han spejare i alla riktningar, för att gifva akt på fiendens rörelser.

Armfelt å sin sida red ut bland trupperna och förvissade sig, utan att låta märka något, att alla poster voro på sin vakt och att de spridda fördelningarna kunde med lätthet sammandragas. Från uppbådsmanskapets lägerplats lät han i tysthet bortföra allt brännvin, och sina nylänningar lät han, under förevändning af en tidig rekognoscering, sofva i full mundering och med laddade musköter.

Det var redan långt lidet på natten, då en af spejarne i fullt språng återvände till Lybecker med den rapport att han åt Sibbo-sidan förnummit det dämpade ljudet af en antågande stark kavalleritrupp. Kort därpå kom en annan, snart äfven en tredje med dylika rapporter, att fienden var i rörelse längs hela linien åt Mäntsäläsidan. Lybecker, som ej kunde frånkännas förtjensten att åtminstone vara en *försiktig* fältherre, lät genast

Digitized by Google

hela sitt kavalleri sadla upp och tåga mot den hotade punkten i norr, hvarefter infanteriet fick uppbrottsorder, trossen hopsamlades och hvad som ej i hast kunde medföras brändes eller förstördes.

Armfelt skummade af vrede. Hans plan var i förtid röjd, men han hoppades allt ännu, att fienden skulle göra ett försök att begagna den skenbara villervallan. Förgäfves. Ryssarne, hvilka sågo sig bedragne i sin förmodan att träffa finnarne oförberedde, fullföljde icke attacken, utan drogo sig tillbaka i sin förra position. En obetydlig skärmytsling mellan kosackerne och Nylands kavalleri blef enda resultatet af den vidtutseende nattliga öfverrumplingen.

Men däremot, när armén efter fyra dagars ansträngd marsch åter gjorde halt i Pälkäne, utbrast den länge återhållna förbittringen inom finska armén uti full låga. Officerarne, och bland dem i främsta rummet soldatens gunstling, den tappre Armfelt, hade största möda att förekomma ett fullständigt myteri.

— Hvarför få vi ej slåss! utropade krigarne och spottade i sin harm på den skriftliga dagorder, hvari öfverbefälhafvaren anbefallde dem ordning och krigstukt under den nya reträtten.

— Hvarför få vi ej slåss! upprepade »nostofolket» utom sig af harm. — Är det därför som vi tågat så många mil från våra hemorter och tåligt lidit alla strapatser, för att nesligt vända tillbaka utan att ha lossat ett skott, medan fienden tager landet ifrån oss!

— Hvarför slinka vi landet omkring som jagade harar, till fiendens hån och åtlöje! Vore vi icke värde att pojkarne i hvar by pekade fingren åt oss och våra egna kvinnor jagade oss tillbaka med sopkvastarna!

Digitized by Google

— Vårt högsta befäl löper undan som haren för trumman! Skola vi tillåta att man förråder landet! Skola vi låta sälja våra hustrur och barn som plockade höns åt den förste moskovit, som skrämmer generalen till skogs!

— Låt oss söka den största kruka som finns i Pälkäne kyrkoby och stoppa generalen i den och doppa honom i sjön! Om det vore skada på något, så vore det på krukan...

— Ja, gossar, och så taga vi Armfelt till chef.

— Och tåga ånyo mot fienden, men den gången för att stå!

— Hvad nu, oförskämda slynglar! röt Armfelt, som just red förbi. — Kännen I krigslagarna, och veten I hvad det vill säga att föra upproriskt tal mot ert högsta befäl?

— Hurra! Hurra för Armfelt! var soldaternes svar.

— Lefve konungen! genmälde Armfelt. Gen er till tåls, gossar! Intet myteri, ty då vankas här rep. Vid Gud, jag säger eder att vi skola få slåss, om icke i dag, så en annan dag. Hållen nu eder mun, jag skall gå till generalen.

Armfelt gick och träffade Lybecker i hård ordväxling med en deputation af uppbådsmanskapet, anförd af en ståtlig ung bonde, Lars Larsson från Storkyro, en af deras självfvalde anförare. Lybecker hade, såsom han brukade, mottagit landtvärnet med förakt och kallat det skojare och pack, som icke dugde till annat än att som råttor uppäta arméns proviant.

Bönderne voro i högsta grad uppbragte.

— Vi tåla inga okväden af er, herr general Bakfram, eller hvad ni må heta! utbrast den unge Larsson med hetta på finska. — Vi äro hvarken pack eller

Digitized by Google

skojare, utan frie ärlige bönder, hitkomne att våga lif och blod för vårt land och vår konung, men icke för att öknämnas af sådane herrar, hvilkas största kurage ligger i deras uppkäftiga mun. Vi äro ej landets afskum, utan fastmer dess must och kärna och det virke, hvaraf kung Carl nu i tretton år tagit de härar, som vunnit hans segrar. Och det säga vi eder, general, efter ni så litet aktar vår store konungs föredöme, att därest ni icke nu låter oss stanna och slåss, utan tänker att än en gång låta oss löpa som narrar kring landet, så gifva vi frie bönder eder goddag och tåga tillbaka till våra hem, och sedan må ni försvara för Gud och konungen huru ni hushållat med detta olyckliga landet.

— Arrestera den förrädaren! ropade generalen till vakten vid trappan.

Men Armfelt trädde emellan.

— Låt dem gå, herr general! sade han med det stränga allvar, som man ännu efter mer än hundrade år beundrar i bilden af denne stolte och hjältemodige karolin. — Låt dem gå, så framt ert lif är er kärt, ty det hänger på ett hår!

Lybecker bleknade.

— Hvilket språk, herr generalmajor! sade han, i det han gaf en vink åt bönderne att aflägsna sig. — Jag har länge vetat, att också ni hör till mina fiender, men jag har ej trott att ni vågat trotsa konungens order i min person. Nej, min herre, så lätt skall ni icke intaga min plats.

— Blygs! sade Armfelt, sedan han förvissat sig om att de voro allena. — Blygs, herr general, att så tilltala en man, förutan hvilken armén i denna stund hade varit i öppet uppror. Er feghet och edra förvända marscher ha prisgifvit landet åt fienden och bragt både

Digitized by Google

soldater och landtvärn nära förtviflan. Jag uppmanar er för sista gången att ändra taktik och hålla stånd emot fienden. Vägrar ni detta, kan jag ej mera ansvara för manskapet.

— Det blir min sak. Jag lyder konungens order och behöfver ej edra råd.

— Finland förloras — och det genom er! Betänk, herr general, att denna skymf skall vidlåda ert minne intill senaste eftervärld.

— Har ni något mera att säga mig?

— Jo. Jag ser att ni tillsluter edra öron för både förnuftets och ärans röster. Nåväl, det blir då regeringen som skall döma ert handlingssätt. Jag skall däruti handla som pligt och samvete bjuda. Farväl!

Och Armfelt gick, kvarlämnande Lybecker rådvill och fruktande. Fältherren anade dunkelt, att han nu hade utspelt sin roll, och hans aning slog in. Reträtten från Borgå blef afgörande. Bönderne lämnade hoptals armén, och en stor del soldater följde deras exempel. Få veckor efter detta olyckliga återtåg var den finska hären utan strid sammansmulten till mindre än halfva dess styrka, och brist och modlöshet förlamade dem som ännu kvarblefvo under fanorna.

---

5. Partigångarne vid gränsen.

Af de tjugu studenter och sexton djäknar, som uttågade från Åbo 1710, voro fram på sommaren 1713 vidpass hälften förskingrade. Några hade fallit för

Digitized by Google

pesten, några för fiendens kulor, och fem eller sex hade föredragit att tjena under Armfelt bland de reguliera trupperna. Däremot hade Bertelskölds rykte som djärf partigångare fört till hans fana en mängd unga karlar af alla samhällsklasser, bland hvilka han likväl nöjde sig att utvälja tolf de dugligaste, medan han skickade resten att ingå i Armfelts leder. Bertelskölds frikår bestod således, vid den tiden Lybecker gjorde sin ryktbara reträtt, af endast trettio man, men sådana, hvilka ansågo en mot tio vara jämnt parti — djärfva, förslagna bussar, hvilka kände alla vinklar och smygvrår i nejden bättre än om de varit födde där, och som likt ett åskväder frambröto ur skogarna öfver den säkre fienden samt lika hastigt åter försvunno, efter att hvar gång ha tillfogat honom den största möjliga skada. Sådana frikårer huserade flera i fiendens rygg, kringsvärmade honom på alla sidor, borttogo hans kurirer och transporter, öfverföllo, nedgjorde eller tillfångatogo hans spridda fördelningar och rubbade mer än engång hans välberäknade operationsplaner. Ur stånd att åtkomma dessa partigångare i deras otillgängliga smyghål, hämnades fienden ofta grufligt på nejdens inbyggare, hvilka, visst ej utan skäl, misstänktes att stå i förbindelse med fribytarne och gynna deras företag. Senare häfdatecknare, såsom Lencqvist, ha därför ansett partigångarne såsom mycket fördärfliga, emedan de drogo öfver så många oskyldiga fiendens hämnd; men visst är, att landet förträffligt egnar sig för »det lilla kriget», och hade frikårerna erhållit något stöd af landets reguliera krigsstyrka, så skulle de ofelbart i hög grad bidragit till landets befriande. I folkets sägner kvarlefva dessa bragder ännu i dag, och ännu i dag berättar den gamle

Digitized by Google

mannen i pörtet för sina undrande åhörare om Luukkonens, Långströms och Löfvings hjältemod, — om kivekkäät, Härkmannin pojat och flera bland dessa skuggor från forntiden, hvilka i sagans hemlighetsfulla dunkel nästan fått en mytisk betydelse.

Åren 1710 till och med 1713 var Gamla Finland, eller rättare nejderna kring Viborg och sydvästra kusten af Ladoga, den egentliga tummelplatsen för de finske partigångarne. Det är också här, i Augusti sistnämnda år, som vi återfinna Bertelsköld och hans män uti en af de stora skogarna i Kivinebbs socken, icke långt från Rajajoki och norrom stora vägen från Petersburg till Viborg.

Det var natt, och det början de höstmörkret hade redan kastat sina långa skuggor öfver de lummiga granarna, medan en flammande stockeld belyste klippor och

Digitized by Google

tufvor mellan de höga mossiga stammarna. Alltefteraom skenet uppblänkte eller åter aftynade, föll dess fantastiska skimmer öfver aflägsnare eller närmare föremål, och i detta ovissa flämtande ljus tycktes skogens jättar tränga sig tätare kring elden, under det att ugglorna flaxade från gren till gren och vargarna[1] skrämda dolde sig i de otillgängliga klyftorna.

Kring elden sutto eller halflågo tjugu välbeväpnade män i ryska soldatkappor, vittnande om att de underhöllo sin garderob, likasom sitt visthus, med byte från fienden. De hade nyss slutat sin tarfliga måltid och läto en silfverbägare med tämligen drickbart vin — allt krigsbyte — passera kring laget. Tid efter annan tycktes något ovanligt ljud i skogen fästa deras uppmärksamhet, men sedan de lyssnat och öfvertygat sig att det endast var skyltvakternas rop till hvarandra ej långt därifrån, eller vindens sus i de höga granarna, återtogo de samtalet med en viss frimodig munterhet, som utvisade att de redan hunnit vänja sig vid äfventyrarelifvet i dessa skogsbygder.

— Bång borde redan vara tillbaka, yttrade Bertelsköld, och jag hoppas med goda nyheter. Få vi armén blott tjugu mil närmare, så lofvar jag att Bruce i Viborg skall se spöken på ljusa dagen.

— Och drömma hvar natt om Viborgska smällen, inföll Miltopæus, en af de forne carcerfångarne i Åbo.

— Jag hoppas ingenting, såframt jag ej får se Lybecker föras längs Åbo gator, ridande bakfram på en

[1] Sedan Kivinebb i en senare tid lades under de stora donationsgodsen, blefvo dess vargar olyckligt ryktbara. År efter år borttogo de barn ifrån byarna, och folket var förbjudet att äga skjutgevär, för att icke göra förfång för godsägarnes villebråd.

Digitized by Google

utsvulten trosskamp, klädd i en fårskinnspäls och hatten stofferad med ett par långa haröron, genmälde Israel Peldan, en annan af carcers forne invånare.

— Åt fanders med alla haröron! återtog Bertelsköld. Låt oss tömma denna bägare för en lycklig utgång af vår expedition i morgon. Femton vagnar med krut, sex kistor muskötkulor, åttahundra sachsiska gevär, dessutom fläsk och brännvin, kaviar och frukter med flera läckerheter för tsarens eget bord, ty det sägs att han ämnar besöka Viborg. Det blir något att förtjena, gossar! Jag har det från säker hand. Gamla Eero har själf varit med i transporten, och de rasta nu en knapp mil härifrån vid Rajajoki. Vete hin hvarför de ej skickat alla dessa goda saker sjövägen, men kanske där osat något af svenska flottan. Det är sant att vi få göra med tvåhundra man vidpass, utom trossen, men knappt fyrtio kosacker. Och med resten slå vi oss ut...

De vilde männen vid elden logo i skägget. De hade respekt för kosackerne; det var ett tappert folk, men alltid kunde de reda sig mot fyrtio kamrater från Don.

— Jag har också dragit försorg om fotanglar här och där på vägen, så att väl en del af hästarna torde bli halta. Dessutom locka vi dem åt sidan med blindt alarm i skogen. Eero har en pojke, som blåser signaler i kapp med en trumpetare vid lifdragonerne, och kosackerne skola ej veta till slut hvar de äro hemma. Det är skada att vi ej nu ha Långström och Luukkonen med oss.

— De ha alltid velat spela herrar för egen hatt, och så må de stå sitt eget kast! yttrade Miltopæus. Afundens arfsynd hade funnit en väg äfven till desse tappre fribytares hjärtan.

Digitized by Google

— Nå vid min faders skugga! — svarade Bertelsköld uppbragt — du borde blygas att yttra sådana ord om män, som tjena sitt land bättre än både du och jag. De ha försvunnit för tre veckor sedan och vattna väl nu den ryska jorden med sitt ärliga finska blod. Jag ville gifva min vänstra hand, om jag därmed kunde köpa dem tillbaka åt fäderneslandet.

Icke förr var det sagdt, innan skyltvakten åt östra sidan ropade an och steg hördes i skogen. Männen vid stockelden sprungo upp och fattade sina gevär, beredda, såsom de alltid måste vara, att kämpa för lifvet emot en öfvermäktig fiende, som ofta jagade dem likt vilddjur och för hvad pris som helst sökte tillintetgöra dem.

Det dröjde ej länge, innan två män framträdde till elden, klädde i fångkläder och så öfverhöljde af smuts och damm, att de voro nästan oigenkännelige.

— Kung Carl! utropade männen och nedsjönko, dignande af trötthet, vid brasan, utan att på en stund förmå yttra något mer än dessa två ord, partigångarnes gemensamma lösen och igenkänningstecken.

— Luukkonen! Långström! utropade Bertelsköld med glad öfverraskning. — Hit med silfverbägaren! De arma satarne se ju ut som hade de kommit raka vägen från Blåkulla.

— Från Moskva! pustade Luukkonen, sedan han något återhämtat sig. — Från Moskva, eller rättare sagdt från galgen. Ännu en klunk, kamrater! Tack skall ni ha. Vi ha nu varit sex dagar på vargskall — nedkrupna i kärren, medan kosackpikarna hvinat oss om öronen. Strunt — vi äro nu här igen och medföra goda nyheter.

Männen vid elden lägrade sig kring de nykomne, skakade hjärtligt deras händer och uppmanade dem att berätta sina äfventyr.

Digitized by Google

— Nå godt, svarade Luukkonen, medan Långström teg och drack, och åter teg och drack, tilldess han af trötthet somnade där han satt. Men drufvan och den lyckligt öfverståndna faran hade löst den fåordige finnens tunga. — Det kan sägas långt, fortfor han, och det kan sägas kort. Vi hade hört talas om kruttransporten, som nu är i antågande, och voro ute att kunskapa åt Systerbäcks-sidan. I ett huj hade vi kosackerne öfver oss, och sedan ett par af dem fått bita i gräset, knepo de oss och förde oss i samma vefva till Petersburg. Saken var den, att de kände Långström på uniformstrasorna, och så fördes vi båda till tsaren. Sedan han något litet förhört oss och vi ljugit det bästa vi i hast hittade på, hette det helt kort: »i galgen med den hunden!» Eftersom jag bar min bondejacka, förstod jag kantänka piken och begynte att ropa: ers tsariska nåde, jag är officer! och till all lycka bar jag min färska majorsfullmakt ännu i bröstfickan. Tsaren ögnade hastigt igenom den och rynkade ögonbrynen. Han är icke god att skämta med, när han det gör, och alla de kringstående begynte darra som asplöf. Men han kastade endast fullmakten tillbaka åt mig och röt: »är jag skyldig att känna alla mullvadar? Gif karlarne en tscharka brännvin, och skicka dem till Moskva; de kunna vara oss till nytta.» Därpå tog han en blidare uppsyn, klappade oss på axeln och sade på svenska: »svedski hund bra hund!» — och så yttrade han åter på ryska, att han tyckte om oss för det vi slogos som satungar, och vi skulle lära hans folk exercera, sade han... Gud förlåte mig, jag hade så när tyckt om moskoviten! Näst vår egen kung vet jag knappt någon duktigare karl.

— Nå vidare? Du hade ännu en god bit väg till Moskva.

Digitized by Google

— Nej, så långt kommo vi icke. Man skjutsade oss på fångkärra och gaf oss fyra man till eskort. Tredje eller fjärde natten lågo vi på en krog, och vår betäckning hade efter vanan tagit något till bästa. Jag låg vaken och kunde ej sofva, ty mina handlofvar värkte af banden. Är du vaken Långström? frågade jag. »Ja, sade han, jag tänker vi kunde maka oss ut.» Det är just min mening, sade jag, bara jag kunde få loss de satans banden. »Vänd dig litet,» sade han — och om fem minuter hade han bitit af bandstumpen. Därpå löste jag honom, och så togo vi soldaternes gevär och kappor, medan de sofvo, och litet mat i en ränsel och begåfvo oss af. Men det förargade Långström, att en af räklarne som snarkade på golfvet hade gifvit honom ett rapp dagen förut, och eftersom karlen var mycket mån om sitt långa bruna skägg, tog Långström, vid det vi gingo, en sax och klippte skägget utaf honom. Hvarpå den besten vaknade och begynte göra alarm, men vi höggo honom för örat och rusade ut. Till all lycka hunno vi stänga dörren utifrån, så att vi nätt och jämnt fingo oss ett par hästar från stallet, och därpå satte vi af i mörka natten, utan att veta hvart, med hela byn i hälarna på oss. Till slut kommo vi in i ett kärr och måste lämna hästarna och huka oss ned i dyn hela följande dagen. Men natten därpå fortsatte vi färden, och så natt efter natt i åtta dygn, i det vi lefde af rofvor och bär, och när det så passade sig, stulo vi hästar i byarna. En afton mötte vi två flickor, som buro hvar sin kruka med mjölk, och det hällregnade, och de stackrarne fröso. »Vänta litet,» ropade Långström. Därpå drucko vi ut deras mjölk och gåfvo dem våra kappor i utbyte. Se därför, kamrater, måste vi nu göra honnör i dessa paltorna.

Digitized by Google

— Har ingen nöd! utropade Bertelsköld. Stora Novgorod har dragit försorg om vår garderob. Välan, kamrater, efter er och vår lyckliga stjärna fört oss åter tillsamman, viljen I vara med om en god kupp?

— Jag ämnade just föreslå er detsamma, svarade Luukkonen.

— Du är då med om att taga kruttransporten?

— Bryr jag mig om edra fattiga tunnor krut! Bättre opp!

— Väl icke en hel arsenal?

— Bättre opp!

— Fångar att göra? En öfverste?

— Bättre opp!

— En general?

— Bättre opp!

— Hvad karl, du kan väl ej lura på...

— Tsaren!

— Förklara dig!

— Af några bland mina kivekkäät[1], som ströfva i nejden, erfor jag nyss, att tsaren, åtföljd af några få förtrogne, spisar middag i morgon på Menschikoffs landtgård vid Bjeloostrov, fyra mil härifrån. Då jag ej hade utsikt till att få ihop mer än tio till femton man, och dåligt beridne dessutom, hastade jag att uppsöka dig och föreslå er att dela äran och faran.

— Tillfångataga tsaren!

— Hvarför icke? Han är en tapper karl, och hans lifdrabanter skola försvara honom till sista blods-

[1] *Kivekäs* är en af hjältarne i folktraditionen från denna tid. Ovisst är, om icke denna benämning, stenhand eller stenkastare, är ett gemensamt namn för dem bland partigångarne (kivekkäät), hvilka, af brist på ammunition, brukade slunga stenar emot fienden, eller annars ansågos för mer än vanligt hårdhändta.

Digitized by Google

droppen. Men vi äro heller inga mesar. Hvad betyder det om hälften af oss blir på platsen, allenast de öfriga lyckas uträtta mer än en armé, mer än kung Carl själf?

— Luukkonen, du är en bonde, och jag bär grefvetitel, men denna djärfva tanke adlar dig högt öfver alla grefvar i Sveriges rike. Du har rätt; hvad betyder det om du och jag och vi alla stupa i denna affär, allenast två bland oss bli kvar att föra ett så dyrbart byte i säkerhet! Här är min hand; vi våga försöket.

— Luukkonen! — utropade Miltopæus och skakade i sin tur den djärfve bondens hårda näfve — det föll sig så, ser du, att jag sade nyss ett dumt ord om dig. Nu tar jag det tillbaka, och den som säger annat än att du är en krona för alla duktiga karlar mellan Aura och Rajajoki, skall få med mig att göra.

— Luukkonen har befälet i detta företag, återtog Bertelsköld. Jag och vi alla ställa oss under hans kommando.

— Men kruttransporten ... musköterna ... kaviaren och alla de andra läckerheterna? inföll Peldan, som kanske icke haft något emot att engång spisa fint i skogen.

— För att fånga örnen, måste vi låta kramsfåglarna flyga, svarade Bertelsköld. Icke knäpp eller kny får höras af något buller i nejden, innan vi äro vid Bjeloostrov. Vi afbida dina befallningar, major Luukkonen.

Man uppgjorde nu en så väl beräknad krigsplan, som omständigheterna medgåfvo. Man skulle utan dröjsmål bryta upp, begagna nattens mörker att framtränga så långt man kunde på skogsvägarna inåt Ingermanland och sedan rasta vid dagens inbrott. Därpå skulle

Digitized by Google

Luukkonens och Bertelskölds förenade styrka, som föga öfversteg fyrtio man, förklädde till bönder, närma sig landtgården i små fördelningar från olika håll och på gifven signal, ett pistolskott af Luukkonen, rusa till anfall. Men då det var af högsta vikt att vid ett tillfälle, där allt berodde på snabbheten i deras rörelser, medföra hästar, och då detta var omöjligt på de sanka skogsvägarna, öfverenskoms att anskaffa så många kärror man kunde åtkomma och skicka dem, förspända med Bertelskölds hästar, långs stora vägen, till den bestämda mötesplatsen, likasom vore det en från Viborg återvändande tom transport. Befälet öfver denna anförtroddes åt Miltopæus, som bråkade ryska till husbehof och skulle föreställa den kommissarie eller kvartermästare, hvilken brukade åtfölja dylika transporter. Under höet i kärrorna doldes sadlar och vapen, hvarförutom fyra de snabbaste hästarna utsågos att tjena den höge fången och hans bevakning till ett hastigt återtåg öfver finska gränsen.

Sedan man med någon möda fått den sofvande Långström i rörelse, skyndade sig alla med största ifver att sätta planen i verkställighet.

---

6. Örnjagten.

Följande morgon befann sig den lilla truppen, efter en ytterst mödosam forcerad marsch genom skogarna, ej långt ifrån Systerbäck och blott en half mil från Bjeloostrov. Den tidiga augustisolen hade redan mer än en timme förgyllt björkarnas toppar, då truppen tog

Digitized by Google

någon hvila, för att hämta nya krafter till det vågsamma företaget. Lyckligtvis var nejden till stor del öde genom kriget och dessutom så uppfylld af bottenlösa kärr, genom hvilka Ladogas ofantliga vattenmassa sipprar i underjordiska rännilar nedåt hafvet, att flyende loar, vargar och räfvar härtills voro de enda lefvande varelser, hvilka tycktes vilja bestrida partigångarne inträdet i Ingermanland.

— Jag önskade att vi nu hade Löfving med oss, yttrade Luukkonen; en klippskare karl har ännu aldrig lurat en fiende. Långström må försöka sin lycka; han känner hvar buske här, och det är ej många timmar sedan vi voro här sist.

Långström, lika outtröttlig nu, som han på natten var sömnig, tog en af kivekkäät med sig och begaf sig ut att rekognoscera terrängen. Det var redan långt lidet på förmiddagen, och kamraterne begynte ana det värsta, då han ändtligen återvände. Landtgården, sade han, var uppfylld af ryska och finska kolonister, väl hundrade till antalet, hvilka gräfde diken, anlade trädgårdar och uppförde präktiga stenhus. Ett kompani af preobraschenska gardet var förlagdt i närmaste by, en verst därifrån; knappt trettio soldater voro på själfva landtgården, och äfven desse hade bortlagt gevären och afkastat rockarna, för att gräfva och mura — så ifrigt dref tsaren på detta arbete. Han hade, åtföljd blott af Menschikoff och sin kammartjenare, ridit tätt förbi en lada, under hvars golf de båda partigångarne lågo gömda.

— Det var knappt femton steg, sade Långström; jag hade kunnat träffa honom med min ryttarepistol så säkert som nånsin ett godt mål för en flink kula; men jag sade till mig själf: vore det också fan i egen person, så är han för god att fällas på ett gement sätt af en ärlig soldat, och det är knappt tre veckor sedan han

Digitized by Google

skänkte mig lifvet. Alltså lät jag honom rida, och så mycket jag förstod, sade han till Menschikoff att man borde hitföra mera folk ifrån Finland, de förstodo sig bättre på att odla kärrmarker, sade han. Hvartill Menschikoff svarade att han låtit hitföra några och tjugu finska flickor och gift dem med sina ryska lifegna, ty det vore alltid en fördel att kroisera raserna, sade han. Och det tycktes roa tsaren.

Sedan man nu förvissat sig att vågspelet kunde försökas, fördelades truppen efter öfverenskommelse i små hopar och begaf sig, ej utan klappande hjärtan, på väg till landtgården.

För att närma sig densamma, måste våra äfventyrare passera en af dessa sanka, men fruktbara slätter, som utbreda sig öfver största delen af Ingermanland. Några få kornåkrar, ånyo upptagna efter de härjande inbrotten, väntade med tyngda ax på skördarens lia och gåfvo en del af de antågande ett välkommet skydd ända till gårdens närmaste grannskap. Tvenne hopar, anförda af Bertelsköld och Långström, lyckades sålunda fullkomligt obemärkta uppnå porten till landtgården.

Äfven de öfriga hoparna, anförda af Luukkonen, Peldan och en af kivekkäät vid namn Toivonen, närmade sig utan hinder till samma mål från motsatta håll längs landsvägen, sedan de afspisat några närgångna frågor med det svar, att de voro arbetare från gränssocknarna, hvilka på tsarens befallning hitkommit för att deltaga i arbetet. Allt lofvade en lycklig utgång; endast Miltopæus syntes ej till med hästarna.

Man väntade, men det var omöjligt att vänta länge. Tsaren spisade middag därinne; man fruktade hans skarpa örnblick, därest han komme ut och finge sikte på de förklädde.

Digitized by Google

Luukkonen var i begrepp att gifva signalen, då ett förvirradt larm hördes från landsvägen, och strax därpå sågs en del af de väntade hästarna, spända från kärrorna och ridna af några bland våra äfventyrare — men utan sadlar — galoppera mot landtgården. I sporrstreck efter dem kommo ett dussin kosacker. Orsaken var, som man sedan erfor, att kosackerne velat anamma kärrorna som god pris, emedan de behöfdes för en transport. Men nu voro vapnen och sadlarna dolda där under höet. Miltopæus prutade alltså i det längsta emot, men dummade sig så briljant i sina ryska fraser, att slutligen en af kosackerne lät honom göra en tämligen omild bekantskap med skaftet af sin pik. Detta var mer än den tappre studenten kunde smälta, och i ett nu låg mannen med piken slagen till marken. Tumult kunde ej undvikas; partigångarne ryckte till sig vapnen från kärrorna och lyckades ett ögonblick slå fienden tillbaka, men blott så länge att tio hästar hunno frånspännas och lika många gevär medtagas, hvarpå hela skaran, vänner och fiender, i brådstört fart ilade fram mot Bjeloostrov.

Luukkonen såg genast att ingen tid var att förlora och afbrände en af de pistoler han gömt under bondjackan mot gardisten som postade vid porten. Vid denna öfverenskomna signal störtade alla partigångarne fram under det dundrande fältropet »Kung Carl!» och inträngde på gården.

Här voro omkring tjugu man af gardet spridde i sorglöst lugn under middagshvilan och hade kopplat sina gevär vid trappan af det lilla landthuset, som snart skulle lämna rum för ett ståtligt stenhus. Innan de hunno till sina vapen, voro fribytarne där före dem och lyckades, numera väl beväpnade, med några

Digitized by Google

häftiga angrepp drifva dem öfver de halffärdiga låga murarna.

Detta var blott ett förspel till den egentliga striden, som gällde ett dyrbarare mål. Genast vid första anropet störtade Bertelsköld mot hufvudingången, i mening att intränga i huset och afgöra dagens öde, innan försvararne hunno sansa sig. Men här mötte honom genast en jättelik gardist, som postade i förstugan och stängde ingången. En förtviflad strid uppstod mellan honom och Bertelsköld — en strid mellan titaner, båda jämngoda i längd och kroppsstyrka. Slutligen segrade grefvens mera öfvade fäktkonst; den trogne gardisten stupade på sin post som en ärlig soldat, och Bertelsköld trängde vidare.

Här mötte nya hinder. Dörrarna voro reglade inifrån, ett bevis att husets invånare haft rådighet nog att begagna sekunderna.

— In genom fönsterna! ropade Luukkonen. Man hade ej tid att spränga dörrarna.

Långström var den förste som hoppade in. Han hade kommit i köket. De sköna stekarna doftade ännu, jämte andra kvarlefvor af måltiden, men ingen hade tid att njuta af dem. Långström instötte närmaste dörr och befann sig midtibland en skara af skrikande kvinnliga domestiker. Men då artighet mot könet aldrig var den manhaftige kaptenens sak, fann han den mindre än någonsin här på sin plats. Han ville således framåt med ganska omilda puffar åt alla sidor, men se det blef honom ogörligt. Dessa lifegnas trohet mot sina beherskare var icke mindre beslutsam, än jättens i förstugan. De klängde sig vid fribytarens ben, de kastade sig framför hans fötter, hans väg måste gå öfver dem. Sin väldiga huggvärja hade Långström likväl ej hjärta att bruka, och så förgingo åter några minuter.

Digitized by Google

Emellertid, och innan de anfallande hunno bevaka alla sidor af huset, hade flera personer hoppat ut genom fönsterna och undkommit utåt fältet. En bland dessa, af ovanlig styrka och vighet, hade banat sig väg genom Luukkonens män och gifvit Toivonen, sin närmaste motståndare, märke till dödedag.

Några trodde sig ha igenkänt tsaren och ville förfölja honom. Men andra påstodo sig ha sett tsar Peter i fönstret af det innersta rummet och igenkänt honom på hans galonerade hatt och hans mörkgröna rock med guldbroderierna. Partigångarne vågade ej splittra sin styrka och skyndade därför att spränga dörren till det innersta rummet, som fursten begagnade till sitt arbetsrum, när han vistades på landtgården.

Motståndet här var ytterst ihärdigt. Dörren befanns vara barrikaderad med alla möbler i rummet, och när den ändtligen kastades ur hakarna, mottogos de inträngande med pistolskott. Två bland dem sårades; rummet var uppfylldt med rök. Men genom röken upptäckte man tsaren och en bland hans kammartjenare, till hälften skyddade af det kullstjälpta skrifbordet samt med dragna värjor beredde att försvara sig till det yttersta.

— Gif er, sire! ropade Bertelsköld på tyska. Motstånd är omöjligt, och eders majestät skall behandlas med all den vördnad, som tillkommer er höga person.

Tsaren teg, men kammartjenaren åtog sig svaret.

— På knä, slaf, när du talar med alla ryssars beherskare! utropade han. Den store tsaren ger sig icke åt röfvare; det tillkommer dem att bedja om nåd.

— Vi äro hvarken slafvar eller röfvare, svarade Bertelsköld stolt, utan officerare och soldater i hans

Digitized by Google

svenska majestäts tjenst. Jag ber er, sire, tvinga oss ej att bruka våld, ty jag svär vid er krona att ni måste följa oss, och det genast!

— Hans tsariska majestät samtycker att höra edra villkor, yttrade kammartjenaren åter, efter att ha hviskat några ord med sin herre.

— Han förhalar tiden! ropade Luukkonen. Hans folk samlas från alla kanter. Grip honom!

Bertelsköld insåg alltför väl att hvarje sekund var dyrbar och sprang därför, utan vidare underhandlingar, öfver bordet tsaren inpå lifvet, medan Långström med ett hugg af sin förfärliga värja sträckte kammartjenaren till golfvet. Värjan vreds ur den fäktande herskarens hand, och Bertelsköld bar honom, oaktadt hans häftiga motstånd, oskadd till trappan.

— Död och afgrund! — skrek Långström, när man kom ut ur röken och det klara solskenet föll på den fångnes ansikte — detta är icke tsaren.

— Det är han! ropade andra; vi känna hans broderade rock och hans hatt!

Luukkonen, som så kort förut stått i personlig beröring med den fruktade herskaren, trängde sig fram och strök det bruna håret från fångens panna.

— Nej — sade han med den harmfulla tonen af sviken förväntan — detta är icke tsaren. Gud stå oss bi, han har undkommit oss!

— Jag sade ju det, ropade en af kivekkäät. Det var tsaren som hoppade ut genom fönstret och klöf den stackars Toivonens panna.

Så var det verkligen. Fången hade endast påtagit tsarens välkända hatt och rock och ställt sig i fönstret, för att missleda de anfallande och så länge som möjligt uppehålla dem, medan hans herre fick tid att komma i

Digitized by Google

Örnjagten.

Digitized by Google

säkerhet. Äfven Menschikoff hade undkommit. Det djärfva försöket hade totalt misslyckats.

— Du skall betala oss detta, din listige hund! skrek Långström i raseri och höjde det dödande vapnet öfver fångens hufvud.

— Hugg till, om du behagar, sade ryssen trotsigt. Jag är allenast min herres och furstes ringaste slaf, men jag vet att dö för honom, om det är helgonens vilja, och han skall draga försorg om min hustru och mina barn. Hvi dröjer du, man af den blodiga handen? Ser du icke att tsaren, min herre, undkommit ert försåt och skall komma att hämna mig? Hugg därför till!

Långström högg icke.

— Nej, sade Bertelsköld, denne man har blott gjort sin pligt och handlat så mot sin herre, som hvar och en ibland oss skulle handlat mot vår. Låt honom gå.

Fången frigafs. Desse vilde partigångare, hvilka själfve trofasta in i döden stredo för sin konung, förstodo äfven under den första harmen öfver sitt förfelade företag att högakta den trohet, med hvilken ryska folket i alla tider blödt för sina beherskare. Det är sant, detta folk handlade under inflytandet af en oresonerad känsla, medan de frie männen från väster handlade af öfvertygelse; men bådas offer, bådas hängifvenhet och bådas handlingssätt voro dock sist desamma.

— Till häst, kamrater! Till häst! ljöd Luukkonens stämma.

Och det var i sanning hög tid. De spridde gardisterne hade förenat sig med den anryckande kosacktruppen och hotade afskära återtåget. En del af arbetarne, väpnade med yxor och järnstörar, omringade gården. Från alla håll såg man landtfolk ila till stället, och på afstånd röjde ett moln af damm, att preobra-

Digitized by Google

schenska gardet, troligen anfördt af tsaren själf, var i antågande för att tukta de djärfve angriparne.

Striden hade varat knappt tjugu minuter, men med hvarje minut fördubblades faran. Den lilla finska truppen hade dessutom en död och två sårade. Lyckligtvis hade tio man kvarstannat för att bevaka hästarna. Men dessa voro också blott tio till antalet, utan sadlar, och man behöfde vid pass fyrtio. Äfven med två på hvar häst hade halfva truppen varit förlorad, därest icke kosackerne medfört till gården de hästar och kärror, hvilka de kort förut fråntagit Miltopæus. Luukkonen blef dem varse och lät sina tio beridne karlar under Bertelskölds och Långströms anförande angripa kosackerne, medan de öfrige till fots ilade i fullt språng mot de sammanrotade arbetarne, skingrade dem utan synnerlig möda och togo de förspända kärrorna, med hvilka de snart uppnådde landsvägen och därefter, under häftigt körande, gränsen och de finska skogarna.

Bertelsköld och Långström med åtta kamrater på osadlade hästar hade nu på sin andel att, utan hopp om undsättning, slå sig igenom mer än hundrade soldater och landtmän till fots samt trettio till fyrtio kosacker, allt under det att gardet i ilmarsch ryckte mot gården. Deras undergång syntes oundviklig; men desse tappre partigångare, pröfvade i alla slags faror, läto ej modet falla. I stället att vänta på anfall, grepo de själfve hurtigt till offensiven och störtade mot kosackerne, deras farligaste fiender.

Men kosackerne, icke mindre upptände af mod och stridslust, begagnade fördelen af sina långa pikar och sina förträffliga hästar samt svängde åt sidan, för att angripa sina motståndare i flanken och ryggen. Striden blef ogynnsam; två af partigångarne föllo för pikarna,

Digitized by Google

och den tredje, Miltopæus, som störtade från hästen, togs under högt jubel tillfånga af fotfolket.

Bertelsköld greps vid denna motgång af raseri. Man måste ihågkomma, att han var en man af jättestyrka och därtill ännu en af de djärfvaste ryttare på sin tid, från barndomen likasom fastvuxen vid hästryggen.

Han hade märkt att kosackernes anförare red en ypperlig häst, långt bättre än någon af de öfrigas, och blef farlig för dem alla, därigenom att han när som helst svängde förbi och tog dem i ryggen. Bertelsköld red då emot honom och låtsade i detsamma slinta från hästen, så att han blef hängande vid dess sida, hållande sig fast i manen. Strax var kosacken bredvid honom och lyftade öfver honom sin långa pik, men i detsamma hade Bertelsköld kommit åter upp på sin häst, gripit kosacken med högra handen för bröstet och lyftat honom ur sadeln, medan han med vänstra handen grep den lösa hästen i tygeln och ryckte honom med sig. I denna besynnerliga ställning, med den stretande motståndaren lyftad på rak arm framför sig och följd af hans fångade häst, red nu den väldige karolinen in på fotfolket, utan att akta hvarken dess kulor eller sablar, och slungade sin fånge handlöst in i den tätaste hopen. Förfärad skingrade sig skaran åt alla håll, icke annat troende, än att djäfvulen själf red in ibland dem — och icke minst förvånad blef Miltopæus, hvilken man just hållit på att bakbinda. Nu gaf Bertelsköld honom sin häst och tog själf kosackens, hvarpå båda ilade Långström till hjälp, som, nära att öfvermannas, högg som en rasande omkring sig med den välkända förfärliga huggvärjan.

En gång åter i sadel och med en passionerad ryttares hela förtjusning att under sig hafva en springare frustande

Digitized by Google

som en eldslåge och stark som en storm, tyckte sig Bertelsköld nu vara en helt annan karl, och hans motståndare fingo snart erfara det. Det var nu han som med blixtens hastighet på alla sidor kringsvärmade dem, alltid angripande deras blottade sidor, och ryttare efter ryttare störtade hufvudstupa till marken under hans härjande klinga. Likt forntidens kämpar tycktes han bära en förtrollad brynja; pikar och hugg tycktes studsa tillbaka från denne rasande Herkules, hvilken öfverändakastade allt som kom i hans väg, och snart vände sig segern åt partigångarnes sida. Hvarje man fick nytt mod och fäktade som fyra; »kung Carl! kung Carl!» ljöd deras fältrop, och fienden, oviss om han icke här hade att göra med den fruktade finska trolldomen, skingrades uti vild flykt, just när gardet närmade sig gården på knappt ett musköthålls afstånd.

Bertelsköld och hans folk funno icke för godt att afbida dess ankomst. Två man mindre till antalet och flera sårade, galopperade de bort mot sina otillgängliga skogar, kvarlämnande på platsen, utom Toivonen och de två ryttarne, ett större antal stupade och sårade fiender, än man nu för tiden hör omtalas i en modern krigsbulletin. De nödgades äfven kvarlämna hoppet om den dyrbara fångst, som för hela kriget skulle varit af så oberäkneligt inflytande; men de medförde den stolta hågkomsten att ånyo hafva gått segrande ur en högst olika strid och att, få som de voro, åtminstone hafva vågat en bragd, för hvilken annars hela arméer ryggat tillbaka.

Digitized by Google

7. Majniemi slott.

Hvad man lätt kunde förutse hade nu inträffat. Lybeckers återtåg till Pälkäne lämnade kusten och hela södra delen af landet öppna för fienden, som icke dröjde att försäkra sig om dess besittning. Sedan han förvissat sig om Helsingfors, ryckte han utan dröjsmål mot Åbo, slog öfverste Stjernschantz, som med åttahundra man sökte uppehålla honom vid Karis bro, och intågade i staden den 28 Augusti, sista bönedagen det året. Alla ämbetsmän, jämte universitetet och största delen af invånarne, hade flytt undan den fruktade fienden, som fann en öfvergifven och till hälften i aska liggande stad. Ty Åbo hade år 1711 blifvit härjadt af en stor eldsvåda — den första uppfyllelsen af häxan Inkeris olycksspådomar. Ryska trupperna slogo därför läger på slottsfältet. Tsaren själf anlände kort därpå och bodde i Wittfoothska huset vid bron. Öfver sitt intåg i Åbo lät han slå en medalj, som på framsidan bar hans bröstbild, och på frånsidan Herkules, som med sin klubba drifver Neptunus från hans vagn ut i sjön. Därunder stod tecknadt: Åbo den 8 September 1713.

Vid denna tid och vid en bland dessa småstrider, som upplågade öfverallt i de finska bygderna — medan fienden ryckte fram och landets reguliera krigshär drog sig tillbaka — återföra oss händelserna till Majniemi slott, hvarom berättelsen tegat sedan våren 1697, då slottet, i följd af reduktionen, indrogs till kronan. Förslaget att anslå detta stora gods med dess praktfulla herresäte till öfversteboställe för Åbo läns regemente synes ej gått i verkställighet, emedan man finner att

Digitized by Google

Kuustö gård, därefter som förut, var anslagen till detta ändamål. I stället hade kronans ytterliga penningeförlägenhet under det långvariga kriget tvungit regeringen att söka afyttra, jämte många andra kronogods, äfven det reducerade Majniemi. Men också den finska adeln var så utarmad af reduktionen och kriget, att ingen af dess medlemmar i så osäkra tider var hugad att uppträda som köpare, och sålunda förvaltades godset ännu för kronans räkning af en man, hvilken läsaren torde erinra sig från föregående berättelser, nämligen den redlige och hurtige mäster Per, som redan af grefve Bernhard Bertelsköld utnämndes till förvaltare och fogde på hans fädernegods — samme Per, som i sin barndom fick en ölänning till skänks af Carl XI vid den ryktbara jagten i nejden vid Saltviks prästgård.

Den hedersmannen Per, som nu vid fyrtiosex års ålder hade många bekymmer att utstå i tidens vedermödor, satt en afton i sin anspråkslösa boning vid sidan af slottet fördjupad i sina räkenskaper, medan hustru och barn omkring honom spritade bönor, nyss upptagna från den stora, till hälften förvildade trädgården, då ett bultande hördes på den stängda porten. Hela familjen for bleknande upp vid detta ljud, ty de väntade hvar dag fienden, som redan tågat förbi till det blott få mil aflägsna Åbo; men emedan Majniemi låg åt sidan, hade det härtills blifvit förskonadt från det fruktade besöket.

Mäster Per gick med klappande hjärta att underrätta sig om deras farhågor voro grundade och varseblef från portvaktens fönster några och tjugu ryttare, som höllo utanför porten. Det var redan ganska mörkt, men han tyckte sig märka att ryttarne hvarken buro långa pikar eller höga mössor, som han befarat, utan snarare liknade jägare i civila kappor och af eget lands folk.

Digitized by Google

Med något lugnare sinne beslöt han sig därför att öppna fönstret och fråga hvilka de voro, som så sent på aftonen kommo att anlita slottets numera tarfliga bostad om gästfrihet.

— Goda vänner! svarades utifrån. Hälsa mäster Per och säg honom, att Gösta Bertelsköld, som fordom kallades grefve till Majniemi, är här med några af sina vänner för att begära tak öfver hufvudet.

Per gaf sig ej ens tid att svara, utan var med några långa steg vid porten.

— Gud bevare — sade han med tårar i de ärliga grå ögonen — Gud bevare, att Majniemis port någonsin skulle vara stängd för min älskade herres son eller för någon af dem som han kallar för sina vänner.

— Ja, skynda dig, min hederlige Per, sade grefven, skynda dig att skaffa oss en god brasa och litet foder åt hästarna. Vi ha ridit sju mil i dag på infama skogsvägar och med ryssen i hälarna. Vi ämnade hjälpa Stjernschantz försvara Åbo, men jag hör att vi kommit för sent. Nå, du och de dina befinnen er väl?

— Så väl man kan må i dessa bedröfliga tider, svarade fogden, i det han visade sällskapet vägen. — Min gamla mor bad hälsa ers nåd. Hon somnade i våras i behagelig tid från denna onda världen vid sjuttiofyra års ålder, from och Gudi täckelig så som hon lefvat.

— Så att gamla mor Greta vandrat ur tiden! sade Bertelsköld rörd. Hon var min salig fars ungdomsvän och en ljusens stråle i denna världenes mörker... Men vi störa dig i ditt hem, min hedersgubbe. Kan du ej inkvartera oss i någon flygel af slottet?

— Ers nåd måste hålla till godo inne hos mig, sade fogden; där är varmare. Hvad edra vänner angår,

Digitized by Google

kan jag väl stöka undan för dem i stora salen i nedra våningen. Jag tror man ännu kan uppgöra eld i spiseln. Ack, nådig herre, slottet ser annorlunda ut nu, än när ni lämnade det för aderton år sedan!

Med dessa ord skyndade fogden att göra de nödiga anordningarna för gästernes mottagande, och Bertelsköld stannade tankfull på den stora mörka slottsgården. Månen, som i detsamma frambröt ur de höstliga skyarna, sken melankoliskt på den höga fasaden af hans fäderneborg, som han ej hade återsett sedan dess välmaktsdagar. Stormen hade lösbrutit en del af takplåtarna, sönderslagit rutorna i de höga fönstren och illa tilltygat de väldiga kämpagestalterna, som i halfupphöjdt arbete voro anbragta på murarna. Slottet hade blifvit uppfördt med röfvade skatter från trettiåra kriget. Ättlingen af den järnhårde krigare, som törhända fläckat dessa skatter med mycket blod och många förbannelser, stod nu med dystra känslor vid dessa förfallna murar, inom hvilka han trädde som främling i mörka kvällen. Hans egen äfventyrliga bana hade lärt honom det sätt, på hvilket man riktar sig i krig, och mot hans vilja trängde sig på honom en tanke, som liknade det gamla ordspråket »med orätt fås, med sorg förgås».

Bertelsköld kvardröjde så länge i dessa sorgsna tankar, att förvaltaren slutligen måste erinra honom, att brasan och en i hast tillagad måltid väntade honom därinne.

— Ni måste se min gumma, sade han. En präktig gumma, fastän redan ett stycke på afviga sidan om blomstermånaden! Hon heter Larsson, fadern är köpman i Vasa, och vi blefvo bekanta för sexton år sedan, när jag var ditrest med salig grefven, er far, för att köpa säd i det stora hungeråret.

Digitized by Google

Man gick in i den enkla, men trefna boningen, där Bertelsköld mottogs med en vördnad och hjärtlighet, som gingo honom till hjärtat. Det var länge sedan den tappre karolinen — han som icke hade något hem i den vida världen — hade sett sig omgifven af hemmets stilla lycka. Hans biltoga ande hade så länge drifvit omkring på lifvets stormiga våg, att han nästan förgätit hvad frid och förnöjsamhet, hvad kärlekens löjen och eldskenet från egen härd betyda för människohjärtat. En känsla betog honom, likasom kände han sig engång åter *hemma,* och han lyssnade med vänligt deltagande till den gode förvaltarens berättelser om alla Majniemis öden på dessa sexton år, sedan det frångick dess förre ägare: huru kronan icke anslagit något underhåll för slottet och trädgården, hvilka därför måst förfalla; huru de vidsträckta ägorna blifvit mycket odlade och folket kommit sig uti välstånd genom salig grefvens byskola och andra kloka inrättningar, tilldess att kriget och pesten borttagit mer än hälften armar från plogen; och huru man ännu välsignade salig grefvens minne för de understöd, hvarmed han i de förfärliga missväxtåren räddade folket från hungersdöden.

Dessa berättelser afbrötos genom ett nytt klappande på porten, och mäster Per, trygg i känslan att nu äga tappre försvarare, gick för att öppna. Snart förde han med sig en ung man i bondedräkt, hvars senfulla gestalt förrådde lika mycken styrka, som hans klipska ögon läto ana förstånd och slughet.

— Löfving! utropade Bertelsköld med glad förvåning. — Du här, min raske gosse! Och vi trodde dig långt för detta dingla som ärlig karl i ett ryskt bastrep.

— Ännu icke! svarade muntert den ryktbare partigångaren och spejaren Stefan Löfving, ty det var verk-

Digitized by Google

ligen han. — Jag kommer från Åbo, där jag varit i tsarens eget kök och sålt fyra tjog ägg. Af kocken och kockspojkarne fick jag någorlunda reda på ställningen i staden, där vi för närvarande intet kunna uträtta, men jag skickade bud åt Taube vid Åland att han kunde hälsa på med sina galerer, ty jag spridde ut det rykte att jag sett hela svenska flottan i skären. Och som jag tyckte man kunde förtjena något för egen räkning, ställde jag mig enfaldig och lät undfalla mig ett ord om de feta kalfvar, som bönderne skulle fört undan till en holme i Pargas. Strax begynte de truga mig att visa dem vägen dit, hvilket jag gjorde med mycket prut, och fick så underkocken och två man med mig till att anamma stekarna. Hvarpå jag förde dem till en enstaka klippa och drog så fram mina pistoler undan tröjan, sägande till dem: hit med dengi! — det de ock genast förstodo och föllo till bönboken. Där tog jag mig två gevär och två sablar, men som de ej dugde synnerligt, sålde jag dem för åtta daler åt bönderne. Och fick jag dessutom i byte en nätt påse med rublar; men fångarne lämnade jag kvar på klippan att söka rätt på kalfvarna... Tack för sist, mäster Per. Här äro de tio daler jag blef er skyldig, då ni hjälpte mig i halmlasset undan kosackpikarna. Jag skall säga er något, och det kan ej skada att majoren hör det. Vi ha fienden trehundra steg härifrån.

— Fienden! utropade mäster Per. Detta enda ord hade skrämt färgen från den trefna familjens kinder och likt en stormvind bortblåst den hägring af stilla lycka, som nyss hade tjusat Bertelskölds blickar.

— Jag säger, återtog Löfving, att när jag passerade bivägen ej långt ifrån stora allén, såg jag vid vägen en kosack på utkik. De voro säkert flera därborta vid byn.

Digitized by Google

— Du har rätt, sade Bertelsköld. Jag borde ha väntat mig det. Vi fingo nu på aftonen ett ströfparti i hälarna efter oss; men vi ville till slottet före natten och stannade ej för att näpsa dem. Känner jag dig rätt, lät du kosacken bekänna kort?

— Jag sprang honom på lifvet, så att han ej kunde nyttja sin långa pik, och försökte rycka honom af hästen, men som han ej ville ge med sig, nödgades jag hugga honom för pannan. Nå, då sade han ej ett ord mera. Skada att hästen därvid kom undan; han torde skvallra ur skolan.

— Vi få ej förlora ett ögonblick att sätta oss i försvarstillstånd! utropade Bertelsköld, lifvad af faran. — Allt det krut och de vapen ni kan anskaffa, min hederlige Per, för ni till stora salen. Låt drängarne sofva fullklädde i natt. Var vid godt mod; kvinnor och barn få sofva i ro. Löfving — tag två man med dig och gå ut att rekognoscera, medan jag utställer poster rundtomkring slottet.

Befallningarna efterkommos. Det blef nu i hast en liflig rörelse öfverallt på Majniemi. Lyktor ilade öfver gården och ljus flämtade i de öde slottsfönsterna. När Bertelsköld inträdde i stora salen, fann han sina trogne kamrater vid en måltid, som Per i hast anrättat. Ännu engång gick bägaren kring laget i Majniemi slott. Det var sista kvarlefvan af källarens gamla förråder; den ärlige fogden hade icke förr velat röra dem.

— Jag fann — sade han — detta halfankare ädelt ungerskt vin under gruset och beslöt att det endast skulle tömmas till en välgångsskål för min forne älskade herres son. Gud bevare eders nåde i alla faror och låte eders nåde än en gång, och i bättre tider, återtaga er plats som herre vid edra fäders bord!

Digitized by Google

Knappt var det sagdt, innan ett väldigt brak lät höra sig och strax därpå ett moln af damm uppsteg vid väggen. Stamfaderns, general Bertelskölds bild med den tunga ramen hade störtat ned från sin plats och i fallet ryckt med sig stenar och murbruk.

Bertelsköld smålog dystert.

— Min farfar — sade han — svarar härtill på sitt vis amen. Det är törhända sista gången redlige kämpar tömma en bägare inom dessa murar.

— Säg icke så! Vi skola försvara dem intill vår sista blodsdroppe! utropade partigångarne.

Digitized by Google

— Må dessa murar falla, allenast vårt land står upprätt, återtog Bertelsköld. För Majniemi vill jag icke uppoffra en enda af er, om vårt land ej har någon nytta däraf.

— Nej, svarade flera röster. Vi ligga här vid sidan af stora vägen till Åbo och kunna tillfoga fienden mycken skada.

— Nå i Guds namn då! utropade chefen. Men låt oss nu taga någon hvila; vi torde behöfva våra krafter i morgon.

Förvaltaren lät nu utbreda halm på golfvet, och de trötte kämparne utsträckte med välbehag sina styfnade leder. Men det var skrifvet i ödets bok, att de, liksom Muhameds krigare, skulle säga om sig: »i paradiset få vi hvila».

Löfving återvände. Han hade i sin bonddräkt varit midtibland fienden, som, hundrade hästar stark, hade tagit kvarter i Arvio by. Han hade suttit vid deras stockeld, druckit med dem, ljugit dem fulle och stulit en af deras hästar. Man borde, menade han, försöka att öfverraska dem ännu i natt, ty de väntade i morgon bittida förstärkning af en ansenlig trupp infanteri och skulle då utan tvifvel angripa slottet.

Partigångarne voro strax färdige. Ur den första sömnens behagliga domning uppstego de åter, för att sadla sina hästar och ånyo rida ut i den mörka natten. Sådant var deras lif.

Emellertid vidtog Per den försiktigheten att ännu samma natt skicka två trogne tjenare med alla slottets kvinnor och barn till en af de aflägsna och gömda holmarna i skärgården, dit han redan förut låtit undanföra sin redbaraste egendom. Med många sorgens tårar flydde dessa goda människor — såsom den tiden många

Digitized by Google

andra flydde i Finland — från det kära hemmet, som de aldrig mera skulle återse. Mäster Pers känslor voro visst icke heller de gladaste, när han beledsagat de sina på väg och ensam återvände till slottets ödsliga borggård. Men han var icke den man som flydde ifrån sin post; han ville i det sista bevaka kronans egendom och tjena sin gamle älskade herres son i de faror som förestodo.

Vid hans återkomst begynte redan dagens första strålar förgylla de gnisslande vindflöjlarna på slottets tak, och dånet af hästhofvar hördes på vägen. Mäster Per lyssnade med klappande hjärta; dånet kom närmare, och snart galopperade en — så åter en — sedan en större trupp af partigångarne och slutligen äfven Bertelsköld in på borggården. Alla voro de för blod och damm knappt igenkännelige. De hade haft ett hårdt stycke arbete i byn, ty fienden hade vaknat af hästarnas gnäggande och manligt försvarat sig. Till all lycka voro hans ryttare spridda i gårdarna och kunde för nattens mörker ej urskilja de anfallandes ringa styrka. Fyrtio man hade blifvit nedhuggne; trettio fångar och mer än sextio hästar medfördes som byte. Af Bertelskölds folk hade två stupat och sex blifvit sårade i denna nattliga strid.

Sedan fångarne blifvit inläste i slottskällaren och hästarna förda i de rymliga stallen, kastade sig kämparne, dignande af trötthet, på halmkärfvarna och sofvo några minuter därefter så lugnt som skördaren, när han om kvällen inbärgat sin gröda från nattens frost. Endast chefen och så många som behöfdes till att bevaka slottet och förbinda de sårade unnades ingen hvila. Äfven Löfving, som haft sin lejonpart uti nattens äfventyr, var redan tidigt på morgonen åter till häst för att rekognoscera i nejden.

Digitized by Google

Vidpass klockan tio på förmiddagen var han åter tillbaka med budskap att det väntade fientliga infanteriet, fyrahundrade man med tre fältkanoner, var i antågande mot slottet. Flyktingarne från Arvio hade sannolikt påskyndat dess marsch och retat dess hämndlystnad med berättelsen om sitt nederlag. Man hade således att välja mellan en hastig flykt åt motsatta sidan eller en strid på lif och död mot en mångfaldt öfverlägsen och uppretad fiende.

Partigångarne valde, efter en kort öfverläggning, det senare. De mönstrade sin styrka, som, efter afdrag af de sårade, endast utgjorde tre och tjugu man; men denna ringa hop förstärktes af mäster Per med hans kvarblifne tjenare samt en skara flyktingar från de närmaste byarna, så att Bertelskölds lilla armé dock utgjorde vidpass femtio man, alla väl försedde med vapen, hvilka man nyss hade fråntagit fienden. Dessutom hade mäster Per i slottets nedersta källare dolt ett större parti kronan tillhörigt krut, som ej hunnit bortföras vid fiendens första framryckande. Ja, man fann att till och med de sex gamla nickhakarna, som i lyckligare tider begagnats att skjuta salut från slottet, nu kunde tjenstgöra, ehuru de, af brist på kulor, måste laddas med småsten.

Knappt voro de nödigaste anordningarna vidtagna, innan fienden vid middagstiden begynte visa sig på vägen från Åbosidan. I början framryckte han varsamt i små fördelningar, fruktande bakhåll; men snart blef han djärfvare och utskickade en jägarkedja för att intränga i parken mellan slottet och sjön. Detta måste till hvad pris som helst förekommas, ty kullarna i parken dominerade slottet, och fienden skulle där funnit skydd bakom de gamla lindarna. Bertelsköld hade alltså placerat

Digitized by Google

sina bästa skyttar där, och jägarne blefvo med förlust tillbakaslagne.

Detta var endast förspelet. Fienden hade alltför nyss erfarit vådan att tillbringa en natt i grannskapet af dessa förtviflade äfventyrare och hoppades innan kvällen blifva mästare öfver en obefästad landtgård, försvarad af en hand full bönder och skogsriddare. Han lät därför utan dröjsmål framföra sina fältkanoner utom gevärshåll ifrån den låga tegelmur, som omgaf borggården framför slottet. Redan klockan två smattrade kulorna emot muren och slottets väggar, men uträttade intet annat, än att de här och där nedslogo rappningen och skadade fönsterposterna. Intet skott, intet ljud från slottet besvarade detta vanmäktiga angrepp. Endast de gamla blågula flaggorna — desamma som engång svajade för gladare vindar vid grefvinnan Bertelskölds festliga intåg — fladdrade ännu trotsigt och utmanande från de fem små torn, som uppstego från flyglarna och midten af den aristokratiska byggnaden.

Fienden begynte förlora tålamodet. För att med ens göra slag i saken, skickade han tre kompanier att intaga parken, medan hans öfriga styrka oroade slottet från framsidan och från öster.

Detta hade Bertelsköld förutsett. Medan hälften af hans folk gjorde fienden hvarje fotsbredd stridig i parken, kastade han sig med tjugu af sina flinkaste män i sadeln, red ut genom bakporten, tog en omväg och högg in på fiendens flank vid västra sidan af parkmuren. Om en åskvigg slagit ned bland de anfallande, hade de ej kunnat blifva mera bestörta, än öfver denna plötsliga, oväntade, förfärliga chock. De skingrades som agnar, de stupade som det mogna kornet för lien; och emedan nästan hela deras kavalleri blifvit den föregående natten för-

Digitized by Google

stördt, återstod ingen annan utväg för dem, än att klättra öfver muren inåt parken, där vidpass hälften af deras styrka var i liflig skottväxling med slottets försvarare. Tross, vapen, ammunition och kanoner, kort sagdt, hela fiendens krigsmateriel, föll härigenom i Bertelskölds händer, och man hörde honom sedan ofta säga, att hade han endast haft tjugu man mera utom slottet och tjugu mera i parken, hade fienden, oaktadt sitt öfverlägsna antal, den gången blifvit fången eller tillintetgjord ända till sista man.

Den lilla ryttarskaran hann icke mer än nätt och jämnt förnagla de tre kanonerna, då den öfverenskomna signalen, en röd flagg på mellersta tornet, underrättade Bertelsköld, att nöd och fara voro på färde inom slottet. Han nödgades därför genast kasta om och i sporrstreck ila tillbaka till porten. Här mötte honom mäster Per, sårad i armen och ropande:

— För Guds skull, ers nåd, skynda till parken! De hafva tagit Floras borg och skjuta därifrån eld på slottet!

— Floras borg! upprepade Bertelsköld, betagen af de barndomsminnen, som detta länge förgätna namn nu återväckte uti hans själ. — Var det icke där som prins Vintersnö och prins Höstnatt stredo en gång på narri om segern. Ha, Per — nu skola vi leka samma lek, men på allvar!

Innan Per hann svara, voro Bertelsköld och hans afsuttne ryttare redan i fullt språng till parken. Den syn som mötte dem här var icke uppmuntrande. De tjugu skyttar man haft att ställa mot fienden voro som borttappade i den vidsträckta parken och kunde blott här och där, posterade bakom träden, fälla sin man, men icke hindra fienden att intränga från alla sidor mellan

Digitized by Google

de täta alléerna och de forna, nu förfallna drifhusen ända till den högsta och midtersta kullen, som af den fordom praktfulla paviljongen erhållit namnet Floras borg. Ytterst uppbragt öfver sitt nederlag, begynte fienden härifrån skjuta in genom slottsfönsterna och kasta fyrbollar på taken af de gamla trähusen därinvid, i hvilka mäster Per och hans folk haft sin bostad. Från slottsfönsterna lät man väl nickhakarna svara så godt de kunde med sina stenkulor, och för hvarje skott hördes ett rassel i lindarnas kronor, medan afbrutna kvistar föllo till marken. Men detta artilleri var en leksak för barn; det förmådde icke drifva belägrarne tillbaka från kullen.

Ännu engång samlade Bertelsköld sitt folk; de hade nu sammansmultit till omkring trettio. Men utan att räkna om de voro flera eller färre, och utan att akta elden från mer än hundra musköter, stormade alla mot kullen. Här kämpades ännu den sista mördande striden om Majniemi — man mot man, hugg mot hugg. Aldrig hade Gustaf Adolf Bertelskölds järnstarka arm med sådant raseri nedkastat allt som kom i hans väg; aldrig hade hans kämpar så oemotståndligt inbrutit i fiendens sviktande leder. Oaktadt dennes tappra motstånd, blef han nedstörtad från kullen. Floras borg var öfversköljd med de slagnes blod, och vattnet i dammen färgades rödt. Ännu engång tycktes segern småle mot Majniemis tappre försvarare; men det var hennes afskedsblick — det sista hoppets solglimt öfver Majniemis flaggande torn, hvilka ödet bestämt att icke mera se morgondagen.

Knappt var Bertelsköld i besittning af kullen, innan det uppstod ett rop bakom honom, att slottet begynte brinna. Han vände sig om. Kvällen kastade redan

Digitized by Google

sina skuggor öfver den höga byggnaden, och i skymningen såg han på fyra eller fem ställen eldstungornas röda sken, där de, ännu helt små, begynte slingra sig fram under taklisterna.

— Till slottet, gossar! ropade han med dundrande stämma. — Om vi lyckas att släcka elden, skall fienden icke mera våga ett anfall, och segern är vår!

Vid dessa ord hastade alla till slottet. Men det var redan för sent. En tjock kväfvande rök tillintetgjorde alla försök att uppkomma på vindarna och närma sig elden. När snart äfven trähusbyggnaderna uppflammade vid sidan af slottet, måste alla försök att mota lågorna öfvergifvas.

Allt folket blef därför med trumslag kalladt till stora salen och fick order till återtåg. Mäster Per och de öfrige sårade lades på kärror, medan de stridbare männen till häst, i tätt slutna leder och beredde till motvärn, omgåfvo åkdonen.

Bertelsköld hade vidtagit alla dessa anordningar med kallblodigt lugn, men när han för sista gången skulle öfvergifva fäderneborgen, svek honom modet. Han ville åtminstone än en gång säga farväl åt bilderna af hans ätt i den stora vapensalen. Han ilade dit.

Lågan af de brinnande trähusen sken klart in genom de höga fönsterna och upplyste den rökfyllda salen såsom ett dagsljus. Stamfaderns åter uppresta bild tycktes betrakta sin ättling med mörk och hotande uppsyn, och i lågornas flämtande skimmer tycktes rundtomkring de järnklädde kämparne från trettiåra krigets dagar röra sig på duken och vilja utspringa från ramarna. En bitter känsla genomfor karolinens själ. Hans broder Torsten hade försummat att låta bortföra taflorna; de skulle förgås, hans ätts ärorika minnen skulle förstöras,

Digitized by Google

och han kunde ej rädda dem. Stamfadern hade funnit sin graf i vågorna; hans bild skulle förtäras af elden. Dunkla öde, hvad ville du mena därmed?

Ännu engång såg Bertelsköld tillbaka. Då mötte honom från duken dessa oförgätligt sköna svärmiska blickar, hvarmed Regina von Emmeritz engång hade tjusat hans hårde farfader. Sonsonen stod som förstenad — dessa svarta ögon blixtrade, dessa furstligt sköna drag tycktes lefva; ett mildt, outsägligt vemodigt leende flög öfver den ädla furstinnans bleka läppar... hon upplät sin mun... hon ville tala... Hvad ville hon säga honom?

Men i dörren hördes nu en ängsligt brådskande stämma:

— Kom för Guds skull, herr grefve! Mäster Per låter påminna eder om krutet i hvalfven.

Bertelsköld störtade ut. Hans folk var redan i porten; ryktet om krutet bevingade allas steg. Man tågade ut i den mörka kvällen, och ingen fiende syntes.

Så hade man redan uppnått vägen åt norr, då Bertelsköld hastigt höll stilla och såg sig om. Hans fäderneborg stod nu på alla sidor omhvirflad af lågorna — en enda ofantlig eldkolonn, hvars sken klart upplyste hela den kringliggande trakten.

— Fångarne! utropade Bertelsköld. Har någon släppt fångarne lösa ur källaren?

Alla tego. Sedan middagen hade ingen haft tid att tänka på desse olycklige.

— Två man frivillige följa mig, fortfor grefven, hvarom icke, rider jag ensam, och de öfrige fortsätta marschen.

— Håll, ers nåd! ropade mäster Per. Det gäller ert lif! Om några ögonblick måste elden ha hunnit till hvalfven.

Digitized by Google

— Fienden har själf antändt slottet; han må svara för fångarne! invände ryttarne motvilligt.

— Blygs! svarade Bertelsköld häftigt. Vän eller fiende — det är dock trettio människolif!

Och med dessa ord sprängde han tillbaka till slottet. Två man följde honom — hans trogne Bång och den djärfve förslagne Löfving. Borggården var så insvept i rök och hettan så stark, att de med största fara och möda uppnådde källardörren. Den var af järn och försedd med ett starkt lås, och ingen nyckel var att finna. Men med faran växte alltid Bertelskölds jättestyrka. Han lösbröt från stora trappan dess brännande ledstänger af järn; de öfriga följde exemplet; den fasta dörren bågnade för deras förenade krafter — den brast. Man störtade in och fann fångarne redan halfdöde af hettan. Man måste utsläpa dem på gården och därifrån till parken. Där hade redan en mängd marodörer från fienden kommit att plundra. Bertelsköld kastade sin börs åt fångarne, öfverlämnade dem i deras landsmäns vård och kom med sina följeslagare på en omväg genom parken åter till vägen.

Här höll han stilla ännu engång. Vid det klara eldskenet såg han fienden i allt tätare hopar svärma så nära till slottet, som lågorna tilläto. Dessa hade nu hunnit ända till grundvalarna. Omkring fem minuter fortfor ännu branden att rödfärga den mulna aftonhimmelen... Då skakades jorden af en fruktansvärd knall... hästarna skyggade... en tung askgrå pelare af rök och grus uppsteg från slottet och förkväfde ögonblickligen eldskenet, så att den starkt belysta nejden med ens insveptes i djupt mörker. Därpå följde ett smattrande stenregn, som på alla sidor nedslog och inträngde flera fot uti marken. Hela det höga, nyss ännu

Digitized by Google

så stolta slottet med dess fem torn var försvunnet från jorden och begrof under sina ruiner allt lefvande som ännu andats på tvenne bösshåll i närheten.

På det ställe, där Majniemi fordom stått, ser man nu en liten välmående bondgård, omgifven af höga björkar, vid den täcka viken af sjön. Den forna parken är nu en beteshage, och hjordarnas klockor klinga, och vallflickan sjunger sin ensliga visa där de förnäma fröknar dansade fordom på kullen af Floras borg.

Digitized by Google

8. Slaget vid Storkyro.

Följderna af Lybeckers olycksaliga återtåg dröjde icke att visa sig, så för honom själf, som för landet. Han afsattes, konungen ovetande, och kallades att stå till svars inför rådet. Här blef han slutligen frikänd, då Armfelt ädelmodigt tog hans försvar. Emellertid hade han råkat i skarp delo med biskop Gezelius och fordrade nu upprättelse af biskopen. Härpå följde en ny och bitter rättegång, som slöts därmed att Lybecker öfverbevisades hafva fällt det bekanta uttrycket: »om ej fan tar kungen, ha vi ingen fred att vänta». Detta ringa förflugna ord fällde honom mer än hela tyngden af Finlands förlust. Han dömdes från lif, ära och gods, benådades till lifvet nyårsdagen 1718, men dog några månader senare, mera beklagansvärd än med afsikt brottslig, ty historien har frikänt hans minne från nesan af ett förräderi, om hon också ej kunnat fritaga honom från bördan af det hat, hvarmed hans samtid belastat honom.

I September 1713 mottog den tappre Carl Gustaf Armfelt öfverbefälet i Finland, men det var då redan för sent att godtgöra Lybeckers felsteg. Han kunde icke hopsamla mer än 6,000 man, när hans här var som störst, och ryssarne innehade hela södra delen af landet. För att hejda deras vidare framträngande, ställde han sig till motvärn vid Kuokkala pass i Pälkäne, i hjärtat af Tavastland. Men tidigt en dimmig höstmorgon den 6 Oktober 1713 fraktade sig 7,000 ryssar på stockflottor öfver Pälkäne sjö och angrepo Armfelt i ryggen. Efter det tappraste motstånd kastades den lilla finska hären

Digitized by Google

tillbaka med en förlust af tolf kanoner, åtta fanor och mer än femhundra — enligt några ända till tusen man. Vid Tammerfors ville Armfelt åter hålla stånd; men här vacklade för första gången den finska soldatens, eller rättare det ännu kvarblifna landtvärnets sega ihärdighet. Halfnakne, utsvultne och uttröttade af marscherna under det kulna höstregnet, följde karlarne den osed, som inrotat sig under Lybeckers befäl, och rymde i så stora hopar, att Armfelt nödgades draga sig tillbaka till nejden af Vasa. Det mesta landtvärnet var ifrån dessa trakter; här skulle det således stå till sista man under fanorna.

Emellertid tågade ryska armén öfver Tammerfors, Birkkala och Tavastkyro till Björneborg. November månad gick under dessa marscher till ända, och vintern inföll tidig och sträng öfver dessa nordliga bygder.

I början af December gjorde ryska kavalleriet ett ströftåg mot Nerpes och Kristinestad och plundrade nejden. Finska armén drog sig då tillsamman i Solf, och bondevakter utsattes i Laihela och Ilmola ... Det är här, i Kauhajoki kapell, vi återfinna Gustaf Bertelsköld med hans lilla friskara, ifrigt inöfvande bönderne i vapen och krigstukt samt biträdd däri af de raske bröderne Gabriel och Israel Peldan. Till hans trupp, som efter hand växte till tvåhundranittio man, slöto sig äfven sex bröder Larsson från Storkyro, alla manhaftige unge karlar, anförde af äldste brodern Lars, densamme som i Pälkäne förde böndernes talan för Lybecker. Fienden låg likväl stilla i vinterkvarteren, och så förgingo julen och hela Januari 1714 utan särdeles äfventyr, under förbidan af hvad komma skulle.

Men i början af Februari kom rapport att fienden framryckte från Björneborg på vintervägarna samt de tillfrusna sjöarna i Tavastkyro och Ikalis. Bondevakten

Digitized by Google

i Kauhajoki fick den 12 Februari order att rycka fram på rekognoscering till Kurikka kapell i fiendens väg och ankom dit efter två dagars marsch.

Det var en dunkel månskensnatt, och truppen hade hunnit tre kvart mil söder om Luoppa by, då man förnam att fiendens förposter stodo en knapp mil därifrån på andra sidan om skogen. Det gällde nu att på nära håll rekognoscera hans ställning och afsikter.

— Vänner, sade Bertelsköld, våra hästar kunna ej framkomma genom skogen och snön. Finns här bland eder sex raske skidlöpare, som vilja våga sitt lif för konung och fädernesland?

— Herr major — svarade Lars Larsson flinkt — jag och mina bröder äro jämnt så många ni önskar, och alltifrån vår barndom ha våra skidor förstått att upphinna vargen i ödemarkerna. Befall, och vi äro redo.

— Bra taladt, redlige Larsson, svarade chefen. Om mitt ord förmår något hos generalen, är den penna redan skuren, som skall underteckna din officersfullmakt. Men akten eder för öppna fältet; om kosackerne upphinna er, ären I sålde.

— Har ingen fara, genmälde bonden. Äro vi icke tillbaka vid daggryningen, så hälsa vår gamle far. Och hvad officersfullmakten angår, major, så stor tack, men jag bryr mig icke därom. Vår släkt håller fast vid folket, och ni är den ende adelsman, med hvilken jag ännu skakat hand. I Guds namn, framåt!

— Ett halsstarrigt demokratiskt släkte, desse Larssöner! sade Bertelsköld till Gabriel Peldan. — Min far och min farfar ha varit i delo med dem. Men raska karlar, vid Gud, så redliga hjärtan, som någonsin klappat under en bondejacka.

Digitized by Google

— De bebo ock ännu den gamle bondekonungen Bertilas gård, svarade Peldan; blott en gren af släkten har blifvit köpmän i Vasa. Men kom, major, låt oss rasta några timmar här uti torpet.

Natten förgick, och Larssönerne kommo icke tillbaka. Dagen bröt in, och de syntes icke. Då red Bertelsköld ut med tio man på en omväg kring skogen och fann att fienden redan tågat vidare från den öfvergifna byn, där han rastat. Men spåren af hästhofvar ledde till en flack, nästan snölös ängsmark vid skogsbrynet, och här återfunnos Larssönerne. De hade sannolikt vågat sig för nära byn och på den snölösa marken blifvit upphunne af fiendens ryttare. Alla sex lågo tätt invid hvarandra stelnade uti dödens sömn på de blodiga tufvorna; en dödad häst och blodspåren tillbaka till byn utvisade att de dyrt hade sålt sina unga lif. De hade fallit som bröder; ingen af dem hade gjort ett försök att öfvergifva de andra, och som bröder blefvo de äfven jordade alla sex vid hvarandras sida.

Sorgsne ilade Bertelsköld och hans kamrater tillbaka till hufvudstyrkan. Det var som hade detta lilla förspel betecknat utgången af den stora blodiga striden vid Storkyro.

När Armfelt den 16 Februari erhöll säker rapport om fiendens anryckande, kallades hela befälet till krigsråd på Storkyro prästgård. De fleste röstade mot aktion, och i synnerhet chefen för kavalleriet, generalmajor De la Barre, anförande därvid som skäl, att knappt hälften af de frivillige, som från alla kanter tillströmmade, ännu hunnit ankomma. Men den tappre Armfelt hade sett sorgliga prof på reträtternas krigskonst; hans krigareära var sårad af snubbor från Stockholm, hvari man tillvitat honom, den aldrig bleknande, att vara, som orden föllo,

Digitized by Google

»ömtålig om eget skinn». Han fordrade strid, och han var icke ensam därom. Soldaterne utanför uppsatte sina mössor på pikarna, fordrande högljudt detsamma, och bönderne lade därtill, att om man nu ville öfvergifva deras hembygd till sköfling åt fienden, skulle de mangrant öfvergifva denna usla armé, som endast förstod att fly för faran.

Striden blef alltså beslutad, och den finska hären, som då bestod af 4,500 man reguliera trupper och 1,500 man landtvärn från Stor- och Lillkyro, Laihela, Mustasaari, Vörå och Malaks socknar samt Vasa stad [1], blef uppställd på åkerfälten å båda sidorna af den frusna Kyro-älf, med ryggen betäckt af en öppen brusande fors samt flacka myrar och stenbackar. Napo närbelägna by, inemot fyra mil sydost om Vasa och bestående af sex gårdar, nedrefs och flyttades till bröstvärn. I denna ställning väntade man fienden i tre dagars tid under en köld, som endast Carl XII:s krigare voro vane att uthärda.

Den 18 visade sig ett parti fientligt kavalleri och hälsades med styckeskott från hufvudkvarteret, »de där, säger krönikan, till ett bedröfligt omen ej bättre träffade, än att hästen under biskop Gezelii adelsryttare, som stod ute på förpost, blef skjuten», hvarpå ryssarne, efter att ha nog nära beskådat ställningen, åter drogo sig tillbaka.

Den 19 Februari vid middagstiden såg man ryska hären i full marsch rycka fram långs den isbetäckta floden. Dess styrka uppskattas af ryssarne själfva till 8,384 man, men af svenskarne till 15 à 20,000 man och anfördes af den tappre furst Galitzin, hvilken seder-

[1] Hela Österbottens stridbara befolkning var uppbådad till landets försvar, och till en del i antågande. Ny-Carleby allmoge var blott en mil från Storkyro, då slaget stod.

Digitized by Google

mera som högste befälhafvare i det eröfrade Finland »reste sig genom sin mildhet och sitt ädelmod en oförgängelig minnesvård i de olycklige invånarnes hjärtan». Armfelt hade således fått en värdig motståndare, och ehuruväl ingen finne tvekat åt hvilken han helst velat unna segerns ära, kunde i sanning båda sägas ha förtjenat den som krigare och som människor. Armfelt red före slaget längs truppernas leder, hvilkas frusna fingrar knappt kunde hålla geväret, och uppmuntrade dem med ett kort tal och en bön. De voro, sade han, landets sista här, och på dem hvilade landets sista hopp. Deras lösen skulle vara »med Guds hjälp», och Gud skulle sannerligen hjälpa dem, om de värjde sig endräktigt och manligt, såsom de lofvat, till sista blodsdroppen.

Ett högt »med Guds hjälp!» besvarade dessa ord, och striden begynte. En rysk kolonn uppsteg från isen på norra flodstranden, förenade sig med en annan kolonn från skogen och angrep finnarnes vänstra flygel. I samma stund antände ryssarne Turpala gård och finnarne sina retranchementer af de nedrifna stugorna. Himlen, som hela morgonen varit mulen, begynte nu snöga under starka ostliga stormbyar, hvarför både rök och snöglopp drefvo finnarne mot ögonen, så att de knappt kunde se sin fiende. Det oaktadt afbidade icke fotfolket på vänstra flygeln attacken, utan ryckte hurtigt framåt och aflossade, såsom dess chefer lärt uti Carl XII:s skola, den första salvan icke förr än på tio stegs afstånd. Verkan var ock sådan, att fiendens främsta leder stupade öfver hvarandra och resten kastades häftigt tillbaka. Men de samlade sig ånyo och angrepo för andra gången. Under tiden hade likväl den finska högra flygeln svängt öfver isen och kommit den vänstra till hjälp. Ryssarnes andra anfall blef därför med ännu större förlust tillbakaslaget.

Digitized by Google

Nu blef det finnarne som i sin tur anföllo och togo därvid sex kanoner, som utan dröjsmål riktades mot fienden. Förgäfves redo äfven kosackerne in på de tätt slutna lederna af uppbådsmanskapet, i hopp om en lättare seger; de visades tillbaka med blodiga hufvuden, och slaget tog en afgjordt ogynnsam vändning för ryssarne.

Furst Galitzin följde med liflig oro dessa rörelser och lät kalla sina närmaste chefer till krigsråd. Mot ett så desperat folk, sade man, vore allt att riskera, ty blefve den tredje attacken tillbakaslagen, vore ryska armén förlorad i dessa kärr och skogar, med beväpnade bönder rundtomkring sig. Man beslöt därför att i god ordning draga sig tillbaka; och general Bruce afsändes med fyra dragonregementen, för att hindra finska kavalleriet från att oroa de återtågande. När nu Bruce fullgjorde detta uppdrag, och innan hans folk ännu aflossat en enda pistol, blef han icke litet förundrad att se De la Barre kasta om och kommendera reträtt[1], hvilket ock skedde med den ifver, att när den afgörande sista striden begynte, såg man chefen för finska kavalleriet redan en half mil från slagfältet på Gumsila hemman, där han bad länsman Gumse laga sig undan. Härigenom blottades finska infanteriets högra flank; hvarpå Bruce genast fick order att låta sina dragoner sitta af och angripa

[1] Efter Bruces egen berättelse till prosten Wahl 1718. »Han vore, sade han, general De la Barre mycket obligerad, ty om denne endast kommenderat sina ryttare att i stillhet röka en pipa, hade segern varit de svenskes.» Sådan var äfven bland finnarne den allmänna tron, och man tillade, att De la Barre af jalusi mot Armfelt hade missunnat honom segern. Men Armfelts rapporter omtala blott att alla gjorde sin pligt; ej heller blef De la Barre någonsin ställd till ansvar för detta beteende, utan fortfor att tjena och gjorde med Armfelt det olyckliga tåget mot Trondhjem 1718.

Digitized by Google

denna. Här stötte han först på bönderne och lyckades bringa deras linie i oordning. På samma gång vände det slagna ryska infanteriet om och störtade sig för tredje gången mot finnarne, hvilka nu på alla sidor kringrändes af öfvermakten. Och nu begynte ett af dessa förfärliga blodbad, hvilkas minne ej utplånas i sekler och där trohet och hjältemod kämpa

ej mer för räddning uti nöden,
men blott för sällskap uti döden.

Hela finska infanteriet var likasom inklämdt uti en ring af pikar och musköter, från hvilka skotten blixtrade genom röken och snögloppet. Armfelt gjorde allt hvad samtid och eftervärld af honom kunde fordra vid ett så afgörande tillfälle. »Mitt hjärta vill än i dag brista, säger ett ögonvittne, när jag tänker på huru generalmajoren red under bevekliga tal fram och tillbaka; huru folket med otrolig frimodighet lofvade strida i döden och däremellan, vid åsynen af fiendens stora myckenhet, kastade sig med tårar i ögonen på knä och bad Gud om hjälp och sedan kämpade till sista andedräkten. Där såg jag då liggande död mången finne, som i den stelnade handen fasthöll det gevär, hvars bajonett satt kvar i kroppen på en likaledes fallen fiende.» — Det var sannerligen icke en fårskock, som, jagad i stättan, låter sig viljelös slaktas. Det var förtviflade män, som för hvarje hugg de mottogo gåfvo tillbaka två och som, efter att ha bortskjutit sitt krut, sönderhuggit sina värjor och afbrutit sina pikar, ännu med de frusna händerna fattade geväret i den heta pipan och sönderslogo kolfven mot fiendens hufvuden. Gång efter gång försökte man åter ordna de brutna lederna och slå sig igenom; hvarje gång stupade officerarne i spetsen för sina kompanier;

Digitized by Google

hvarje gång kastades dessa ånyo tillbaka mot den blodiga hopträngda centern af infanteriet. Endast tre kompanier af Åbo läns kavalleri försvarade manligt sitt vapens ära under Axel Bure, som föll på slagfältet, samt Kuhlfelt och Freudenfelt, som svårt sårade undkommo.

Tre timmar rasade striden, och vid dess slut var den finska hären förstörd. Mer än tvåtusen man lågo fallne i den blodiga snön: soldaterne rotevis, bönderne socknevis, officerarne så mangrant, att mot slutet spillrorna af tre regementen kommenderades af en underofficer. Äfven den ryska förlusten var högst betydlig, men uppvägdes vida af slagets följder, som medförde eröfringen af hela det nordliga landet.

Armfelt själf var en af de sista på slagfältet och undkom med möda fångenskapen. Med några få följeslagare ilade han öfver skogen till Laihela och därifrån till Vasa. Men först i Gamla-Carleby samlades åter den ringa kvarlefvan af Finlands sista här, som nu, till följd af De la Barres omtanke att rädda de sina, till största delen bestod af kavalleri; och det var, säger den samtida krönikan, ganska rart att se en infanteriofficer, som med lifvet kommit undan aktionen, men desto flera såg man, som suttit till häst.

Så slöts det olyckliga slaget vid Storkyro, hvilket såväl för den nordliga bygd och stränga köld, i hvilka det utkämpades, som för det hjältemod, med hvilket där striddes, och för den manspillan, där omkring en tredjedel af de stridande lågo på platsen, intager ett märkeligt rum ibland alla tiders krigshändelser. För Finlands öden tycktes denna nejd vara af nornorna bestämd till ett offeraltar; ty nittiofyra år därefter stod, en mulen höstdag, slaget vid Oravais knappt fyra svenska mil ifrån Storkyro slagfält, och när solen gick ned öfver

Digitized by Google

båda dessa dagar och båda dessa fält, så svartnade natten så djupt för de då lefvandes hopp, som om aldrig mera en morgondag skulle gry för deras blödande och förkrossade fädernesland.

Men om Gustaf Bertelsköld säger berättelsen, att han och hans tappra skara under hela slaget stått i hetaste striden på vänstra flygeln. Där ha hans män, den ene efter den andre, stupat vid hans sida; den axelbrede redlige Simon Bång, den trogne och raske Miltopæus, alla de forne studenterne, utom bröderne Peldan, föllo där för ärofulla sår i den sista striden för

Digitized by Google

fosterlandet. Och då har Bertelsköld, sökande döden, kastat sig in bland fiendens tätaste skaror; men allt vek, allt dignade för hans förtviflade hugg, och nästan utan att veta eller vilja det, slog han sig igenom och befann sig, dagen därpå, förundrad att ännu lefva, i nejden af Vasa. Man sade att han på denna flykt jagat efter De la Barre, för att på honom utkräfva hämnd för all den skymf, all den ofärd, som denne vållat vid Storkyro; men chefen för finska kavalleriet hade ett godt försprång och kunde ej mera upphinnas. Visst är, att Bertelsköld kort därpå försvann, och man tog för afgjordt, att han i sitt blinda raseri blifvit dödad eller fången af ryssarne. Huruvida denna gissning ägde grund, skall visa sig af följande berättelse.

På det fält, som den 19 Februari 1714 vattnades af så många tappre mäns blod, böljar nu hvar sommar i gungande skördar det ypperliga sädesslag, som är kändt under namn af Vasa råg. Det suger sin kärnas must ur kämparnes ben, som multna till domedag under de grönskande tegarna; och stundom ännu, när plogen ristar den kända fåran, skramla emot dess järnbill stycken af ett förrostadt svärd eller den sköra knotan af en fordom senfull och stridsvan arm. Den breda floden, på hvars isade bölja så mången andats sin sista suck, flyter med sakta brus genom dessa bördiga fält, och på dess jämna strandbädd resa sig trefna byar med vackra rödmålade hus och idoge invånare. Hela nejden erbjuder en sådan anblick af odling och välstånd, att vandraren med undran frågar, om det är försynens vink att låta freden skörda där kriget sått. Skogen har försvunnit, eller dragit sig långt tillbaka; endast stenbackarna därborta bakom byn resa ännu från vildhetens dagar dessa trotsande skrofliga klippstycken, hvilka engång voro den finska härens stödje-

Digitized by Google

punkter. Äfven folklynnet bär ännu liksom ett ärr af de forna striderna; där är en viss vildhet kvar i bottnen af dess idoga, fredliga håg, och när vintersnön åter far i hejdlösa hvirflar fram öfver den vida slätten, tycker man sig höra Armfelts kommandorop, hofslagen af Bruces dragoner och det i snöyran bortgalopperande finska kavalleriet, under hvars hofvar Finlands hopp en dag blef förtrampadt.

Det har nu grytt en morgondag både öfver Storkyros och Oravais natt. Dess sol är icke nog dyster för att lysa blott öfver grafvarna af det förgångna, men icke heller nog glad för att leka med idel rosenfärg öfver framtidens okända öden.

Digitized by Google

Digitized by Google

FÄLTSKÄRNS BERÄTTELSER.

IX.

SKUGGAN AF ETT NAMN.

Digitized by Google

Digitized by Google

Fältskärns nionde berättelse.

En afton i slutet på Oktober hördes steg i den mörka vindstrappan, och någon famlade efter låset på fältskärns kammardörr. Den lilla församlade kretsen vände sig nyfiket om, ty man väntade ingen mera; sällskapet var nämligen fulltaligt, utom skolmästaren Svenonius, som i flera veckor varit sjuk och så mycket mindre väntades, emedan stadens skvaller, som hade reda på alla viktiga tilldragelser, visste berätta att den lärde magistern samma kväll skulle låta koppa sig.

Emellertid var det ingen annan än Svenonius själf i egen person, som nu trädde in, något släpande i gången och pustande efter klättringen uppför de besvärliga vindstrapporna. Hans långa magra gestalt, knappt en tvärhand kortare än fältskärns egen, syntes i den slitna svarta rocken ännu magrare än förr, och glasögonen, hvilkas bågar förlorade sig i en skog af tofvigt svart hår, som omgaf de bleka kinderna likt en talldunge kring en vintersjö, hade knappt mera ett fäste på den hvassa, men hopkrympta näsan, hvars anblick annars aldrig brukade förfela en hälsosam respekt hos stadens skolpiltar. Den lärde mannens drag, försedda med ett par

Digitized by Google

tunna läppar, en framstående haka och ett par lifliga bruna ögon, hade således föga anspråk på att kallas intagande, men de mildrades betydligt af den stackars skolmästarens oförställda glädje att åter befinna sig i ett sällskap, som han så länge saknat och som med alla sina kantigheter, liksom han själf, bestod af i grunden goda människor.

Man fann icke heller lätt tvenne mera kompletta motsatser, än denne fältskärns lärde åhörare och hans vän och trätobroder, den kortvuxne, fete, knubbige postmästaren kapten Svanholm med sitt, i eget tycke åtminstone, martialiska utseende, sitt stubbade ljusa hår och de långa mustascherna, hvilkas ursprungliga röda färg af tiden förvandlats till grå och ur hvilka hans famlande tumme aldrig underlät att vid viktiga tillfällen likasom framdraga ljusa idéer och slående kraftord. Postmästaren bar som vanligt en snäf grön jagtrock med posthorn på knapparna och ej mindre luggsliten än skolmästarns; därtill snusbruna underkläder med en guldpistol i berlockerna, gul väst och en halsduk af obestämd färg, hvilket något brokiga omhölje betäckte en personlighet så stockkonservativ som någon tysk Haudegen och som skulle ha varit hjärtans enformig, därest icke naturen försett honom med ett hetsigt lynne och ett gräligt ölsinne — hvilket sistnämnda likväl aldrig kom i fråga vid den strängt nyktre fältskärns aftonsamkväm.

Svanholm var också den förste att hälsa den lärde vännen välkommen och fröjda sig att han åter »såg så pigg ut som en kosack i skumrasket», hvari gamla mormor, Anne Sofi och fältskärn själf af hjärtats välmening instämde, medan barnen ofrivilligt kände sin gamla respekt ej så litet förökad af de nya och hvassare

Digitized by Google

kanter sjukdomen efterlämnat i skolmästarens figur. Man underlät icke heller att förvånas öfver den dietiske mannens mod att, likt Döbeln, kasta medicinen i vrån för att lyssna på fältskärns krigshistorier.

— Bryr jag mig om krigshistorierna! svarade skolmästaren muntert. *Quidquid delirant reges plectuntur Achivi.* Hjältarnes ära få folken betala. Nej, kära bror, jag hade nog af »De blå»; jag har som en god kristen och en fredlig människa låtit vår mesta anpart i stora ofreden storma förbi och kommer nu, sedan det värsta krigsbullret är öfver, för att vara med om begynnelsen af den nya och fredligare tiden, sedan det stormgalna nordiska lejonet rasat ut.

— Hjältemod! Säger bror det! uppbrusade Svanholm och reste sig lik en stridstupp i sin fulla storhet af fem fot och fem tum från hjässan till fotabjället.

— Visst säger jag det, svarade skolmästaren oförskräckt. Bättre är en bit bröd än ett stycke bly, ett halmtak än en bivuak, en bok än en huggvärja, ett skördefält än ett slagfält. Och det begaf sig, att Carl XII skaffade hela sitt rike bly, bivuaker, värjor och slagfält nog, men desto mindre bröd, tak, böcker och skördefolk ...

— Vi ha hört det där förut — genmälde fältskärn, som ogärna ville låta den gamla tvisten uppblossa ånyo — och därför hade bror Svanholm bort lefva de två första tiotalen af förra seklet och bror Svenonius de näst efterföljande tiotalen, så hade hvar och en af er lefvat på sin rätta tid, i stället att gå här och spöka med otidigheter, hvar och en på sned i sin ensidighet. Bror Svanholm skall ännu få höra hvad krigen kosta, och bror Svenonius skall märka huru sagornas jättar kasta sin skugga långt framåt i tiderna. Det

Digitized by Google

är med sagan som med en sjunkande sol; ju lägre hon sjunker ned i natten af det förflutna, desto kolossalare blir skuggan af de jordiska föremål, som råkat komma i hennes sken.

— Jag tänker att kusin Bäck har, gudnås, förstöring nog att ännu berätta oss, sade gamla mormor, för att i sin mån blanda bort tvistefrågan. — Jag vill ändå hoppas, att denna berättelse icke blir på långt när så äfventyrligt vild och blodig som den förra.

— Så är det, sade fältskärn. Vi äro nu vid 1714. Därefter följde ännu sju de längsta och sorgligaste år, Finland någonsin genomlefvat. Men det stora nordiska kriget hade då redan, liksom Carl XII själf, utspelt sin egentliga trumf, och hvad därefter kom, det var sårfebern, som följde efter striden och föregick tillfrisknandet; det var en lång och dyster dödskamp, uppfylld af förtviflade ansträngningar att rädda en bruten storhet; det var en tid af vanmäktiga fredsarbeten, under hvilken nya framtidsfrön obemärkt fattade rot i gruset af en sammanstörtande jättebyggnad; en af dessa underbara tider, som nästan icke ha något närvarande, utan lefva helt och hållet i minnet af det förgångna och i hoppet om det tillkommande, nöjda nästan med hvilken förändring som helst, allenast de räddas ur den förfärliga ovisshet, som nedtrycker dem och förlamar dem. Det är ganska märkvärdigt att se huru ett folk åldras. De tolf åren efter 1709 förvandlade svenska folket från pojke till gubbe; lyckligtvis satt pojken allt kvar uti lynnet och sitter där än i dag, och så länge vet ingen hvad dag den ledbrutna armen kan få sin spännkraft igen. Men det ges ärr som aldrig fullkomligt läkas, själens ärr långt mera än kroppens, och det är visst, att hela nordens genius efter 1721 blef en annan.

Digitized by Google

Hvarken Carl XII eller Peter den store eller deras tidehvarf födas två gånger.

— Kusin har nu sagt oss en hel hop om Gösta Bertelsköld, men nästan ingenting om hans bror Torsten, inföll gamla mormor, hvars praktiska sinne alltid förde henne *from sounds to things,* från resonemangernas område rakt fram till människor och händelser. — Jag tviflar mycket på att någon af dem blir en så duglig karl som far deras; de ha ju ej tid till det, stackars gossar, för det evinnerliga slaktandet.

— Kusin glömmer — genmälde Svanholm viktigt — att Gösta Bertelsköld rymt ur fångenskapen och slagits dessa åren som partigångare i minst femtio affärer, utan att tala om de stora drabbningarna. Till exempel när han med femtio bussar af äkta sorten försvarade Majniemi och var nära att begrafvas under dess spillror.

— Är Majniemi förstördt? frågade Svenonius med så mycken förvåning som hans ringa beundran för krigiska händelser tillät honom.

— Hjältemod! Minns inte bror det? Vid den där landstigningen för att göra en diversion mot ryssarnes operationsbas i Åbo, svarade postmästaren.

— Men därom har jag ej hört ett ord, återtog skolmästaren.

— Ja man skall lefva med björkeris, stutar och grammatikor för att glömma sådant! inföll postmästaren. Bror minns kanske inte engång äfventyren i Åbo och Borgå, eller försöket att fånga tsaren, eller Löfvings mandater, eller historien om De la Barre, som d-n må taga med hull och hår — med respekt sagdt, efter inte man har lof att svära här!

— Icke ett ord, bror Svanholm!

Digitized by Google

— Hjältemod! Han är skolmästare och skall lära pojkarne mores och vet inte knasket om Storkyro slag! Magister är han på köpet och skulle hvad dag som helst få sig på fracken i studentexamen!

— Bror Svanholm behagade inte blanda ihop hvad som inte hör hit, genmälde Svenonius, synbart stucken. — Jag tror mig känna så mycket om Storkyro slag, som bror själf till exempel, men inte har jag hört ett ord af bror Bäck om något ditåt.

— Himmelsturk! Och han har berättat en hel lång afton därom.

— Ja men då var farbror Svenonius borta, inföll den lille Jonathan, något stolt öfver att med en så dräpande anmärkning med ens göra slut på herrarnes tvist.

Fältskärn hade blinkat åt gamla mormor att låta dem nappas, och Anne Sofi, som för tillfället nystade tråd, hade skrattat så att hon två gånger slet af tråden.

— Det har sin riktighet, det, min gubbe lilla, svarade postmästaren något förbryllad. — Bror Svenonius var ej med vid Storkyro. I stället att taga in Viborg tog han in fläderte, den hederliga fredsmänniskan.

— Om bror varit med vid Storkyro, hade bror sluppit att springa vid Karstula, återtog skolmästaren, som ej kunde smälta den martialiske kaptenens gäckeri med hans lärdom.

— Herre, jag sprang inte, jag retirerade i god ordning! röt postmästaren, under det att spetsarna af hans mustascher böjde sig uppåt, ungefär som murrhåren på en gammal huskatt vid den oförmodade anblicken af en utsvulten byhund i köket.

— Men så säg dem då, kusin Bäck, att vi lyckligen kommit öfver isen på Kyro älf och nu befinna oss —

Digitized by Google

ja, jag vet inte hvar, utropade mormor, som blifvit smittad af munterheten, men befarade af kapten Svanholms mustascher, liksom man brukar spå af ringar kring månen, storm och nederbörd.

— Låt det där nu vara, sade fältskärn försonande. Vi befinna oss för närvarande i Stockholm år 1714 och ha fullt upp att göra med diplomatiska intriger, som underminerade marken, där det nordiska lejonet tog sina sista trotsiga steg. Och emedan jag visst icke tilltror mig att känna handskmåttet på alla de händer, som där och på andra håll sträcktes i mörkret efter den vacklande kronan och det murknade enväldet, så må vi hellre se åt hvad det blifvit af Torsten Bertelsköld, som den tiden var en framtidsman och representerade hvad som komma skulle i bror Svenonii tidehvarf, liksom karolinen Gösta Bertelsköld med kropp och själ hörde till bror Svanholms tid, med hvilken det nu lider till ända.

— Jag vill aldrig förmoda att bror Bäck ämnar traktera oss med pennfäkterier, så länge Carl XII ännu är på fötterna, yttrade kaptenen buttert.

Fältskärn teg några ögonblick stilla.

— Det vore barnsligt — sade han slutligen — att vänta sig något språng i folkens öden och tidernas utveckling. Det kan vara en tid, när sakerna gå sin jämna gång, så att man tycker att allt är som förr, och så kommer där plötsligt en stöt, som kastar allt öfverända och likasom framföder en ny tid fullvuxen. Men ser man sig om, så märker man, att det nya redan långt för detta slagit sin rot uti det som var, och icke är annat än den mognade frukten af ett frö, planteradt för år och mansåldrar tillbaka. Det finns ingen tid som skulle vara så afslutad i sig, att han ej tillika är en öfvergång till någonting nytt. Jag vill taga en liknelse

Digitized by Google

och säga att hvar tid tjenar sig upp genom graderna. Det kan till exempel ingen bestrida, att bror Svanholm en tid var löjtnant; nå godt, men så löjtnant bror var, hade bror fänriken ännu uti sig och kaptenen i görningen, och se därför var bror löjtnant blott i förbigående, liksom på furagering.

— Men kaptenen har stött fanan i marken och lagt sig i vinterkvarter, genmälde Svanholm godmodigt, under en suck vid tanken uppå att äfven i hans ränsel hade kunnat ligga en fältmarskalksstaf.

— Visserligen kunde tiden ännu bättre förliknas vid en postmästare, inföll Svenonius.

— Ja, och vid en skolmästare eller en fältskär, svarade den gamle värden. — Tiden kan förliknas vid en hel hop ting, utom vid gubbar med grå hår, som vi, så gubbe man än brukar måla honom. Tidens rätta väsende är evig ungdom; han tål intet murket, han viftar det bort med sina stora stormfyllda vingar, för att beständigt sätta uti dess ställe någonting ungt och friskt. Men de gamla förstå sig icke på sådant, utan mena att tid och värld bli beständigt sämre, för det att de själfva ej kunna vänja sig vid den tanken att en ny tid stiger fram i nya former.

Anne Sofi, som i sin beundran för Carl XII nästan öfvergick postmästaren och endast öfverträffades af den lille stormodige Jonathan, hade länge haft en märkvärdig vedermöda att tiga och ryckte nu, likasom till förpostfäktning, fram med ett:

— Gufar skall aldrig kunna neka, att tiden efter Carl XII krympte ihop till en dvärg.

— Ja till sudd och kludd och elände och småkryp! inföll kapten Svanholm såsom en trogen bundsförvant.

Digitized by Google

— Vänta, vänta, ännu ha vi ett stycke dit, svarade fältskärn undvikande. Noga taget, äro vi alla för små vice häradshöfdingar, för att döma en sådan kaxe som mänskligheten. Det är bäst att vi låta henne döma sig själf.

— Tänker inte kusin föra oss på en stund tillbaka till Finland? frågade mormor.

— Kanske, om det inte kan undvikas. För min del har jag en stor förkärlek för naturen i sin ursprungliga vildhet, men jag tycker inte om konstgjorda ödemarker, allraminst där mina förfäder ha bott.

— De goda hederliga människorna! De måste ha slitit mycket ondt!

Fältskärn svarade icke. Man såg att hans grå ögonbryn rynkades, och utan att veta det, bröt han af munstycket till sin gamla silfverbeslagna masurpipa.

När alla tego, frågade slutligen mormor, om han ej ville begynna nu.

— Ja, svarade han entonigt.

— Och hvad heter nionde berättelsen?

— *Skuggan af ett namn.*

Digitized by Google

Skuggan af ett namn.

1. Riksdagsklubben.

En kväll i Mars månad år 1714 var ett sällskap af femtio till sextio personer församladt hos öfversten grefve Gustaf Lewenhaupt i närheten af Riddarhustorget i Stockholm. Luckorna för fönstren voro med omsorg stängda och, att döma af de betjenter som, utan synbar anledning, voro posterade såväl i trapporna som ute vid porten, tycktes man på samma gång vilja undvika skenet af

Digitized by Google

en hemlig sammankomst och likväl vara mån om att trygga sig för alla öfverraskningar.

Ett erfaret öga kunde af sällskapets mycket olika sammansättning lätt nog öfvertyga sig, att här icke var ett vanligt aftonnöje, vid hvilket de höge herrarne togo sin skada igen efter dagens många bekymmer; ej heller ett af de partimöten, som voro så vanliga i denna oroliga tid, och helst nu under riksdagen, då »katten var borta och mössen sprungo på bordet», som en af kungavännerne oförtäckt yttrade på riddarhuset. Man såg här gamle förfarne män från Carl XI:s bistra tider, medlemmar af den förödmjukade och numera fattiga högadeln, som aldrig kunde förlåta pfalziska huset reduktionen och enväldet; medelålders män, som ledsnat vid krigen, gärderna, löneafdragen och militärväldet; ynglingar, »fulle af framtid», men ganska tome på innehåll för det närvarande, och som ingenting högre önskade, än att på hvad sätt som helst göra något buller här i världen. Alla dessa kunde likväl inrymmas inom ett parti, såframt de alla, i likhet med värden, tillhörde högadeln; men utom denna den svenska aristokratins grädda, som här representerades af flera lysande namn, såg man äfven flera af den lägre adeln, såsom Stjerneld, Leijonmarck, Wulfvenstjerna, och ännu därtill flera ofrälse präster och tjenstemän — namn, hvilka hade en mycket borgerlig klang, såsom Lars Molin, Erik Benzelius, Adam Schütz, men som icke desto mindre voro kallade att spela en betydande roll i den tidens politiska hvälfningar.

Något skild från de öfriga stod en grupp vid en fönstersmyg under ifrigt samtal. Det var generalmajoren grefve Abraham Brahe och vice amiralen baron Axel Lewenhaupt, som dragit till sig vice presidenten i Åbo hofrätt Sven Leijonmarck och sakta, men lifligt tycktes

Digitized by Google

bearbeta denne väldige partikämpe för sina åsikter. Till denna grupp sällade sig snart en fjärde medlem, dåvarande kgl. bibliotekarien vid Upsala akademi Benzelius, hvilken en hans samtida kallar »ett ungt ämne till allt lysande, som sedan blifvit och kunnat blifva hans lott» — om han ej sträfvat högre än till ärkebiskopsstolen i Upsala. Öfverläggningarna rörde det memorial om rikets usla belägenhet, som Leijonmarck aflämnat på riddarhuset, för att motivera nödvändigheten af att, i en så förtviflad belägenhet, och då man nästan förlorat hoppet att mera återse konungen, tillsätta — en regent.

Detta djärfva ord tycktes åstadkomma icke ringa förlägenhet.

— Sedan hans majestäts *glorieuse campagner* intet lämnat oss annat än äran kvar, är det nödigt att henne *sauvera*, så hemma som borta, utlät sig Axel Lewenhaupt.

— Kgl. majestät lärer intet förtycka, att ju visse ärender, hvarom intet i Demotika *decideras* kan, komma här till ett skyndsammare afgörande, yttrade Gustaf Lewenhaupt med mycken försiktighet.

— Gud hafver lagt konungarne ett mål före, öfver hvilket ingen gå kan, och för sådan dödelig händelse må de gode svenske män i tid se sig före, genmälde Sven Leijonmarck med den gudaktiga djärfhet, som utmärkte denne förslagne partiman.

Ett nästan spefullt löje krusade Benzelii läppar.

— De gode herrar — sade han, höjande stämman, så att alla blefvo uppmärksamma — de uppgöra här systemer i statsrätten och hviska hvarandra i örat fagra ord med hakar och sporrar, förmenande att fuller ingen vet när nordvästvinden kan dem bringa allt till Demotika. Rent ut, gode herrar af adel, vi präster och borgare äro stämde hit för att komma sams om hvad göras bör

Digitized by Google

för att rädda fäderneslandet, med eller utan fagra visor i orden.

— Bönderne begära prinsessan till regentinna! utropade major Stjerneld, på sitt vanliga kärfva vis afhuggande frågans gordiska knut. Han var också den som ifrigast arbetade däruppå, och länge med ringa framgång, ty bönderne voro af alla de mest konungske.

— Herr majoren talar därom med en förunderlig visshet, yttrade biskop Molin med en statsmans försiktighet.

— Jag har bevis därpå i min ficka, och de skola i morgon framläggas för adeln, svarade Stjerneld utan betänkande.

— Jag skulle förr hå trott att bönderne låtit regera sig af den ryktbara stöfveln[1], utbrast lagmannen baron Conrad Ribbing föraktligt.

Benzelius, själf af bondehärkomst, brusade upp.

— Herr lagman — sade han — vet så väl som vi alla, att den stöfveln är gjord af någon bland riddarhusets skomakare; och Sveriges bönder torde hvarken nu eller framdeles låta regera sig af stöflar, om de ock vore beprydda med gyllene sporrar.

— Och ej heller köra med femte hjulet under vagnen, svarade Ribbing stucken, syftande därmed på förslaget att göra ett femte stånd af statens ofrälse tjenstemän, hvilket förslag då ansågs härröra från Benzelius.

— Intet gräl, mina herrar, inföll biskopen. Vi äro hitkomne för att förlikas om bästa medlen att inrätta en stark regering under konungens frånvaro. Saken före-

[1] Har afseende på den vidtutspridda och äfven af Voltaire utbredda lögnen att Carl XII skulle skickat sin stöfvel till rådet, för att regera i hans ställe.

Digitized by Google

kommer i morgon på riddarhuset, och patrioterne måste förena sig, om ej allt skall gå sönder.

— Hvad är det vidare? utbrast Stjerneld. Man hugger tassarna af det holsteinska partiet genom att på fläcken insätta hennes kunglig höghet i styrelsen.

— Med den *limiterade* makt likväl, som landets *prosperité* i sådana *conditioner* torde *insistera*, yttrade grefve Brahe med en aristokratisk släng på den stolta Brahenacken.

— Grefven har rätt, sade den republikanskt sinnade Leijonmarck. — *Fata trahunt nolentes.* Det är nödvändigt att, därest, hvad Gud förbjude, något dödeligt skulle hända konungen, icke vidare kommande *acteurer* utföra sina *statsactioner* till rikets fördärf.

— Rikets väl fordrar, att regeringsformen före 1680 *restitueras* och stånden återfå sina rättmätiga *privilegia,* utlät sig Gustaf Lewenhaupt.

— De framfarna tider vittna, att där hvarje stånd *possederat* de *conditioner* det med rätta tillkommit, där har ock riket sig alltid bäst *porterat,* menade grefve Brahe.

— I gode herrar af adeln — utropade Benzelius, ånyo uppbrusande — talen alltid så som vore den gamla goda tiden allenast utdrifven i förstugan och I behöfden allenast öppna dörren och bedja honom gunstbenäget återigen stiga in. I förglömmen, att där skett en hop ändringar under salig herrens tid, riket till största gagn, och som de ofrälse stånden icke lära hugade vara att stryka ur riksboken. I viljen hafva en regent under hank och stör — välförståendes i den bedröfveliga *casus* att något vidkomme vår nu regerande konung, som Gud bevare till lif och hälsa. Men jag säger eder, att vi ofrälse vilja hafva ett ord i laget, om så sker, och tänka icke vidare låta plocka oss som järpar af en hand full små-

Digitized by Google

kungar, de må då kalla sig riksens råd eller kungliga råd eller rådlöse grefvar och brödlöse friherrar.

Ett obeskrifligt tumult uppstod vid dessa dristiga ord, man skrek om hvarandra, och medan några de mest förbittrade ropade att talaren borde visas på dörren, hörde man den kvicke Wulfvenstjerna halfhögt säga till Ribbingarne:

— Häng honom eller adla honom, det kommer på ett ut, ty i båda fallen tiger han som ett godt barn.

Molin sökte förgäfves återställa endräkten, erinrande om att man ej hitkommit för att gräla om ståndsintressen, utan för att rådpläga om hela rikets bestånd. Tider af gemensamma olyckor söndra sinnena lika ofta som de förena dem, och tvedräktens gissel var icke den minsta af de olyckor, som nu på en gång störtade öfver norden. Det visade sig, att alla närvarande, och bland dem mången som allvarligen ville rikets bästa, voro ense blott därom att en förändring vore af nöden; men så snart det gällde att veta hvari ändringen borde bestå, hvarthän den egentligen borde syfta, söndersplittrades genast meningarna i en mängd fraktioner, som bekämpade hvarandra. Benzelius hade snart omkring sig ett icke obetydande parti, som tycktes fast beslutet att, vare sig här eller vid ståndens sessioner, bestrida högadeln företrädet, och fruktan att stöta detta parti för hufvudet dämpade utbrottet af de höge' herrarnes vrede. Schütz satte sig till protokollet, och man beslöt formligen att genomdrifva prinsessan Ulrika Eleonoras inträde i styrelsen som regentinna under konungens frånvaro.

— Och i samråd med ständernas deputerade, tillade Stjerneld, som genast kraftigt understöddes af Benzelius och hans vänner.

Digitized by Google

— Hvad nu? utropade Axel Lewenhaupt. Vill man tillställa åt oss ett långt parlament och en Cromwell?

— Jag vet ingen lämpligare person än Leijonmarck att åtaga sig Cromwells roll, hviskade Wulfvenstjerna till Schütz.

— Får gå för deputerade, inföll den sluge Conrad Ribbing. Det är i alla fall ett benstycke åt oppositionens knärackor och klingar bra i beskattningsfrågor.

— Mina herrar — sade Gustaf Lewenhaupt med ett tvetydigt smålöje — jag fruktar mycket att vi uppgjort räkningen utan värden. Om jag ej bedrar mig, kommer här en man, som torde *soulagera* våra *soupçoner* i detta afseende.

En man om föga öfver trettio år, af spenslig gestalt och bleka, men intelligenta drag, trädde in i detsamma. Hans ovanligt vårdade klädsel, med de oundvikliga tillbehören af en allongeperuk och oformliga vida ärmar på den broderade rocken, lät, i förening med hans lediga, något stolta hållning, genast ana en medlem af den högsta aristokratin, bildad i de utländska hofvens salonger, medan flertalet af den tidens öfriga yngre ädlingar röjde spår af slagfältets barskare uppfostran.

— Hvem är den högdragne herrn? frågade en af de nykomne riksdagsmännen sin granne Schütz.

— Det är en man — svarade Schütz — om hvilken man ej vet hvad som är farligare: att ha honom till vän eller till ovän, att möta honom i salongen eller kabinettet; en man af stor *capacitet* och ännu större ärelystnad; en man som genomskådar de fleste, men själf genomskådas af få eller ingen; en man som genom börd och böjelse tillhör högadeln, men likväl förstått att göra sig oumbärlig för alla partier, utan att något kan kalla honom sin; lierad med alla, förtrogen med

Digitized by Google

ingen; negligerad i befordran och likväl använd i de viktigaste värf; knappt mer än en yngling och redan grånad i diplomatins hela förställningskonst, med ett ord, en värdig lärjunge af sin store mästare och gynnare, grefve Arvid Horn — legationssekreteraren grefve Torsten Bertelsköld.

Det dröjde ej länge, innan en grupp partimän af olika meningar samlat sig kring den nykomne, som med den mest ogenerade öppenhet omtalade hvad han visste eller trodde sig veta. Det holsteinska partiet, sade han, satte alla medel i rörelse; rojalisterne voro böjde att *mêlera* sig uti affären; prinsessan hade ej *déciderat* sig; grefve Horn hyste för henne, likasom för herrarne här, den största *considération* och tviflade intet, att saken skulle aflöpa till allas *satisfaction*...

— Grefve Horn är således för *projectet!* utropade Lewenhauptarne. Då är segern afgjord.

— Grefve Horn — svarade Bertelsköld — har ej uttalat någon tanke alls om herrarnes *dessein,* men jag tror mig veta att han, i sin ställning af kungligt råd och omgifven af *rapporteurer*, kommer att i morgon, inför sittande råd och i prinsessans *présence,* gifva sex eller sju bland herrarne en allvarsam *reprimande.*

— Hvad! utropade åter Lewenhauptarne med flera — han är då emot *projectet!* Han vill då *blamera* oss! *désarmera* oss! *ruinera* oss!

— Jag är öfvertygad om att grefven både för herrarne och affären hyser den största *égard,* och att hennes kunglig höghet ej skall ha skäl att vara missnöjd med grefven.

— Men är han då för eller emot oss!

— Allt hvad jag kan säga är att grefven utan tvifvel skall följa sin pligt.

Digitized by Google

— Fördömda karl, aldrig vet man på hvilken kvist man har honom! utropade partimännen, och klubben skingrade sig under tvekan och villervalla.

---

2. Diplomatens krigsförklaring.

Kvällen efter klubbens sammanträde inträdde grefve Torsten Bertelsköld genom de höga utsirade ekdörrarna i generalen grefve Liewens hus. Generalen var borta på en beskickning till konungen i Turkiet, för att på rådets vägnar framställa rikets verkliga belägenhet och förmå Carl XII till hemresa; men Bertelsköld fortsatte oanmäld sin väg genom de toma rummen, tilldess han stannade i grefvinnans sängkammare. Med artighet, nästan med hjärtlighet, kysste han grefvinnans hand och växlade ett par förbindliga ord om hennes hälsa.

Grefvinnan var ett fruntimmer om vidpass trettio år, snarare kort än lång, svartklädd, med ett utseende som, utan att egentligen vara skönt, var fullt af behag och godhet. Långt ifrån att misstycka en förtrolighet, som ej heller kunde misstydas, tycktes hon rörd däraf; där steg en fuktig glans i hennes vackra ögon, och hon besvarade Bertelskölds hälsning med större värma än hans egen.

De bland oss, som minnas Majniemi slott och kostymbalen på Drottningholm, skola kanske ännu i grefvinnan igenkänna den forna älskeliga Ebba Bertelsköld, då för tiden hoffröken, numera statsfru hos hennes kunglig höghet prinsessan Ulrika Eleonora. I långa år

Digitized by Google

hade ett sorgligt minne förmått henne att försmå alla anbud, tilldess att grefve Torsten för få år sedan förmådde henne att vid tjugusju års ålder räcka handen åt en redan grånande änkling, hennes nuvarande make. Men den svarta sorgdräkten lade hon endast då af, när hofetiketten oundvikligen fordrade det.

— Jag hoppas att jag ej *incommoderar* dig? sade grefve Torsten, i det han tog plats vid sin systers sida.

— En så sällsynt gäst kan ej göra det, äfven om han vore mindre välkommen än du, svarade grefvinnan.

Digitized by Google

— Jag tror verkligen det är flera veckor sedan jag sist hade nöjet se *ma soeur.* Göromål...

— Det är tre månader sedan. Låt det nu vara glömdt...

— Liksom det lilla *brouilleriet* vid vår senaste *rencontre.* Du försvarade din position som — en karolin. Apropos, har du hört dagens nyheter?

— Nej. Men det måste vara något *singuliert;* jag vet att du aldrig kommer utan orsak. Kan jag tjena dig med något annat än din senaste *propos, mon ami?*

— Ebba, du vore ett klokt fruntimmer, om du blott förstode att *profitera* af din *position.* Men låt oss ej mer tvista därom. Här föregå viktiga saker. Partierna äro i öppet harnesk emot hvarandra; man anser kronan så godt som ledig. *Enfin,* hvad skall man göra med en kung trehundra mil härifrån, hvilken den ena anser för vansinnig, den andra för död, den tredje för fången? Föreställ dig, Görtz och holsteinarne ha vunnit en seger i dag; ja det förstås i själfva *loyauténs* namn och till dess bästa. Prinsessans partigångare, *mêlerade* med en hop folk af mycket *suspecta intentioner,* den ärlige Creutz i spetsen, ha fått i dag sin tillbörliga *avis au lecteur* inför sittande råd. Herrarne blefvo rätt artigt stångade af vår finska enhörning[1]; Crusbjörn till exempel fick höra att han är en lika dålig statsman, som god soldat. Den som *badinerade* mest, var Axel Lewenhaupt. Riksdagen har fått sitt nådiga afsked; prinsessan har *insisterat* att det må ske med *douceur.* Emellertid har adeln voterat prinsessan till regentinna. *Imaginera* dig huru. Man hade ett protokoll med två kolumner; den ena för dem som strax ville förhjälpa hennes kunglig höghet till den *illustra fauteuillen;* den andra för dem

[1] Grefve Arvid Horn.

Digitized by Google

som underdånigst ville *persuadera* hennes kunglig höghet att gifva sig *patience*, tills någon janitschar hulpit riket ur detta *embarras*.

— *Perfidie!* Fortfar.

— Närvarande voro tvåhundratrettiofem adelsmän. I första kolumnen tecknade hundratrettiosju, i den andra ingen. Du känner ju Cederhjelm?

— Den kvickaste man och den största lufver i Stockholm — näst min herr bror.

— Mycket förbunden. Nåväl, Cederhjelm låtsade vara mycket *presserad,* suddade ihop något i första kolumnen och gick därpå sin väg, *tout éperdu.* När man läste hans kråkfötter, befunnos de lyda så här: *att anmoda hennes höghet nekar jag intet är det nyttigt för oss och henne, Carl Gustaf Cederhjelm.*

— Han var således mot regentskapet?

— Eller för — huru man vill taga det. Det beror på ett litet skiljetecken före eller efter »*intet*».

— Fullkomligt i din smak. Det förundrar mig, att icke du själf . . .

— Jag skref icke i någondera kolumnen. *Impossible,* enhörningen finner rådligast att icke *prononcera* sin *opinion,* och hans politik är för närvarande min. Men så som sakerna stå, är det min tanke, att prinsessan förr eller senare får *préponderancen,* och då skall hon aldrig förlåta oss att ha motverkat hennes intresse. *Me voilà.* Du gör mig mycket förbunden, om du *averterar* prinsessan att jag är en bland hennes mest *dévouerade* anhängare och arbetar *sans bruit* i tysthet för hennes fördelar.

— Jag gissade således rätt; du fann att jag kunde vara dig nyttig, och du påminde dig att du hade en syster. Torsten — jag har ganska små *prétentioner* på

Digitized by Google

din tillgifvenhet, men du vet hvad jag tänker om din politiska *carrière*. Hvartill denna halfhet, som smickrar och förråder alla partier? I går var du rojalist, i dag är du hessare, i morgon holsteinare, i öfvermorgon litet af hvardera, eller ingendera. Välj ditt parti, *mon frère;* du har åtminstone tre att välja, och för hvilket du än *déciderar* dig, lägga dina *talenter* en betydande vikt i vågskålen. Men tillåt mig säga dig, detta ögonspel med alla partier skaffar dig fiender i alla och vänner i intet. Torsten, ditt handlingssätt är ovärdigt ditt namn och din ställning, och jag ämnar ej låna mig till redskap för dina afsikter.

— Åter en straffpredikan. *Admirera* ett tålamod, min grefvinna, som ej låter afskräcka sig af den stränga *admonition,* hvarmed du sist hedrade mig, när jag var nog djärf att föreslå dig ett politiskt förbund för att utspana prinsessans *démarcher*. *Eh bien,* jag säger intet därom . . .

— Det är mer än oklokt, *mon ami,* det är *ignobelt.* Vår far skulle aldrig ha handlat så.

Grefve Torsten rodnade. Van som han var att hysa en hög tanke om sitt politiska snille — en tanke som för öfrigt hystes äfven af andra — måste dessa förebråelser af en kvinna, så föga erfaren i tidens många intriger, synas honom i hög grad oberättigade. Men han beherskade sig.

— *Mon coeur* har rätt, sade han; att göra ett sådant system till sin lefnadsuppgift, vore hvarken klokt eller nobelt. Men har du betänkt, i hvilken tid vi lefva? Vi stå alla vid randen af tre afgrunder, af hvilka den ena eller den andra i dag eller i morgon skall uppsluka allt som lutar åt motsatta sidan. Antingen skall kungen, prinsessan eller hertigen af Holstein segra; då ve deras

Digitized by Google

fiender! Och om det gällde endast personer, men nej, det gäller systemer. Du nämnde vår far. Nåväl, jag vill upprepa för dig de ord han sade till mig i slutet af sin lefnad. Det är på dig, Torsten, jag bygger, sade han. Minns, att om jag ej lämnar dig något annat arf, så lämnar jag dig arfvet af en idé, och denna idé är upprätthållandet af en medlande makt mellan enväldet och mångväldet, mellan konungens absoluta rätt, som förnekar alla andras rätt, och hopens tygellösa makt, som upplöser allt i partier. Lofva mig, Torsten, att du beständigt kämpar för adelns medlarekall mellan konung och folk!

— Så stå fast därvid och dagtinga ej med de andra partierna.

— Nej, däruti har du orätt. Mitt parti är gifvet, det är grefve Horns, det enda som anstår vår börd. Det är jag som en dag skall uppbära detta parti, och jag skulle nu, medan allt vacklar, kasta mig under tidens rullande vagnshjul och låta mig krossas af den första kungliga, prinsliga eller hertigliga lakej, som behagar korsa min väg! Oh — om jag hade min ring, min ring, skulle jag skratta åt alla dessa eländiga småkryp, i stället att nu...

— Det är bara vantro med konungens ring.

— Jag vet det, och likväl förlänar den en så underbar makt genom blotta hoppet att lyckas i allt... Men, *enfin,* vill du *protégera* mina intressen hos prinsessan?

— Som din syster, ja. Som ditt politiska verktyg, nej.

— Du tvingar mig då att kasta mig i armarna på det holsteinska partiet och Görtz?

— Så länge Sverige har Carl XII, finns endast ett parti för lojala undersåter. Blif konungens man, Torsten, använd ditt snille att *démasquera* hans fiender, befästa hans makt och tjena...

Digitized by Google

— Enväldet? Aldrig! Därhän, Ebba, för dig din *générosité*. Jag skulle tjena sabeln, det råa våldet, som förtrampar alla våra rättigheter — denna soldatesk af högre och lägre grad, som behandlar friborne ädlingar likt janitscharer; en kung, hvars rike känner hans tillvaro blott genom de oerhördaste utpressningar; fallande storheter, skuggor af förgångna segrar, som fördunstat i nederlag; maktlösa välden, som ej äga någonting annat kvar, än sin själfviska ärelystnad och sina okufvade *prétentioner!* Jag, den man som bär inom mig en ny tid, en frihetens och rättvisans tid, som icke tillåter makten att förhäfva sig eller svagheten att bita henne i hälen — jag skulle bortkasta min förmåga och min framtid för en förlorad sak, som kan *écrasera* oss i dag, men som i morgon är en saga från fabelåldern! Nej... jag öfverlämnar denna roll åt vår vandrande riddare af de tusen äfventyren, *mon cher Gustave,* som i detta ögonblick har det bästa tillfälle att återuppresa i Finland de karolinska väderkvarnarna...

— Torsten, smäda icke Gösta! Han är en äkta riddersman, utan falskhet likasom utan fruktan, trogen intill döden den kung och den sak, hvilkas fana han svurit...

— Utan tvifvel. Apropos om vår Gösta, man säger att Eva Falkenberg nyss blifvit änka efter gamle Rhenfelt. Du lofvade mig nyss din systerliga *protection.* Jag förlåter dig, *mon coeur,* dina *reprocher* och hoppas att du skänker mig din *secours,* ifall det skulle *convenera* mig att täfla om den älskvärda änkans hand.

— Åter en affär! En kombination! Store politici, huru litet I förstån er på ett kvinnohjärta!

— *Allons.* Som du behagar. Du vet likväl att jag *adorerat* Eva Falkenberg långt före hennes giftermål. Att vi beständigt lågo i krig med hvarandra, borde bevisa

Digitized by Google

din skarpsynthet, att jag ej hade den olyckan vara min sköna motståndarinna alldeles likgiltig. Jag vet hvad du vill säga: en ungdomsböjelse, liksom din egen! *Illusioner,* som blekna vid tjugu år och förs vinna vid trettio! Gösta har längesedan glömt henne, likasom hon glömt honom; partiet är *convenabelt,* och jag ser intet skäl...

— Räknekarlar som du, *mon ami,* summera vanligtvis en hel mängd små siffror i människohjärtat och glömma bort de stora. Du borde känna Eva Falkenberg; det är en självständig karakter, mycket starkare än jag. Hon skall försmå ditt anbud...

— Hvarför, *s'il vous plait?*

— För det att hon älskar Gösta ännu, och för det att hon aldrig kunnat fördraga dig, *mon cher.* Jag kan således ingenting göra för dig.

— Så mycket mera skäl för mig att eröfra henne. Min grefvinna, jag har nu *discoursrerat* med er som en bror, men ni har ej behagat svara mig som en syster. Jag har biktat några af mina planer, mina förhoppningar; ni har ej därför genomskådat mig. Ni har glömt, att också jag har en icke ringa stolthet i fädernearf. Vi kunna därför sluta nu. Men jag *prévenerar* er därpå, att vi hädanefter komma att ligga i öppen fejd. Jag skall störta er prinsessa, om jag finner det nyttigt för mitt *system;* jag skall sätta henne på tronen, om jag finner det nyttigare. Hvad angår madame Rhenfelt, blir hon, med eller mot er önskan, med eller mot vår finske Don Quixote, inom ett eller par år grefvinna Bertelsköld. Er ödmjuke tjenare, min grefvinna!

— Torsten! utropade grefvinnan, men han var redan försvunnen.

Hennes vackra ögon fylldes af tårar.

Digitized by Google

— Hvarför — sade hon till sig själf — skola så stora egenskaper fördunklas af en så stor egoism! O männer, männer, som beständigt ställen eder själfva som mål och allt öfrigt som medel — huru ofta glömmen I icke därvid, att det utom er ännu finnes hjärtan som lida och en Gud som styr!

---

3. Flyktingarne.

Sveriges då lefvande störste statsman, finnen grefve Arvid Bernhard Horn, arbetade i sitt kabinett, jämte legationssekreteraren grefve Torsten Bertelsköld, på uppsättandet af ett cirkulär till svenska ministrarne vid de utländska hofven. Grefve Horn var i sanning en ståtelig representant af den gamla aristokratin, reslig till växten, med en ovanligt rak och regelbunden profil, hvars förnäma uttryck mycket förhöjdes af den bakåt strukna, ytterst väl kammade peruken, som föll i yfviga lockar öfver hans nacke och hals — örnnäsa, framstående mun med något tjock underläpp och ett markeradt drag af bestämdhet i karakteren — en hög vacker panna och ett par stora ljusblå och genomträngande ögon. Hela hans toilett var, äfven på arbetsrummet, vårdad med största omsorg och af en utsökt elegans; på den broderade blåa nattrocken och de svarta underkläderna syntes ej minsta fläck eller skrynkla; de fina silkesstrumporna betäckte otadeliga vador, och fötterna, för tillfället instuckna i ett par sammetstofflor, behöfde icke blygas för sin chaussure. Själfva rummet var möbleradt

Digitized by Google

Arvid Horn och Torsten Bertelsköld.

Digitized by Google

med utsökt elegans i den då rådande franska stilen och skulle, i all tidernas fattigdom, utan fara för jämförelsen kunnat tjena till •kabinett för en af Ludvig XIV:s ministrar i Versailles.

Grefven uppstod och närmade sig Bertelsköld, ännu haltande efter den blessyr han för tretton år sedan erhöll i knäet vid öfvergången af Düna.

— Är det färdigt? frågade han med en rutinerad förmans afgörande och likväl höfliga ton.

Bertelsköld räckte honom konceptet, hvilket han uppmärksamt genomläste: »Tit. behagade vid sitt hof med den mest soignösa attention observera de demarcher, som torde göras för att reglera successionen i Sverige, medan hans majestät, till alla trogne undersåters hugnad, ännu lefver och är vid perfekt vigör. Tit. torde ej underlåta att med all flit afböja mesyrer, som torde vara för hans majestät och riket högst skadliga och prejudicerliga, så att dem betages all apparence för att reussera vid Tit. hof. Till kongl. senatens kunskap har kommit, att baron Görtz för sådane desseiner torde brukas vid franska hofvet. Senaten har genom kgl. kanslikollegium gifvit envoyén Cronström befallning att stäcka tit. Görtz' kredit; hvarförutom Tit. torde intet ur akt lämna, att, förutom Danmark och administratorn, jämväl den holländske ministern är den som, förmer än andra puissancer, gjort hans majestät chagrin och rikets välfärd komprometterat...» etc.

— Det är bra, fortfor grefven, sedan han slutat genomläsningen. — Jag ser att legationssekreteraren förstått mig, och det fägnar mig att äga en man som jag kan lita uppå. Vi skola soutenera hans majestäts krona så länge som möjligt.

Digitized by Google

— Så länge som möjligt, upprepade Bertelsköld med ett fint, nästan omärkligt leende.

— Denne Görtz kan blifva oss farlig, fortfor grefven, utan att låtsa märka det tvetydiga i Bertelskölds svar. — Han är i diplomatin hvad Carl XII är på slagfältet, en man som beständigt spelar *va la banque*. Om ödet engång skulle sammanföra dessa så olika och likväl så lika personligheter, torde män som jag och ni bli öfverflödiga.

— Spellyckan är obeständig, svarade legationssekreteraren liksom förut.

— Ni torde ha rätt. Låt oss nu blott sörja för en räddningsflotta i det hotande allmänna skeppsbrottet. Hvad nytt?

— Ers excellens känner kanske ej det rykte, som spridt sig i dag på morgonen genom flyktingar från Finland?

— Sedan finska kustvägen spärrats af fienden, har regeringen ej erhållit någon post från norra Finland.

— Man säger att Armfelt blifvit totalt slagen någonstädes i Österbotten och hela armén är förstörd.

Grefve Horn bleknade starkt, men beherskade sig nästan ögonblickligt och svarade:

— Jag hoppas att ryktet är falskt. Enligt senaste underrättelser hade Armfelt förstärkt sig i Österbotten, och Galitzin stod ännu i nejden af Björneborg. Man måste emellertid förhöra flyktingarne. Jag vill påminna mig, att er bror stött till Armfelt med en skara partigångare. Ni har inga underrättelser från honom?

— Min bror har alldeles glömt skrifkonsten. Jag vet blott att han retade fienden genom ett dåraktigt försvar att i grund demolera vårt fäderneslott Majniemi i nejden af Åbo.

Digitized by Google

— Legationssekreteraren dömer något strängt den skola, i hvilken Sveriges ärorikaste lagrar vuxit, genmälde Horn med en axelryckning.

— Jag hyser den största vördnad för en skola som räknar ers excellens bland sina lärjungar — svarade Bertelsköld — men jag åberopar ers excellens' eget omdöme om spelarne. Min bror har satt allt på ett kort och — förlorat.

— Er bror är en tapper man; jag kan ej förebrå honom hans missöde. Men var god och hör åt hvad det är för ett buller därute på gatan.

Verkligen hade också redan en stund ett ovanligt sorl därute fäst grefvens uppmärksamhet. När Bertelsköld kom ut, fann han en stor folkmassa skrikande och hojtande nära att börja en strid med polisbetjeningen, som, understödd af en militärpatrull om tjugu man, syntes tveka om den borde skrida till våldsamma åtgärder. Stockholm var nämligen sedan en tid så öfversvämmadt af hjälplösa flyktingar från Estland, Liffland och Finland, att man slutligen icke visste någon utväg för deras härbergerande. Invånarne, som själfva ledo så hårdt af tidens betryck, hade med svensk gästfrihet i det längsta försökt att hjälpa de utblottade; men när beständigt nya skaror strömmade öfver, blefvo efter hand alla tillgångar uttömda, och den första välviljan förvandlades ganska naturligt i otålighet och knot. När därför nu ånyo en skara af mer än hundrade flyktingar, genomfrusna och uthungrade, öfverkommit på isen, till största delen från Åland, steg knotet till sin höjd, och de olyckliga bortdrefvos hvar de än visade sig för att begära tak öfver hufvudet. Polisbetjeningen ville då förmå flyktingarne att lämna staden och söka sig någon fristad på landsbygden, men dessa, alldeles

Digitized by Google

utmattade af den svåra färden öfver hafvet, vägrade att begifva sig bort och skulle nu tvingas därtill med våld. Denna åtgärd väckte åter stockholmarnes förtröttade medlidande till flyktingarnes förmån; folkhopen tog deras parti och fordrade med högljudda rop att regeringen borde sörja för deras uppehälle. Ett myteri var nära att utbrista, så mycket farligare emedan det själf gaf sig en lojal karakter och vände sig emot rådet såsom den högsta styrande makten under konungens frånvaro. Man var icke okunnig om den yppiga lyx, hvarmed kungliga rådet grefve Horn, af både vana och böjelse, omgaf sig midti den allmänna nöden, och man visste icke, eller hade man glömt, att den ädle grefven, lika frikostig som rik, hade gjort större neskilda uppoffringar än någon annan, både för rikets försvar och för nödlidande landsmäns understöd.

Både flyktingarne och den öfriga folkhopen tågade därför, utan att den beväpnade styrkan vågade hindra dem, till grefve Horns hus och uppfyllde småningom tätt packade hela gatan. Trängseln ökades af de många slädar, som de flyende finnarne medförde, somliga dragna af hästar, somliga med handkraft, fullpackade med orklösa gubbar, gråtande mödrar, skrikande barn och allehanda husgeråd och redbarheter, hvilka man ej velat lämna till byte åt fienden. Hela denna bedröfliga skara uppstämde nu ett väldigt oljud, i hvilket blandade sig utrop af mera vådlig beskaffenhet.

— Bröd, bröd! Vi hungra ihjäl!

— Husrum och värme! Vi frysa ihjäl!

— Bort med polisen!

— Ha vi husrum för alla världens tiggare?

— Det är regeringens sak.

Digitized by Google

— Det må de sköta, som äro skulden till allt ondt!

— Och som hindra kungen att göra fred.

— För att själfva regera desto längre.

— Kungens fel är det ej!

— Nej, nej, sådan kung finns icke.

— Lefve kungen!

— Han lefver själf som den ringaste soldat.

— Icke är det han, som trycker oss med pålagor.

— Nej, nej, det är *herrarne!*

— De frossa på vår sista skärf.

— De plundra oss och utsuga oss.

— För att själfva få lefva i makt och kräslighet.

— Därför hindra de kungen att komma tillbaka; han skulle snart jaga bort dem från rådsbordet.

— Och så reta de ryssen att anfalla oss, för att än vidare få uppbära krigsgärden.

— De ha tagit mutor af Danmark.

— Och för att göra oss redlösa, uttaga de allt ungt folk och skicka det att förgås mot fienden.

— Här äro så *många* [1], som frysa och svälta, men den rike grefven därinne sitter i sin sammetsrock och smörjer kråset med stek och spanskt vin.

— Ned med rådsherrarne! Ned med Horn!

— Fred och bröd! Ned med alla förrädare!

— Lefve kungen! Hurra!

Och vid dessa ord begynte de första stenarna att hagla mot grefvens rutor, men ännu blef blott en enda spräckt i hörnet.

Bertelsköld uppfattade ställningens våda med snabb

[1] Fältskärn lade vikt på detta ord, emedan, sade han, man väl förut visste att räkna sig såsom *många*, men först år 1789 begynte man tala om »*folket*».

Digitized by Google

blick, ej ovärdig hans store mästare. Hans första order till betjeningen var att tillbomma porten och stänga luckorna i nedra våningen, därnäst att beväpna sig med hvad som var närmast till hands. Helt obemärkt laddades några gamla muskedundrar inne på gården. Men det olycksbådande *massacrez la canaille!* som störtat så mången storhet före och efter den tiden, kom likväl icke öfver den stolte ynglingens läppar. Han påminde sig sin fars öde vid försvaret af Majniemi, och dessutom var det en annan som ägde befalla här. Han rapporterade saken i få ord till grefve Horn.

— Gör hvad ni vill, sade grefven helt lugnt och lyftade knappt sin penna från papperet. Hans arbetsrum vette mot gården.

— Men det gäller ers excellens' person.

— Behagar ni fulländа ert koncept?

— Men pöbeln går till extremer, missnöjet ger sig luft, ett uppror förestår, det gäller rådets myndighet, och om man ej lyckas lugna folkmassan, torde prinsessan innan aftonen vara utropad till regentinna.

Nu lade grefve Horn pennan ifrån sig, betraktade Bertelsköld utan att ändra en min och sade helt vårdslöst:

— Nå ja, trankilisera hopen, om ni behagar; men låt karlarne på gården kratsa ur muskedundrarna; jag tycker ej om att pojkar leka med krut.

— Jag skall begagna ers excellens' fullmakt, svarade Bertelsköld, inom sig förbittrad öfver att ännu stå där som en skolgosse inför sin mästare.

Inom några ögonblick visade han sig uti ett öppnadt fönster i andra våningen. Det var också hög tid; stenregnet ökades, åtminstone ett halft dussin rutor voro

Digitized by Google

redan krossade, och för hvarje klingande ruta hurrade folkhopen.

— Låt oss stångas med den finska hornboskapen! ropade något kvickhufvud i skaran, och detta plumpa skämt belönades med nya hurrarop.

Anblicken af Bertelsköld, som stod där till utseendet kall och obekymrad om stenarna som slogo mot väggen invid honom, lugnade larmet för ett ögonblick. Man var nyfiken att höra hvad han hade att förkunna.

— Mina vänner! — ropade han, icke missnöjd att låta aristokraten därinne *betala* sin öfverlägsenhet — hans excellens grefve Horn anser sig som född finne förpligtad att på egen bekostnad underhålla de nyss öfverkomna finske flyktingarne och bjuder dem fria bostäder och kost på Fågelvik, Stjerneberg eller Hvitvik, hvar de helst vilja bosätta sig.

Flyktingarne utbrusto i höga glädjerop.

— Och på det att ingen af dem må lida nöd innan de komma fram, skall hans excellens låta utdela tio daler i respenningar åt hvarje hushåll och fem daler åt hvarje ogift eller barnlös person bland flyktingarne.

— Hurra! Lefve grefve Horn! ropade finnarne.

Men oljudet begynte åter bland stockholmarne. Det farliga ropet: »vi vilja ha kungen tillbaka!» hördes ånyo.

Digitized by Google

I detta ögonblick såg Bertelsköld från sin högre ståndpunkt de glimmande musköterna af ett kompani militär, som anryckte i hastig marsch vid slutet af gatan.

— Ännu ett ord! utropade han med ironisk hövlighet. — Vänner och grannar af Stockholms befolkning, hans excellens låter eder veta, att han skänker eder — de rutor ni haft den vänskapen att reparera uti hans hus!

— Ned med Horn! Ned med rådet! Lefve kung Carl! skrek hopen åter i ny förbittring, och flyktingarnes bedjande röster förlorade sig i det växande tumultet.

---

4. Karolinen.

För att uppfatta betydelsen af ett gatupplopp, som under andra förhållanden aflupit med litet stoj och någon förtjenst för glasmästarne, måste man erinra sig, att rådet nyss hemskickat ständerna med oförrättade ärenden, att missnöjet var allmänt, ställningen förtviflad, de vidunderligaste rykten i omlopp om konungen, alla partier i fejd och förbittring och hufvudstaden nästan utblottad på militär. Ingen kunde förutsäga hvar rörelsen skulle stanna, om händelsevis en gnista satte alla eldfängda ämnen i brand.

Emellertid anryckte ett nyss uppsatt reservkompani af Upplands regemente, till största delen helt unga rekryter, inöfvade af några få bland Måns Stenbocks

Digitized by Google

öfverblifne krigare från Helsingborg, hvilka undgått den senaste olyckan vid Tönningen. Kompaniet gjorde halt vid närmaste gathörn, och befälhafvaren kommenderade gevär för fot. Man syntes böjd att underhandla med folkhopen, som växte med hvarje ögonblick. Allas blickar riktades mot grefve Horns hus; man väntade att den ryktbare rådsherren skulle visa sig. Men han kom icke; hans stolta själ försmådde att underhandla med den upproriska pöbeln.

Gatan var nu fullkomligt spärrad, och en vagn, hvars packning utvisade resande från landsorten, var af trängseln förhindrad att komma fram eller tillbaka. Några okynnige pojkar gåfvo hästarna en snärt, de stegrade sig och sköto vagnen tillbaka inpå folkhopen. De närmast stående veko tillbaka, öfverföllo kusken med skymford och gjorde min att afhugga draglinorna och kullstjälpa vagnen. En fruntimmersröst befallde kusken att hålla stilla, men det var omöjligt; larmet och trängseln gjorde hästarna vilda.

I detta ögonblick banade sig en ovanligt högväxt och bredaxlad man väg genom folkhopen. Den militäriska hållningen och kvarlefvorna af en uniform, till hälften betäckt af en grå bondjacka, utvisade mannens yrke; men den förslitna vårdslösa dräkten, det underliga, förstörda, nästan förvildade uttrycket i denne mans ursprungligen ädla och vackra drag läto snarare ana en röfvare, nyss kommen från skogen och förundrad att befinna sig midti vimlet utaf en hufvudstad.

Den främmande tycktes ha varseblifvit den fara, i hvilken vagnen sväfvade, och sköt med järnarmar folkhopen undan, ungefär som när en van simmare klyfver vågen med sträcksimning. Innan kort stod han vid vagnen, ryckte upp dörren och ropade på god svenska

Digitized by Google

åt fruntimret därinne att hon borde stiga ur; hon kunde vara lugn, ty han ville föra henne i säkerhet.

— Jag är inte rädd — svarade fruntimret, som var ovanligt vackert, bar sorgdräkt och tycktes vara omkring trettio år — men att stanna här är lika omöjligt som att köra fram. Var god och för mig till grefve Horns hus här midtemot.

Främlingen svarade icke, hans redan utsträckta hand sjönk tillbaka, och han stod några sekunder orörlig. Emellertid stormade folkmassan på, och trängseln blef så stark, att man knappt kunde röra hand eller fot vid sidan af vagnen.

— Nå...? sade den svartklädda damen otåligt. — Är det ni som är rädd?

— Ni kan inte komma fram till fots, svarade främlingen tvekande.

— Så var god och bär mig. Ni ser mig ut att ha burit tyngre bördor och slagit er genom tätare murar.

Oaktadt dalkarlshatten var djupt tryckt öfver främlingens panna och hans kinder voro brynta af alla slags vindar, kunde man se att han rodnade. Men ingen tid var att förlora. Han lyftade sin sköna börda lätt som ett barn på vänstra armen, medan han med den högra dref folkhopen åt sidan, likasom stormen böjer ett gungande skördefält. Till höger och vänster om honom stupade svärjande och skrikande den ena efter den andra, som icke nog fort gaf väg. Till slut uppnådde han porten till det anvista huset. Där nedsatte han sin börda och ställde sig i försvarsställning framför den svartklädda, ty porten var stängd.

Antingen folkhopen där närmast blifvit retad af främlingens något hårdhändta framfart, eller att man

Digitized by Google

Karolinen.

Digitized by Google

af hans ställning vid porten ansåg honom tillhöra grefve Horns folk, alltnog, det dröjde ej länge innan massorna, som sökte ett föremål att släcka sin harm uppå, vände sig mot mannen vid porten. De första okvädesorden efterföljdes ganska snart af stenkast och käpprapp. Främlingen tycktes emellertid vara fullkomligt likgiltig för sin fara; hans enda stridsplan gick ut uppå att bilda en sköld mot alla de kastvapen, som kunde träffa den svartklädda damen. Ett par af de närmast stående, en kopparslagaregesäll och en tjock bryggaredräng, misstydde detta troligen som fruktan och trädde dristeligen fram, i den lofliga afsikt att gripa den långe mannen i kragen, kasta honom till marken och prygla upp honom för besväret. Men detta misstag bekom dem ganska illa. Främlingen fattade med hvardera handen en man för bröstet, lyftade dem båda på rak arm i höjden och slungade dem därefter så våldsamt till marken, att det knakade i alla leder och blodet frustade ur de båda kämparnes näsa och mun.

Ett så kraftigt tag, en så oerhörd styrka förfelar aldrig sitt intryck på massorna, och svenska lynnet på den tiden var så mäktigt gripet af förvånande bragder, att stämningen rundtomkring främlingen ögonblickligen slog om i aktning, nästan beundran, medan de fallne däremot fingo uppbära kamraternes åtlöje.

— Jo där blef du bultad, kopparslagare! Där fick du en knäpp på svickan, bryggare! skrek hopen. Han vid porten är ingen dufunge. Hvem har lust att försöka ett nytt napptag?

— Låt honom vara! skrek en annan röst. Ser ni inte den långa pampen, som hänger fram under hans bondjacka. Begriper ni inte, dumhufvuden, att det är en af kungens blå gossar?

Digitized by Google

— Ah ... är det en af de blå! Jo, det såg jag strax på tagen. Lefve kung Carl!

— Lefve hans raska gossar! Hurra!

— Jo ser ni det? Karlen lyfter på hatten. Hin så dumt att börja gräl med en af de blå. Hör på, kamrat där vid porten, låt narrit vara godt igen, och kom och drick ett glas med oss, vi sala ihop tre styfver till mans och låta de andra gräla bäst de gitta med grefven därinne.

— Tack skall ni ha, svarade främlingen blidkad af lefveropen för kungen, vid hvars namn han icke underlät att lyfta på hatten. — Jag har en hälsning till er — fortfor han — men därom få vi talas vid sedan. Hjälpen mig nu att få detta fruntimmer i säkerhet.

— Vänta — svarade en handskmakare, som var lierad med de förnäma — lämna den saken åt mig. Grefve Bertelsköld! Grefve Bertelsköld!

Främlingen rodnade ånyo, men fann snart att tilltalet gällde en person, som ånyo visade sig i fönstret. Handskmakaren växlade med honom däruppe ett par ord, och det dröjde icke länge, innan porten öppnades och Torsten Bertelsköld visade sig, bjudande sin arm åt den svartklädda damen.

— Madame Rhenfelt! utropade han. Er arm, jag ber; ni kan nu vara fullkomligt lugn.

— Jag tackar er, min grefve, men tillåt mig att medföra min tappre försvarare! sade krigsrådet Rhenfelts unga änka, ty det var hon. Men den långe främlingen var försvunnen.

— Lundberg — ropade grefve Torsten nobelt till en af betjenterne — sök rätt på den långa karlen, som stod här vid porten, och gif honom denna börs. Hvad jag skattar mig lycklig, bästa Eva, att kunna sauvera er

Digitized by Google

dyrbara person. Följ mig! Grefvinnan däruppe har lyckligtvis sina rum åt gården.

Den svartklädda damen följde honom. Men ännu i porten kastade hon en blick tillbaka och yttrade likasom ofrivilligt:

— En besynnerlig man! Jag ville likväl gärna själf få tacka honom.

— Oroa er inte — svarade grefve Torsten småleende — i detta ögonblick sitter han kanske redan på krogen och dricker kungens skål. För folk af hans *métier* är det alltid en förträfflig anledning.

— Det var likväl någonting i hans sätt... Men ni torde ha rätt. Förunderligt! Jag vet endast en, som skulle kunna mäta sig med honom i styrka.

— Och hvem då, om jag törs fråga?

— Er bror.

— Hvilket infall! Men ni behöfver hvila. Kom, så gå vi till grefvinnan.

---

5. Hattarna af!

Emellertid fortfor oväsendet utanför grefve Horns hus. Partiernas hemliga utliggare voro sannolikt i verksamhet för att underblåsa en demonstration och tvinga regeringen att taga parti.. Det oklara jäsande missnöjet med det närvarande underhöll glöden i alla sinnen, och både de som visste och de som icke visste hvad de för resten ville, voro alla ense därom att de ville en

Digitized by Google

förändring — någonting annat än den nuvarande olidliga ställningen.

Spåren af partiernas afsiktliga uppviglingar läto snart förnimma sig däruti att de första spridda ropen efter hand koncentrerade sig i ett enda, som verkligen då var alla partiers lösen, konungavännerne icke undantagne: »*Fred! Fred!* Vi vilja ha fred!»

— Hör på packet därute! yttrade kungliga rådet Falkenberg, som jämte flera af rådsherrarne skyndat till stället och inkommit genom en bakport. — Det är en ny riksdag under bar himmel, blott litet mera stojande än den andra. Man vore frestad att säga: det är Sveriges mun som talar!

— Sveriges mun har ej talat på så länge, att den af ovana skriker, yttrade en annan af rådet, grefve Horns svärfar, fältmarskalken grefve Nils Gyllenstjerna, hvilken, likasom Falkenberg, var i onåd och nästan öppen brytning med ultrarojalisterne.

— Munväder! yttrade grefve Horn lakoniskt. Han, som kände ställningen bättre än någon, visste också bättre att den nya tiden ännu icke var mogen att plockas som en frukt från trädet. — Var god och låt utdela de lofvade understöden åt flyktingarne! tillade han, vändande sig till Torsten Bertelsköld.

— Fred! Fred! skrek folkmassan allt högre, och återigen klang en ruta i rummet bredvid.

Fruntimmerna, som sökt en fristad i gårdsrummen, togo saken mindre lugnt än herrarne. Grefvinnan Horn bönföll hos sin far att han måtte blidka hopen, och Eva Rhenfelt inlade sitt förord hos sin onkel, den gamle Falkenberg. Alla förenade bestormade de sedan grefve Horn.

Denne stolte ädling, om hvilken icke ens afunden kunde säga att han någonsin fruktat, hade varit soldat

Digitized by Google

innan han blef statsman. Hade han nyss försmått alla stränghetsåtgärder mot folkmassan, för att undvika ända till skenet af att begagna våld till att trygga sin personliga säkerhet, så är det likväl troligt att soldaten inom honom haft möda att underkasta sig statsmannens lugna besinning. Kunskapare utsändes och återkommo med nya rapporter om ställningen därute. Man trodde sig hafva förmärkt att penningar utdelades bland hopen och att fri förtäring bestods på krogarna. Grefve Horn öfverlade med de öfrige rådsherrarne, och resultatet blef att den länge väntade ordern afgick till militärbefälet att rensa gatorna med gevärskolfvarna och arrestera orostiftarne.

Man ville då påskynda krisen? Hvem kan afgöra motiverna för en fullkomligt lagenlig och berättigad åtgärd till ordningens vidmakthållande? De höge herrarne visste med sig att de mer än någon ville ha fred; men krig var konungens lösen. Hopen ropade emellertid fred! och inkastade Horns rutor, under det att den ropade lefve för konungen. Sådan är i alla tider massornas logik.

Knappt var ordern utfärdad, innan Bertelsköld, som med en kikare postat vid ett af fönsterna, hviskade grefve Horn någonting i örat, och följden blef att kontraorder genast utsändes. Den ena efter den andra af grefvens gäster närmade sig fönsterna och varseblef en märkbar förändring bland folkhopen. Larmet hade till största delen upphört, fientligheterna afstannat, och hopen tätnade. Allt trängdes omkring en enda punkt därborta vid gathörnet. Stundom hördes ett doft sorl af bifall, eller ett mummel af dämpadt knot genomgå massan likasom rytandet af en aflägsen fors; därefter blef allt så tyst, att äfven de längst bort stående, som ej kunde veta hvad saken angick, tego stilla, när de förnummo de

Digitized by Google

främste tiga, och försökte att tränga sig längre framåt, för att uppsnappa hvad som egentligen var på färde.

— Våra riksdagar äro sig alltid lika, yttrade Falkenberg något försmädligt. — Det är alltid lindansarne som där göra den bästa marknaden.

— Jag tror ej att hopen i dag låtit *amusera* sig med dylika petitesser, invände Gyllenstjerna. Eller skulle grefve Horn ha utskickat en *arlequin* till pöbelns *amusement*?

— Jag tillstår — svarade grefven — att jag kunnat försöka det. Men tiderna förändras, hopen, alltid fallen för leksaker, vill nu hafva nya — kanhända våra hufvuden. Försöket skulle icke lyckas i dag, tror jag. Man skockar sig därborta kring en talare, och det lyste mig veta hvad han har att säga dem.

— Lundberg är utskickad och skall snart rapportera sammanhanget, yttrade Bertelsköld, i det han räckte kikaren åt sin förman.

— Jag tycker mig se en lång gestalt i midten af folkhopen, sade grefve Horn.

Digitized by Google

— Det är möjligen ers excellens' kassör, Långström, som utdelar penningarna.

Den erfarne statsmannen log.

— När människorna tillbedja den gyllene kalfven, dansa de och skråla omkring honom; hans makt är sällan tillräcklig att så plötsligt förstumma larmet och samla dessa hundrade i andäktig tystnad kring en okänd medelpunkt. Gifven akt, mina herrar, det måste vara en präst, som predikar där borta.

— Sorlet begynner åter... nej, det tystnar... hör, man ropar: hattarna af! hattarna af!

— Ja, vid Jupiter, hattarna flyga af, alla hufvuden blottas... se, rörelsen går från medelpunkten utåt, liksom ringarna kring en kastad sten på den lugna vattenytan!

— Karlarne föra tröjärmen till ögat, kvinnorna sina förklädssnibbar. Vore ej den hedersmannen Isogæus död för flera år sedan, skulle jag tro honom hafva uppstått ur sin graf på Klara kyrkogård till att hålla en straffpredikan för de okynnige sällarne därborta.

— Mina herrar, fortfor Horn, näst Guds namn gifves blott ett namn i Sverige, för hvilket alla hufvuden blottas. Om icke denne talare är en präst och hans tal en predikan, så måste han vara en återkommen soldat och berätta dem något om...

— Lefve kung Carl! kung Carl!...

Ett omäteligt hurrarop genomgick hela folkmassan från de främsta lederna till de yttersta och fulländade faktiskt grefve Horns afbrutna mening. Därefter blef det åter tyst; talaren fortfor och hopen lyssnade, men afståndet tillät ej herrarne däruppe att urskilja hvarom fråga var.

— Hvad kan han säga dem? yttrade grefvinnan Horn med en naturlig nyfikenhet.

Digitized by Google

— Hvad kan han säga ett folk, som hungrar, fryser, förblöder, dignar under bördor af alla slag och fiender från alla håll — hvad kan han säga dem annat än hvad det nyss förut själf har utropat: fred! fred! svarade Gyllenstjerna.

— Jag är säker på att han lofvar dem fred till våren, yttrade Falkenberg. Man måste försäkra sig om hans person. Det är kanhända en hemlig agent från Danmark.

— Är det han som jag tror — hviskade fru Rhenfelt till sin onkel — så är freden det sista han yrkar på.

Knappt var det sagdt, innan ett nytt förvirradt sorl uppstod på gatan, och man kunde tydligen urskilja ropen:

— Krig! krig! lefve kungen! till Finland! till Finland!

— Hvad! utropade Gyllenstjerna. Nyss ville de *écrasera* rådet för att få fred; nu skola de antasta oss för att få krig. Jag bekänner att det var en portion mera förnuft i deras förra begäran.

— Massornas förnuft! utropade Falkenberg med ett föraktligt småleende.

— Ja, sade Horn. Och massornas entusiasm. Hvad hade man ej kunnat göra med detta folk, om man ej hetsat det till döds! Det har i decennier blödt på hundrade slagfält; det har gifvit från plogen sin sista arm; det har låtit slakta sig, utplundra sig, förtrampa sig, för att tjena till piedestal åt detta hjältenamn, som nu uppfyller världen med sina bragder och sina dårskaper. Och när under den förkrossande bördan af dess elände en suck om fred undfaller dess läppar, då behöfver där endast uppstå i hoparna en af de blå och berätta sagor för dem, liksom man berättar för barn,

Digitized by Google

om kung Carl och hans segrar — och strax är detta samma folk färdigt att glömma alla nederlag, alla lidanden och ånyo ropa sitt lefve för honom som tagit dess blod, och ropa ånyo: krig! krig! likasom visste det aldrig hvad krigen kosta! Mina herrar — man kan ogilla detta folk, man kan anse det mycket lättsinnigt — men man kan icke neka det sin beundran!

6. Budbäraren från Finland.

De rapporter som inlupo till grefve Horn bekräftade snart den erfarne statsmannens gissningar. En soldat, utmärkt genom sin resliga växt och sin ovanliga klädsel, hade uppstått bland folkhopen och kraftigt satt sig emot dess rop om fred. Han hade på ett enkelt och nästan groft soldatspråk, som anslog åhörarne, berättat dem om konungens underbara bedrifter och hans utomordentliga försakelser; huru han aldrig skonat sig själf mer än den ringaste; huru han med en hand full

Digitized by Google

af sina tappre slagit och än vidare skulle slå sinom tusende; huru hans största fel var att han ansett och ännu anság svenskarne oöfvervinnerlige; huru han nu var i olycka och väntade förvisso att, om än hela världen öfvergåfve honom, skulle hans folk icke göra det; huru han en dag skulle återkomma och med sin järnarm förkrossa alla rikets fiender; huru det skulle bedröfva honom, om svenskarne under tiden gifvit sin och hans sak förlorad; huru fienden nu hade öfversvämmat och borttagit Östersjöprovinserna och sist äfven Finland, som i alla tider så trofast blödt och kämpat som Sveriges förmur; huru Armfelts armé nyligen stridt med oförlikneligt hjältemod, men blifvit slagen i Storkyro genom De la Barre's feghet, och huru det vore nesligt af svenskarne att i denna ytterliga nöd lämna sina vapenbröder på andra sidan hafvet utan undsättning. Följden af denna skildring visade sig genast i det häftigt uppflammande nya krigsropet, och folkmassan skockade sig ånyo kring grefve Horns hus, för att begära snar hjälp åt det förhärjade Finland.

Rådsherrarne betraktade vid dessa budskap hvarandra med någon förlägenhet.

— Hela världen vet då att vi lidit ett nederlag i Österbotten, och regeringen vet ej det minsta därom, yttrade Falkenberg.

— Det är möjligt — sade Horn — att en enskild person kunnat hinna öfver Qvarken förrän Armfelts kurir hunnit med rapport öfver Torneå.

— I alla fall måste man försäkra sig om budbärarens person och noga förhöra honom, menade Gyllenstjerna.

— Den långe soldaten står vid porten och begär företräde hos hans excellens, rapporterade löparen Lundberg, som ånyo varit ute att kunskapa.

Digitized by Google

— För in honom! var det korta svaret.

Allas blickar riktades mot dörren. Torsten Bertelsköld, som under tiden skött sin enskilda diplomati och föreställt krigsrådet Rhenfelts älskvärda änka huru orätt det vore, att hon, som vore danad för den mest lysande plats, skulle förnöta blomman af sitt lif på ett gods uti Småland, varseblef med harm, att hans smicker gjorde ett ganska ringa intryck. Den sköna Rhenfelt syntes förströdd, och det undgick ej hennes tillbedjares skarpa blick, att dessa vackra ögon, liksom de öfrigas, med synbart intresse riktades mot ingången, där man väntade olycksbudet från Finland.

Torsten Bertelsköld anade orsaken.

— Också ni, sköna Eva — sade han spetsigt — delar damernas vanliga tycke för det underbara. Jag fruktar likväl, att dessa lycksriddare i de finska pörtena endast behållit den ena hälften af det forna chevaleriets lösen. Chevaleriet i våra dagar har lärt af vår Orlando furioso att akta äran högt, men skönheten destó mindre, och jag skulle mycket bedraga mig, om ej till exempel min bror, som är en så utmärkt medlem af det vandrande ridderskapet, sätter mera värde på en häst än på en hofdam, och anser det ärofullare att eröfra ett moras i Österbotten, än det älskvärdaste kvinnohjärta i Stockholm.

— Det är möjligt att ni har rätt — svarade Eva Rhenfelt — och hvad er bror angår, kan mycket förändras på fjorton år, sedan jag sist såg honom. Men jag tror ej att kung Carls likgiltighet hindrar någon furstinna, någon kvinna i Europa, att på det varmaste beundra *honom* — älska honom, om någon vågade lyfta sin kärlek så högt.

— Jag har väl hört sägas, att man rider genaste vägen in i ett kvinnohjärta med dammiga stöflar och

Digitized by Google

blodiga sporrar, men jag har ej kunnat föreställa mig att dörrarna stå på så vid gafvel. Rollerna måste vara ombytta i våra tider, efter jag hör att de sköna damerna *par force* vilja göra det första steget. Men låt oss ej mera tala därom. Jag väntar med största *inquiétude* detta budskap från Finland. Vi ha förlorat ett slag; min bror var utan tvifvel i elden, och när man känner hans oförvägenhet, att icke säga hans ursinnighet...

— Så hoppas ni, min grefve, att denne tappre och ridderlige ädling skall lämna fältet fritt för diplomatins mindre vådliga segrar...

— Min fru, vi ha intet arf att afundas hvarandra, svarade Torsten Bertelsköld uppbragt.

I detsamma inträdde soldaten.

Eva Rhenfelt igenkände genast sin beskyddare, som ett par timmar förut burit henne genom folkträngseln. Hans ovanliga dräkt, den gråa bondjackan öfver den nästan ända till trasor slitna blå uniformen, bar ytterligare märken af trängseln på gatan, och de skäggiga kinderna, som icke på länge sett någon rakknif, gåfvo honom ett förvildadt utseende, som stod i märkbar kontrast med hans för öfrigt ståtliga gestalt och ädla manliga drag — en kontrast, som blef ännu bjärtare genom den lysande omgifning och de omsorgsfulla toiletter, bland hvilka han infördes.

Främlingen kände säkert det besynnerliga i sitt framträdande: han syntes brydd och sökte efter ord.

— Träd närmare! sade grefve Horn i den förnämt höfliga ton, med hvilken en man i hans ställning uppmuntrar en underordnad, som af lutter respekt tappar koncepterna. — Ni har önskat tala med mig. Ert namn?

— Mitt namn var ej obekant, när jag hade den äran att låna eders excellens min häst vid Narva, eller

Digitized by Google

när det förunnades mig vid Düna, Klissow och Thorn att strida under ers excellens' befäl, svarade främlingen med en stolthet, som klädde honom förträffligt, oaktadt skägget och vadmalsjackan.

— Hvad! — utropade grefven med en ton af rättfram förtrolighet, som han alltid antog mot gamla vapenbröder — och vid hvilket regemente tjenade — *au diable,* ja, jag har glömt namnet; ursäkta mig det, min hedersvän!

— Mitt namn är Gustaf Adolf Bertelsköld, den tiden kornett vid lifdragonerne, sedermera vid lifdrabantkåren och för närvarande åter vid lifdragonerne; major till ers excellens' tjenst.

Det förnäma sällskapet fick stora ögon, och Torsten Bertelsköld icke minst. Mästare som han var i utvärtes sken, hälsade han genast sin broder med den största hjärtlighet. Äfven grefve Horn förenade sig däri, och man täflade om att visa den nykomne all uppmärksamhet. Endast grefvinnan Horn pekade med skämtsam häpnad på de tydliga spår, som den oförmodade gästens våta besporrade stöflar lämnade efter sig på de dyrbara mattorna.

Gösta Bertelsköld — ty så vilja vi nu kalla honom — slet sig snart lös från de frågor, hvarmed han öfverhopades från alla håll — stöflade rakt fram till grefve Horn och sade tvärt:

— Eders excellens! Armfelt är slagen och Finland förloradt. Jag har med lifsfara kommit öfver Qvarken och ridit hit genom natt och dag för att begära snar undsättning. Jag hoppas att eders excellens låter detta gälla som ursäkt för det sätt, på hvilket jag uppträder.

— Hvilken olycka! utropade grefve Horn, utan att bevärdiga de sista orden med någon uppmärksamhet.

Digitized by Google

— Herr grefven har förmodligen rapport och instruktioner af generalmajor Armfelt?

— Jag blef under slaget sprängd ifrån hufvudstyrkan och slog mig igenom till Vasa; därifrån kom jag till Björkö skärgård och därifrån öfver isen till Västerbotten.

— Var god och berätta slagets förlopp.

Gösta Bertelsköld gjorde det.

— Det är en omätlig olycka, upprepade Horn allvarsamt. Rikets tillgångar äro uttömda; jag ser ingen utväg att härifrån kunna skicka finnarne någon hjälp.

— Eders excellens torde ha rätt. Och likväl — förlåt min djärfhet — kan icke, får icke Finland förloras. Sverige är utblottadt, men det har åtminstone armarna fria hemma hos sig. När det gäller en lem af ens egen kropp, blod af ens eget blod, hjärta af ens eget hjärta, måste ett medel finnas att rädda. Ers excellens vet hvad Finland varit och hvad det är för Sverige i denna stund. Det värjer sig ännu som den siste kämpen på rikets utanverk, men det öfvermannas, det förblöder, det dör. Ers excellens! Finland *måste* räddas, om det också skulle kosta allt hvad vi äga, vår högra arm och hälften af vårt lif!

— Unge man, sade Gyllenstjerna, regeringen skall göra allt hvad i dess förmåga står; mera kan ingen förnuftig man begära. Våra kassor äro toma . . .

— Vi taga silfret från våra bord . . .

— Det är redan gjordt. Prinsessan själf äter på tenn.

— Diamanterna från konungens krona! Dukaten från våra barns sparbössor! Vigningsringen ifrån vår moders hand!

— Hvarför icke Stjernelds förslag att sälja troféerna från Breitenfeld, Lützen, Warschau och Narva

Digitized by Google

på auktion, med ständernas goda minne! utropade Falkenberg med bitterhet[1].

— Gifvas inga andra medel? Man uppsätter frikårer.

— Kvinnor, barn och gubbar köra plogen. Hemmanen falla i ödesmål. I hela Skåne finnas knappt tolftusen män.

— De tolftusen rycka ut. Barnen lägga musköten på gubbarnes axlar och trycka af. Mödrarna tillverka krut och stöpa kulor. Döttrarna försvara Sverige, som Värends flickor fordom ha gjort.

— Danmark angriper oss i ryggen.

— Sverige har mer än en Stenbock.

— Från alla sidor fiender, afund, trolöshet, svek och förväntan på Sveriges fall.

— Kungen kommer!

— Freden — icke kungen kan rädda oss.

— Ädle herrar och rikets styresmän! — utbrast den finske budbäraren, och en het tår rullade utför hans manliga bruna kind — när man kämpar för lifvet, för sin broders hus, för sin dotters ära — då finnas inga betänkligheter. Då frågar man icke hvar man skall taga ett vapen att slå och en arm att lyfta det — man slår med sin knutna hand, man smider, som kartaginenserne, svärd af sina portars gångjärn, hällen af sin härd och sin sista plog! Kvinnorna afklippa sitt hår till att tvinna rep, och barnen gifva sin sista skjorta till fältbindlar... O, ädle herrar, jag skyndar i morgon

[1] Förslaget gjordes den tiden verkligen på spe utaf Stjerneld, och ständerna gingo in därpå, hvarpå Stjerneld, som var kort om hufvudet, yttrade: »Jag hade orätt, som ej kom ihåg att man icke skall kasta pärlor för svin, ty de äta dem som ärter.»

Digitized by Google

tillbaka till Finland; vägren mig icke att medföra dit en tröst — ty att strida utan hopp, det är att strida med döden i sitt hjärta. Gref Horn, ädle, tappre gref Horn, ni är, som jag, en finne till börden! Desse andre herrar och kungliga råd, de äro redlige, vise och fosterländske män — jag ber dem förlåta en krigare, som talar för sin hembygd och som längesedan glömt att lägga sina ord såsom det torde fordras inför rikets högst betrodde — men de kunna ännu tänka sig Sverige utan Finland — vi, gref Horn, kunna ej tänka oss det — vi kunna ej lefva mera, om Finland dör — rädda det! rädda det, eller måste vi förgås i dess spillror!

Grefve Horn uppstod. Oaktadt hans mångbepröfvade själfbeherskning, hans fasta orubbliga hållning, kunde man likväl förnimma en ovanlig värme uti hans röst.

— Herr grefve, sade han, ni har talat som en man, och jag är viss uppå att vi alla här förstå hvarandra. Jag lofvar er, att så långt det beror på mig, skall allt göras hvad göras kan. Mera kan, mera får jag ej lofva. Har ni särskildt något projekt?

— Tillåter ers excellens mig att försöka här i Stockholm en värfningsbyrå för frivillige?

— Gör det, om ni kan uträtta något därmed. — Och efter ni nyss talat därute i folkhopen, så sök, min bästa grefve, att åter lugna sinnena. Sedan ber jag er vara god och stanna hos mig denna kväll; vi ha ännu så mycket att fråga.

Gösta Bertelsköld bugade och gick. När han gick, stod Eva Rhenfelt i hans väg och tryckte hans hand.

— Gud välsigne eder, gref Gösta, och låte edert hjärtas åstundan uppfyllas! sade hon med en röst, som dref blodet i flammor på den kvinnoskygge krigarens kinder.

Digitized by Google

En stor del af folkhopen hade redan skingrat sig — halmlågen hade förbrunnit, nöden och bekymren afkylde hastigt deras entusiasm. De kvarblifne fingo nöja sig med den enda halfva försäkran, som rådsherrarne vågat lofva ... och småningom skingrade sig äfven de.

Bertelsköld återvände. Man talade hela kvällen om Finland. Det var så mycket och så sorgligt att omtala; ganska litet kände man därom i Stockholm. Midt i samtalet klämtade klockan sju. Då afbröt grefve Horn sitt tal i halfva meningen, allt husfolket inkallades, bibeln slogs upp, och alla böjde knä, efter den tidens fromma sed, uti aftonbönen ...

När man uppstod, fortfor den ädle grefven där han slutat.

— Mina herrar medbröder, sade han, låtom oss nu öfverlägga om det bref som i dag anländt från hans majestät om — prinsessans förlofning.

---

7. Segrarnas bok.

I de stora våldsamma stormar, som omstörta riken, bortsopa välden och inkasta tidernas ström i nya fåror, försvinna många tusende suckar ohörda i bruset. Konungarne, fältherrarne, statsmännen stå där som gungande mastspetsar i hafvets svall; hvem räknar de otaliga vågor, som häfvas omkring dem, glittra ett ögonblick mot en sjunkande sol och lägga sig därpå ned att glömda försvinna? Historien antecknar endast massor och spetsar, summan af dessa offer, strömmen af dessa

Digitized by Google

tårar; enskildheterna förgås och upplefva likväl ständigt ånyo; människohjärtat klappar beständigt med samma slag i tidernas innersta.

Dagen efter de uppträden, som beskrefvos i föregående kapitel, klappade tre sådana hjärtan i den förtroliga skymningen af grefvinnan Liewens kabinett. Skilda i många år af tidernas stormar, blödande alla af djupa sår och likväl alla okufvade af skiftande öden, återfunno de hvarandra icke mera de samma som förr i deras ungdoms första blomma, när lifvet lekte för dem i rosendefärg vid den unge konungens hof, men oförändrade i sitt väsendes botten, lika ädla, lika kärleksfulla, endast starkare vordne af lifvets pröfning. Sällsynta anblick af tre ädla varelser, hvilka alla kunde med handen på hjärtat säga till hvarandra, att de under fjorton flydda stormiga år icke ett ögonblick svikit sin pligt, sin kärlek och sina minnen!

Gösta Bertelsköld hade för sina värfningar blifvit tvungen att kvardröja i Stockholm. Han hade låtit förmå sig att taga logis hos sin syster och var nu någorlunda återställd till sin yttre människa; skägget rakadt, uniformen nödtorftigen upplappad. Han hade till och med samtyckt att visa sig i fruntimmerssällskap — han, som icke vågat se ett fruntimmer i ögonen alltsedan den farliga kvällen hos Aurora Königsmark! Men det var också blott hans syster, grefvinnan Liewen, och bådas barndomsväninna Eva Falkenberg, numera Rhenfelts änka, som förmått för en afton kvarhålla hos sig den halsstarrige krigaren. De hade aflockat honom några af hans äfventyr — korta, kraftiga drag, där oftast kungen, stundom Horn, Lewenhaupt eller Armfelt, men aldrig han själf spelade hufvudrollen uti berättelsen. Och de skildrade i sin tur all segerns hänryckning, all

Digitized by Google

nederlagets ångest, all den förfärliga, månader långa ovisshet, som under dessa krigiska irrfärder än tjusat, än marterat de hemmavarande i Sverige.

Det var likväl en smärtsam sträng, som alla undvikit att vidröra, tilldess att Bertelsköld fattade sin systers fina, mjuka hand uti sin hårda näfve, såg henne hjärtligt och trofast i ögat och sade:

— Jag skall hälsa dig, Ebba, från Erik Falkenberg!

Grefvinnan teg, och hennes varma ögon, som aldrig hade långt till tårarnas källa, fuktades af en dimma, som efter hand begynte droppa i klara pärlor utför hennes älskliga kinder. Hon nickade blott att hon förstod honom.

— Natten före Pultava — fortfor Bertelsköld — och litet före midnatt lågo vi båda vakna vid samma bivuak och bytte hälsningar med hvarandra. Om jag faller, sade Erik Falkenberg, så hälsa din syster och säg henne att jag fallit för min kung och mitt land med hennes bild i mitt hjärta intill det sista... Det öfriga vet du. Han stupade dagen därpå vid middagstiden, under det att vi betäckte konungens återtåg; och jag hann endast trycka hans hand, ty det var ej tid att stanna då mera.

De båda fruntimren smulto i tårar. Eva Rhenfelt tryckte hans hand.

— Min broders skugga tackar er genom mig för att ni framfört hans hälsning, sade hon varmt.

— Jag kunde ej göra det förr, svarade Bertelsköld — och tryckte, utan att veta det, den framräckta handen så hårdt, att den sköna Eva gjorde en grimas af smärta. Bertelsköld märkte det och rodnade starkt; det var nu engång hans ovana, när ett sällsynt öde förde honom bland fruntimmer.

Digitized by Google

— Vet ni väl också, grefve Gösta — sade Eva, för att lugna honom — vet ni, att er syster i fem år sörjde min bror, och när hon för ett år sedan lät förmå sig att blifva grefve Liewens maka, skedde det blott med villkor att allt framgent få behålla sin sorgdräkt, där ej etiketten nödvändigt fordrade gladare färger... Men låt oss icke tala därom. Grefve Gösta är här en så kär och så sällsynt gäst, att vi ej få skrämma honom bort med dessa sorgliga minnen.

— Bästa Eva — inföll grefvinnan — tillåt mig taga din gamla vänskap i anspråk. Kalla honom du!

— Om grefven ej har något däremot... svarade Eva Rhenfelt, och innan tåren ännu hunnit lämna hennes långa svarta ögonhår, satt redan den forna skalken på lur i ögonvinklarna.

— Jag? upprepade Bertelsköld ytterst förlägen och önskade sig troligen i detta ögonblick hundra mil borta midt bland kosackernes pikar på Storkyro is.

— *Allons,* inföll grefvinnan; må det då vara afgjordt. Här äro vi tre, vuxna liksom ur samma rot, ur samma tid, samma fröjder och samma sorger. Låt oss tre också engång spela politik och afsluta tillsammans en off- och defensiv allians... det förstås med min mans samtycke. Man vet icke hvad som kan hända. Vi kunna alla behöfva en vän att lita uppå.

Bertelsköld kunde ej vägra sin hand, men han aktade sig nu att trycka för hårdt. Det förekom honom liksom brände handen, när den vidrörde Eva Rhenfelts. Grefvinnan smålog. Lyckan att åter äga en älskad bror förtorkade hastigt tårarnas källa.

— Känner min tappre herr bror en viss bok — *le voici!*

Digitized by Google

Och därvid framräckte hon en liten elegant inbunden minnesbok i grönt marokin med guldsnitt; permarna likväl med tydliga spår af att ofta ha öppnats.

Gösta Bertelsköld uppslog boken och läste på dess första sida skrifvet med Ebbas handstil:

Segrarnas bok. Gustaf Adolf Bertelsköld. Anno 1700.

Det var att anslå en känslig sträng i karolinens bröst. Han skrattade och grät på en gång; han föll sin syster så hårdhändt om halsen, att hon, nära att kväfvas, slet sig med våld ur hans armar.

— Då några personer af sällskapet möjligen glömt huru det månde förhålla sig med min lilla bok, vill jag upplifva deras minne, fortfor grefvinnan. Det hände sig en vacker vinterdag, att min hetlefrade herr bror behagade kasta pagen Gustaf Otto Douglas utför trapporna på Drottningholm, för det att Douglas kallade den finska adeln oxmiklar, som icke skämdes att i ett kungligt slott tala sinsemellan sitt otäcka finska modersmål. För denna sin bedrift kom min herr bror i arrest, och när han slapp ut, råkade han i träta med Eva Falkenberg, som förebrådde honom att ha visat sin mandom emot en stackars page, men understod sig att tvifla uppå huru *courageux* han därför månde visa sig emot rikets fiender. Min nya och oskrifna bok låg just då framför honom på bordet; hvarpå herr Gösta tog boken och sade, utan att räkna bladen: det skall fröken Eva veta, att intet kommer jag till Stockholm tillbaka, innan jag har att skrifva en *victoria* eller åtminstone en ärlig *rencontre* på hvartenda af dessa blad... Och eftersom han reste dagen därpå och nu för första gången sedan fjorton år återvänder till Stockholm, är tiden inne att räkna bladen och se om han hållit ord.

Digitized by Google

— Det är sant, inföll Eva Rhenfelt. Mannen bör visa att ynglingen hållit ord.

Grefve Gösta begynte bläddra i boken. De flesta bladen voro redan skrifna med Ebbas hand. På första bladet läste han: *Tiberup den 25 Juli 1700.* På det andra: *Narva den 20 November 1700.* Och så vidare i fortsättning, blad efter blad, år efter år, seger efter seger, ända till det olyckliga året 1709. Men där upphörde anteckningarna, och tio eller femton blad återstodo ännu oskrifna.

---

8. Det oskrifna bladet i segrarnas bok.

Jag har inga segrar mer! utropade Gösta Bertelsköld halft skämtsamt, halft vemodigt, i det han betraktade de oskrifna bladen efter 1709.

— Eller ock en ärlig *rencontre* — så lydde löftet! inföll hans syster, hvars goda hjärta anade huru mycket allvar ändå låg bakom den slagne karolinens löje.

— Jag godkänner det, skyndade Eva Rhenfelt att tillägga. — Jag godkänner det så mycket hellre, som Narva, Düna, Klissow, Holofzin, Warschau, Thorn och så många andra, som fylla långa sidor uti historiens bok, här upptaga blott ett enda blad och en enda rad uti segrarnas bok, författad af Gustaf Adolf Bertelsköld.

— Författad af Carl XII, rättade Bertelsköld.

— Som du vill. Författad af nutidens och kanske alla tiders störste skriftställare i detta slags litteratur, men tryckt med hans krigares blod och inbunden i guld-

Digitized by Google

snitt med svenska folkets sista dukat. Fortsätt — en *rencontre* då för hvar återstående sida!

— Må göra. Jag antager tillbudet, med förbehåll att striden ej slutas med nederlag och att vapenäran är utan fläck.

— Jag vet nederlag som medfört odödlig ära, då segern har medfört ganska ringa. Och dessutom — när fläckades någonsin de svenska vapnen, vare sig att segern eller olyckan följde dem åt?

— Jag önskade att härtill kunna svara: aldrig! Men äfven de blankaste vapen kunna fläckas ibland, och vi äro alla dödlige, som ej kunna göra det gjorda ogjordt, ehuru vi efteråt bittert ångra hvad vi under stridens hetta förbrutit. Nåväl, jag vill skrifva, efter det gäller att hålla mitt ord. Men det är länge sedan jag sist såg penna och bläck.

— *Mon ami* bär syn för sagen, skämtade Ebba.

Verkligen var också Bertelskölds första litterära bedrift en stor plump uti segrarnas bok.

— Torde ock blifva för *abominabla* kråkfötter på så fina pappersblad, svarade krigaren förlägen, men fortfor likväl att skrifva och hade efter hand fyllt hvarje blad med ett namn och en datum, ända till »Pälkäne den 6 Oktober 1713». Det sista bladet blef emellertid oskrifvet.

De båda fruntimren betraktade bokens nya innehåll — stora, stela bokstäfver, präntade liksom med udden af ett svärd.

— Det sista bladet! utropade båda på en gång.

— Tomt!

— Och hvarför icke Storkyro?

— Vi blefvo slagne.

— Men efter det tappraste försvar, efter att två gånger ha kastat fienden öfver ända och tagit sex kanoner, såsom du själf berättat oss...

Digitized by Google

— Vi blefvo slagne, säger jag.

— Tvåtusen finnar föllo i den skönaste ordning, led vid led, man vid man, officerarne i spetsen för sina kompanier, underbefälet i spetsen för sina rotar; de föllo med ärofulla sår, utan att vika ett steg från sin plats och omgifne af slagne fiender. Är du en krigare, Gösta, och vägrar åt detta nederlag en plats i segrarnas bok!

— Falla? Det kan hvar trosspojke. Slå? Det kan hvar legoknekt. Men göra sin skyldighet!... Vi gjorde icke det vid Storkyro, och därför kommer icke den dagen i Ebbas bok. Vi borde alla, som öfverlefvat den dagen, ställas för krigsrätt.

— Men Armfelt, du, ni alla, utom rytteriet, fäktade ju med exempellös tapperhet alltintill slutet.

— Utom rytteriet, ja. Felet må varit hvems som helst, men det är ej sed hos oss att öfverlefva sådana dagar. Det är helt enkelt; man stupar, och därom är ingenting mera att säga. För min del gjorde jag mitt bästa att dela de andras öde, men eftersom jag ej kunde göra det utan att slåss, så råkade jag slå mig igenom. Låt oss icke mera tala därom.

— Men hvad skrifva vi då på det sista bladet?

— Det vet jag icke. Kanske vill Eva ge en fattig soldat kredit till nästa gång mot nya segrars ränta och säker förskrifning uti hans hjärteblod?

— Nästa gång är en skälm.

— Ja, då vet jag intet råd...

— Om ej att gifva dig själf i pant, inföll systern. Det vore en säkrare pant än ditt hjärteblod, som hvar fientlig kula har anspråk uppå.

— Icke vill Eva ha en så fattig pant, icke heller rår jag själf om den för tillfället, svarade Bertelsköld

Digitized by Google

och sönderbröt, utan att märka det, en fin engelsk sax, som han tagit från sybordet.

Eva såg utåt fönstret och trummade mot rutan Carl XII:s marsch vid Narva.

— Jag vet ännu ett medel, fortfor grefvinnan, mycket road af det bryderi hon åstadkommit hos en af de tappraste män och en af de mest hjältemodiga kvinnor på den tiden. — Kan du gissa det?

— Jag är mycket dålig att gissa gåtor, svarade Gösta. Låt Torsten gissa i mitt ställe, han förstår sig bättre därpå.

— Jag tviflar uppå att Torsten nu vore af min mening — smålog Ebba — och det är därför bättre att vi tre allierade gissa tillsamman. Här är ett blad uti boken, på hvilket är tecknadt: »*Würgen* den 20 Januari 1702.» *Mon ami* har kanske glömt bort det. Jag vill då påminna honom att han vunnit en seger, som med allt skäl kan gälla för två, ty näst hans majestät konung Carl XII, är Gösta Bertelsköld sannolikt den ende dödlige som nitton år gammal har obesegrad lämnat Aurora Königsmark.

— Du menar således ...?

— Att vi teckna på sista bladet: Saldo till favör en victoria från 1702. Accepteras: Eva Rhenfelt, född Falkenberg.

— Accepteras, svarade Eva.

— Protesteras, inföll Bertelsköld.

— Hvad! utropade grefvinnan. Min herre skulle då ha bedragit oss? ... skulle kanske ha dukat under i striden?

— Nej, men ...

— Tillåt mig att uppfriska ditt minne med en omständighet, som kanske gör det mera önskvärdt att

Digitized by Google

se äfven det sista bladet fulltecknadt. *Voici.* I samma bref, dateradt Narva den 7 December 1700, hvari *mon ami* berättar sitt löfte vid afresan från Stockholm, heter det vidare: »Och härtill svarade Eva Falkenberg: intet tror jag det; kornetten må vara glad att klubba björnar. Hvarpå jag sade: hvad lofvar fröken mig, om det sker som jag sagt? Och därpå sade hon: då får kornetten begära af mig hvad som helst, intet skall jag neka därtill. Är det visst? sade jag. Ja så visst, sade hon, som tuppen på Jakobs kyrktorn; förrän han galar, skall jag det aldrig svika.» Nåväl, vägrar Eva Rhenfelt att inlösa Eva Falkenbergs löfte?

— Min förhoppning står till Sankt Jakobs tupp, svarade Eva leende.

— Således — sade grefvinnan — om sista bladet blir skrifvet i segrarnas bok, äger innehafvaren af denna skuldsedel att hos numera krigsrådinnan, välborna fru Eva Rhenfelt, född Falkenberg, infordra förbindelsen till dess fulla belopp, nämligen *hvad som helst.*

— Jag vädjar till oraklet på tornspetsen, återtog Eva i samma ton.

— När skuldsedeln är oskrifven, förfaller tyvärr den mest lagliga fordran! utropade Bertelsköld, äfven i samma ton. Man gör hastiga framsteg i så älskvärda lärarinnors skola.

— I en så ovanlig process måste rättegångsordningen suspenderas, fortfor grefvinnan. Jag föreslår parterna en förlikning. Skuldsedeln dödas, men fordringsägaren tar i stället inteckning hos gäldenären.

Parterna tego. Båda kände för väl att det gällde all deras lefnads lycka. Alltsedan hans första ungdom hade Eva Falkenbergs bild outplånligt vuxit in i den tappre karolinens hjärta; denna bild hade följt honom i

Digitized by Google

hundrade strider, bland slagfältets dödar och vid bivuakens ensliga tankar; den hade bevarat honom för otaliga vådor under hans vilda, äfventyrliga krigarebana, och denna älskade bild hade han att tacka för att hans läppar aldrig mötte en kvinnas och att han till denna stund, vid ett och trettio års ålder, behållit de första ynglingaårens hela blyghet och oskuld. Hon åter — änkan efter en gubbe om åttatio år, hvars slocknande lif hon vårdat af vänskap i två års försakelser — huru hade hon icke med hänförelse lyssnat till dessa segrar, hvilkas rykte uppfyllde världen och i hvilka hennes barndoms älskling hade en ärofull del! Hvilken tjusning hade icke alla dessa sagolika faror och äfventyr haft för hennes stolta och högstämda lynne! Ju äldre hon blef, desto klarare förstod hon, att endast en sådan man, en man i ordets djärfvaste mening, var värd hennes kärlek. Och nu, vid tjugunio års ålder, då kvinnans kärlek är hela hennes lif — nu stod framför henne sagornas hjälte, blyg som hon själf, lika glödande, men lika stum, och man lekte med ord, som, huru de än föllo, dock alltid inneburo för båda en hel framtid. Därför teg Gösta Bertelsköld. Därför teg Eva Rhenfelt. Vårens stormar susade med snöiga vingar mot fönsterrutan, och därinne blef en lång, lång paus, uppfylld af stormiga känslor.

Bertelsköld uppstod och fattade sin hatt. Ett långt farväl förestod. Ebba Liewen kände det och tog till ordet.

— Gösta — sade hon hjärtligt — *mon coeur,* ditt lif har härintills varit idel faror och strider; ingen vågar tvifla på ditt mod. Du har härtills varit en landsflykting, som blödt bort din ungdom i främmande länder; men ditt land behöfver dig lika väl hemma hos oss. Du får ej mer lefva för äran ensam, du måste lefva också för

Digitized by Google

oss som älska dig, för din syster och för — henne. Res icke mera ifrån oss; stanna i Sverige! Grefve Horn behöfver din erfarenhet; kanske också din arm, om danskarne anfalla oss. Stanna hos oss!

— Tala icke därom! Jag förstår din godhet — er vänskap; skulle ej Sverige vara mig kärt! Men Finland har sett mig födas; Finland är öfvergifvet och i yttersta nöd; att stanna hos er, det vore att öfvergifva min födelsebygd.

— Hela Finland är öfversvämmadt af fiender. Det är förloradt, och du *kan* icke rädda det. Stanna hos oss!

— Är det förloradt, och kan jag ej rädda det, så kan jag åtminstone dö för det. Jag måste till Finland.

— Betänk hvilka osägliga mödor som vänta dig; jag säger ej faror, ty dem föraktar du — men att jagas som ett vilddjur i dessa öde skogar, att utan ära, utan seger stupa för hunger och köld i detta förhärjade land, som icke mera äger en koja, där du kan finna hvila och vård, när du gjutit ditt blod förgäfves i striderna! Ack, stanna hos oss!

— Snön har ofta förr varit mitt läger och himmelens stjärnhvalf mitt nattliga tak. Jag sofver där lugnare, när jag uppfyllt min pligt, än hemma hos dig i den mjukaste bädd.

— Hemma hos oss skall du finna mer än hvila, mer än vård: en ärofull verksamhet! Du skall här finna mer än en syster — ack, jag talar icke om mig! — du skall finna ett hjärta, som klappat för dig genom alla öden, ett hjärta så ädelt och stolt som ditt eget och som Sveriges tappraste ädlingar skola afundas dig. Blif kvar, Gösta! Därborta vänta dig ödemarken, ensamheten, kölden, mörkret, förtviflan, döden, — här trefnaden, vänskapen, ljuset, kärleken, lifvet! — Välj!

Digitized by Google

— Mitt val är gjordt. Farväl, Ebba!

Systern kastade sig i hans armar.

— Eva, Eva! utropade hon, hjälp mig då att kvarhålla honom! Du kan det, du!

Men Eva Rhenfelt trädde närmare med högburet hufvud, och hennes ögon glänste af stolthet. Innan någon ännu anade hennes mening, hade hon fattat pennan och med rask hand tecknat på sista bladet i segrarnas bok:

Stockholm den 24 Mars 1714.

— Hvad har du skrifvit? hviskade Ebba. I dag?

— I dag.

Digitized by Google

— En seger?

— Den största!

— Och ditt löfte?

— Det skall inlösas, om och när grefve Bertelsköld fordrar det. Gå med Gud, ädle, värdige kämpe för ett olyckligt land! Ehvad du återvänder eller icke, ehvad du minns mig eller förgäter mig — mitt löfte står tecknadt på sista bladet i segrarnas bok!

---

9. När lejonet återvände från jagten.

en 1 December år 1714 — dagen har sin märkvärdighet — voro några de djärfvaste bland partimännen församlade hos Sven Leijonmarck på Finstaholm ej långt ifrån Upsala. Man hade tidigt slädföre och skarp vinter, såsom det i

Digitized by Google

alla tider varit, »när ryssarne äro i rörelse», ty de stå i förbund med elementerna. Rundtomkring hördes vargarnas tjut i snöyran, och drängarne framför stockelden hviskade till hvarandra, att ulfvalåten därute betydde något nytt människooffer ute på isen. Sex eller åtta finska flyktingar, som dignande af vanmakt utsträckte sig i eldskenet, upplyftade vid detta oljud sina hufvuden och betraktade hvarandra med dyster nedslagenhet. De visste förväl, att sällan en dag förgick på den tiden, utan att man om morgonen förnam huru ensamme vandringsmän, stundom hela familjer bland flyktingarne, där de förfrusne och svultne tågade från gård till gård, från by till by, blifvit sönderslitne af vargarna i den öde vinternatten.

Herrarne därinne tycktes icke vara mycket bättre till mods. De hade på vanligt klockslag deltagit i den gemensamma aftonbönen, som sällan försummades; men det var med förströdda tankar och oroliga sinnen. Icke ens Leijonmarck själf, som ofta sade sig begära råd af den helige ande, hade nu förnummit någon omedelbar ingifvelse. Han bläddrade rådvill i några på bordet framliggande skrifna blad med öfverskrift: »Alla fyra ständernas i Finland tal till riddare-, präste- och borgareständen i Stockholm.»

Anledningen till herrarnes sammankomst var ryktet att konungen vore på återvägen från Turkiet. Men ryktet hade så länge och så ofta ljugit med tusende munnar, att ingen visste hvad man borde tro och hvad man därför borde göra. Den försiktige domprosten Molin teg betänksamt stilla, den djärfve Erik Benzelius grundade på nya planer, den förslagne lagman Gyllencreutz hade tappat koncepterna, och Leijonmarck, annars en återhållsam man, smuttade oftare än han var van

Digitized by Google

på det för sällskapets välfägnad framställda stora öl-kruset.

I denna herrarnes stora tvekan hördes bjällerklang på gården, och snart därpå inträdde Torsten Bertelsköld, med välbehag afläggande den fina sobelpälsen. Herrarne trängdes omkring honom, frågande efter nyheter från Stockholm, och det var märkvärdigt att höra huru visligen de förstodo att lägga sina ord, innan svaret gaf dem någon visshet om hvad komma skulle.

— Grefven ser ut att medföra hugneliga tidender, sade Molin. Hans majestät lärer snart hugna sina trogne undersåter med sin efterlängtade återkomst.

— Det Gud gifve! utropade Leijonmarck.

— Jag ville gifva min sista daler åt de fattiga, därsom vi med säkerhet kunde det tro, inföll Gyllencreutz.

— Näst rikets välfärd måste konungens välfärd vara vår högsta åstundan, yttrade Benzelius, alltför öppen att ens i denna ovisshet hyckla för mycket lojala tänkesätt.

— Hvad nytt? utropade man i korus.

— Ingenting särdeles, så mycket jag vet, svarade Bertelsköld ej utan elakhet, påtagligen road att gäckas med herrarnes nyfikenhet.

— Men regeringen måste ha fått kuriren, som väntades redan i går från Stralsund, sade Molin.

— Han kom verkligen i dag på morgonen, men har under vägen måst göra en omväg för danskarne.

— Och hvad medförde han om konungens återkomst?

— Ingenting — om ej att konung August satt en hel armé snapphanar i rörelse för att, om möjligt, uppfånga vår nådige konung under *retouren*.

En paus uppstod, och man betraktade hvarandra med någon förlägenhet. Blotta möjligheten af konungens

Digitized by Google

fångenskap hos denne hans ränkfulle dödsfiende var af den art, att äfven Carl XII:s bittraste ovänner måste rygga tillbaka därför.

— Vi äro ärlige män — sade Benzelius med värma — och önske att hans majestät måtte väl gå, ändock ingen kan oss förtycka att vi för ögonen hafve *salutem regni*. Grefven kan därför lämna alla omsvep. Grefven kommer från Horn och känner såväl hans, som de öfrige rådernes *soupçoner* i denna affären. Rent ut, hvad tänker rådet därom?

— Rådet tänker alltid underdånigst detsamma som hans majestät, svarade Bertelsköld. Och efter hans majestät tänker sig snart stå på svensk mark, så tänker rådet detsamma. Jag förmodar att herrarne alla tänka detsamma.

— Utan tvifvel, menade Gyllencreutz. Men alldenstund här inga fakta äro, allenast konjekturer — hvad tänker grefve Horn därom!

— Mina herrar, jag vet ingenting — och den diplomatiska axelryckningen klädde grefve Torsten förträffligt — jag har ej den äran att känna rådets *soupçoner*. Man befarar blott att hans majestäts resa torde blifvit på något obehagligt sätt afbruten. Man har säkra underrättelser att hans majestät begifvit sig på väg från Demotika den 20 September klockan tio förmiddagen[1], och när man känner hans majestäts sätt att resa . . .

— Vi ha i dag den 1 December, yttrade Molin eftertänkeligt.

— Och den 10 November på aftonen, när kuriren lämnade Stralsund, hade man icke den ringaste under-

[1] Konungens resa gick i början långsamt. Först den 26 Oktober begyntes hans världsberömda ridt från Pitest till Stralsund.

Digitized by Google

rättelse om hans majestät, tillade grefve Torsten helt kallt.

— Afresan måste ha varit känd af både tsar Peter och konung August, inföll Gyllencreutz.

— Och det är troligt — sade Leijonmarck — att Belials furste från Dresden utskickar porträtter af hans majestät till alla möjliga vägar som kunnat passeras.

— Onödigt besvär! invände Benzelius. Carl XII:s porträtt finnes redan förut i hvarje torparekoja i hela Europa.

— När man lägger allt detta tillhopa, menade Gyllencreutz . . .

— Med konungens kända oförvägenhet, inföll den fredälskande Molin . . .

— Och de ogudaktigas rådslag, tillade Leijonmarck . . .

— Och Sveriges öde! utropade Benzelius . . .

— Så . . .

— Så är det högst sannolikt, att hans majestät är . . .

— Fången!

— Nej . . . Carl XII låter aldrig taga sig lefvande, utbrast Benzelius dystert.

Alla tego en stund helt stilla. Blotta tanken på en sådan jättes fall förlamade hvarje tunga.

— Mina herrar — sade slutligen grefve Torsten, den ende som ännu hade mod att le — en konjektur, *rien de plus!* Jag har ingenting sagt.

— Men i betraktande af omständigheternas allmänna gång, menade Gyllencreutz . . .

— Och med förbehåll af all undersåtlig tro och vördnad, tillade Molin . . .

— Så måste vi handla, sade Benzelius.

— Tiden är kommen! inföll Leijonmarck djärft. Saul har störtat sig på sitt svärd, och Herren skall frälsa Israel ur de filistéers händer.

Digitized by Google

— Om så olyckligt händt att konungen fallit undan — fortfor Molin — så bjuder oss försiktigheten att vara beredde uppå hvad komma skall. Rådet kommer i sådan händelse att genast sammankalla en riksdag, och jag förmodar att dess första verk blir fredens afslutande så fort som möjligt och på hvad villkor som helst.

Benzelius brusade upp.

— Herr domprosten går något långt i sin fredsifver, utropade han. Innan vi komma därtill, måste landet först hafva en konung.

— Eller en drottning!

— I alla händelser frihet!

— Vi hafva enväldet nogsamt pröfvat och vilja ej vidare ha att skaffa med turkiska paschar!

— Man har trampat oss under fötterna...

— Plundrat oss, uttappat vårt blod för främmande skuggkonungar...

— Allt för Polen! Intet för Sverige!

— Fotapall åt en Moloch!

— Slaktoffer åt en Dschingiskhan!

— Hekatomb åt en furie!

— Skola vi underkasta oss Ababs tyranni och Sauls galenskap?

— Aldrig! Mina herrar, låtom oss genast uppsätta förslag till en ny regeringsform!

— Återställa ståndens privilegier...

— Revidera reduktionsverket...

— Rensa ämbetsverken...

— Reducera armén...

— Upphäfva gärderna!

— Mina herrar, det är allt redan på förhand uppsatt, utbrast Leijonmarck med brådskande ifver, framtog från ett lönskåp digra pappersbuntar och begynte med

Digitized by Google

hög röst uppläsa sitt länge utarbetade förslag af väsentligen samma tendens, som fem år därefter blef rikets grundlag, men betydligt radikalare, hvilket bevisade att mannen var en framtidsman.

Tidtals afbröts han af de öfriges högljudda bifall eller invändningar. En obeskriflig hänförelse uppstod i sällskapet. Själfva de andlige herrarne märkte ej huru djupt de tittade i det ständigt ånyo fyllda ölkruset.

Endast Torsten Bertelsköld stod där till utseendet kall och lugn, men fortfor att skickligt underblåsa elden.

Man höll just på att i den upprymdaste stämning debattera om konungamaktens inskränkning och möjligheten af en republik efter polskt mönster, då en snöig löpare trädde oanmäld in och lämnade Bertelsköld en biljett. Sigillet var Horns. Mästarens lärjunge kunde ej dölja en hastig blekhet. De närvarande märkte det, och larmet i salen tystnade.

— Mina herrar — sade Bertelsköld, förgäfves sökande att återtaga sin vanliga gäckande ton — våra farhågor ha lyckligtvis varit ogrundade. Grefve Horn underrättar mig, att en ny kurir ankommit två timmar efter den förra och medfört den glada nyheten, att hans majestät, vår allernådigste konung, den 11 November klockan ett på morgonen i högönskelig välmåga inträffat uti Stralsund.

Herrarne sågo på hvarandra — mäkta andäktigt. Det var slut med regeringsformen, slut med revisioner, rensningar, friheter, slut med Ahab, Saul, Moloch och Dschingiskhan, slut med mössen, som sprungo på bordet i kattens frånvaro. Leijonmarck smög helt tyst sitt digra projekt i kakelugnen; det fladdrade upp och brann. Litet hvar jämkade sig beskedligt till sitt. Skuggan af ett namn hade slagit dem med förfäran.

Digitized by Google

10. Mötet vid Stralsund.

En vacker sommarmorgon i slutet af Juli år 1715 inseglade en liten svensk skonert i Stralsunds hamn. Att döma af de söndersplittrade rårna, de genomborrade seglen och löst hängande vanterna, måste fartyget nyss hafva antingen lidit ett svårt haveri, eller med knapp nöd undkommit fientliga kulor. Det senare var också händelsen. Tordenskjolds och Sehesteds danska flottor kryssade öfvermäktiga i dessa farvatten, och försöket att smyga sig igenom under mörkret af den korta sommarnatten hade så när kommit att kosta den djärfve seglaren dyrt. Han hade oförfärad växlat skott med två eller tre danska fregatter och slutligen lyckats vid stranden af Rügen komma på grundare vatten, där de stora skeppen ej mer kunde följa honom. Nu var han räddad och hälsade fästningen hurtigt med svensk lösen, i det tvenne lätta rökpelare, åtföljde af blixtar och knall, strömmade ut från hans bog.

En fin och blek herreman, utstyrd i en dyrbar sobelpäls, oaktadt den skarpa hafsvinden längesedan afträdt sitt välde åt ljumma landvindar, visade sig nu på akterdäck och betraktade med kikare de gapande

Digitized by Google

kanonmynningarna. I det han vände sig om för att göra chefen ombord några frågor, målade sig en liflig öfverraskning i hans annars kalla drag, när han tätt bakom sig varseblef den smärta gestalten af ett ovanligt vackert fruntimmer, hvilket med samma nyfikenhet som han själf betraktade fästningsverken.

— Ser jag rätt? Madame Rhenfelt här, och utan att jag kunnat ana i hvilket angenämt sällskap jag gjort öfverresan från Ystad! utbrast den fine herrn i sobelpälsen.

— Det kommer sig däraf, att grefve Torsten under hela resan bevakat kajutan, svarade Eva Rhenfelt något spetsigt, i det hon fortfor att betrakta fästningsverken. — Icke ens affären med danskarne förmådde väcka grefven ur sitt stoiska lugn.

— Hvad vill ni man skall göra, sköna Eva? — genmälde Bertelsköld stucken, ty det var svårt för honom att tillstå rätta orsaken, som icke var feghet, utan sjösjuka — att utsätta sig för edra blixtrande infall på samma gång som för danskarnes kanoner, det hade varit att råka mellan tvenne eldar. Men tillåt mig fråga, hvad förskaffar Stralsund den lyckan att mottaga en så fruktansvärd förstärkning inom sina murar? Jag slår vad att madame Rhenfelt ej aspirerar på någonting mindre, än att blifva Sveriges Jeanne d'Arc.

— Och hvad förmår grefven att för första gången i sin lefnad draga i fält mot rikets fiender och så oerhördt blottställa Sveriges diplomatiska framtid?

— En småsak, en beskickning från rådet, som har all utsikt att lyckas, sedan jag fått min nådiga krigsrådinna till bundsförvant. Jag skall göra hans majestät uppmärksam på att Stralsund numera är utom all fara. Man behöfver endast begagna edra infall till palissader

Digitized by Google

kring fästningen; danskar och preussare skola ofelbart spetsa sig på dem ... *Eh bien,* sluta vi fred?

— När diplomaterne säga fred, mena de krig. Jag antar krigsförklaringen.

— Hör mig, Eva, låt oss göra den oerhörda uppoffringen att fördraga hvarandra. Oaktadt all vår fientlighet, är jag er vän mer än ni tror. Ni är en kvinna med hufvud ...

— Å, herr grefve, ni börjar smickra! Det är sant, er position är kritisk, ni behöfver inflytande hos hans majestät, men vänd er hellre till någon som bättre kan tjena er.

— Lämna edra stickord, ni ser att jag är stålsatt mot dem. När jag säger att ni är en kvinna med hufvud, så har jag sagt er den största komplimang som en man kan säga en kvinna ...

— Ni misstar er; han säger henne en större, när han kallar henne en kvinna med hjärta.

— Tillåt mig tala till punkt. Ni är något ännu sällsyntare, ni är en kvinna med karakter. Jag ber er, afbryt mig icke; hvarför skulle jag smickra er? Jag vet ju att ni hatar mig. Nåväl, hata mig, om ni behagar, men låt oss sluta förbund, ty vi kunna skada hvarandra som fiender och gagna hvarandra som vänner. Ödet har fört oss tillsamman på en smal planka, som lätt kunnat träffas af samma kula. Tiden är kort, jag begagnar tillfället, och jag upprepar min anhållan om er hand.

— Fastän vi hata hvarandra?

— Jag högaktar er, och ni fruktar mig. Det är allt som behöfves.

— Ni bedrar er. Jag hvarken fruktar er eller behöfver er.

Digitized by Google

— Ni är självständig och djärf; två egenskaper som kunna föra er till den högsta glans eller ett hastigt fall, allt huru ni använder dem. Väg engång er bestämmelse, väg den kallt och klokt, som ni kan, när ni vill. Väger ni klokt, så skall ni finna att prinsessan i alla fall skall bli drottning en dag, och vid min sida skall ni då förmå allt. Men binder ni ert öde vid det närvarande, som beror af hvarje dansk styckjunkares kula, och försmår ni ett förbund med mig, så sök er i tid ett änkesäte i Smålands aflägsnaste skogar, ty världen skall snart hafva glömt att en Eva Rhenfelt finns till.

— Har ni nu talat till punkt?

— Ännu icke. Det finns hos er en tredje egenskap, som korsar, jag vet det, alla ert förstånds beräkningar. Ni är en smula svärmarinna, min nådiga, och ni är på visst sätt berättigad därtill, ty hela svenska folket, och icke minst dess kvinnliga del, har nu i femton runda år svärmat som ni, för samma person och samma pojkstreck. Ni ser hvart det ledt, och utgången skall bli densamma för er. Fortfar att fantisera om er Carl XII, och ni kastar verkligheten och er medfödda ställning ifrån er, för att jaga efter drömmar, fantomer, luftbilder — en ära, som till slut går i trasor, och en höghet, som till sist ej skrämmer en kammarjungfru. Hvad angår ert lilla romantiska tycke för min bror...

— Med hvad rätt, herr grefve...?

— Lugna er, jag ber; det är visst en ömtålig sträng; men det är så godt att med ens stämma cittran ren, så skorrar hon icke mera i vår duett, min nådiga. Således, hvad angår det lilla romantiska tycket för min bror, så bör jag säga er att det ej skrämmer mig det minsta. Er inklination är ganska naturlig. Gösta

Digitized by Google

har bravur, och originalet i Stralsund kastar alltid en liten reflex på kopian i Lappland — ty vid det här laget, förmodar jag, befinner sig Gösta ungefär uti Lappland; hans bragder rymmas ej mera i någon annan del af Europa. Men *voyez vous*, om er inklination är möjlig och begriplig, så är hans desto omöjligare och obegripligare. Jag vill hålla Drottningholms slott mot ett finskt rökpörte, att Gösta, alltsedan han for, varit till den grad fördjupad i betraktelser öfver konsten att dräpa kosacker, att han icke haft en minuts tid öfrig för er, sköna Eva . . .

— Tror grefven det? svarade Eva Rhenfelt gäckande, i det hon visade Bertelsköld ett bref, i hvars stela brandstaksmässiga utanskrift Torsten genast igenkände sin bror Göstas hand.

— Det är mig likgiltigt, svarade grefven högdraget. Jag har nu talat till punkt och begär ert svar.

Skonerten hade nu närmat sig utanverken mot hamnen och gjorde ankaret klart. Den unga änkan tycktes så intresserad af fästningens anblick, att hon ej hade någon uppmärksamhet öfrig för sin granne på akterdäcket. Händelsevis lät hon därvid sin resväska falla; hofmannen grefve Torsten tog upp den och räckte henne den, utan att tänka därpå.

— Gif mig innehållet, så kan grefven behålla det öfriga, sade Eva Rhenfelt vårdslöst och fortfor att kika på fästningsverken.

Nu först märkte Bertelsköld att resväskan var af grönt saffian i form af en sammanviken korg.

— Det är således ert svar? frågade han, bitande sig i läppen.

— Ser ni — fortfor krigsrådinnan med ögat för kikarn och utan att låtsa höra honom — ser ni, där-

Digitized by Google

borta slunga danska och preussiska mörsare bomber in i Stralsund. Det blir farligt för er, grefve Torsten, att möta dem med pennan till svärd och bläckhornet till sköld. Men det blir ännu betänkligare att möta honom därborta, hvars skarpa blick torde genomskåda er mer än ni tror. Ni talar beständigt om edra kloka beräkningar. Hur vill ni med dem förklara, att denne kung, som återkommer slagen, utblottad, knappt med en enda följeslagare, med halfva Europa emot sig, och kommer till ett rike ännu fattigare, ännu mera utblottadt än han själf — hur vill ni förklara, att blotta vissheten om hans återkomst, blotta åsynen af hans blåa rock med det gula bältet likasom med ett trollslag bevärar murarna med kanoner, hafven med flottor, stampar nya arméer ur jorden, stålsätter hvarje arm, upplifvar hvarje bröst och, om det vore möjligt, väcker själfva de fallne ur deras blodiga grifter? Två konungar belägra honom här med en vida öfverlägsen styrka; efter alla beräkningar borde Stralsund redan ha fallit. Förklara mig då hvarför allt står så länge han står, och alla hoppas så länge han lefver, och hvarför världen, som annars alltid mäter ut sitt pris efter framgången, för denne ende dödlige gjort ett undantag och beundrar honom, om möjligt, mer under olyckans dagar, än under lyckans? Grefve Torsten, ni är en subtil räknemästare; ni adderar och subtraherar endast med de små siffrorna i mänskligheten och får däraf idel små summor och bråk; men ni glömmer, att en enda stor siffra kan öfverväga otaliga små och nedtynga facit öfver alla edra beräkningar. Låt oss vara uppriktiga: jag tycker icke om små själar i stora hufvuden, och ni, grefve Torsten, är utan tvifvel en alltför stor diplomat, för att vidare bevärdiga en så dålig räknarinna som jag med någon uppmärksamhet . . .

Digitized by Google

Ankaret har fallit, lotten är kastad. Er tjenarinna, min grefve!

— Välan — utbrast Torsten Bertelsköld förbittrad — ni har sagt det, öfvermodiga kvinna, lotten är kastad; ni vill leka krig, och ni skall få krig — men på lif och död! Farväl!

11. En audiens hos Carl XII.

Tre eller fyra dagar hade förflutit, sedan legationssekreteraren grefve Torsten Bertelsköld, skickad af rådet i Stockholm med viktiga budskap till konungen, ankommit till Stralsund, och ännu hade han ej lyckats erhålla audiens. Än var hans majestät borta på Rügen, än upptagen af någon affär med fienden, än innesluten i enrum med baron Görtz. Det tycktes som ville konungen med flit låta rådet i dess utskickades person erfara en förödmjukelse; eller misstänkte Carl, ej utan grund, att budbäraren jämte sina officiela uppdrag hade hemliga order af grefve Horn att utspana ställningen, känna sig före om konungens afsikter, underrätta sig om hans person och kontraminera Görtz, som i en hast vuxit alla de mäktige öfver hufvudet.

Bertelsköld gick till general Düker.

— Ja hvad vill ni man skall göra? svarade Düker ej utan elakhet. — Följ mig i kväll till retranchementet vid Frankenport, så blir där kanske någon ledighet mellan bomberna. Det är så som diplomaterne vanligen språka med Carl XII.

Digitized by Google

Vi lämna emellertid för en stund hofmannen, för att följa Eva Rhenfelt, som härtills lika förgäfves sökt utverka sig audiens. Ingen af staben vågade anmäla henne; man visste förväl att det nordiska lejonet ansåg de sköna damerna mycket öfverflödiga i ett läger eller en fästning; och där en Aurora Königsmark gjort en så eklatant fiasko, hade hennes öfriga kön all utsikt att dela hennes missöde.

Sannolikt fanns likväl någon bland konungens omgifning, som, mera ridderlig eller mindre känslolös än han, hade gifvit den vackra änkan en vink; ty samma dag som Bertelsköld besökte Düker, såg man äfven madame Rhenfelt till fots — ty alla vagnar voro tagna i beslag för krigsbehof — promenera utåt Frankenport. Ju närmare hon nalkades murarna, desto starkare ljöd emot henne det fientliga bombardementets dån; sårade buros på bårar från utanverken, trossvagnar spärrade gatorna, borgarehustrur återvände med tömda matkorgar från sina män på vallarna, och allt utvisade det rörliga, stormiga lifvet i en belägrad fästning.

Eva Rhenfelt lät icke skrämma sig. Hon passerade porten och låtsade icke höra posternas varning att ej närma sig inom skotthåll för de fientliga kulorna. Kanske klappade hennes kvinnliga hjärta något hårdare, när icke långt från henne en bombskärfva splittrade muren af ett redan sönderskjutet hus, eller när friska blodspår syntes på marken bredvid hennes fot; men hon gick vidare. Ryttare i sporrstreck mötte henne och vinkade att hon borde vända om; enskilda truppafdelningar skyndade förbi henne och kastade sig till marken, så ofta deras vana blick upptäckte en smal rykande strimma i luften ofvanför deras hufvuden. Ett par gånger måste äfven den modiga vandrerskan följa deras

Digitized by Google

exempel; hon hukade sig ned, det flygande vidundret brast, och skärfvorna yrde ånyo omkring henne. Men hon fortsatte promenaden utan att akta på tillrop och varningar.

Slutligen kom hon till den anvista skansen. Den hette Carolus, var bestyckad med fjorton kanoner och utgjorde ett af de förnämsta utanverken vid Frankenport. Den blågula svenska fanan fladdrade på dess vall, skjuten i trasor, men stolt och högrest ändå, likt den okufvade hjälte, som kommenderade skansen.

Darrande, icke för faran, men för den mäktiga ande som trotsade faran därinne, trädde Eva Rhenfelt in uti skansen. Ingen hindrade henne, ingen låtsade om henne. Hade man tid därtill! Sachsarne, som kanske anade konungens därvaro, hade natten förut öppnat en ny löpgraf och läto nu omkring trettio stycken af alla kalibrar spela mot skansen Carolus på knappt sex- eller sjuhundra stegs afstånd. Elden var sådan, att den kunnat skrämma starkare nerver än den unga änkans. Nästan hvarje sekund borrade sig en kula in uti jordvallen och öfverhöljde de kringstående med mull, eller demonterades en kanon i embrasyrerna, eller nedslog en bomb vid sidorna af vallen, kreverade och gjorde djupa fåror i den sandiga marken. De flesta svenska kanonerna voro redan demonterade, men nya lavetter höllos i beredskap, och sju af järngapen voro ännu i stånd att skicka fienden svar på tal. Fyra eller fem nyss skjutne, som man ej haft tid att skaffa ur vägen, lågo där utan armar och ben. Väl tjugu sårade sökte blödande att släpa sig själfva ut ur skansen. Eva gaf akt på dem; ingen yttrade en klagan, man hörde dem endast yttra sin fruktan att kungen kunde träffas af samma öde. Fyra man hade lyftat en af

Digitized by Google

konungens adjutanter, nyss sårad vid hans sida, på en bärbår, och en kirurg hade just slutat den första förbindningen. Ingen skänkte de sårade någon uppmärksamhet. Alla som armar och ben hade i skansen, och det torde ha varit två- eller trehundra man, arbetade, så att svetten dröp utför deras brynta kinder, med att frambära kulor och krutkarduser, ladda, sikta, fyra af och iståndsätta de delar af jordvallen, som oupphörligt nedrasade för den fientliga elden. Lägg härtill att hela skansen var insvept i tjock rök och dånet så starkt, att marken darrade under fötterna, och man kan göra sig en föreställning om den syn som mötte den modiga vandrerskan, när hon inträdde i skansen Carolus för att tilltvinga sig den audiens, hvilken hon ej kunnat erhålla i en mindre vådlig belägenhet.

Likväl trädde hon in. Det rörde sig någonting mäktigt i hennes klappande kvinnohjärta. Var det situationens egen storhet, eller var det närheten af en ännu mäktigare ande, som beherskade den och beherskade henne? Hon visste det icke, men hon kände sig växa till jämnhöjd med faran. Det förekom henne alldeles som det skulle så vara; en audiens hos Carl XII kunde ej vara annorlunda.

— Ur vägen, kvinnor! röt bredvid henne en barsk artillerist, som brådskande sköt framför sig en handkärra med krutkarduser, och i detsamma kände Eva hjulet gå öfver sin fina fot. Ett rop af smärta var nära att undfalla henne, men hon kväfde det.

— Hvar är kungen? frågade hon.

— Hvar annars än där vid Sachseknäppen? svarade mannen.

Han hade ej ens tid att förundra sig öfver en sådan gäst i skansen Carolus. På brytningen igenkände

Digitized by Google

Eva genast en finne. Finska soldaten var den tiden nästan öfverallt, utom där han bäst behöfdes — i Finland.

Vandrerskan närmade sig Sachseknäppen; det var den gröfsta kanonen i skansen och den som var mest utsatt för fiendens eld, hvarför den också redan två gånger blifvit demonterad. Troligen var det också därför som kung Carl hade vid den sitt högkvarter.

Röken var så stark, att Eva befann sig knappt sju eller åtta steg från kungen, när hon såg och igenkände honom. Han stod på en sönderskjuten lavett, stödande sig med vänstra armen mot bröstvärnet och så högt, att hufvud och skuldror ej hade något skydd emot kulorna. I högra handen höll han en kikare, med hvilken han tycktes uppmärksamt betrakta sachsarnes motliggande batterier. Nedanför vid parapeten stodo franska sändebudet general Croissy, favoriten Grothusen, reskamraten från Turkiet Otto Fredrik Düring samt generalerne Bassewitz och Dahldorf, alla fyra tappre män, dem ödet bestämt att icke lefvande lämna Stralsund. Ett stycke därifrån samtalade general Düker med Torsten Bertelsköld. Den fine diplomaten syntes märkbart generad; han var icke van vid sådana audienser.

Eva Rhenfelt väntade tyst och underlig till mods på att blifva bemärkt. Men man såg henne icke. Kulorna fortsatte rundtomkring henne sin vilda lek och beståänkte henne med sand.

I den stunden kreverade en hvinande bomb så tätt vid konungens sida i jordvallen, att han ögonblickligen försvann i ett moln af rök och damm. Generalerne störtade till, diplomaterne glömde att le, Eva Rhenfelt betogs af en känsla som hade en kula genomborrat hennes hjärta. Men nästa ögonblick såg man

Digitized by Google

konungen nedstiga från lavetten; han hade endast förlorat hatten.

— Han sköt ej illa den där! utropade konungen. Dahldorf, säg åt karlarne därborta vid tvåan, att de skjuta för högt. Düring, sitt upp, tag några med dig och rensa hvetefältet till höger där; deras krypskyttar göra oss omak. Vänta, det är bäst att jag rider själf.

— Rider ers majestät ut, så taga de hundarne det för en flykt, svarade Düring slugt, ty han ansåg det föga rådligt att låta sin herre och mästare rida in i ett hvetefält, uppfylldt med fientliga musketörer.

— Då stannar jag kvar — sade kungen gladt leende — jag tänker vi hålla oss till kvällen och reparera vallen i natt. Hit någon! Se åt om man finner min hatt.

Croissy, fransman i allt, bjöd honom sin, men han afböjde det småleende. Hatten befanns liggande på en framskjuten del af bröstvärnet, och två af de närmaste artilleristerne klättrade ned på yttre sidan för att hämta den. Men innan det lyckades, fick den ene benet afskjutet och grep krampaktigt i reveteringen för att ej hasa ned. Den andre, som ville hjälpa honom, förlorade fotfästet och störtade utför.

Kungen blef misslynt.

— Hjälp karlen därborta! utropade han och fixerade därunder Bertelsköld, som ej förmådde uthärda hans blick, utan, kanske för första gången i sin lefnad, nedslog ögonen.

Grothusen och Bassewitz kastade sig på bröstvärnet och upphalade med största möda den sårade, i det ögonblick han var nära att släppa sitt tag. Carl XII hade ej för sed att skona sina gunstlingar mer än sig själf.

Digitized by Google

— Hvem är ni, och hvad vill ni? frågade kungen skarpt, sedan han slutat den snabba mönstringen af Bertelskölds person.

Grefven, af naturen djärf, hade snart återvunnit sin fattning och begynte i underdånighet framställa sitt ärende, som rörde omöjligheten att indrifva de nya krigsgärderna och en petition om anstånd med tvångskursen för det nya kopparmyntet, en af baron Görtz' guldgrufvor.

Konungen afbröt honom tvärt.

— Jag vet hvad ni vill säga. Hälsa rådet att dansken och sachsaren fråga oss med järn; vi må dem svara med stål. Är ni icke grefve Horns privatsekreterare?

— Jag är förordnad af rådet att tjenstgöra hos hans excellens . . .

— Rådet förordnar mycket, det vi engång skola närmare undersöka. Er herre har blifvit ett hufvud högre sedan vi sist träffades.

Bertelsköld teg. Han såg att den välbekanta stormbebådande rodnaden steg öfver Carl XII:s kinder och att konungens öfverläpp ett par gånger ofrivilligt drogs uppåt. Skäl nog för den kloke att tiga. Konungen vände honom ryggen och gick att utdela vidare order.

Men därvid intrasslade han sin högra sporre i Eva Rhenfelts klädning, ryckte lös foten och sönderslet ett stycke af fållen.

— Hvad vill ni här? utropade han vid den ovanliga anblicken af en dam i svart sammet midtibland krutröken och dödarna.

Eva Rhenfelt begrep ögonblickets snabbt afgörande vikt, böjde hastigt ett knä och utropade:

Digitized by Google

— Ers majestät, nåd för Finland!

Kungen studsade.

— Hvad har ni att säga mig? Tala!

— Ers majestät, jag anklagar rådet och vädjar till eder kungliga nåd. Rådet lofvade strax efter olyckan vid Storkyro att skicka Finland succurs, men i stället blef general Armfelt lämnad utan allt stöd och nödgades draga sig tillbaka till Västerbotten. Hans yttersta förposter stå nu vid Kemi, hela landet är i fiendehand, och blott i Kajaneborg håller sig ännu den sista kvarlefvan af Finlands försvarare. Eders majestät, ni är stor och högsint, Finland har blödt för edert kungliga hus och blöder ännu i dag i alla edra slagtningar. Rädda det! Skicka det en armé, eller gif det blott åter dess egna soldater, och de skola återvinna åt eders majestät en af de dyrbaraste juvelerna i eder krona!

Vid dessa ord sprang en ny bomb några få steg från talarinnan, två man dödades vid hennes sida, och blodet stänkte öfver hennes svarta sammetsklädning. Men hon rörde sig icke.

Carl XII betraktade henne nästan med undran. Ett mildt leende flög öfver hans bistra läppar, han räckte henne handen och sade:

— Stå upp! Det gläder mig att en svensk kvinna icke är rädd.

— Hvem har bedt er att tala till mig om Finland? frågade han åter med blid uppsyn.

— En som haft den äran att kämpa under eders majestäts fanor från Narva intill Pultava och som svurit att kämpa intill det sista för sin födelsebygd — major Gustaf Bertelsköld, för närvarande i Kajaneborg.

— Ah, min raske björnklubbare! Tapper busse! Hälsa honom från mig, och säg honom att han håller

Digitized by Google

En audiens hos Carl XII.

Digitized by Google

sig så länge han kan. Där Gud så vill och jag lefver, skola vi Finland intet öfvergifva, allenast vi först skaffat oss dessa danskar och sachsare från halsen. För närvarande ha vi fullt upp att göra. Farväl. Ni är icke rädd, ni, men vänd nu åter till staden, här blir eder för hårdt. Öfverste Wolfrath, eskortera fruntimret!

— Jag skall påminna eders majestät om sitt löfte, sade Eva Rhenfelt och tryckte till sina läppar konungens hårda motsträfviga hand.

12. Ett besök i Finland 1715.

n kväll i Oktober månad år 1715 hade skymningen redan fällt sitt tidiga täckelse öfver Björkö i Vasa skärgård, när en holländsk koff helt varligt seglade in i ett af dessa otaliga smyghål, dem naturen tyckes enkom ha danat här till ett tillhåll för smugglare. Hans segel voro blå, för att ej sticka af mot vågornas färg; han förde ingen flagg; han sköt intet skott; allt var så tyst ombord, att koffen snarare liknade i skymningen en hafsörn, hvilken med utbredda mörka vingar seglar öfver en öde strand, för att smyga sig på

Digitized by Google

något rof bland klipporna, än sjömäns frimodiga glada ankomst till en efterlängtad hamn. Lika tyst var det på den steniga albevuxna stranden af ön; blott här och där såg man en till hälften förfallen koja och bakom dess knutar en skygg mänsklig varelse, som med orolig nyfikenhet betraktade seglaren, oviss om man i honom borde vänta en vän eller frukta en fiende.

Koffen kastade ankar lika tyst som han kommit; en båt lade ut från dess sida och rodde försiktigt fram till den nära stranden, hvarefter tre eller fyra välbeväpnade män stego i land och närmade sig en af kojorna. Vid deras ankomst blef där en rörelse bland kojornas invånare; man såg kvinnor och gubbar skynda till skogen, åtföljde af skrikande barn, och de som af ålder eller elände ej hunno undan i tid, sökte med ängslig brådska att gömma sig bakom stenarna. Förgäfves ropade nykomlingarne åt dem att stanna; flyktingarne stodo icke att hejda; en panisk förskräckelse hade intagit dem.

Främlingarne gingo in i kojan; elden brann ännu på härden; grytan med aftonens tarfliga mjölgröt, svart af barkmjöl, stod ännu på elden; de söndriga siknäten, som man nyss hållit på att bygga, lågo ännu utbredda öfver golfvet; den usla sängen kändes ännu varm, förmodligen efter en sjuk, som blifvit i hast uppryckt från sin hvila; själfva den omålade vaggan med dess ömkliga trasor visade spår af att helt nyss hafva haft en invånare; men ingen lefvande varelse syntes; endast en svart katt hade makligt intagit en plats i den toma sängen och krökte fräsande ryggen vid de objudne gästernes inträde.

— Dumma folk! utropade sjömännens anförare harmsen på holländska. — Dumma folk! Här sätter

Digitized by Google

man fartyg och lif på spel för att hjälpa dem med litet salt, och så rymma de till skogen som yra höns.

— Låt oss värma oss en stund vid brasan, kapten, sade en af hans följeslagare. — Man tar oss för fiender; det är ett bevis på att fienden icke finns här i nejden. Skutan är i säkerhet, och folket kommer väl efter hand tillbaka.

— Mist och mesan! Det rör sig något där under sängen, ropade åter kaptenen. Hollah — fram med dig, hund eller katt! Fram med dig!

Vid dessa ord stack han sin hand under sängen och framdrog en stretande och skrikande figur, som vid närmare påseende befanns vara en hvitlufvig pojke, alldeles vild af förskräckelse.

— Besitta den besten! — skrek kapten och slängde pojken häftigt ifrån sig — biter du mig i handen? Hut, lymmel!

Verkligen utvisade fyra blödande hål i sjömannens hårda näfve, att den lille vilden hade värjt sig med de enda vapen naturen förlänat människan. Men kaptenen var en godhjärtad man, och hans vrede varade ej tills blodet torkat.

— Regera ett sådant folk, som dessa finnkrabbor! skrattade han, i det han aftorkade handen mot den beckiga tröjärmen. — Det måste ha gått hårdt på i dessa tider, när själfva barnen ha lärt sig att bitas som kattor.

Pojken fortfor att gallskrika.

— Vill du tiga, byting! röt skepparen åter skrattande, framtog en hvit skeppsskorpa af hvetebröd och höll den för pojkens ögon. — Säg oss hvar far och mor äro, så skall du få den här skorpan! tillade han vänligt på svenska, ty Björköfolket är af det svenska tungomålet.

Digitized by Google

Pojken grep skorpan med en hastig rörelse och förde den till munnen. Han slukade den med sina ögon, hans läppar råkade i en krampaktig rörelse; men han bet icke i, han kramade den sönder mellan sina fingrar, såg med stela ögon smulorna falla till golfvet och sade icke ett ord.

— Anfäkta ett sådant folk! utropade skepparen åter. Se på den där, jag slår vad att det är vackra tider sedan han ätit rent bröd, och ändå låter den baddaren inte muta sig. Hårda tider, hårda tider, när ett folk blir så styfsint! Se här, pojke, en skorpa till — marsch ut, sök opp din far och mor och säg dem att vi äro goda vänner, som komma till dem med en skuta fullastad med salt.

Den lille for som en raket ut i det fria. Sjömännen slogo sig ned vid brasan och företogo sig att smaka på gröten. Den var vidbränd, svart, oätbar och utan minsta saltsmak. Bland det lilla matförrådet fann man äfven en med pil skjuten kokad fågel och hälften af en på glöd stekt sik; allt utan tecken till salt.

— Hårda tider! upprepade åter den medlidsamme skepparen. — Vore här så visst godt om dukater, som här är ondt om salt, så gjorde vi goda affärer.

En kvinna tittade skyggt i dörren och efterföljdes snart af flera. Man öfvertygade sig efter hand att främlingarne voro fredlige holländske sjömän, som midtibland kryssande fientliga galerer vågat en tur till den fattiga norden, för att hämta dess enda oumbärliga importartikel — den enda som gör den skandinaviska och finska norden beroende af utlandet — den dyrbaraste, den nyttigaste och sundaste af alla krydder och hvars omätliga värde man endast förstår när man saknar den — saltet!

Digitized by Google

Knappt blef denna nyhet med visshet känd, innan en ny och gladare rörelse uppstod i den skrämda, förhärjade och utplundrade skärgården. Bud skickades ännu samma kväll i båt till alla kringliggande öar, för att underrätta om den dyrbara varans ankomst. Inom få timmar samlades en folkmassa af flera hundra personer, mest gubbar, kvinnor och barn — ty Österbottens, likasom hela rikets män hade redan till största delen stupat på slagfälten, flytt undan till norden, till Västerbotten, eller af fienden blifvit än nedhuggne, än bortförde i fångenskap. Nu på hösten hade likväl en del af de skärgårdsbor som flytt öfver till Västerbotten åter vågat sig tillbaka att se om sina hem och möjligen upptaga några i jorden nedgräfda redbarheter. Ty från landssidan hade man nu en kort tids trygghet; den fientliga styrkan, 8,000 dragoner och 5,000 kosacker stark, hade under generalerne Tschekin och Bruce, ryckt ut från sina läger i de fordom rika, nu utätna trakterna af Vasa och Storkyro längre åt norr. Galererna, skärgårdens gissel, hade nu i Oktober till största delen dragit sig söderut, eller långs kusten följt landtarméns tåg, för att skydda sig mot öfverrumpling, därest de tidigt fröso in. Hela nejden drog djupt efter andan, och aldrig voro höstens mörker och stormar så välkomna som nu — hvad var också elementernas raseri i jämförelse med krigets olyckor!

Allt hvad lif och anda hade skyndade hit att förse sig med salt. Man hade redan länge köpt det och sålt det såsom en sällsynthet, för hvilken man ville bortgifva tröjan af kroppen, och man såg väl värre än så i det inre och nordliga landet. Här i skärgården kunde saltet mätas med stopsmått och kvartersmått; längre upp mättes det med jumfrumått; ännu längre upp såldes

Digitized by Google

det matskedtals, ja korntals, om det varit möjligt, och slutligen ficks det icke för guld. Redan här, där nöden ej var på långt när så stor, sågo holländarne en syn som väckte både ömkan och löje. När några saltkorn utspilldes vid mätningen, kastade sig barnen däröfver och slickade marken. Mödrarna räckte åt sina dibarn dessa dyrbara korn, som för dem hade mera värde än socker i våra dagar, och de gamla, som i månader nödgats umbära den efterlängtade kryddan, tyckte sig nu i hast vara rika, saltade i sin förtjusning fisk och fågel, bröd och sofvel stickande salt och förtärde det hastigt med ett grin af välbehag, likasom ville de insalta sig själfva, för att stå bi mot kommande tider, när där åter blef brist på den goda varan.

Kommersen begynte ännu på sena kvällen och fortfor så hela natten. Man visste ju icke när en fientlig galer kunde göra på allt detta en ända med förskräckelse. Men hvilken kommers! Saltet fördes i land, och på hugade spekulanter var ingen brist, men desto mera på något att köpa för. Fanns där ett kopparöre eller en silfverdaler, så var det ett sällsynt fynd, nyss framsökt under ett stenröse vid stranden eller under rötterna af en gran i skogen. Ryktet om dessa jordgömmor har ännu mer än hundra år därefter spökat i folktraditionen och lockat till skattgräfvareyrket folk som velat i hast och utan möda bli rika. När fienden öfversvämmade landet år 1714 och allt hvad fly kunde flydde — och flydde så, att mannen som gått barhufvad till grinden icke hann återvända att taga sin mössa, och hustrun som gått till brunnen efter vatten icke hann mera än ropa sina barn att följa henne — då gömdes mycken redbar egendom, som man ej kunde föra med sig, under första bästa sten, eller första bästa träd, tufva eller åker-

Digitized by Google

ren, som sedan kunde tjena till igenkänningstecken. Men många, ja de flesta af dem som så flydde kommo aldrig tillbaka, och många af de få som återvände kunde sedan icke mera erinra sig stället, där de i brådskan gömt sina ägodelar; trädet var borthugget eller kullblåst af stormen, stenen som skulle tjena till märke var omöjlig att igenkänna bland hundrade andra dylika stenar, tufvan var öfvervuxen af mossa, åkerrenen var förvildad och öfvervuxen med skog. Därför var det så sällsynt att det ringa nedgräfda myntet och annat af värde återfanns, och mycket har sedan blifvit funnet af okända framtida släkten, och mycket gömmes ännu i dag i den finska jordens sköte. Men det hände, som sagdt, någongång att det gömda fanns kvar, och där söktes nu fram hvad finnas kunde, för att köpa af holländarne salt. Några få af skärgårdsboarne hade lyckats smuggla fisk eller tjära till Västerbotten och därifrån fått för sin vara en ringa penning, som nu kom till pass. Men de fleste hade intet annat än torkad fisk; endast fastlandsboarne hade räfskinn, ekorrskinn och björnhudar att byta mot saltet, och holländarne voro för goda köpmän, för att ej taga dessa varor till minsta möjliga värde.

---

13. Holländarne i Österbotten 1715.

Två dagar och två nätter fortfor den holländska koffen att utminutera salt åt Björköboarne. Ryktet hade spridt sig vida kring kusten, och båt efter båt seglade

Digitized by Google

därifrån ut i nattens mörker, för att förse sig med den dyrbara varan. Hvad som ej kunde medföras, nedgräfdes i källrar och brunnar med dubbla bottnar, eller gömdes i lador och uthus. Det hade varit en riktande handel för holländarne, om ej fattigdomen varit så stor. Deras fartyg erbjöd en besynnerlig anblick. Pälsverk af alla slag, spannmål, beck, tjära, handsågade plankor, ull, lin, väfnader, till och med yllekjortlar och vadmalströjor, hade blifvit mottagna i byte för saltet och instufvades nu så godt sig göra lät i den brokiga omväxlingen. Och likväl hade här, i en af de annars förmögnaste nejder på Finlands kuster, knappt halfva lasten af den efterlängtade, oumbärliga varan kunnat försäljas.

Bland holländarne befunno sig tvenne passagerare, som icke deltogo i handeln, men tid efter annan gingo i land och vände sig än till den ena, än till den andra af finnarne med frågor om landets ställning. Den ene af dem, en smärt yngling med hatten djupt nedtryckt öfver det fina ansiktet, vände sig därvid ofta med en otålig frågande blick till den andre, en groflemmad gråhårig man, som hvarje gång med en gammal tjenares respektfulla förtrolighet skakade hufvudet och svarade: »ännu icke! ännu icke!»

Bland saltköparne var en äldre bonde, åtföljd af två gossar om fjorton till sexton år. Hans högresta gestalt och förnämligare utseende framför mängden af den öfriga fattiga hopen tycktes ådraga sig den unge främlingens uppmärksamhet, och denne frågade på god herremanssvenska hans namn.

— Thomas Larsson Bertila från Storkyro, var det korta svaret på finska, som tjenaren genast tolkade för sin herre.

— Äro gossarne edra söner? frågade främlingen åter.

Digitized by Google

— Två kvar af åtta, svarade mannen buttert och vände sig bort, för att nedlyfta en ny saltsäck i sin båt vid sidan af fartyget.

— Bertila? Bertila? upprepade främlingen eftersinnande, likasom vore honom detta namn ej alldeles obekant. — Så hette, vill jag minnas, stamgodset för numera grefliga ätten Bertelsköld.

Mannen såg upp, men svarade icke.

— Skulle ni händelsevis känna en person af det namnet — major Gustaf Bertelsköld?

En mörk rodnad betäckte bondens brynta kinder, och det dröjde en stund, innan han svarade:

— Jag måtte väl minnas den mannen, som kostat mig sex raska söner — alla fullgoda karlar om sex fot och två tum, med järn i armen och hjärta i bröstet.

— Arme far! sade främlingen deltagande. Om något kan mildra er saknad, så är det vissheten att edra söner fallit för konung och fäderneslandet under en tapper mans anförande.

Bertila teg ånyo. Smärtan var för bitter, för att låta honom, likt Thomas Hane, välsigna sin ärofulla lott att hafva offrat sex söner åt fosterlandet.

— Gamle man — sade främlingen åter — kan ni skaffa mig en säker vägvisare genom ödemarkerna i det inre af landet till Kajaneborg, så vill jag rikligt belöna denna tjenst.

Bonden smålog sorgligt, nästan med ömkan.

— Allt hvad fly kan flyr bort från detta landet, som Herrens gissel hemsöker; vidtomkring är intet annat att skåda, än blod, aska och jämmer; skogens rofdjur ströfva omkring i många de fordom rika byar, och människorna uppsöka deras iden i skogarna; alla vägar och stigar vimla af fiender; för allt världens guld kan

Digitized by Google

ni knappt köpa där ett tak öfver ert hufvud eller en bit bröd för er hunger — och ni vill till Kajaneborg! Ni är ung, herre, ung och oerfaren; hör en gammal mans råd, som har medlidande med edra fagra skägglösa kinder. Vänd tillbaka dädan ni kommit; ni har kanske där en mor, som reder hvar afton kudden under ert hufvud, eller en syster, som kammar ert svarta hår, eller en brud, som smeker er röda kind, eller kanske en gammal far, som skall gråta en dag, när han får höra att ni blifvit fastspikad med en pik i stammen af en finsk fura eller bunden vid knappen af en fiendes sadel och tvungen att springa barfota i snön, tills ni uppgifvit andan. Vänd om, unge man; ännu är det tid. Söker ni döden, så sök honom i en blidare gestalt på något främmande slagfält; här finns icke mer något slagfält, allenast okända marter och glömda grafvar. Gå! Hvad söker ni här! Här är mer än döden, här är förtviflan!

Vid dessa ord hoppade gubben ned i sin båt vid fartygets sida, vinkade med handen ett stumt farväl och var snart försvunnen bakom en framskjutande udde. Dyster såg främlingen honom försvinna.

— Hvad är att göra? sade han tvekande till sig själf.

— Följa holländaren, sade bakom honom tjenarens röst. — Här duger icke att landstiga; kusten är spärrad af fiender och ödemarkerna denna årstid otillgängliga. Holländaren har beslutat i dag att gå längre åt norr, sedan han ej kunnat sälja mer än halfva sin last. Vi måste följa honom.

— Du har rätt, Tobias, svarade främlingen. Vi måste försöka längre i norr.

*

I själfva verket afseglade holländaren följande natt och fortsatte den äfventyrliga färden åt norr. Man hade

Digitized by Google

erfarit att den fientliga hufvudstyrkan för närvarande stod i och omkring Gamla-Carleby, dit äfven den kvarblifna galerflottan dragit sig, för att underhålla förbindelsen med landhären. Den djärfve seglaren höll sig därför närmare svenska vallen, tilldess han passerat redden af det utplundrade Ny-Carleby, det brända Jakobstad och högkvarteret i Gamla-Carleby. Men kommen på höjden af Kalajoki, närmade han sig åter finska kusten och gjorde vidare norrut varsamma försök att höra sig före om man kunde våga att lägga till. Fördenskull satte han efter flyktingar på sjön; deras fruktan var så stor, att de kastade sin redbaraste last öfverbord för att lättare komma undan. Holländaren var ingen elak karl; han började med att svära i »de dumma åsnorna» och slöt med att gifmildt begåfva »de arma d-ne». Den smärte främlingen och hans Tobias agerade tolkar. Och »ännu icke» blef ånyo det torra svaret från Tobias' läppar.

— Vi visste — berättade flyktingarne — att fienden stod 13,000 man stark i läger på Gamla-Carleby stads och prästgårds åkrar. Men eftersom han ej gjorde min af att rycka vidare och vi hade en stark postering i Siikajoki för att afhålla ströfpartier, så återvände mot slutet af Augusti både präster och bönder, som tillförene flytt uppåt Kemi. Höstsädet från 1714 stod moget på åkrarna; hvarje rågkorn var en skatt, och hvem ville ej bärga hvad bärgas kunde! Man hade ej tid att skära; man slog med lien; man hade ej tid att tröska, man lade kärfvarna i skrindan, och de som ännu hade en häst, de körde så norrut, men de fleste spände sig själfva och sina hustrur för lasset, och barnen sköto uppå, och de minsta lades på halmen. Många sökte nu också fram det som de gömt och ej hunnit medtaga vid förra

Digitized by Google

flykten; och så såg man ånyo ändlösa rader af kärra vid kärra på landsvägarna, alla i rörelse norrut. Den som varit med året förut, han fick nu åter skåda samma ömkliga syn, som när fiendens galerer landade då vid Ny-Carleby Åminne, medan kosackerne sprängde vägen framåt. Ett enda rop af de sista i raden kunde förskräcka väl hundrade framför åkande; spannmål och gods och kläder kastades bort vid vägen; var där en häst för kärran, så spändes han ur, och den som kunde red bort; gick där ett hjul sönder, så var där ingen tid att det bota, och allt måste lämnas i sticket. Mannen kom efter och sökte sin hustru; modern sökte sina barn, barnen sin moder, förvillade i den stora brådskande hopen. Slutligen kom ock faran på allvar. Posteringen vid Siikajoki, idel bönder, hade ej bättre befäl än en gammal målare och en försupen underofficer. De förstodo sig ej på att utställa förposter och läto öfverraska sig. Mannstein och Tscherkasnikoff föllo öfver dem med kavalleri och slogo och förskingrade i den vefvan hela posteringen, hvarefter de i en fart satte af ända framåt Limingo och Uleåborg och föllo flyktingarne i ryggen. Hvad sedan hände, kan lättare tänkas än sägas. Många präster och herremän blefvo där fångne och sedan förde till Åbo, men folket som kvarblef flydde till skogarna, och — så slöto flyktingarne — allt land mellan Siikajoki och Uleåborg är i denna stunden en folktom, rykande ödemark.

Holländaren rynkade pannan och for vidare. Här var ingenting att förtjena.

På höjden af Uleåborg växlade han skott med en rysk galer, som ännu på hösten var ute att uppsnappa flyktingar. Det lätta segelfartyget begagnade sig af sina fördelar framför den tungrodda galeren, gaf honom i

Digitized by Google

förbifarten några välriktade kulor långskepps och fortsatte sin vågsamma färd i de obekanta farvattnen, där äfven bättre sjökort, än den tiden bestod sig, om tjugu år bli obrukbara till följd af landhöjningen och vattenminskningen.

Ändtligen i sista dagarna af Oktober ankrade koffen vid mynningen af Finlands största flod, den mäktiga Kemi, och började här en fördelaktig handel med invånarne. I Kemi lågo den tiden finska och svenska arméns yttersta förposter under öfverste Boije, en fördelning af fyra- till femhundra man reguliera trupper, understödda af vidpass en lika styrka uppbådadt landtvärn. Trakten var således trygg för ögonblicket, och emedan den härtills mindre lidit af kriget, så att *endast* hälften af befolkningen var utödd eller förskingrad och *endast* trefjärdedelar kanhända af ortens förmögenhet blifvit uppslukad af krigsgärderna och de senare årens olyckor, fann saltet här en begärlig afsättning och kunde till någon ringa del betalas med klingande mynt. I synnerhet mottogo holländarne med begärlighet de tunga stämplade koppartackor, hvilka en tid, likt Spartas järnmynt, cirkulerade i rörelsen i stället för guld och silfver och som, efter att snart åter ha blifvit indragna emot de underhaltiga myntteckneen, mångenstädes undandoldes i jorden, för att hundra år därefter uppgräfvas och förarbetas till finska kaffepannor.

Främlingen sporde sin Tobias, och sedan denne rådfrågat kunnige personer, lät han ändtligen förnimma svaret att »man kunde försöka nu»; hvarefter båda, herren och tjenaren, försedde med vägvisare, begåfvo sig åstad på sin äfventyrliga resa till Finlands enda återstående fasta punkt, det lilla Kajaneborg.

Digitized by Google

14. Kajaneborg.

Vänlige åhörare, du som ännu minns de forna dagar, när den tidens störste häfdatecknare och en skön tysk furstinna suckade inom Kajaneborgs murar; följ oss ännu engång till den höga nord, till de gråa murarna ofvanför Ämmäs brusande fall. Det är vinter som då; drifvan ligger hvit öfver granarnas grenar, och isen sträcker vanmäktig sin yttersta kant mot det rytande fallet, som han icke förmår omsluta med sin stelnade famn. Men nejden kring slottet är icke mera så enslig som förr. I den lilla staden vid dess sida vimlar det af militär: alla pörten och kojor i närheten äro uppfyllda af grå rockar, och emedan de på långt när icke förslå att inrymma en hel armé, har man uppslagit långa baracker vid älfstranden, och där icke ens de haft rum för de ständigt växande skarorna, har man uppkastat kojor af snö, invändigt fodrade med bastmattor och försedda med dörrar och små fönster, betäckta med tältduk i stället för glasrutor.

Digitized by Google

Ryska armén under general Tschekin belägrade Finlands sista återstående fäste, Kajaneborg. Visst var där stark omsättning i detta improviserade läger. Fyra tusen man inryckte här i början af December 1715, och i början af Januari följande året var redan största delen däraf försvunnen från jorden. Men det var icke försvararnes svärd och kulor som mejat dem likasom halm för skördarens lie; det var Egyptens mordängel, som fordom förstörde Sanheribs här och som nu, i skepnad af en förödande fältsjuka, bortryckte hundrade och tusende af den belägrande hären. Två af de största barackerna voro inredda till lasarett; beständigt inkommo här nya sjuka; beständigt bortfördes andra, som redan kämpat ut och funno sin hvila här under nordens snö. Så förfärligt var manfallet, att när 3,000 man friska trupper i Januari åter inryckte i lägret, var den stridbara styrkan inom kort icke större, utan mindre, än vid belägringens början för en månad tillbaka.

I alla fall var styrkan kolossal i jämförelse med de belägrades. Major Fieandt försvarade slottet med femtio invalider, halta, lama, enögda kvarlefvor af den finska hären, förstärkta af några partigångare, kända under det mystiska och fruktansvärda namnet »sissar», — allesammans desperat folk, klädda i trasor och vana att slåss i veckor och månader utan tak öfver hufvudet och utan annan föda än barkbröd, pilskjutna ekorrar och sotdöda hästar. Desse värjde sig med ett hjältemod, värdigt karolinernes skönaste bragder i denna förtviflade tid. De afslogo storm efter storm; de gjorde nattliga utfall, icke i hopp att vinna en afgörande framgång, utan för att med fiendens förråder af proviant och ammunition förstärka slottets egna klena tillgångar. De kämpade natt och dag utan hopp om undsättning, skilda från

Digitized by Google

närmaste svenska trupper af mer än trettio mils ödemarker — de kämpade för ett förloradt land, hvars hela vida område ända till denna yttersta spillra i norr var öfversvämmadt af fiender, utan utsikt till räddning; öfvergifne af sin konung, för hvilken de blödde — glömde af världen, som med beundran och deltagande betraktade de öfriga sydligare kämparne i den stora karolinska dödskampen — dagligen utsatte för hungern, kölden, sjukdomarna och flyktingarnes jämmer i de trånga slottshvalfven. Och de sviktade icke, knotade icke, klagade aldrig. Hvar morgon och afton höllo de bön i det mellersta hvalfvet, där prosten Cajanus i Paldamo, som med hela sin familj tagit sin tillflykt till slottet, med den sanna gudsfruktans oryggliga mod uppmanade dem till ståndaktighet in i döden. Och när de öfverräknade sina glesa leder och än den ena, än den andra befanns af sår eller sjukdom oförmögen att strida, då såg man dessa utmärglade, trasiga, af krutröken svärtade gestalter frivilligt fylla de uppkomna luckorna; de sofvo en timme mindre, de arbetade en timme längre, de blödde litet mera än förr, de mångdubblade sig, de voro öfverallt — och fienden såg med undran försvararnes antal snarare växa än minskas. Vandrare, du som en nordens sommardag trampar gruset af det fallna Kajaneborg, gå icke liknöjd förbi dessa murar; tag af dig hatten för de skuggor, som gå igen ibland dessa ruiner, ty det var en tid, när denna lilla fläck var det enda som återstod af Finland, och tappre finske män ha här blödt för sitt fosterland!

All försvararnes tapperhet hade likväl föga båtat dem, om fienden varit i stånd att medföra groft artilleri. Lyckligtvis blef detta honom omöjligt. Han underhöll elden med små fältkanoner och granater, som ingenting

Digitized by Google

förmådde emot de fasta murarna, och slottet, hvars artilleri var i ett ännu bedröfligare skick, besvarade kanonaden med en väl riktad, med stor omsorg besparad handgevärseld. Dessutom skötos från båda sidor med pilar; kalmuckerne och andra irreguliera trupper voro den tiden blott undantagsvis försedde med eldvapen, och finnarne grepo ofta till bågen, för att bespara krutet — det var det urgamla bågskyttets sista tid, ty efter stora ofreden kommo bågarna alldeles ur bruk och återfinnas nu blott stundom i jorden eller i förlegade skräpgömmor, ofta vackert inlagda med sirater af ben och försedda med en stålskifva, som sekler förrostat och nutidens armar icke mera förmå uppspänna.

I en af slottskamrarna, hvars lilla förgallrade fönster vette mot Ämmä, låg en storväxt ung man, utmattad af svåra blessyrer och ur stånd att resa sig upp från den torftiga bädden. Hans skägg hade vuxit långt; hans ögon voro insjunkna; hans senfulla, nu maktlösa arm hvilade på sängkanten och höll mekaniskt en docka, som en liten flicka nyss hade räckt honom. Familjen Cajanus bodde nämligen i rummet bredvid, och den sårade förkortade tiden med att betrakta barnens lekar. Det var karakteristiskt för tiden, att själfva dockan bar ett svärdsgehäng med en träpamp, modellerad i miniatyr efter verkligheten. Själfva de små flickorna lekte krig, och själfva dibarnen hade så vant sig vid kanonernas dån och kulornas smattrande emot slottsmuren, att de numera aldrig söfdes med någon annan vaggvisa.

Den sårade krigaren var Gösta Bertelsköld. Det var om aftonen. En ung man trädde in, satte sig på sängkanten och betraktade den sårade med en innerlig tillgifvenhet. Att döma af hans outbildade barnsliga drag, var den nysskomne ännu knappast hunnen till ynglinga-

Digitized by Google

åldern, och i själfva verket var han endast tolf eller tretton år gammal. Men i längd kunde han redan fullt mäta sig med Bertelsköld, som höll fulla sju fot under måttet. Denne unge jätte, som sedan växte till en längd af åtta fot fyra tum, var Daniel Cajanus, sonson till prosten Johan Cajanus af adliga ätten Gyllenhjerta.

— Det blir utfall i natt — sade den sällsamme gossen med ett godt smålöje — nu skola vi skaffa majoren en droppe vin. Dessutom är veden slut, och sedan vi fått smak på de ryska limporna, vill kommissbrödet med bark uti ej mera smaka oss.

— Bär det långt af i natt? frågade Bertelsköld.

— Jag vet inte, men man säger att där äro sissar på Manamansalo; vi måste tränga så långt vi förmå åt det hållet, och en mina är anlagd att sprängas efter oss, när vi komma tillbaka. Det var bra att vi togo de tre lassen krut vid sista utfallet; vi ha nu tillräckligt att spränga hela slottet i luften.

— Det blir väl också det bästa vi kunna göra till slut, eller hvad tror du, Daniel? sade den sårade kämpen vemodigt leende.

— Inte skall jag hoppa i Ämmä för det, sade gossen stolt. Alla portar på vid gafvel — tusen fiender öfver oss, och vill ingen annan gå med luntan till krutkammaren, skall jag göra det. Men farväl nu, major; ligg inte vaken och hör på skjutandet, nog går det bra, och innan dagen gryr, skall jag hämta majoren en flaska godt vin — om jag lefver då mera.

Kvällen gick. Natten kom. Vid midnattstid, när månen gått uti tjocka snömoln, hördes alarm på västra sidan om slottet, åt samma håll där Ämmäs eviga dån lät höra sig i tystnaden af den nordiska vinternatten. Den sårade kämpen kunde ej sofva; han lyssnade med

Digitized by Google

vant öra till hvarje skott, hvarje vapengny, som kunde gifva en aning om stridens vändning. Men alltför otillräckliga voro dessa upplysningar. Han varseblef ljus i de närmaste rummen. Utfallet var ett bland de djärfvaste, och den natten sofvo i slottet blott de små barnen, som icke hade någon aning om faran. Mer än halfva garnisonen hade ryckt ut; en armé om några och trettio man mot tre- eller fyratusen. De öfrige höllo vakt, hvar arm vid luntan, hvar hand vid tryckpinnen. Själfva kvinnorna stodo på post, beredda att fyra af, och barnen, som hade sin anvista plats att frambära krut och kulor, tröstades med det läckra hoppet att till belöning erhålla en mugg mjölk af de fem eller sex kor, som ännu funnos lefvande i slottet.

Fienden angrep likväl icke, antingen han fruktade ett försåt, eller kanske ansåg sig säker om bytet utan vidare manspillan. Ett förvirradt gny antydde likväl, att hela fientliga lägret var i uppståndelse. Ändtligen, efter fem eller sex långa timmar, hördes åter vapengny tätt invid murarna, och porten mot norra sidan öppnades för att mottaga de återvändande. Bertelsköld lyssnade. Af skotten och larmet kunde han gissa, att det var med knapp nöd och under en hård strid som de återtågande lyckades uppnå slottet. O huru gärna hade ej den sårade karolinen velat gifva sin vänstra arm, för att nu få vara med och strida i lederna med den högra!

Oaktadt rummet vette mot söder, hade ännu icke januarimorgonens första strimma grytt, då den unge jätten instörtade i rummet, bärande i sin hand ett litet lerkrus.

— Drick, major, drick! ropade han, det skall göra er godt! — och vid dessa ord nedsjönk han afsvimmad vid krigarens bädd.

Digitized by Google

Fruntimmerna skyndade in och bragte honom åter till sansning. Bertelsköld tryckte tacksamt hans hand.

— Den droppen har kostat mer än en droppe vin var värd, sade han rörd.

— Bry er inte om mig, sade gossen, som blödde af flera lätta sår, men som dignat mera af ansträngningen än af såren. — Jag har gjort mitt arbete; jag har slagit till marken fem eller sex; det betyder ingenting. Men jag har träffat sissarna och hjälpt dem att slå sig igenom hit. Vi slogo oss fram ända till isen af Oulujärvi och blåste i hornen, så att det ekade därborta i Hiisis borg. Vi ha tagit ved, men ingen proviant. Vid återkomsten hade vi fiendens halfva styrka emot oss. Icke en själ af oss hade kommit tillbaka, om ej Ämmä hjälpt oss och skurit under isen, så att han brast under fiendens fot och drog väl hundrade ned i djupet. Men segern köpte vi dyrt — för dyrt, major, ty hälften af de våra stupade eller blefvo fångne. Jag vet ej om femton eller tjugu af oss lyckades uppnå porten. Men vi föra med oss tio raska partigångare, och däribland en som genast frågade efter majoren.

— Raska gossar! utropade Bertelsköld. Hvem är det som ännu kommer ihåg att jag finnes på jorden?

15. I amazonernas land.

Hvem det är som kommer ihåg er? upprepade Daniel. Vet jag det? En liten finhullig sprätt, en kavaljer, som godt kunde få rum i min ena tröjficka!

Digitized by Google

— Och jättegossen smålog föraktligt med styrkans öfverlägsenhet.

Vid dessa ord såg man en yngling vid dörren, svagt belyst af skenet från ett par grofhuggna furuklabbar, som sprakade i den öppna spiseln; ty talgljus voro i de tidernas trångmål en okänd lyx på Kajaneborg. Den nykomne var af smärt gestalt och klädd i en dyrbar pälsrock; en bredskärmad hatt, som han icke aflagt vid inträdet, beskuggade hans ansikte, så att man blott kunde urskilja en skägglös haka och ett par fina bleka kinder, något svärtade af krutröken under striden. En tystnad uppstod. En underlig känsla fattade Bertelsköld.

— Gå, Daniel, gå, min vän! sade majoren. Den unge herrn har kanske något enskildt att säga mig.

Daniel gick med en missnöjd sidoblick på den främmande gästen. Han tycktes med naturbarnets skarpa instinkt i den nykomne ana en medtäflare, som kunde uttränga honom från hans obestridda plats som majorens förklarade gunstling.

En ny tystnad uppstod, som ingen syntes hugad att bryta. Slutligen uppreste sig Bertelsköld till hälften och sade:

— Unge man, ni kunde ha valt en bättre fristad än här. Men ni är kanske flykting ifrån en bränd gård?

— Hela riket liknar en bränd gård, sade främlingen med en melodisk stämma, som jagade blodet på Bertelskölds bleka kinder. — Man söker upp sina vänner hvar man finner dem; den ena bostaden är ej sämre än den andra.

Den sårades tankar förvirrades, hans hufvud nedsjönk på den hårda halmkudden. Ord af yrsel framträngde öfver hans läppar.

Digitized by Google

— Min häst! — ropade han — min häst! Hugg in, gossar, hugg in! De föra henne med sig, och vi måste rädda henne!

I ögonblicket var främlingen vid hans sida, jämkade kudden bättre och lade sin fina hvita hand på majorens höghvälfda panna. Men den sårade fortfor:

— Rid, Daniel, rid! Lösa tyglar, sporrarna i sidan! Vi måste finna henne, om det skulle kosta oss lifvet; men se till, barn, att du ej rider öfver bondens tegar. Vi måste skona vårt eget land! Rid, Daniel, rid ... inte dit... den vägen går till Pultava och Storkyro ... hitåt, här är Narva ... här!

Daniel hörde ropet, skyndade in och fattade främlingen hårdt i armen.

— Låt bli att förhäxa majoren — ropade han — eller kastar jag dig öfver muren att hoppa kråka för fienden! Det är det enda du duger till.

— Daniel, Daniel, man söker dig, fienden reder sig till storm! ropades utifrån.

— Se efter honom där, att han icke förgör min major! skrek Daniel och skyndade ut.

Ingen hade nu tid med Bertelsköld. Främlingen hvisslade i en liten pipa, och den gamle Tobias inträdde. Läsaren har sannolikt redan i den nykomne igenkänt den unge passageraren på holländarens koff under saltspekulationerna.

Tobias, en fåordig gubbe med den egendomliga björneborgska brytningen i talet, företog sig att undersöka majorens blessyrer och skakade på hufvudet.

— Äro de farliga? frågade med oro hans unge herre.

— Kunde bli, svarade gubben torrt. Dessa lapska tietäjät tycka det vara nog att stilla blodet med läsningar.

Digitized by Google

— Så använd dina örter, och lyckas du rädda honom, så välj det bästa hemmanet i din socken; jag köper det åt dig.

Tobias nickade, han ansåg det onödigt att slösa ett ord på en så klar sak, och om en stund voro blessyrerna, som bestodo af fyra eller fem pikstygn och lika många sabelhugg öfver bröst och armar, förbundna ånyo med skicklig hand. Därpå gaf han den sårade en dryck, tillredd af örter, medförda i en liten påse. Yrseln upphörde. Bertelsköld inslumrade lugnt och sof runda tolf timmar, medan striden rasade kring murarna och besättningen med yttersta ansträngning slog en ny stormning tillbaka.

Kvällen hade redan inbrutit, när han vaknade helt lätt och med en lycklig känsla af nyfödda krafter. Tobias hade gått att aflösa en af de uttröttade posterna på muren; den fine ynglingen satt invid bädden och kunde ej undertrycka ett sakta utrop af glädje. Eldskenet från spiseln föll nu tydligare på hans drag, och de svärtades ej mera af krutröken. Bertelsköld betraktade honom helt tyst; man såg uppå honom, att han visste icke rätt om ej framför honom satt gestalten af en skön dröm.

— Är det bättre nu med dig? frågade främlingen. Nej, så där besynnerligt får du ej se på mig, tillade han, när rodnaden åter steg på den sårades kind. — Jag borde i sanning vara mankerad att ej genast ha blifvit igenkänd — men jag förlåter dig med villkor att du *nu* känner igen mig och lydigt fogar dig efter mina befallningar.

Vid dessa ord bortryckte ynglingen sin bredskärmade hatt, som han härtills behållit på hufvudet, och Bertelsköld igenkände på ögonblicket de sköna, stolta och beslutsamma dragen af Eva Rhenfelt, född Falkenberg.

Digitized by Google

Endast det långa svarta håret var borta och rundklippt i nacken, för att icke blifva sin ägarinnas förrädare.

— Men är det icke en dröm! utropade majoren — och anande vidden af den älskades uppoffring, tillrade en enda stor klar tår från hans manliga öga.

— Stilla, min herre, ingen sinnesrörelse; jag står till ansvar därför hos din nye läkare. Lofva att höra mig som ett godt barn, så skall jag berätta en saga för dig. Jag fick i somras ditt bref, däri du åter ber mig sätta alla driffjädrar i rörelse, för att skaffa Finland succurs. Hvad är det värdt att vända sig till rådet, tänkte jag; rådet har lofvat engång förr mer än det kunnat hålla. Jag uppsökte kungen i Stralsund; det var icke lätt, må du tro, men jag såg honom . . .

— Du såg honom, Eva?

— Stilla! Jag både såg och talade vid honom. Han mindes dig mycket väl . . .

— Ah, han kom ihåg mig ännu!

— Stilla! Om du anser mig för en dröm, så tvinga mig ej att åter försvinna. Han talade om dig med aktning. En tapper karl! sade han — hör du, det vill något säga, när kung Carl har sagt det! Godt, jag vill ej göra dig alltför stolt. Hvad angår den succurs jag begärde för Finland . . . så lofvade kungen ej glömma det, när han blott först skaffat preussare, sachsare och danskar från halsen. Du skulle hålla dig, sade han, så länge du kan . . .

Bertelsköld smålog.

— När Carl XII säger: så länge du kan, betyder det: så länge jag har en tunna krut i behåll att spränga mig och slottet i luften. Det är bra att veta; jag har länge tänkt alldeles detsamma.

— Nej, det kan ej ha varit kungens mening — återtog Eva bestört — jag är säker uppå att han hellre

Digitized by Google

begagnar din arm där den bäst kan tjena fäderneslandet. Nåväl, jag återvände till Stockholm, till Småland; jag sökte landsbygdens lugn på mitt gods. Förgäfves; tanken på dig, dina faror och dina försakelser förföljde mig natt och dag och jagade sömnen från mina ögon.

Ur stånd att bära vapen för fäderneslandet, hvad hade jag väl att lefva för, om icke för dig? Jag kunde ej uthärda längre, jag måste uppsöka dig, för att dö med dig, om det så måste ske; lefva kan jag ju ej ändå utan dig! Jag fann bland de finske flyktingarne en gubbe, som hade mod att följa mig; jag offrade mitt

Digitized by Google

långa hår för dig, efter jag ej, som Kartagos kvinnor, kunde offra det åt mitt land. Jag ville öfver till Finland, men huru? Jag steg ombord på ett holländskt fartyg; vi landade än här, än där, för att drifva handel med salt; omöjligt att finna en enda tryggad punkt förr än längst upp i norr, uti Kemi! Där lämnade jag holländaren, för att framtränga genom det ödelagda landet till dig. Mer än tre långa månader har jag kringirrat i ödemarkerna, för att slå mig igenom hit — Gösta, du behöfver ej blygas för mig, jag har också varit med om strid, hunger och törst. Hvilket lif med dessa partigångare, desse sissar och kivekkäät, som lefva likt röfvare i skogens ogenomträngligaste snår och hastigt frambryta på sina skidor för att öfverrumpla en fientlig transport, uppfånga en postering, nedgöra ett ströfparti, och sedan åter försvinna som töcken i sina otillgängliga smyghål! Allt mitt guld var redan förslösadt, jag hade uppgifvit hoppet att uppnå dig, då jag ändtligen fann ett parti, som lyckades tränga fram ända till isen af Uleå sjö och därifrån, under ett nattligt utfall, hit till Kajaneborg!

— Eva — sade Bertelsköld rörd — vet du väl att du nu är i amazonernas land, som, efter hvad Messenius och Rudbeck påstå, fordom ha haft sitt rike och rätta stamhåll här i Kajanien? Hvilken af dem har kunnat täfla med dig i mod!

Digitized by Google

16. När Finlands sista fäste föll.

Det var en sprängkall morgon i Januari 1716. Kommendanten på Kajaneborg, major Fieandt, hade sammankallat ett krigsråd i mellersta slottshvalfvet. Man må ej tänka sig där en lysande stab i prydliga uniformer. Det var slottets garnison, så många som ej för ögonblicket behöfdes på murarna. Hvilken församling! Omkring tjugu uthungrade och trasiga gestalter, genomfrusne, utmattade till döds och ännu blödande efter att med förtviflans mod ha afslagit den sista stormningen, som fortfarit nästan hela natten. All slottets proviant, alla dess vedförråder voro uttömda. Man hade slaktat den sista kon, man hade sönderhuggit den sista bänken, ja själfva barnens bäddar till bränsle. Det var så kallt, att andedräkten steg som en rök från allas läppar och händerna klibbade fast vid de isade gevärspiporna.

Under dessa förhållanden hade fienden erbjudit kapitulation på nåd och onåd. Kommendanten ansåg sig böra underrätta garnisonen därom, men man märkte genast på honom, att han gjorde det mindre för att begära råd, än som en skyldig gärd af aktning för tappre män, hvilka dyrt hade köpt den äran att nu bestämma sitt öde.

En af de kort förut komne partigångarne uppstod och rådde att antaga fiendens tillbud. Han hade medfört bedröfliga tidningar västerifrån. Finska posteringen vid Kemi hade kort före julen blifvit slagen och sprängd. Till straff för böndernes motvärn och emedan Österbottens län ej svurit trohetsed, hade stränga order kommit, att ödelägga hela det norra landet från Kemi söderut samt

Digitized by Google

bortföra barn och ungt folk i fångenskap. För den myckna snön var detta svårt att nu verkställa i de skogiga trakterna, men början hade blifvit gjord i det skoglösa Limingo och vidare nedåt till och med Ypperby uti Pyhäjoki. Ett längre motstånd skulle draga samma öde öfver nejderna vid Kajana. Han, talaren, aktade ej sitt lif mer än en utskjuten förladdning, men han ville ej hafva tusendes ofärd på sitt samvete.

— Hvad är majorens mening? frågade Fieandt Bertelsköld, som, något stärkt af läkemedlen och hvilan, infunnit sig att bevista krigsrådet.

— Min mening — sade den sårade — är att göra vår skyldighet. Kungen har skickat oss den hälsning att *hålla oss så länge vi kunna,* och hvar och en af oss vet hvad det har att betyda. Äga vi krut?

— Det är det enda vi äga, svarade Fieandt med en axelryckning.

— Då tänker jag — sade Bertelsköld — att tappre karoliner ej bråka med onödiga ord. Vi låta dem storma engång till, barrikadera mellersta hvalfvet, och när slottet är uppfylldt af fiender, spränga vi oss och dem i luften.

— Rätt så, svarade Fieandt kallt. Det är också min mening. Är där någon annan, som ännu har något att tillägga?

— Jag, svarade prosten Cajanus. I slottet finnas, förutom sårade, mer än sjuttio kvinnor och barn. Jag föreslår att vi därförinnan skicka dem ut ur slottet, icke till general Tschekin, utan till öfverste Mannstein. Jag känner honom, han är mild och mänsklig, han skall förskona dem. Jag stannar med er; innan luntan tändes till krutkällaren, skola vi anamma Herrans bröd och vin.

Ett sorl uppstod bland de församlade.

Digitized by Google

— Hvarför skola vi utskicka kvinnorna till vanära och barnen till lifegenskap? Hellre må de alla dö med oss.

Eva Rhenfelt, i sin karldräkt, hade smugit sig ut vid prostens förslag och återkom nu med nya medlemmar i krigsrådet. Det var kvinnorna och barnen — en syn som kan tänkas, icke beskrifvas! Blotta anblicken af dessa förgråtna, försmäktande, oskyldiga varelser lockade tårar i de hårde krigarnes ögon.

— Kapitulation! Kapitulation! ropade mödrarna, i det de försökte vid den kalla barmen värma sina stelnade älsklingar.

— Bort med kvinnorna! Bort med barnen! Olycklig var den dag, när jag tillät dem söka en fristad i slottet! utropade Fieandt.

Men de gingo icke. De klängde sig fast vid männens kläder och fortforo alltjämt med samma hjärtslitande bön:

Digitized by Google

— Kapitulation! Kapitulation! Vi vilja ej bli skickade öfver till fienden! Hellre må vi dö här med er!

— Bort med er! befallde kommendanten i samma barska ton och vände sig själf bort, att ingen måtte se den förrädiska tåren i hans ögonvrå.

— Hör ni det? hör ni det? skrek en af mödrarna, utom sig af raseri. — Bort med oss! Vet ni hvarför han säger det? Jo för det att han själf två gånger har rymt från fienden. Han vet väl att han själf ej har någon förskoning att vänta, och därför vill han draga oss alla med i fördärfvet.

Fieandt bleknade. Det hade han ej tänkt på. Man skulle anklaga honom, den obefläckade hjälten, att hafva offrat oskyldigt blod åt sin egen förtviflan.

— Hvad är det du säger, vansinniga kvinna! utropade han.

En obeskriflig förvirring uppstod bland den sorlande hopen.

— Krut! Krut och inga tårar! var Bertelskölds ord. I detsamma föll hans blick på den smärte ynglingen med det mörka håret och de blixtrande ögonen. — Hvad är din mening? hviskade han förlägen, ur stånd att uthärda denna älskade blick.

— Jag begär intet för mig; intet ens för dig! hviskade Eva tillbaka. Men tänk på dessa olyckliga. En kapitulation af yttersta nödtvång och på ärofulla villkor har ännu aldrig fläckat en krigares heder.

Prosten Cajanus förnam dessa ord.

— Jag föreslår — sade han — att spränga oss i luften, därest man icke bjuder oss bättre än nåd och onåd. Men bjuder man oss fritt aftåg, krigarne med sina vapen och de öfriga med sina enskilda tillhörigheter, så må vi kapitulera.

Digitized by Google

— Kvinnor och präster! utropade kommendanten förbittrad. Konungen har ej gifvit mig Finlands sista fäste för att bortskänka det.

— Krut! Krut! upprepade Bertelsköld.

— Han har också rymt från fienden! utbrast den förtviflade modern. — Ve, ve öfver krigsherrarne! De vilja draga oss alla med sig. Vårt blod komme öfver dem!

— Hör du! hviskade ynglingen i Bertelskölds öra.

— Bröd! Bröd! gräto barnen, och deras små läppar voro så blåa af köld, att tänderna skallrade.

— Kom, sade Fieandt dystert till Bertelsköld. — Jag står ej längre ut. Låt oss befalla vår själ i Guds händer och så gärna först som sist spränga oss alla till evigheten. Sju tunnor krut ligga därnere. Det är en sekunds arbete. Kom!

Bertelsköld följde. Men jättegossen Daniel Cajanus ställde sig i deras väg.

— Gif mig luntan — hviskade han käckt — så lofvar jag att ej klicka. Men icke förr än min mor och mina syskon kommit ut ur slottet.

— Vågar du mucka? utbrast Fieandt förbittrad. Ur vägen, pojke!

— Icke ett steg, förrän min mor och mina syskon äro utom portarna! fortfor gossen i samma ton och spärrade dörren med sin väldiga gestalt.

Fieandt drog svärdet. Hans arm var alltid raskare än hans tunga. Det hade varit förbi med Paldamos jätte, om ej Bertelsköld hejdat den lyftade armen.

— Låt oss göra ett utfall från södra porten! hviskade han. Det blir bättre så. Pojken må under tiden släppa kvinnorna ut genom den norra och sedan hålla sitt ord i krutkammaren.

Digitized by Google

— Får gå, sade Fieandt. Vi äro icke tjugu som mera kunna draga en värja, men tillräckligt många för att stupa i godt sällskap.

I detsamma kom rapport från murarna, att fienden ryckte i täta svarta massor fram på isen, för att förnya stormningen från östra sidan, där den utmattade garnisonen ej mera förmått hålla vakarna öppna uti den skarpa kölden. Den västra, som låg mot Ämmä, var otillgänglig; i norr och söder flöt älfven i tvenne så strida armar kring slottets lilla ö, att isen var ytterst svag och bjöd åt hvarje större skara, som närmade sig, en säkert lurande graf.

Krigsrådet upplöstes; enhvar skyndade ånyo på sin post, men det var med dignande armar och brustna hjärtan.

En parlamentär visade sig och frågade för sista gången om slottet ville kapitulera.

— Ja, ropade prosten Cajanus så högt, att alla hörde det. — Vi kapitulera, men blott under villkor att erhålla fritt aftåg med våra familjer, våra sidogevär och våra enskilda tillhörigheter.

— Ja, ja, vi kapitulera! skrek densamma modern, som nyss förut farit så hårdt ut emot befälet på slottet.

Fieandt var i begrepp att protestera häremot med ett dundrande nej, då Cajanus grep honom i armen och pekade tyst på ett hörn invid bastionen. En kvinna satt där med sitt barn vid bröstet. De rörde sig icke, de klagade icke mera. De hade hungrat och frusit till döds.

Fieandt kapitulerade.

Mot förmodan gick fienden in på villkoren. Man kände ej i Kajaneborg, att därest slottet förmått hålla sig blott en vecka till, hade fienden varit tvungen att

Digitized by Google

upphäfva belägringen. Så förfärligt hade sjukdomarna härjat bland de sammanpackade massorna i det trånga lägret, att ett längre dröjsmål sannolikt hade medfört hela den fientliga styrkans tillintetgörelse. Om man får tro samtida uppgifter, hade det lilla Kajaneborg redan kostat de belägrande omkring 4,000 man.

Kapitulera! Hvilken förhatlig klang har ej detta ord för en krigares öron! Aldrig var en kapitulation mera berättigad än här, och likväl sörjde Kajaneborgs få och tappre försvarare sedan hela sin lefnads tid, att icke dem förunnats samma ärofulla öde, som drabbat så månget annat af karolinernes fästen, det att på samma gång blifva deras och tusende fienders graf.

Man bredde halm öfver den svaga isen på båda flodarmarna, slog vatten däröfver, lät det frysa och förstärkte sedan passagen med bjälkar och plankor. Öfver denna improviserade brygga tågade försvararne ut och belägrarne in. Tappre officerare bland fiendens leder trodde knappt sina ögon, när de sågo denna ringa, trasiga, utmärglade hop, som en hel månad försvarat Kajaneborg, och räknade bland dem väl tre gubbar, kvinnor och barn emot en stridbar man. General Tschekins förbittring kände inga gränser. Man säger att han på fläcken ville låta nedhugga dem alla, men då har öfverste Mannstein spänt af sig sin värja och svurit att lämna tjensten, om han tilläte sig ett sådant handlingssätt. Den tidens historia är full af sådana våldsbragder; ingen nation, icke heller svenskar och finnar, gick alltid med rena händer ur stridernas raseri. Emellertid verkade Mannsteins ord; de fleste fångarne fingo behålla lifvet, men bortfördes plundrade och halfnakna uti den stränga kölden. Prosten Cajanus, som beskylldes att hafva uppmanat garnisonen till motstånd i det yttersta, fördes

Digitized by Google

fängslad, jämte sin svärmoder och sina barn, till Åbo slott.

Den sårade Bertelsköld erhöll på Mannsteins befallning en släde och bortfördes jämte de öfriga. Vid hans sida gingo, bland de öfriga fångarne, den smärte ynglingen, den gamle Tobias och jättegossen Daniel. Denne såg sig så ofta om, att majoren slutligen frågade om han tyckte det var en glad syn att se sin fäderneborg i fiendehand.

— Nej, sade gossen. Jag är bara nyfiken att se om de uppgjort eld i spiseln af fars rum i norra tornet.

— Och hvad kan det numera angå oss?

— Intet särdeles. Jag har endast brutit ett hål genom spiselhärden och golfvet därunder och ledt därigenom två svafveltrådar ned till krutkällaren. Han är, som majoren vet, rätt därunder.

— Pojke, hvad har du gjort?

— Ingenting. Bara hållit mitt ord.

Emellertid hördes den dagen intet. Men andra morgonen, medan fångarne och deras bevakning ännu rastade vidpass två mil från slottet, skakades marken af ett doft dunder likt en aflägsen åska, en blixtlik flamma färgade molnen, och en tjock svart sky af rök och grus uppsteg vid horisonten i den riktning, där slottet låg. Då knöto sig jättegossens händer krampaktigt tillsamman, och det var som hade man sett i hans dunkla bruna ögon ett återsken af den försvinnande blixt, som upplyste Paldamos gråa vinterhimmel.

— Hvad var det? frågade fångarne med bestörtning.

— Det var Kajaneborg, som sprang i luften! hviskade jättegossen med ett obeskrifligt jubel på finska mellan de sammanbitna tänderna.

Digitized by Google

— Ja — sade Bertelsköld sorgsen — det var Finlands sista fäste, som föll![1]

Detta slut hade den korta sagan om Kajaneborgs fäste. Af dess ruiner kvarstå murarna än i dag och tjena till stöd för bron, som leder landsvägen öfver strömmen från staden Kajana till Paldamo kyrka. Än i dag nedblicka de tallbevuxna höjderna dystert på skådeplatsen för Finlands sista strid under stora ofredens fasor; än i dag tycker man sig stundom skåda Fieandts mäktiga skugga sörjande stå på de grusade hvalfven; än i dag går jättegossens vålnad där med en brinnande lunta, sökande källaren, där krutets dunkla elementarmakt rufvade öfver borgens öde; och än i dag vet Ämmäs dofva brus att förtälja den forntida sagan om slottets fall och karolinernes bragder i den yttersta norden.

---

17. Mullvadsgångar vid foten af en koloss.

De amusera sig bra därinne! hviskade den ene af två i pälsar insvepte vandrare, som en afton i Februari månad 1718 gingo af och an utanför de starkt

[1] Samtida berättelser säga oss, att det var ryssarne som sprängde fästet i luften. »De våra, säger Mathesius, hade af oförstånd kvarlämnat sju tunnor krut. Tvärtemot kapitulationen använde fienden dessa kruttunnor till slottets förstöring, hvarvid icke allenast de bägge runda tornen jämte boningsrummen sprängdes i luften, utan äfven den mycket starka ringmuren remnade på flera sträckor af fyra, fem, sex och sju famnars längd.» — Hela länet förhärjades, så att endast fem hus blefvo öfriga.

Digitized by Google

upplysta fönsterna af ett större hus i staden Kristinehamn.

— Det är ju en fullkomlig presenterbricka! genmälde följeslagaren med utländsk brytning i talet. — Hvarför äro ej gardinerna nedfällda?

— Det är bröllop därinne. Prinsessan bortgifter sin kammarpiga Eleonora Uttermark med lifrustmästaren David Gedda. Ni ser, min bästa Siquier, att jag är väl underrättad, fastän vi anlände till staden för en half timme sedan. Det är en sed i vårt land att aldrig nedfälla jalusierna vid en bröllopsfest. Det skulle anses vara ett dåligt förebud för den äktenskapliga sällheten. Och vårt majestät är mån om gamla seder, där han ej finner för godt att göra nya.

— Se bara, se huru de springa därinne som yra höns! Jag tillstår, min bästa grefve, att om detta skall föreställa dans, så inger det mig ej synnerligen höga tankar om framstegen af denna sköna konst i ert fädernesland.

— Engång för alla, herr öfverste, slå Versailles ur hågen, när ni kommer till Sverige. Vi ha väl också tagit våra *pas de deux* och *pas de quatre* på Drottningholm, när tiderna voro bättre, det vill säga när vårt majestät förlustade sig med att spetsa janitscharer i Bender. Men med baletten är det nu förbi, vår oöfverträfflige konung Arthur af runda bordet är starkare i armarna än i benen, och därför roar sig hofvet nu för tiden att leka blindbock, smussla sko och dylika antediluvianska upptåg. Vårt majestät är som skapad till blindbock; ingen förstår bättre än han konsten att låta lura sig. Också lurar man honom af hjärtans grunde. Den ena ropar till honom: pu! här är polska kronan! — och genast rusar han dit med bindeln för ögonen.

Digitized by Google

Den andra ropar: pu! här är Stor-Moguls skägg! — och han springer. Den tredje ropar: pu! här är nyckeln till Köpenhamn! — och dit far han. Den fjärde hviskar: pu! här är trappan till Englands tron! — och så tager han fart att springa med ett skutt öfver hela Nordsjön. Ingen har likväl lurat honom så mästerligt som en viss granne, hvilken visserligen underlåtit att säga pu! men i stället tagit den ena panten efter den andra i leken.

— Jag fruktar, min bästa grefve, att kungen nu har vid sin sida en man, som lyftat något på bindeln och ser klarare än alla vi andra.

— Möjligt. Men säkert är att densamme mannen också är den störste pu-skrikaren. Det är han som åtagit sig att, till allas vårt bästa, locka den kungliga blindbocken öfver stockar och stenar. Låt honom hållas!

Siquier fixerade med en hal och förvånad blick sin följeslagare.

— Jag har länge vetat — sade han — att grefve Bertelsköld — kanske med ett ännu farligare undantag — är den farligaste spindel i närheten af en kunglig blindbroms; men jag har ej kunnat föreställa mig, att han lyckats snärja själfva baron G—.

— Sch! Vi äro på öppen gata, och själfva stenarna äro betagna i den kungliga sporre, som trampar dem. *Fi donc*, Siquier, ni har för länge gått i skola hos hertigen af Orleans. När man mutar ena hälften af världen att utspionera och förråda den andra hälften, blir man till slut en dålig människokännare. Penningen är mycket, *mon colonel,* men passionen är mer. Man måste förstå att använda den ena och göra den andra oskadlig. Görtz — *au diable,* jag förtalar mig — järn-

Digitized by Google

skrapan ville jag säga, är en man som med ovanlig klokhet förenar ovanligt starka passioner. Det är en man som är hälften ärelystnad, tre åttondelar afund och en åttondel hat. Vi förmå nu ingenting mot honom, men låt honom hållas! Han arbetar oss i händerna.

— Jag tviflar därpå. Men se där är kungen, där invid fönstret. En god fransk musköt och ett par flinka kulor, där vi nu stå — och nordens öde vore förändradt.

— Det var det sämsta skämt som ni sagt, Siquier, sedan vi lämnade Orleans' hof. Här i Sverige döda vi ej våra lejon — vi låta dem jaga sig själfva till döds.

— Som ni behagar. Han betraktar oss. Kom, så draga vi oss längre åt sidan!

— Min bästa öfverste, om det inte vore så högst otroligt, kunde jag anse er besvärad af ondt samvete. Därinne är stark eklärering och här ett blindmörker. Ja se där, nå vid sultanens skägg, det är vårt majestät i egen person, som huggit tag i prinsessans arm. Stackars höghet! Ni bör veta, min vän, att prinsessan är något stolt öfver sina vackra armar och händer; det är också det enda vackra man härtills kunnat upptäcka hos henne. Men jag har själf hört hofkirurgen försäkra att han alltid, så snart där lekes vid hofvet, har den försiktigheten att bära hos sig en flaska med blyvatten, ty det aflöper sällan utan att prinsessan åtminstone får ett par blånader till *souvenir* af den broderliga ömheten. För andras bara armar har vårt majestät en viss modesti. Men den som icke har det, är hans höghet prinsen af Hessen ... nej, se bara, där jagar han bruden ... å, det sker med en finess, som en så skicklig jägare egnar. *Diable,* till slut blir det jag som får hålla den stackars Gedda vid godt mod, ty hvarför skulle jag dölja för er

Digitized by Google

att det är jag som ställt till partiet, för att hafva ett öra i prinsessans sängkammare, det andra i majestätets armé ... *mille tonnerres!*

— Hvad fattas er? Ni darrar på rösten.

— Jag? Ni bedrar er.

— Nej, jag ber er, gå ej närmare i ljusskenet. Hvem är det ni betraktar med en sådan uppmärksamhet? Ah, jag förstår. Ett fruntimmer ... något blekt ... med förtjusande mörka ögon ... Ni svarar mig icke, herr grefve. Tillåt mig upprepa er egen kompliment: *fi donc,* en diplomat som grefve Torsten Bertelsköld, och förgapad i tvenne svarta ögon!

Bertelsköld svarade icke. Hans blickar voro oafvändt riktade mot ett af fönsterna.

— Hon närmar sig kungen, fortfor fransmannen i lättsinnig ton. — Jag förstår, det är en af de myggor, som beständigt sveda sina vingar på ljuslågen. Kungen vänder sig om ... han synes öfverraskad, förlägen ... Hon tilltalar honom ... Vid Frankrikes sol, den kvinnan måste tala djärfva ord, efter leken upphör rundtomkring henne och alla med oro betrakta henne. Hvad kan hon säga honom?

— Jag måste veta det, mumlade Bertelsköld mellan tänderna och närmade sig med snabba steg porten till det kungliga högkvarteret.

— Tillåt mig erinra er — hviskade fransmannen ängsligt — att vår fördel till i morgon fordrar ett inkognito.

— Det kan inte vara någon annan än hon ... men är det *hon,* så måste också *han* vara här ... Jag måste ha visshet därom, fortfor Bertelsköld och stod redan i porten, då Siquier grep honom i armen.

Digitized by Google

— Ett ord, sade fransmannen. När man vill besegra en motståndare, som består af hälften ärelystnad, tre åttondelar afund och en åttondel hat, så får man icke själf vara till sju åttondelar en kärleksnarr och för resten en diplomat.

— Gå för f-n, herre! var det ord, som sväfvade på Bertelskölds läppar. Men det förflög i ett ironiskt löje, och han yttrade endast:

— Det hörs, min bästa Siquier, att ni kommer från amuretternas hof. Ni misstar er om våra nordiska känslor. Det som ni anser för en solglimt, det är bara ett frostigt norrsken — och en frusen tår, tillade han nästan omedvetet för sig själf. — Men ni har rätt, fortfor han; det är bättre att vi återvända till härberget; där samlas en hel hop folk i källarsalen. Vårt majestät tål intet dobbel, men på en kväll då kung Arthur själf hoppar kråka kring runda bordet, tycka sig riddarne af tabelrondo kunna göra detsamma kring ölkruset. Vi få kanske inhämta något nytt, medan vi supera i rummet bredvid.

Sagdt och gjordt. Innan kort befunno sig herrarne i det öfverfyllda värdshuset, där de fått ett litet rum, hvars dörr stod öppen till källarsalen. Sällskapet därute bestod för det mesta af underofficerare, som slagit sig lös i dag och redan blifvit tämligen högljudde af ölet.

— Hjältemod! [1] — utropade en af bussarne — vi äro nu snart 35,000 man; nu skola vi klappa juten!

[1] Vid detta ord strök kapten Svanholm sina mustascher, ty det var hans egen favoritsvordom, och det smickrade honom att höra den från karolinska läppar. Men fältskärn, som märkte det, roade sig att tillägga: »Jag lämnar det osagdt, om ej karlen det oaktadt var en kruka; ty krukor funnos också den tiden. Man hör icke ofta att verkliga hjältar bruka hofvera med hjältemod». — Svanholm morrade något, som ingen hörde, och berättelsen gick sin gång.

Digitized by Google

— Hela världen, Matts Stång, hela världen! svarade en ur hopen. — Först knäcka vi juten, så sachsarn, så preussarn, så polacken, så ryssen, så engelsman som hundsfotterar våra skepp, och så storturken som bad oss draga för tusan. *Carolus vivat!*

— Nej, storturken låta vi vara, skrek en annan. Han är mera kristen än många andra, han tog stryk af oss och kysste oss sedan på stöfveln. Min mening är att kungen tager de tyska korfvarna först och de franska russinen sedan. Det är bara fängkrut för kungen, han kan hvad han vill. I Paris, bror — järn i min sporre, där skola vi dansa om med jäntorna fram på sommaren, och hvar duktig karl skall till det minsta bli hertig.

— Hör bara — hviskade Siquier stucken — det karolinska bondölet skummar som vore det champagne.

Digitized by Google

— De karlarne ha studerat historien bättre än ni, genmälde Bertelsköld leende. Det har händt engång förr, att en af dessa öltrattar tagit sig för att bli hertig af Normandie.

I detta ögonblick ankom en aflöst vakt från högkvarteret.

— Har ni hört det, gossar? ropade han. Hin håle regerar kvinnfolken nu för tiden.

— Hvad är det om? ropade flera röster.

— Langa först hit en stånka öl, jag är frusen som en finsk varg och törstig som en moskovit. Jo, jag kommer från kungen jag, och det lopp som en sannsaga genom hela högkvarteret, att en sate till kvinna, som heter Rhen—, Rhen—, ja det är detsamma, alltnog, hon har nyss rymt ur fångenskapen hos moskoviterne och gifvit sig hin på att det första hon träffade kungen, skulle hon fråga honom hvad han gjort af Finland. Kantänka, vi ha väl mist flera jordlappar, än de pörtena. Nå godt — rider dig d-n, Stång, att du nappar mig kruset ur händerna? — hon träffade kungen, som sagdt, i denna kväll, och det första hon sade honom var: ers majestät, hvad har ni gjort af Finland? . . . Ja, det är inte godt att mucka, när man ser Carolus i hvitögat, men hon sade det hon. Anfäkta, kvinnfolket var ej bang hon.

— Och hvad svarade kungen? Jag slår vad att han svarade henne: vet hut!

— Ja se det är det märkbesynnerliga, kungen svängde bara på klacken och svarade ingenting.

— Ja hvad hin skulle han svara på en så illmarig fråga? Spik i min balja! Sådant sattyg till kvinna!

— Det är hon! tänkte Bertelsköld sakta vid sig.
— Hvilken kvinna! Och hon hade kunnat bli min!

Digitized by Google

18. En mönstring och ett möte.

Det är med ett eget vemodigt intresse man ser Carl XII på sena aftonen af sin hjältebana leka natthugg och smussla sko med det glada hofvet i Kristinehamn. Det var sista gången han omgafs af det glädjens solsken, som andra dödliga efterfika och förutan hvilket de ej kunna trifvas i lifvet. Det var sista gången en systers mjuka kvinnohand vidrörde hans hårda hand, som styfnat kring svärdfästet, och en systersons barnsliga munterhet blandade sig i vapengnyet — sista gången milda mänskliga känslor logo kring honom, som stod så vida upphöjd öfver mänskligheten, att dess fröjder, likasom dess sorger, tycktes utan gensvar studsa tillbaka från hans pansrade bröst. Denna solglimt försvann för att aldrig mera återvända. Från den tiden hade den ensliga storhetens kväll blott skuggor och blixtar, slutande i en svart natt under ljungelden från en dödande kula.

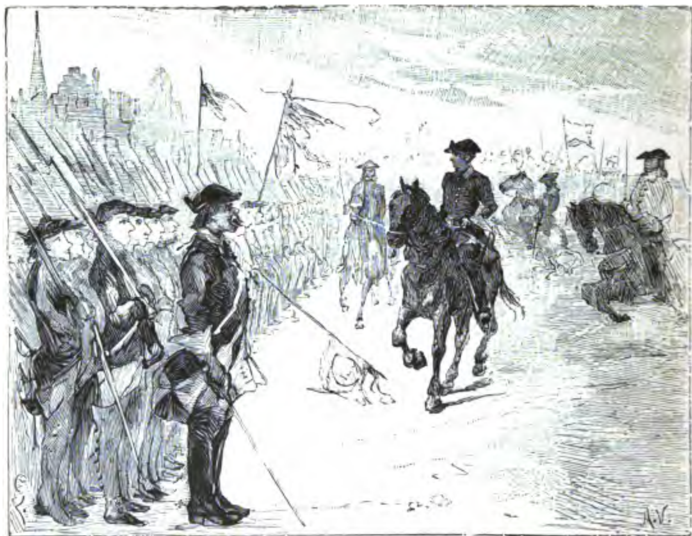
Redan klockan tre på morgonen efter den kväll, hvaraf vi sågo en skymt i föregående kapitel, uppstod konungen från halmmadrassen uti sin tältsäng, gjorde en kort bön och lät kammartjenaren tända vaxljusen. Det var tämligen kallt i rummet; att steka sig framför brasans glöd var icke i kungens smak. Kammarpagen sof ännu halfklädd på golfvet; kungen lyste ett ögonblick på honom, log som han endast brukade göra när han var ensam med sina tankar, bredde sin kappa öfver den sofvande ynglingen och satte sig därefter att läsa i konung Gustaf Adolfs bönebok, som han alltid bar hos sig. Han hade förr hvar morgon läst ett par kapitel ur bibeln; intill 1708 hade han genomläst både Gamla och

Digitized by Google

Nya testamentet fyra gånger, men sedan höll han ej mera räkning därpå, af fruktan att synas skryta därmed. Man ser, Carl XII kunde också frukta. Sedan någon tid hade likväl bibeln ofta fått lämna plats för den kortare böneboken. Man påstod att umgänget med filosofen Leibniz i Leipzig och sedermera vistelsen bland de otrogne hade rubbat hans strängt renläriga lutherska tro. Hur än därmed månde ha varit, hans oskrymtade gudsfruktan förblef sig lik intill lifvets slut, en föresyn för konungar och folk, och den makt som uppbar honom under alla tidernas skiften, till måtta i medgången, till järnfast mod under motgångens dagar.

Klockan var ännu icke fyra, då baron Görtz, som bebodde två rum i samma hus, infann sig och arbetade tillsammans med konungen till klockan åtta, då frukosten, bestående af en enda kötträtt och en mugg mjölk, hastigt serverades på tenntallrikar och med knif och gaffel af järnbleck, inhemskt fabrikat af Polhems uppfinning. Silfver bestods icke mer, det hade allt gått till myntet; änkedrottningen och prinsessan hade ock i flera år ätit på tenn, men när konungen märkte det vid sin hemkomst, blef han förlägen, hvarpå Feif förra sommaren rådde Tessin att, likasom på eget bevåg, låta göra en liten silfverservis åt fruntimren. Måltiden räckte knappt tio minuter, och därefter red konungen ut att mönstra trupperna, som i en förfärlig snöyra voro uppställda på torget. Hans skarpa blickar öfverforo lederna, likasom för att utspana om någon blinkade för den isande vinden. Nöjd att finna dem nästan så likgiltiga därför som han själf, begynte han därefter mönstra hvarje man särskildt. Nästan alla voro gossar mellan femton och tjugu år, sammanbitande tänderna, på det ingen måtte märka huru de skallrade af köld; endast befälet bestod af gamla

Digitized by Google

karoliner, pröfvade uti hundrade strider, sista ringa kvarlefvan af den här, som engång kommit Europa att darra. Man exercerade, man gjorde evolutioner. Linierna voro ofta krokiga i svängningen, gevären buros ej alltid i lika lutning, benen lyftades icke precis som på ståltråd i samma linie, hattarna sutto icke alltid efter formen, knapparna voro icke alltid behörigt knäppta, men sådant bekymrade föga fältherrarne från Carl XII:s skola. Hufvudsaken var att kommandot förstods på fläcken och lyddes i blinken, men icke mekaniskt som marionetter, utan så att öga, öra, hand och hjärta voro med därom och ringaste knekt, på samma gång han lydde kommandot, tillika kände sig vara en man för sig. Vanan att i långa år strida mot öfverlägsna fiender, där det hörde till regeln att hvar man hade tre, fem, ända till tio emot sig, hade hos Carl XII:s krigare utbildat

Digitized by Google

denna personliga självkänsla, som af hvarje soldat gjorde en armé och som innebar villkoret för och förklaringen af deras segrar. Det var Fredrik II som uppfann och Napoleon som fullkomnade massornas taktik, hvilken blifvit antagen till grundsats i den nyare krigskonsten. Men Carl XII, »den siste riddaren», kämpade ännu på gammalt riddarevis, och ehuru Gustaf II Adolf hade lärt honom grundsatsen: alla för en! lade han därtill, från Tiberup ända till Fredrikshall, den honom egna favoritsatsen: en för alla! Därtill hörde att hvar och en, så knekt som bonde, borde stå som deras kung stod och utstryka ordet omöjligt från svenska språkets lexikon. Det var väl mycket begärdt, därför föll allt slutligen sönder; men så länge det höll och kunde hålla ihop, kände sig den yngste rekryt blifva dubbelt starkare genom medvetandet af sin rättighet och sin pligt att tillika vara en man för sig.

Konsekvent med dessa principer, mönstrade konungen hvar man nogare än han mönstrade det hela; hans fader Carl XI var ryktbar för sin konst att »drilla» soldater, och Carl XII hade gjort heder åt skolan. Gång efter gång ropade han än den ena, än den andra ur ledet och lät honom ensam och fristående utföra det kommenderade tempot; det var icke godt att klicka, när kungen ropade: sölar han där! Svordomar, ehuru då redan införda med andra franska moder, hörde icke till Carl XII:s exercisreglemente. Oaktadt på snubbor var ingen brist, tycktes kungen i dag vara vid det bästa lynne. Näst kulregnet och löpgrafvarna, trifdes han aldrig bättre än i snö och regn framför hurtiga leder. Det var någonting i denna anblick, som nu mer än annars lifvade hans bröst och uppfyllde hans hjärta med nya förhoppningar. Det otroliga var skedt; det blödande, till döds

Digitized by Google

utmattade landet hade uppställt en ny fullrustad här, af hvilken man, under en sådan anförare, åter kunde vänta allt. Det förvånade Europa trodde knappt sina ögon. Med ryktet om dessa rustningar kringflögo otaliga spionrapporter om baron Görtz' vådliga planer. Hvad hade man icke att frukta af tidens störste fältherre vid sidan af tidens största diplomatiska snille! Kabinetterna darrade i sitt innersta, och det har aldrig blifvit bevist, men knappast heller på goda skäl betvifladt, att Carl XII:s död var på förhand beslutad i makternas rådslag. Hans fall, säger en snillrik författare, var icke hans lefnad ovärdigt, ty han föll för det koaliserade Europa, som fruktade honom och som om honom kunde begagna tyrannens ord: må han gärna vara en gud, blott icke han lefver!

Efter slutad mönstring red generalissimus, prinsen af Hessen, fram till konungen och presenterade för honom öfverste Siquier, inkallad, jämte öfverste Maigret, i svensk tjenst som skicklig fortifikationsofficerare och designerad generaladjutant. Militäretiketten fordrade, att desse herrar lika litet som kungen buro öfverplagg, oaktadt termometern, ifall man den tiden haft någon sådan, kanske utvisat — 20° Cels. Siquier var blåblek af köld och förargelse. Prinsen hade bättre förstått sin sak; han hade lagt något på hullet sedan i går, och efter han lefde *bon,* den gode fursten, så låg däruti intet besynnerligt; men saken var den, att han vid sådana tillfällen försiktigtvis bar en extra underklädnad af fint holländskt flanell under de vida öfverkläderna.

— Hvad tycker öfversten om mina blå bussar? frågade konungen, som alltid var förlägen i samtal med främlingar och grep det närmaste ämne som var till hands.

— De måste vara oöfvervinnerliga, ty ni har förstått, sire, att dressera dem lika hårda mot Bores pilar, som

Digitized by Google

mot Mars, svarade Siquier i det sirliga bildspråket från den tidens hof.

Konungen log; det var väl sällan han med ett smålöje bevärdigat en fransmans artighet. I dag fann han däri en viss sanning.

— Nog tåla de en smula snöslask — yttrade han gladt — men jag svarar ej för hur de månde pusta i solhettan. Om vi någon gång få tillfälle att hälsa på hans franska majestät, skall det fägna mig att se dem stå profvet.

— Jag förmodar ej, sire, att min konung kan hoppas få se så ärade gäster — genmälde Siquier, stucken på sin nations ömtåligaste sida — men skulle ers majestäts trupper någonsin hedra Frankrike med ett besök, tviflar jag ej på att de ju skulle blifva varmt emottagna.

Konungen skrattade och återvände, jämte prinsen, Siquier och staben, till högkvarteret. Under tiden hade där tilldragit sig ett möte, som var betecknande för den tidens ställning och sinnesstämning.

Det var bekant, att baron Görtz skulle samma dag på aftonen afresa till Åland. Utländske ministrar, svenske ämbetsmän och lycksökare af alla nationer trängdes i den mäktige gunstlingens förmak. Men på samma gång voro dubbla vakter utställda omkring hans boning, emedan allt hans inflytande och självfva konungens närhet ej voro tillräckliga att skydda honom för det obeskrifliga hat, som hög och låg i Sverige nästan utan undantag egnade honom.

Grefve Torsten Bertelsköld, skickad med uppdrag af grefve Horn och rådet i Stockholm, hade företräde hos den mäktige baronen och finansministern. Att de båda hatade hvarandra af uppriktigaste hjärta, visste de

Digitized by Google

alltför väl. Desto artigare voro de; man kunde ha ansett dem för de intimaste »affärsvänner». Den högdragne svenske grefven framställde med den smidigaste underdånighet sitt kinkiga uppdrag, som gick ut på att söka afböja den våldsammaste af tidens oerhörda utpressningar, det förestående aflysandet af alla i omlopp varande myntsorter mot statsobligationer och nytt mynt af försämrad halt; hvarefter allt gammalt mynt skulle vara förbjudet och konfiskabelt[1]. Den holsteinska baronen, ej mindre högdragen, var denna gång idel honung och axelryckningar. Han vore för sin del böjd för all möjlig skonsamhet, men rikets ställning, arméns behofver och majestätets vilja ... *enfin,* hvad ville man göra? Han kunde ej värpa pengar. Allt berodde på freden, och han för sin del gjorde allt hvad i hans förmåga stod för att beveka den kungliga halsstarrigheten, men majestätet, *voilà tout;* vänd er till kungen!

Det är icke troligt, att Bertelsköld, eller ens rådet, hade fullt allvar med dessa framställningar; i deras intresse låg snarare att drifva ställningen till det yttersta, men de måste likväl sauvera skenet. Desto enträgnare och varmare var underhandlaren; naturligtvis utan framgång. — Det var blott ett af de många exemplen i historien, å ena sidan af en självfrådig minister, som vältrar all skuld på monarken och tvår sina händer i snöhvit oskuld, å den andra af ett partiintresse, som hojtar med andra vid branten af sitt lands undergång, men skjuter i hemlighet på, för att draga sin vinst af de förutsedda spillrorna.

När de båda herrarne ansågo sig ha talat nog för skenet, begynte också masken blifva dem båda för trång.

[1] Påbudet utfärdades i Mars 1718.

Digitized by Google

— Jag har ingenting mera att tillägga, yttrade Bertelsköld, i det han reste sig upp för att gå. — Ers excellens må för sitt samvete och riket ansvara för de blifvande åtgärderna — och för de skedda.

— För mina åtgärder, *herr legationssekreterare,* är jag endast konungen räkenskap skyldig, och jag förmodar icke att hvarken ni eller någon annan har rätt att disponera öfver mitt samvete, svarade Görtz och reste sig *icke* upp, såsom etiketten fordrat, när en så högättad person tog afsked. Baron Görtz underlät sällan att vid alla tillfällen förödmjuka den svenska adeln, och detta retsamma förakt var det som sedan, mer än något annat, förde hans hufvud under bilan.

Där sväfvade redan på Bertelskölds läppar ett uddhvasst svar, då i detsamma en ruta klingade, en sten flög in och nedföll tätt invid gunstlingens fötter.

— Svenska folket svarar ers excellens i mitt ställe; ni kan också räkna på att engång bli belönad efter förtjenst, yttrade Bertelsköld med isande köld, i det han bugade sig och gick.

Görtz smålog föraktligt.

— Sådana äro i alla tider partiernas argumenter, sade han och fattade ringklockan. — Låt holländska ministern stiga in!

Digitized by Google

19. Konungens ring.

Grefvinnan Ebba Cecilia Liewen, född Bertelsköld, hade som statsfru hos prinsessan Ulrika Eleonora åtföljt hofvet till Kristinehamn. Man hade inkvarterat sig efter råd och lägenhet i de bättre husen, och grefvinnan disponerade tre eller fyra rum i närheten af prinsessans bostad. Det var på eftermiddagen samma dag som den nyss skildrade mönstringen. Konungen arbetade i enrum med baron Görtz, hofvet hade icke något *amusement* den aftonen, och grefvinnan satt hemma på sina rum, sedan hon efter vanligheten uppvaktat prinsessan vid middagstaffeln.

Hon satt likväl icke ensam; hon hade en kär anledning att stanna hemma hos sig. Hos henne satt den älskade ungdomsvännen Eva Rhenfelt, hvilken vi sist

Digitized by Google

lämnade i fångenskap invid det sprängda Kajaneborg och som framskymtade så hemlighetsfullt för Torsten Bertelskölds blickar kvällen förut. Vännerna hade förtrott hvarandra sina öden, sedan de skildes. Grefvinnan Ebbas voro snart berättade; hon hade delat de fyra hårda och oroliga åren mellan pligterna mot sin make och otaliga nödlidande, för hvilka hon (fastän hon själf glömde säga det) varit en god ängel uti de sorgfyllda tiderna. Evas öden däremot voro mångskiftande och äfventyrliga. Hon åtföljde i karldräkt den sårade Gustaf Bertelsköld i hans fångenskap till Åbo slott, där han, utmattad af den besvärliga vinterresan, länge sväfvade mellan lif och död, intill dess att det lyckades den trogna vårdarinnans omsorger och Tobias' läkarekonst att återställa honom till hälsan.

— Då — fortfor Eva — fingo vi en dag i Juni 1716 kommendantens tillåtelse att under bevakning lämna slottet, jämte vår vän från Kajaneborg, prosten Cajanus, hans familj och min gamle Tobias. Vi genomvandrade de öde gatorna; det var förstörelsens anblick! Knappt en tjugondedel af stadens invånare hade kvarblifvit; de flesta husen voro utan fönster och dörrar; en del begagnades till stall, andra voro till hälften nedrifna till bränsle. Högt gräs växte på gatorna; kosackernes hästar betade på torget; ingenstädes hördes sjömannens glada sång, arbetarens glam eller barnets stoj; endast trumman ljöd ibland i de öde gränderna. Vi kommo till den ärevördiga gamla domkyrkan. Ingen väktare behöfde öppna för oss dess dörr, ingen orgelton ljöd oss till möte under de höga hvalfven. Portarna stodo på vid gafvel; stormen hven genom de sönderslagna fönsterrutorna. Tornuret stod; visarne hade bortfallit; tiden hade stannat i sin flygt. Högaltaret var beröfvadt sina prydnader; koret var fylldt med grus; endast hjältegrafvarnas monu-

Digitized by Google

menter framskymtade från sidokoren. Vi trädde närmare; en kaja uppflög från predikstolen och satte sig på altarkransen. Vi nalkades altaret, kajan flydde och satte sig på den toma orgelläktaren. På en af psalmtaflorna voro ännu två siffror kvar; de visade en konung Davids psalm, Svenska psalmboken N:o 68; det var den sista som församlingen sjungit. Vi upptogo den med tårfulla ögon och sjöngo:

»Hjälp mig, min Gud, min sorg mig qväl, Stor vatten gå allt till min själ, Stormvågen mig fördränker. Jag sjunker ned i djupan dy, Mig falnar både hull och hy; På dig jag likväl tänker. Jag hafver ropat mig allt trött; Min hals är hes, min syn förnött; Efter min Gud jag bidar, Medan jag detta lider.»

— Därefter — fortfor Eva — vigde oss prosten Cajanus samman vid altaret, och det kändes så underbart, att vår lycka begynte midtunder Finlands yttersta nöd och i den förhärjade helgedom, där så många släkten uppsändt sina böner till den Allsmäktiges tron. Ännu samma sommar fördes vi öfver till Narva och därifrån inåt moskoviternes land till en stad som hette Novgorod, och där tjente vi i fångenskap och behandlades skonsamt. Jag hade aflagt min karldräkt och följde min man som hans tjenarinna, och efter han förstod bättre än någon att tämja ystra hästar, som ingen annan fick makt öfver, blef han stallmästare hos en hög herre och stod uti mycken gunst. Där gaf Gud oss en son till tröst i vår fångenskap, och han kallades efter konungen Carl, men efter vi hoppades ännu på segerns dag, fick han därjämte namnet Victor. På sena hösten 1717 gjorde vi med vår husbonde en resa till Narva. Där träffade vi en jakt från Runö, där folket är af svensk härkomst, och det blef aftaladt med Runöboarne, att vi i mörka

Digitized by Google

natten gingo ombord på deras fartyg och flydde ur fångenskapen. Men efter det var sent på året, kommo vi ej längre än till Gotland, där vi nödgades stanna tills isen lade sig mellan ön och fasta landet, och under tiden närde vi oss så godt vi kunde, min man som hofslagare och jag med att väfva och spinna. När vi då kommo till Stockholm för två veckor sedan, beslöts att Bertelsköld skulle inställa sig till tjenstgöring vid Armfelts kår, som ligger i Gefletrakten, emedan dessa trupper till största delen bestå af finnar, men jag reste till dig, min Ebba, för att utverka åt Bertelsköld en adjutantsplats hos Armfelt, hans gamle chef. Det har lyckats mig, som du vet, ehuru med knapp nöd, ty när jag såg denna nya armé, som är ämnad att infalla i Norge, medan Finland förblöder, sammanpressades hjärtat i mitt bröst, och oemotståndligt stego de orden på mina läppar: »hvad har ers majestät gjort af Finland?» — Resten vet du. Jag är lycklig att ha fått återse dig och att ha erhållit konungens samtycke till min bön. I morgon skola vi åter skiljas, och hvem vet om icke för alltid?

— Hvarför så sorgsna tankar? sade en bekant röst i dörren, och Torsten Bertelsköld inträdde. — Är min sköna fiende allt ännu lika oförsonlig?

De båda fruntimmerna växlade blickar.

— Jag trodde ej — svarade Eva kallt — att grefven ännu hade något att tillägga efter vårt senaste möte på redden af Stralsund.

Anspelningen måste ha varit svårsmält, ty grefve Torsten skärpte tonen, i det han yttrade:

— Ah, ni har rätt, jag hade så när förgätit att vi återsågo hvarandra så nyligen. Jag hoppas att tiden förflutit angenämt därborta i pörtena? Med en så fördoms-

Digitized by Google

fri dristighet, som er, sköna Eva, är man aldrig rådlös om förströelser, om bekantskaper... Med ett ord, jag är säker uppå, att en så ringa förlust som min vänskap blifvit mångdubbelt ersatt...

— Torsten! sade Ebba förebrående.

— Det är sant — inföll Eva leende — mångdubbelt ersatt! Tillåt mig, min bäste grefve, att här presentera för er en af ersättningarna.

Vid dessa ord vinkade hon åt en domestik i rummet bredvid, och in trädde en mörklockig pilt, halftannat år gammal vidpass, ovanligt stor för sin ålder och nyss så långt kommen att han tog sina första steg här i världen.

Frågan på grefve Torstens läppar dog i samma ögonblick som hon föddes.

Men grefvinnan Ebba tog gossen, satte honom mildt i den förvånade broderns knä och sade:

— Skjut honom icke ifrån dig, Torsten, låt honom vara en försoningens och vänskapens pant mellan edra söndrade hjärtan. Var för honom en god onkel; han är en af de våra — hans lagliga namn är Carl Victor, grefve af Bertelsköld.

Allt diplomatens studerade lugn förslog denna gång ej att beherska muskelspelet i grefve Torstens anletsdrag. En outsäglig bitterhet kämpade där mot det oemotståndliga intrycket af barndomens oskuld och blodsbandets naturliga rätt. Han kysste gossen på pannan, ställde honom sakta ifrån sig, uppstod hastigt och sade, vänd till Eva, med en röst som skulle vara lugn och öfverlägsen, men som i stället förrådde hela smärtan af hans svikna förhoppningar:

— Min syster har rätt, mellan oss får ej mer något groll äga rum. Jag hälsar er, min grefvinna, er och er son, välkomna i vår familj. *Eh bien*, lyckan är

Digitized by Google

nyckfull, hon har unnat min bror det hon vägrat mig, låt oss icke mera tvista därom. Apropos om lycka, min syster, jag har kommit till dig för att ställa dig till ansvar för en viss ring, på hvilken man säger att vår familjs lycka beror. Jag har nu saknat den i aderton år utan aning hvart den försvunnit, tilldess man händelsevis tillställer mig en packe bref, som min bror kvarlämnat vid sin afresa för fyra år sedan. Bland dem finner jag ett af dig, dateradt Stockholm den 24 Januari 1704, hvari du bekänner att jag tappat ringen i en handske, att du öfverlämnat den åt hertiginnan af Holstein och att hon gifvit den åt konungen, infattad i en medaljong med drottning Ulrika Eleonoras porträtt. Du vet ej, min syster, hvad du gjort. Du har förspillt vår familjs lycka och framtid!

Grefvinnan Ebba rodnade djupt och fattade broderns hand.

— Jag bekänner — sade hon — att jag af barnsligt oförstånd felat mer än du kanske kan förlåta mig. Men, Torsten, hvarför sätta din tro till en vidskeplig amulett? Är det icke en evig försyn som råder öfver våra öden, och är det icke vi själfva som under dess hägn böra smida vår lycka?

— Läxor från barnkammaren! Och likväl ges det underbara kombinationer, hvilka ej kunna förklaras af något bud i katekesen. Min far efterlämnade vid sin död ett förségladt konvolut, som innehöll denna rings historia; det är nog om jag säger dig att vår familjs öden äro oskiljaktigt förbundna med denna klenod och att dess förlust städse förut har ådragit oss en kedja af motgångar, likasom dess ägande bragt oss till makt och ära. Jag själf är ett exempel därpå ... men, *enfin,* är det dig bekant, om kungen ännu bär denna medaljong?

Digitized by Google

— Enligt Göstas berättelse har konungen förlorat medaljongen redan hösten 1708 under ett handgemäng vid Rajovka, detsamma där Hård stupade.

— *Diable!* Förlorad, för att aldrig mera återfås! Vid Rajovka? Det var ju kort efter slaget vid Holofzin! Det var ju kort före tåget till Ukrän! Det var vid själfva vändpunkten för Carl XII:s lycka. Dittills idel segrar! Därefter idel nederlag! Denna fördömda ring bringar då alltid lycka eller ofärd, hvems hand än må bära honom eller förlora honom. Och jag dåre, som ägt honom och icke bättre bevarat honom! När jag hade honom, steg jag hastigt; sedan jag mist honom, kämpar jag förgäfves emot mitt öde. Allt går emot . . . Och hvem kan säga mig hvilken trosspojke i denna stund uppsvingar sig med min talisman till rikets första värdigheter!

Grefve Torsten gick med häftiga steg öfver rummet. Var det ringens demoniska makt, eller var det ärelystnadens ande och förbittringen öfver så många felslagna planer, som nu beröfvade Horns lärjunge hela hans diplomatiska köld? Aldrig hade systern sett honom sådan; i ångern öfver sin obetänksamhet vågade hon icke mera ett ord för att blidka honom.

Kammartjenaren inträdde och anmälde en främling, som enträget begärde att få tala med krigsrådinnan Rhenfelt (hennes senare giftermål var ännu icke bekant). Eva gick ut; en stund förflöt, under hvilken bror och syster sutto därinne, stumma med deras minnen och deras olika mening om lifvets lycka.

Slutligen kom Eva tillbaka, upprörd, förgråten, fattade grefvinnans hand och sade:

— Tillåter du mig att återföra till dig en gammal vän?

Ebba nickade forskande sitt samtycke.

Digitized by Google

En officer af ädel hållning trädde in, blek och med tårfyllda ögon. Hans hår hade grånat, hans kinder voro insjunkna, men det var likväl något i hans väsende, som mindre liknade en gubbes lutande gestalt, än en af olyckan böjd man i lifvets kraftiga ålder. Grefvinnan Ebba hade icke många sekunder betraktat honom, innan hennes kinder hastigt hvitnade och hon nedsjönk, ljudlös och afdånad, uti sin väns armar.

— Hvad är detta? utropade grefve Torsten, ur stånd att fatta orsaken till systerns plötsliga sinnesrörelse.

Främlingen hörde honom icke. Hans blickar följde ofrånvändt och med en obeskriflig känsla grefvinnans milda och bleka drag, medan hon småningom återhämtade sig.

— Herre, hvem är ni, och hvad ger er rätt att med er åsyn skrämma grefvinnan Liewen? upprepade Torsten häftigt till den nykomne.

— När de döda stå upp, då isas de lefvandes blod, sade främlingen sorgset. Hvem jag är? En från grafven uppstånden man, som fordom ej var er okänd, herr grefve. Mitt hår har grånat i nära nio års fångenskap; hvarför skulle jag begära att ni mera igenkänner den för död ansedde Erik Falkenberg, fordom en bland hans majestäts drabanter och närmaste vän till er broder Gustaf Bertelsköld.

— Falkenberg? Brorson till kungliga rådet af samma namn? Bror till ... till grefvinnan Eva Bertelsköld, född Falkenberg?

— Densamme. Jag visste icke, herr grefve, att ...

Torsten bet sig i läppen.

— Ni misstar er, min herre, sade han. Det är min bror som varit nog lycklig att vinna er systers hand.

Digitized by Google

Var välkommen tillbaka. Det gläder mig att ryktet ljugit, som sade er ha stupat på Pultavas blodiga fält.

— Det sade endast till hälften osant, svarade Falkenberg med en sorgsen blick på grefvinnan Ebba, som återvunnit fattningen, men ännu ej hade mod att se upp till den fordom älskade, länge begråtne, ändtligen återkomne och likväl för alltid förlorade barndomsvännen...

— Jag lämnade den bättre delen af mitt lif och hela min sällhet kvar vid Pultava. Det som återstår, herr grefve, det är ej mycket värdt.

— Och du räknar då för intet en hel bana af bragder, som återstår dig?... Du glömmer en systers varmaste kärlek? sade Eva med ömhet.

— Och en tillgifven barndomsvän? tillade grefvinnan Ebba med låg röst.

Falkenberg teg.

— Er räddning måste i sanning ha varit underbar? yttrade Torsten, för att komma ifrån de vådliga minnena.

— Kanske ej underbarare än mången annans, svarade Falkenberg; men likväl nog till en saga för barn. Ni tillåter mig att bespara fruntimmerna en berättelse, som blott skulle uppröra dem. I korthet, jag låg tolf timmar bland de döde på slagfältet; en plundrande marodör upptäckte hos mig en gnista af lif och företog sig att rädda mig; det blef för honom en god affär att sälja mig åt en bojar, som ackorderat af honom en svensk fånge till lifegen. Jag fördes långt inåt landet, man begapade mig som ett underdjur, man afskydde mig som en kättare, men på det hela behandlades jag ej alltför illa. Emedan jag förstod något trädgårdsskötsel, kunde jag göra någon nytta. Slutligen svingade jag mig

Digitized by Google

upp till trädgårdsmästare och förtjenade något penningar. En dag kom till vår by en vandrande krämare, som sålde helgonabilder. Döm om min förvåning, när jag bland den brokiga samlingen upptäckte en liten medaljong . . .

— Med drottning Ulrika Eleonoras porträtt?

— Men hur vet ni, herr grefve . . .

— Det var då verkligen den! utbrast Torsten med häftighet.

— Det var samma medaljong, som hans majestät förlorade vid Rajovka; hela drabantkåren kände den, man kunde ej misstaga sig. Jag dolde med möda min öfverraskning, fyllde min halfva sparpenning i krämarens börs och fick medaljongen.

— Ha, hvar är den? Gif hit!

— Jag skattar mig lycklig att kunna lämna den i hans majestäts egen hand, svarade Falkenberg lugnt. Märkvärdigt nog förändrades mitt öde, sedan jag erhöll denna klenod. Allt gick mig i händerna, min husbondes unga maka, som sett mig tyna och gråna under längtan till fäderneslandet, talade så varmt för mitt frigifvande, att min husbonde af svartsjuka samtyckte och förde mig själf till Riga, därifrån han beredde mig lägenhet till Köpenhamn, och . . . jag återsåg mitt fäderneslånd.

— Var god och visa mig medaljongen, sade Torsten med ett underligt uttryck.

Falkenberg framtog den, väl förvarad i ett fodral af läder. Ringen befanns vara så infattad däri, att han utgjorde öglan, i hvilken medaljongen hängde, när man bar den om halsen.

— Denna ring är min! utropade Torsten Bertelsköld och grep den med en krampaktig häftighet, likasom ville han ej mera släppa den för all världens skatter.

Digitized by Google

— Det är konungens egendom, som jag ännu i dag bör återställa till hans majestät, invände Falkenberg.

— *Rex regi rebellis!* — ah, ni ser att jag känner inskriften. Vet ni väl, att om konungen ännu engång skulle erhålla denna ring och akta sig att förlora den genom en osanning eller en mened — det är blott så den förloras — då skulle hans lycka vända sig, han skulle åter kasta Europa för sina fötter, han skulle skrifva lagar för världen och nordens öde vore förändradt för sekler!

Alla tego. Det var som hade de stått under inflytande af en okänd hemlighetsfull makt, mot hvilken religion och förnuft förgäfves uppreste sig. Eva hejdade Falkenbergs arm, som redan höjdes att rycka medaljongen tillbaka.

— Ringen är hans, sade hon; konungen har därtill ingen rätt. Men älskar ni er konung, gref Torsten, och älskar ni ert land, så gif honom ringen åter!

— Icke om han bröte sönder sin värja för mina fötter och böjde knä för mig och kysste min fot! Icke om han bjöde mig Norges krona och Englands tron! Medaljongen är hans; han skall erhålla den; men ringen är min.

Och grefve Torsten ilade bort.

Då försvann det förlamande intryck, som nyss betagit de öfriga. Falkenberg rasade. Fruntimmerna gräto. Men det var för sent. Torsten Bertelsköld hade ringen och behöll honom.

Digitized by Google

20. Skuggan af ett namn.

Julmorgonens sena sol gick år 1718 upp öfver Tydalens fjällar i Norge på gränsen mot Jämtland. Natten hade varit frostig och klar, men från hafvet i väster uppstego nu svarta snömoln, emot hvilkas dunkla kanter de första solstrålarna glimmade som en gyllene spets kring ett dystert sorgflor. Fjällarnas toppar reste sig höga och snöbetäckta mot den mörknande himmelens fond; och när solskenet föll på deras kronor af is, syntes de ljusa och vårliga likt hoppet, som gäckar beständigt i fjärran ett människoöga.

På sluttningen af fjället var lif och rörelse. Det var Armfelts skaror, det var sista spillran af Finlands sista här, som efter det misslyckade anfallet mot Trondhjem tågade tillbaka från Norges fjälldalar till vinterkvarteren på svensk botten. Natten hade varit hård; man hade hopsamlat ljungen och de späda dvärgbjörkarna, som vuxo mellan klipporna, för att uppgöra eld i den stränga kölden; men alltför hastigt uppflammade denna matta låge, för att lika hastigt slockna igen, och mången hade nu redan förfrusit händer och fötter. Men ännu kvarlefde en gnista af mod i de stelnade lederna. Fälttåget var förloradt; den tappre och ryktbare Långström, Finlands ypperste partigångare, hade nyss förut stupat i en af dessa ensliga förtviflade strider, där endast fjällens eko besvarar kämparnes rop och ingen räddning finnes för den som öfvermannas. Hård var marschen, lifsmedlen ytterst ringa; men ännu gick den finska truppen framåt, ty ännu lefde för den kung Carl; och var än allt förloradt, så stod ännu allt att vinna, så länge han

Digitized by Google

var ofvan jord. Dunkla halfförstådda rykten om hans förestående stora planer kringflögo bland skarorna, och med dessa sagor för framtiden, likasom med sagorna från det förflutna, upplifvade de ännu vid bivuaken hvarandras sjunkande mod. Man visste att Görtz med framgång arbetade på fred med den farligaste motståndaren, tsar Peter, hos hvilken han personligen haft företräde i Haag och Petersburg. Man visste att tsaren var missnöjd med sina tyska bundsförvanter, som med afund och fruktan bevakade hans försök att fatta fotfäste i Tyskland. Man visste äfven att tsarens personliga karakter var af den halt, att den kunde förbindas med Carl XII:s — djärf, högtsträfvande, vidtutstormande. Man hviskade något om en förestående förmälning mellan konung Carl och tsar Peters älskliga dotter Anna[1]. Därefter skulle desse väldige kämpar, efter att så länge ha brottats om herraväldet i norden, försonas och sluta ett förbund, som måste komma Europas troner att darra. Det sades att Sverige skulle afträda Estland och Ingermanland för alltid, men Liffland på femtio år, hvaremot tsaren skulle återgifva Finland och med sin flotta vara konung Carl behjälplig att till ersättning eröfra Norge. Därefter skulle Carl låta 30,000 man, till straff för konung Georgs trolöshet, sätta pretendenten Stuart på Britanniens troner; men själf skulle han, i förbund med tsar Peter, inbryta i Tyskland, återtaga förlorade besittningar och omskapa Europa.

Det var jätteplaner i solnedgången; de hvälfde sig alla kring samma medelpunkt, samma hjältedjärfva människoarm. Och man vet att det åtminstone fanns två

[1] Sedermera förmäld med den unge hertigen af Holstein, Carls systerson, och stammoder för det nu regerande kejserliga huset i Ryssland.

Digitized by Google

eller tre dödlige, som kände sig dessa planer vuxne; de hade upprunnit i en diplomats snille och som ljungeldar antändt tvenne monarkers bragdlystna håg. Man vet också att dessa planer, i all deras stormiga storhet, voro rimligare uttänkta än dem, hvilka Carl XII uttänkte ensam. Men hvad man törhända har glömt, det är att ännu tusende andra trodde på deras möjlighet, och bland dem äfven de siste finnarne. I långa år hade allt Sveriges rike gått i en segerdröm; olyckan och uppoffringarna hade väckt dem som närmast dignade under tyngden, men soldaten gick ännu allt i sin stolta tro att under konungens fana besegra världen. Den finska trögheten släpper icke fort sina illusioner. Ingenting, icke ens nederlag, reträtt och tusende faror, förmådde rubba det okufliga modet hos Armfelts här, så länge konungen lefde. De stredo i skuggan, som Leonidas stred under persernes pilar — skuggan af ett namn.

Men det kom, det budskap, som förlamade hvarje arm och raderade all framtid ur segrarnas bok. En hviskning, dyster som grafvens, gick genom lederna; Carl XII var icke mer; han hade stupat såsom han lefvat, höjd öfver bröstvärnet, handen på svärdfästet, ögat mot fienden, omsusad af kulorna. »Han föll, säger en af hans samtida, för en kula tvärs genom hufvudet, och denna kula fällde Sverige.» *Huru* han föll, det glömde samtiden närmare utreda. Var det »för Europas koaliserade makter» — var det för en svensk kula eller för en norsk, eller var det ej för kula, utan för svärd — det syntes för samtiden vara af ringa vikt. Det enda viktiga var att den mannen föll, som, berghög bland tidens pygméer, ensam bar på sina skuldror ett tidehvarf, hvilket föll med honom, för att aldrig mera uppstå ur grafven. Hans samtid trodde icke med Sveriges störste

Digitized by Google

nyare häfdatecknare, att Carl XII:s död var »en slutad lefnad»; den väntade af hans senare bana otroliga ting, likasom utaf den förra, och hvem kan med visshet säga att den väntade fåvitskt?[1] Det vissa är blott, att världen andades lättare efter den siste jättens fall, ty vapenstorheten tynger jorden, och den tyngde på Sverige likasom hade fjällen lagt sig öfver dess bröst. Dock lika visst är, att när mänsklig storhet kommer därtill, upplyftar den mer än den trycker ned och vidgar människors hjärtan till sådana värf som lefva i tideböckerna. Under Carl XII kände sig hvarje pilt i Sverige och Finland växa till rese. De som väga denne konungs gärningar efter vanlig debet och kredit, erhålla till facit: saldo förlust så och så mycket. Och det kan ej annorlunda vara, ty Carl XII var kanske den störste slösare som någonsin lefvat, förspillande sitt rike, sina eröfringar, sina arméer och sig själf med samma förakt för konsten att samla. Men räkenmästarne hafva glömt ett saldo till favör, som lyfte hans tid och som lyftar alla kommande släkten, nämligen glansen af hans storhet. Han var spetsen och det sista bländande utsprånget af den skandinaviska hjälteandan, som redan tusen år före honom stormade kring Europa. Han bar därför uti sig mer än ett tidehvarf, mer än ett folk; han bar inom sig ett förgånget årtusendes själ. Förgånget var det, och därför föll det med honom; men skuggan af hans namn, som uppfyllde och förmörkade norden medan han lefde, uppfyller och bestrålar norden sedan han föll...

Armfelt erhöll sorgebudet om konungens fall genom

[1] Carl XII gaf kort före sin död befallning att iordningställa lustslotten. Mången har trott att han beslutat egna sin senare bana åt freden och rikets upphjälpande.

Digitized by Google

en uppsnappad norsk postiljon[1]. Det kunde ej länge döljas för soldaten, och från den stunden var finska hären förlorad. Hänryckningens, segerns makt, som så länge hållit kämparne upprätt under öfvermänskliga ansträngningar — den makten var bruten. Verkligheten sprang dem på lifvet och öfvermannade dem, likasom klippan, hvilken en jätte vältat på branten, rullar tillbaka öfver hans domnade arm. Och verkligheten var i denna stund en julmorgon på Norges stiglösa fjäll.

Armén bröt upp från Tydalen, där man ännu hade sju mil till närmaste by i Jämtland. Med armén följde norska fångar, och bland dem skulle fjällboarne, som hade att välja mellan repet eller en rik belöning, tjenstgöra som vägvisare. Ännu lyste solen på de högsta fjälltopparna, Bokhammaren, Öjefjäll, Remmen och Einhagen. Men därefter slocknade skenet uti det svarta snömolnet, som steg allt högre och kom allt närmare, under ett doft sus från nordväst. Om få ögonblick voro fjäll, människor, hästar och slädar insvepta i en snöstorm, så tät, att ingen mera kunde se tio alnar framför sig, och så isande kall, att han trängde igenom de varmaste vinterplagg. Få voro också de, som hade en päls af fårskinn eller en osliten vadmalsjacka. Vägvisarne gingo vilse och fröso ihjäl. Armén tågade framåt, utan att veta hvart, men framåt gick det — så länge det gick. Och det gick i det längsta; de hade ej varit finnar annars. Men snart nog gick det ej längre. Hästarna störtade. Vapnen föllo ur soldaternes händer. En del begrofvos i snömassorna; en del nedsjönko utmattade i snön och somnade utan att mera vakna. Andra in-

[1] Tidigare. Det var detta bud som bestämde honom till återtåg.

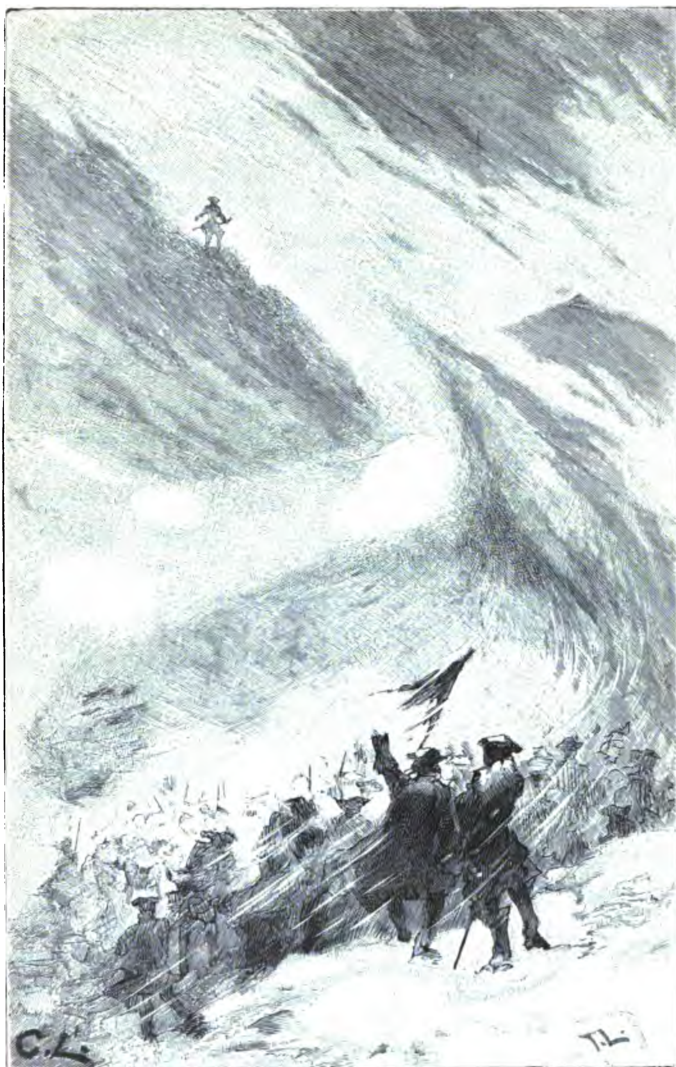
Digitized by Google

störtade i djupa klyftor, betäckta af ett försåteligt snötäcke. De öfriga försökte bivuakera. I skydd bakom klipporna uppgjordes eldar; allt hvad brinna kunde — gevärskolfvar, laddstockar, transportslädar, lavetter, sadlar, remtyg, värjgehäng — brändes utan förskoning. Men snöstormen fortfor att rasa med oförminskad våldsamhet hela första och andra dag jul. Eldarna kunde ej mera underhållas. Hela hären var vigd till undergång.

I denna förfärliga jullek såg man en högrest kämpagestalt framskymta i snöyran, åtföljd af omkring trehundra man, som ännu följde honom. Han var en af de få som ännu icke förtviflat. Det var han som vid det ryktbara tåget mot Trondhjem först lyftade en kanon på sina axlar och bar den öfver bråddjupen. Det var han som nu på återtåget först sönderbröt mot sitt knä en groftimrad transportsläde och använde den till bränsle. Det var han som, ensam outtröttad, upplyftade än den ena, än den andra ur drifvor och klyftor och sökte återkalla dem till lifvet. Hans skara följde honom som de olycklige följa en räddande ängel och banade sig genom otroliga faror en väg till Eina-älfven, som går från fjällen till Handöl, första byn uti Jämtland.

När de trehundra kommit till floden, upphofvo de ett glädjerop, ty de hade nu en kompass, hvilken ej mera svek dem, såsom sol, måne och stjärnor sveko i den grufliga snöyran. De höggo hål i isen och gåfvo akt uppå hvartåt vattnet rann; ditåt var Jämtland, ditåt räddningen. Hoppet log ännu engång mot dessa få återstående tappre. De omringade, uppfyllde af tacksamhet, sin anförare, major Bertelsköld, och bådo att turvis få bära honom; ty sedan han i trettiosex timmar arbetat mer än tjugu andra tillsammantagna, begynte äfven hans jättekrafter att svikta. Men han tryckte

Digitized by Google

Fälttåget i Norge 1718.

Digitized by Google

deras händer till afsked och talade till dem några få ord, som öfverröstade stormens dån.

— Gån på, gossar, sade han; där är vägen till lifvet. Jag vänder om här, och ingen får följa mig. Mer än tretusen af de våra irra ännu omkring uti dessa fjäll; vete Gud huru många af dem ännu kunna röra en fot. Men det är Finlands sista här, jag kan ej öfvergifva dem, jag måste uppsöka så många jag kan, för att visa dem vägen hit ned till Eina-älfven. Motsägen mig icke; det är sista gången jag befaller er, barn; I veten att jag ej tål någon som muckar i tjensten. Skulle jag ej mera komma tillbaka, så hälsen min hustru och min lilla son, min Carl Victor. Sägen dem att de, näst Gud, varit min sista tanke. Sägen dem att min broder Torsten skall taga vård om dem och uppfostra min son till en bra karl, som fruktar Gud och ärar konungen. Sägen dem att jag dött som jag lefvat, för Finland och för kung Carl. Sedan de icke mera finnas, är det icke värdt för mig att längre lefva. Farväl, gossar, Gud vare med er. Skulle någon af eder ännu återse Finland, så hälsa vårt land!

Vid dessa ord aftorkade den tappre kämpen en frusen tår med den snöiga ärmen och skyndade bort med raska steg, likasom hade han fruktat att kärleken till maka, barn och lif skulle i sista stunden förråda fosterlandet. Soldaterne sågo bedröfvade efter honom, ingen vågade sätta sig emot hans sista befallning, och snart var han försvunnen för deras blickar bland fjällen och snöyran.

Det var ock sista gången man hörde något af denna berättelses hjälte, den redlige och tappre karolinen Gustaf Adolf Bertelsköld. Om och hvilka han vidare lyckats rädda af Finlands sista hjälteskara, det har aldrig blifvit bekant. Så mycket är visst, att han spårlöst försvann

Digitized by Google

med tusende andra i fjällens omätliga snöhöljda graf, beseglande med sitt lif den kärlek till konung och fosterland, hvilken orubbligt lifvat hans trofasta själ under hundrade strider, segrar och motgångar, från början af hans bana ända till slutet.

Allt, eller nästan allt öfrigt, som lif och anda hade i fjällens jul, förgicks. Sagan säger, att några af de efterblifne frigåfvo norska fångar och skickade dem med begäran om undsättning till kommendanten i Trondhjem och att denne skickat trehundra skidlöpare och etthundrafemtio lätta slädar för att uppsöka och rädda de förvillade. Desse redlige norrmän, som tågade ut att rädda en förlorad fientelig här, kunde likväl ej framtränga bland fjällen, så länge ovädret varade. Efter dess slut följde de finska härens tåg, och förfärande var då den syn, som mötte dem ibland klipporna. Arméns väg betecknades blott allt för väl af kvarlämnade kanoner, som nedsjunkit i drifvorna, och bortkastade vapen, som öfverallt lågo kringströdda. Därefter anträffades dödfrusne officerare och soldater, först en och en, sedan hela rotar, slutligen hela kompanier och bataljoner. Somlige funnos döde vid den slocknade lägerelden, andra sittande eller liggande i slädar efter störtade hästar; många lågo krossade i de djupa afgrunderna, andra åter hade nedsjunkit stelnade i samma ordning som de marscherat. Rundtomkring hördes vargarnas tjut, fjällens örnar kretsade i skaror kring denna dödens stora valplats, och Tydalen blef därefter i många år den bästa jagtmark i Norge.

Förlusterna i denna förödelsens jul ha aldrig blifvit med visshet på siffran bekanta. De kunna bedömas däraf, att Armfelts armé vid intåget i Norge beräknades till 6,500 stridbare män, och af dem återkommo vidpass 500, till en del med förfrusna lemmar. Antager man

Digitized by Google

förlusten i döde och fångne under det öfriga fälttåget till 2,500 man, så blir antalet af de förfrusne omkring 3,500. Några uppgifva det högre, andra lägre; det vissa är, att förlusten var för den tiden omätlig.

Så slöts det sista äfventyret i Carl XII:s stora blodiga sorgespel, och så föllo Finlands siste karoliner, om hvilka skalden sjunger[1]:

Dit flög ock Finlands sista tropp,
hopsökt från öde trakter.
Dit flög han att med hjälten dö,
begrafven ibland fjällens snö.

Och åter sjunger han:

Gråt Sverige: mer gråt Finland dock,
som mor och änka gråter...

Du, som i vårens grönska och tjusad af blidare taflor lyssnat till denna sorgsna, men höghjärtade saga; du, som värmer ditt hjärta vid den svenska ärans glans och vid den finska sångens odödliga sägner om nyare tiders bragder; minns, att Finland äfven före dem ägt hjältar, värdige sagornas minnen, ehuru det aldrig förr har ägt och väl aldrig sedan skall äga mer än en fänrik Stål att besjunga dem.

[1] Franzén, »Den gamle knekten», Åbo-upplagan, sedermera ändrad.

Slut på tredje cykeln.

Digitized by Google

Tredje cykelns innehåll:

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

UE NOV 18 1915

DUE MAY 21 1920

DUE JUL 20 1928

DUE MAR

Digitized by Google

Digitized by Google